TRITONIC

ILIE RAD
(coordonator)

documentarea în jurnalism

COMUNICARE MEDIA

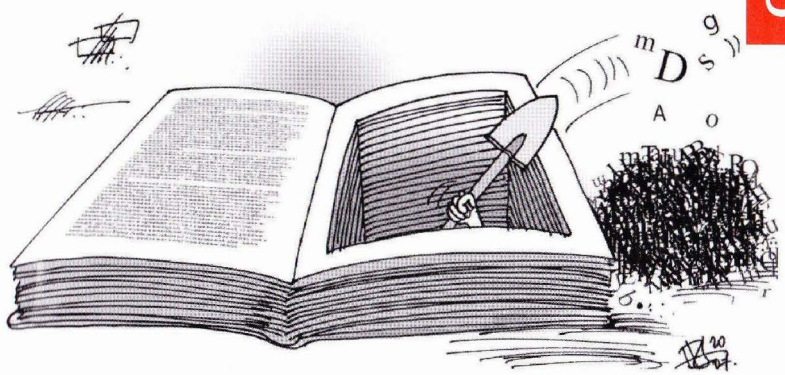

DOCUMENTAREA ÎN JURNALISM

Anca Dani

ILIE RAD (coordonator)
DOCUMENTAREA ÎN JURNALISM

© COPYRIGHT 2010, ILIE RAD
© COPYRIGHT TRITONIC
BUCUREȘTI / ROMÂNIA 2010
e-mail: editura@tritonic.ro
tel./fax.: +40.21.242.73.77

www.tritonic.ro
www.tritonic.ro/blog

Colecția: COMUNICARE/MEDIA
Coordonator: BOGDAN HRIB

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
RAD, ILIE
Documentarea în jurnalism / Ilie Rad (coord.). - București: Tritonic Publishing, 2011
ISBN 978-606-8139-77-7

Coperta: ALEXANDRA BARDAN
Desenul de pe copertă și ilustrațiile din interior: KŐNCZEY ELEMÉR
Tehnoredactor: OFELIA COȘMAN

Comanda nr. T 518 / decembrie 2010
Bun de tipar: ianuarie 2011

Tipărit în România

ILIE RAD
(coordonator)

DOCUMENTAREA ÎN JURNALISM

TRITONIC

CUPRINS

Ilie Rad – *Prefață* 7
Notă asupra ediției 15

I. Texte introductive

1. **Lucia Hossu-Longin,** *Documentare și jurnalism în „Memorialul Durerii" – o istorie care nu se învață la școală* 19
2. **Renate Nimtz-Köster,** *Cercetarea și examinarea cercetării: documentarea la revista „Der Spiegel"* 29
3. **Peter Gross,** *Exigențele și practicile unui bun reportaj* 39

II. Experiențe și opinii

1. **Patrel Berceanu,** *„Primul meu reportaj sanitar" [o parodie a documentării în regimul comunist]* 71
2. **Nicolae Manolescu,** *Telefonul fără fir* 77
3. **Cristian Tudor Popescu**, *Documentarea în „viața reală"* 81
4. **Nestor Rateș**, *Despre documentare la Europa Liberă* 83
5. **Adriana Săftoiu**, *Documentarea – garanția jurnalismului de calitate* 89
6. **Alex Ștefănescu**, *Documentarea în timpul comunismului* 97
7. **Robert Turcescu**, *Tot ce știu e că nu știu nimic* 101
8. **Matei Vișniec**, *După comunism, jurnalism* 111

III. Documentarea în presa scrisă

1. Prof. univ. dr. **Ștefan Borbély**, *Cazul Marino 2010. Viața postumă tristă a unui om foarte singur* ... 117

2. Dr. **Dan Culcer**, *Dificultăți ale documentării: cărți cenzurate, cărți distruse, cărți interzise* ... 129
3. Prof. univ. dr. **Ion Dur**, *Documentarea la Eminescu: fără laptop, wireles și celular* 153
4. Lect. univ. dr. **Viorel Nistor**, *Informarea „pe surse" în mediul jurnalistic românesc* 163
5. Conf. univ. dr. **Andrei Păunescu**, *Caiete de sarcini în jurnalism. De la democratizarea informației la supremația ei* 179
6. Prof. univ. dr. **Marta Petreu** – *Cum poți scrie cronici literare fără să citești cărțile despre care scrii* 199
7. Prof. univ. dr. **Ilie Rad**, *Despre documentare în presa scrisă* 211
8. Prof. univ. dr. **Paul Schveiger**, *Documentarea jurnalistică, odinioară și în zilele noastre* 221

IV. Documentarea în audiovizual

1. Conf. univ. dr. **Lucian Ionică**, *Documentarea în timpul filmărilor* 235
2. Dr. **Nicolae Melinescu**, *Verificarea informațiilor – inima vie a jurnalismului* 245
3. Prof. univ. dr. **Michael Shafir**, *Jurnalism și documentare la Europa Liberă* 265
4. Asist. univ. drd. **Constantin Trofin**, *Arhivele – vastă sursă de documentare* 275
5. Conf. univ. dr. **Dona Tudor**, *Documentarea jurnalistului TV în zone de conflict și război* 285

Documentarea în jurnalism

Când am propus ***Documentarea în jurnalism*** ca temă generală pentru cea de-a IX-a ediție a Simpozionului național de jurnalism de la Cluj-Napoca, nu mi-am dat seama că aceasta se va bucura de un interes atât de mare – dovadă personalitățile marcante care au acceptat să participe la dezbateri. S-a dovedit astfel că a fost o temă inspirat aleasă, pentru că documentarea, mai bine zis *absența unei documentări serioase*, constituie una din marile carențe ale „unei anumite părți a presei" postdecembriste.

Volumul se deschide cu trei conferințe, susținute în plen, dar la date diferite, din motive organizatorice: Lucia Hossu-Longin (*Documentare și jurnalism în „Memorialul Durerii" – o istorie care nu se învață la școală*), Renate Nimtz-Köster (*Cercetarea și examinarea cercetării: documentarea la revista „Der Spiegel"*) și Peter Gross (*Exigențele și practicile unui bun reportaj*).

Extrem de interesantă și cu puncte de vedere originale este secțiunea *Experiențe și opinii*, în care apar materiale semnate de nume importante ale culturii române (Patrel Berceanu, Dan Culcer, Nicolae Manolescu, Marta Petreu, Alex Ștefănescu, Matei Vișniec) sau ale cunoscuților jurnaliști Nicolae Melinescu, Andrei Păunescu, Cristian Tudor Popescu, Nestor Rateș, Adriana Săftoiu, Dona Tudor, Robert Turcescu, acestora adăugându-li-se cadre didactice de la diverse facultăți din România: Ștefan Borbély, Lucian Ionică, Viorel Nistor, Ilie Rad, Paul Schveiger, Ion Dur, Michael Shafir, Constantin Trofin.

Analiza modului în care se practică documentarea în jurnalism a fost pentru unii autori pretextul unei acide

descrieri a stadiului în care se află o bună parte din presa românească a nesfârșitei noastre tranziții. Documentarea – scrie Ștefan Borbély – „nu reprezintă mai mult, azi, decât un bovarism justificat al profesorilor de la jurnalistică, tot așa cum n-am în vedere doar faptul – invocat într-o intervenție de către Dorin Tudoran – «*că Mirela Corlățan pare produsul școlii în care «marketingul» face legea – spui orice, ca să vinzi marfa.*» Ceea ce vreau să sugerez este că trăim într-un univers în care copia virtuală – o informație de pe un blog, de pildă, sau un dosar manipulat și pregătit pentru fotocopiere – par să fie la fel de credibile ca și un document așternut pe hârtie."

Despre devierea presei în zona senzaționalismului ieftin vorbește și Dona Tudor, în studiul propus: „Și atunci, orice loc din lume, în care se produce un cataclism, o revoltă, o confruntare, unde se aude zornăit de arme sau se văd desfășurări de trupe, devine automat povestea zilei. În așteptarea acestor evenimente, grilele de programe sunt inundate cu poveștile unor personaje, *făcături de marketing, prin care lacrima devine motorul ratingului* (subl. mea, I.R.). Râsul, bunadispoziție provocate de emisiunile de divertisment au eșuat în persiflări șmecherești, în ipostaze ce frizează ridicolul, uneori sub pragul de jos al vulgarității. Audiența nu mai are morală, etică, norme de conduită socială, mamă, tată, patrie adorată, aburii banilor aducându-i zilnic pe telespectatori într-o amețeală etno-botanică./ Tronsoanele orare informative din grilele de programe generaliste sau specializate nu mai conțin știri, ci sunt alcătuite din spectacolul știrii. Informația pleacă la difuzare numai dacă produce emoție."

Două cazuri, minore în aparență, legate de documentare, s-au produs chiar în zilele colocviului și în cele imediat următoare. Primul a fost dat tot de Ștefan Borbély: „În dimineața zilei de 18 septembrie, la o oră de vârf, fiindcă era vorba de o zi de sâmbătă, postul de televiziune Realitatea TV a transmis o știre potrivit

căreia *casa matematicianului Babeș Bolyai din Timișoara nu poate fi restaurată, pe motivul că nu se află pe lista imobilelor comemorative!*". Or, se știe, matematicianul Babeș Bolyai nu există, acesta fiind numele Universității multiculturale clujene, provenind de la numele speologului Victor Babeș și de la cel al matematicianului Bolyai János!

La câteva zile după finalizarea simpozionului, la Cluj-Napoca a avut loc lansarea cărții *Războaiele mele*, a cunoscutului jurnalist de război, Adelin Petrișor. Am dat eu însumi un comunicat pentru presă, în care am scris, între altele: „Cunoscutul jurnalist Adelin Petrișor, în prezent corespondent special al Televiziunii publice, își va lansa miercuri, 27 octombrie a.c., ora 14,00, în Amfiteatrul 101 al Facultății de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării din cadrul Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, volumul [*Războaiele mele*. Cuvânt înainte de Cristian Tudor Popescu, Editura Polirom, Iași, 2010]. Volumul are, pe coperta a IV-a, o recomandare semnată de Andrei Pleșu, care spune, între altele: «Răsfoindu-i cartea, am descoperit că este și talentat. O veți citi, adesea, cu răsuflarea tăiată.» Cartea va fi prezentată de către prof. univ. dr. Ilie Rad."

Ceea ce este pus între paranteze drepte nu face decât să reproducă, în mod fidel, pagina de titlu a cărții, prefațate, într-adevăr, de Cristian Tudor Popescu! A doua zi, un portal de știri (www.clon.ro) a reluat aidoma comunicatul meu de presă (problemă pe care nu o discut în acest context!), scriind, între altele: „Cluj-Napoca. Jurnalistul Adelin Petrișor, în prezent corespondent special al TVR, își va lansa miercuri, 27 octombrie, ora 14,00, în Amfiteatrul 101 al Facultății de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării din cadrul Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, volumul *Războaiele mele*.

Va lua cuvântul **Cristian Tudor Popescu**, iar cartea va fi prezentată de prof. univ. dr. **Ilie Rad**." Or, nici vorbă

ca la manifestare să ia cuvântul Cristian Tudor Popescu, acesta doar prefațând cartea, așa cum corect am menționat.

Sunt doar două exemple minore, dar care spun multe despre cât de importantă este *documentarea în jurnalism*. Aceste greșeli elementare de documentare joacă rolul unei greșeli de ortografie sau de punctuație într-un text: „elementarul, odată viciat – scria Dan C. Mihăilescu –, alterează iremediabil ansamblul comunicării spirituale".

Un caz flagrant de documentare viciată de tot felul de interese l-au reprezentat articolele denigratoare la adresa lui Adrian Marino (culminând cu acuzația că a fost colaborator al Securității!), despre care scrie Ștefan Borbély: „Nu intru acum în amănuntele exploziei mediatice care a urmat (Vladimir Tismăneanu a confirmat calitatea de turnător a lui Marino, Ioan T. Morar, la 4 mai 2010, s-a raliat și el judecătorilor etc.), singura breșă de științificitate reprezentând-o, într-o primă instanță – adică înainte ca Gabriel Andreescu să intervină serial pe pagina electronică a *Cotidianului* –, intervenția Simonei Pop din *Observatorul cultural*, nr. 526/28 mai 2010, care, cerând dosarul la CNSAS pentru a-l studia, a dezvăluit atât premeditarea pusă în scenă de către Mircea Dinescu și Mirela Corlățan, cât și inconsistența «documentară» a cazului: «*...în dosarul consultat, nu există niciun angajament semnat de către Adrian Marino. Nu am găsit nici măcar un singur rând scris de el, asumat, în deplinătatea facultăților sale mentale și intelectuale, în care să compromită vreuna dintre personalitățile exilului pomenite în presă.*»

Detaliul trebuie corelat cu un articol pe care tot Mirela Corlățan l-a pus în circulație cu câteva zile mai devreme, în care, apărându-se cu jumătate de gură de acuzele celor care îi solicitau probe documentare irefutabile, spunea că ele sunt, de fapt, irelevante. «*...referitor la absența notelor scrise de Marino însuși în dosar: nu putem ști în acest moment dacă Adrian Marino a scris sau nu note informative, căci în rapoartele ofițerilor de legătură apar*

informații contradictorii [...] *Faptul că Marino a scris sau nu cu mâna lui note informative este, deci, relevant în mică măsură. Și moral, și juridic, vinovăția sa nu rezidă în modul în care a dat informațiile.*» Deconstrucția veridicității este realizată de către autoarea însăși: nu avem manuscrise la dosar, întreaga cazuistică fiind construită pe informații furnizate de către Securitate, adică de chiar instituția pe care s-ar cuveni s-o suspectăm de mistificări și de fabricarea de documente în interes propriu."

Într-un registru oarecum asemnănător se înscrie și eseul Martei Petreu, care vorbește despre linșajul mediatic la care a fost supusă cartea sa din 2009, *Diavolul și ucenicul său. Nae Ionescu – Mihail Sebastian*. E vorba, și aici, de recenzenți care au mistificat textul, au eludat contextul, au manipulat etc. Concluzia Martei Petreu este una cât se poate de originlă: „Ultima mea concluzie, împrumutată de la poetul Ion Mureșan, care mi-a făcut onoarea colegială să-mi dedice un editorial în *Verso*, sună așa: ar fi mult mai bine să nu mai scriu cărți de cercetare – că tot nu mi le citește nimeni, dar mulți mi le critică –, ci să scriu direct propria mea cronică la cartea de cercetare pe care aș fi vrut s-o scriu, și nu am scris-o!"

Un fragment dintr-o spumoasă conferință a criticului literar Alex Ștefănescu, ținută chiar la Catedra de Jurnalism a Universității „Babeș-Bolyai", are o concluzie foarte clară: „De fapt, presa în general, în România (comunistă, n. I.R.), era un atelier de retușat realitatea. Presa avea ca misiune să retușeze realitatea."

Dintr-un interviu al lui Cristian Tudor Popescu, am selectat un pasaj în care cunoscutul ziarist vorbește despre statutul documentării: „În aceste condiții, îți apare o informație care flotează liber la ora aia: nu ai posibilități de confirmare. Aia cu trei surse e-un basm! N-o s-aveți niciodată trei surse! Vă dau eu în scris! Niciodată! Dacă aveți una *reliable* e bine, e extraordinar. Uneori trebuie să lucrezi fără surse: e o informație flotantă, liberă, știi

că ea poate fi luată de celelalte ziare, și atunci ai dilema: o dau sau n-o dau? Dacă n-o dau, atunci mâine dimineață o să-mi dau pumni în cap, pentru c-o s-o dea ceilalți și pierd cuantificat în clipa aceea: abonamente, cititori etc." Este un principiu care contrastează nu numai cu ceea ce învață studenții în facultățile de profil, ci și cu experiența unor instituții respectabile, precum Europa Liberă.

Edificatoare în acest sens este mărturia lui Nestor Rateș: „Cum spuneam, sursele noastre de informare erau și directe, și indirecte, de diverse grade de credibilitate, curente sau ocazionale, mai ușor de verificat și mai greu de verificat, iar noi eram foarte grijulii în această privință, nu ne puteam permite să transmitem niște știri bombastice sau provocatoare și așa mai departe. În general, nu aveam voie să transmitem știri provocatoare sau să incităm la revoltă sau lucruri asemănătoare, care nu erau permise în jurnalistica de la Europa Liberă." Nestor Rateș mai afirma că superiorii lui de la Washington îi cereau ca în materialele difuzate să se folosească argumente tari, nu epitete tari, lucru foarte greu de atins în presa românească!

Acest deziderat este sublinait și de profesorul Michael Shafir, care a răspuns, la un moment dat, chiar de sectorul de documentare al Europei Libere: „N-ai voie, de la microfonul Europei Libere, în niciun fel să inciți la acțiuni! Pentru că America știa foarte bine că nu va interveni și pentru că nu-și aveau rostul. Noi trebuia doar *să reflectăm, nu să provocăm evenimentele* (subl. I.R.)".

Am mai inclus în sumar și două texte cu un pronunțat caracter memorialistic. Primul este al criticului literar Dan Culcer, cu mărturii zguduitoare privind dispariția unor importante fonduri de carte, în primii ani ai instaurării regimului comunist în România. Cea mai zguduitoare poveste se referă la o secvență din Blaj, unde, într-o curte, o cărare prin noroi era pavată cu... volume vechi de sute de ani! Alte cărți ale unor persoane indezirabile pentru regim s-au distrus prin păstrarea lor în condiții improprii.

Pot fi aduse aici alte mărturii, de ardere a unor biblioteci (cum s-a întâmplat cu biblioteca lui Eugen Lovinescu). Eu însumi am scris un articol despre arderea manuscriselor și fotografiilor scriitoarei Cella Serghi, în anul de grație 1992!

A doua mărturie aparține profesorului Paul Schveiger, din Israel, care evocă un mod de documentare specific nu numai unor tineri începători în ale gazetăriei, ci și unui regim care se instaura dictatorial în România.

Semnalez ca foarte interesant și oportun punctul de vedere al scriitorului și jurnalistului Matei Vișniec în legătură cu statutul jurnalistului în ziua de azi: „Jurnalistul nu este un fotograf, un tehnician care face o ecografie. El este (sau trebuie să devină) un medic, cel care *analizează* ecografia, un *interpret*, în sensul că interpretează ecografia realității și distinge zonele tumorale ale actualității."

O lucrare dedicată documentării este cu atât mai necesară azi, când trăim într-o lume în care Ratingul (respectiv Tirajul) este noul Zeu, căruia i se închină majoritatea instituțiilor de presă. De aceea caracterul polemic al cărții este unul implicit, oferind și o alternativă: ar fi bine ca mass-media din România să preia modelul german, practicat la revista *Der Spiegel*: „Să se renunțe mai degrabă la informație, decât să se riște o raportare falsă!"

Prin conținutul textelor publicate, volumul de față se adresează nu numai studenților la jurnalism, ci tuturor jurnaliștilor interesați de atingerea celei mai înalte performanțe în meseria pe care o practică.

Ilie Rad

Notă asupra ediției

Textele din sumarul acestui volum reprezintă, în cea mai mare parte, comunicările prezentate la cel de-al IX-lea Simpozion național de jurnalism, cu participare internațională, care a avut loc la Cluj-Napoca, în perioada 22-23 octombrie 2010.

Doi autori (Nicolae Manolescu și Matei Vișniec) sunt prezenți cu două eseuri publicate în *România literară*, respectiv pe site-ul RFI. Le mulțumesc și aici pentru acordul de a reproduce aceste texte în volumul de față. Am reprodus și un reportaj al regretatului scriitor Patrel Berceanu, extrem de semnificativ pentru domeniul pe care îl abordăm.

După cele trei conferințe cu caracter oarecum introductiv, am grupat studiile și eseurile în trei secțiuni: II. *Experiențe și opinii*. III. *Documentarea în presa scrisă* și IV. *Documentarea în audiovizual*, fără a avea pretenția că studiile incluse într-o secțiune sau alta epuizează problematica domeniului respectiv. La fiecare secțiune, ordinea autorilor este strict alfabetică.

În legătura cu transcierea textelor, toți autorii, indiferent de opțiunea lor în materie de ortografie, au fost rugați să acceptele normele academice, respectiv prevederile recentului DOOM-2. Se știe că există o lege, care stipulează că Academia Română are *dreptul* și *obligația* de a stabili *normele ortografice* ale limbii române și că acestea sunt *obligatorii,* Academia Română având rolul de a se ocupa, în general, și de toate celelalte probleme ale cultivării limbii române. Într-adevăr, conform articolului 8, aliniatul (1), punctul b) din *Legea privind organizarea și funcționarea Academiei Române,* nr. 752/2001 (*Monitorul oficial al României,* Partea I, 28 decembrie

2001), în România, forul care se îngrijește de cultivarea limbii române și stabilește regulile ortografice obligatorii este Academia Română."

Denumirile de ziare au fost transcrise conform DOOM-2: *Evenimentul zilei*, *Jurnalul național*, *Ziarul financiar*, *România liberă* etc.

Acolo unde a fost posibil, am ilustrat textul cu documente auxiliare, fotografii etc. **(Ilie Rad)**

I. Texte introductive

Documentare și jurnalism în „Memorialul Durerii" – o istorie care nu se învață la școală

Lucia Hossu-Longin,
Televiziunea Română, București

Ce este acest serial de televiziune? De aproape 20 de ani, din august 1991, Televiziunea Română a difuzat 120 de filme documentare despre spațiul concentraționar românesc. Este, după cunoștințele noastre, singura televiziune publică din Europa de Est, care susține un asemenea demers publicistic consacrat personalităților emblematice ale detenției politice din cei 45 de ani de comunism. Acele personalități care au traversat deșertul roșu, înfruntând regimul represiv și plătind scump dorința lor de libertate.

Serialul a fost achiziționat de Arhivele Hoover din Statele Unite și de Biblioteca Congresului American. Câteva episoade au fost selecționate și difuzate de Videoteca din Paris, care arhivează cele mai importante filme documentare din Europa.

Este un serial istoric, pentru că evocăm trecutul ultimei jumătăți de secol, trecut care trebuie cunoscut, înțeles și asumat.

Este un serial politic, pentru că a ridicat problema consecințelor acestui îndelung asalt comunist asupra mentalului și asupra conștiinței românilor.

Este un serial conceput dintr-o perspectivă morală, pentru că am încercat să despărțim adevărul de minciună și să vorbim despre o lume frumoasă, elita spiritului românesc, care ne-a fost răpită.

M-am întrebat dintr-un început care a fost anvergura represiunii. Cifrele vehiculate de fosta Securitate erau

ficțiuni, menite să minimalizeze fenomenul concentraționar.

Știam că în vara anului 1964, prin intervenția ONU, au fost eliberați circa 50 de mii de prizonieri politici, după cifrele oficiale publicate de guvernanții comuniști. Și că, la 1 ianuarie 1990, conform datelor publicate la Simpozionul de Memorie de la Sighet, supraviețuitorii erau în jur de 20 de mii de persoane, cu o vârstă medie de peste 70 de ani.

Abia după anii de cercetări de arhivă, audieri și investigații pot să afirm că aceste cifre au fost grosolan falsificate.

Din studiul celor 120 de închisori, în care în momente de vârf ale terorii existau până la 10.000 de deținuți (e vorba de penitenciarele din Gherla, Aiud, Poarta Albă, Jilava, Pitești, Galați, Peninsula Valea Neagră și Capul Midia), rezultă că din cele mai de jos estimări au fost peste 2 milioane de deținuți politici între anii 1948-1964.

La numărul de mai sus se adaugă prizonierii militari și civili ridicați și deportați de sovietici după 23 august 1944, o cifră tragică de peste 100.000 de mii.

Etnicii germani deportați în Siberia: circa 150.000.

Deportații din Banat, în timpul colectivizării și al războiului ideologic cu Iugoslavia lui Tito: alte 200.000.

Numărul celor morți în sistemul carceral era de peste 500.000 de persoane.

Nu am ținut seama în acest calcul de cei executați cu sau fără judecată, precum și de cei asasinați prin rele tratamente sau imediat după eliberare.

Reprezentantul britanic în România, Sir William John Sullivan, într-un raport din anul 1954 către guvernul englez, aprecia că „România este mai stalinistă decât Stalin însuși". Aceasta era realitatea represiunii.

Am început primele documentări în vara anului 1991. Am însoțit o echipă a Televiziunii Elvețiene, invitată de Parlamentul României, într-o acțiune pur propagandistică, pentru a realiza un panoramic al gulagului românesc.

O cataloghez astfel pentru că a fost un periplu superficial, însoțit de covorul roșu și de primiri oficiale, iar rezultatul – o emisiune despre tratamentul excepțional de azi al foștilor deținuți politici. Echipa TVR (Lucia Hossu Longin, realizator, Doina Teodoru, redactor, operator Mihai Truică, asistent Florin Ioniță) îi seconda pe elvețieni pe post de cenușăreasă.

Trebuia să-i filmăm în acțiune pe jurnaliștii vestici...

Documentarea nu era pentru noi.

Dar, acea săptămână a reprezentat pentru mine o călătorie în iad. Am mers cu autobuzele, cu elicopterul, alături de un grup de martori, foști deținuți politici. Ei își aminteau și noi ascultam. Mărturiile lor cutremurătoare au răsucit cuțitul în rana ignoranței noastre. Ne-au motivat iubirea și recunoștința pentru cei ce au îndrăznit să se opună dictaturii comuniste și, mai ales, decizia de a nu face doar „o excursie" prin lagăre și prin penitenciare.

N-am filmat atunci mai nimic. Nu era timp pentru noi. Am privit, am ascultat și mi-am făcut curaj pentru ceea ce trebuia să fac.

Era o smulgere dureroasă dintr-o habitudine interioară, din comoditate, din frică, din lașitate.

Trebuia să readuceam **informația corectă** privind gulagul românesc. În respectul suferinței și al adevărului. Televiziunea se autoproclama atunci zi și noapte „liberă".

Să vă amintesc că, de patru decenii în România, presa și televiziunea mințeau. Controlul asupra mediilor de informare era inclus în Convenția de Armistițiu din 12 septembrie 1944, era una dintre cauzele importante ale tratatului. Ziarele libere dispăruseră. În anul 1946, primul proces al Tribunalului Poporului era intentat ziariștilor. Aveam *Scânteia*, cea care judeca și condamna înaintea instanțelor judecătorești și în care Silviu Brucan, un idol al mediei după 1989, cerea să fie pedepsite, „fără cruțare", „clicile lui Maniu și Brătianu, dușmani ai democrației și ai independenței". E *trendy* azi să iei

interviuri foștilor nomenclaturiști și să-i asculți ca pe niște părinți ai națiunii, fără să faci apel la responsabilitatea lor.

Am propus atunci, în 1991, președintelui Televiziunii Române să realizăm un serial de televiziune. „Doar șase filme. Să pornești în 1944 și să te oprești în anul 1964". De ce nu în anul 1989, am întrebat. „Pentru că pușcăriile au fost golite în 1964!!" Ceaușescu fusese un sfânt!

Se dorea, de fapt, să demonizăm epoca Dej și să nu ne atingem de așa-zisa „epocă de aur". Mandarinii regimului Ceaușescu trăiau, ocupau funcții și aveau un cuvânt de spus chiar în Parlamentul României. Nu era de dorit să ajungem la ei!

Am gândit serialul ca un film de cursă lungă. Am realizat sute de interviuri. Sunt peste 80.000 de minute înregistrate în primii ani. Lucram în „foc continuu", martorii erau bătrâni și dispăreau. Astăzi avem o arhivă copleșitoare. Acesta era proiectul meu.

Așa cum s-a spus, am trăit decenii de-a rândul la adăpostul unei imagini mincinoase și convenabile, o dulce imagine de natură să ne liniștească conștiințele.

„Românul e un om blând, n-a opus nicio rezistență sălbaticei opresiuni a ocupanților comuniști, nu e în firea lui să răspundă cu violență la violență. În închisori, partea murdară au făcut-o temnicerii de altă naționalitate." Mitul răbdării, al supunerii noastre intra într-un con, uneori de bășcălie dureroasă. Această minciună – nimeni n-a crâcnit în front –, înălțată la rang de fatalitate, ne-a izbăvit de răspundere. N-au existat suferințe morale. N-aveam idoli de urmat. Decât cei propuși de coperțile manualelor. Lașitatea a fost generală. Această minciună istorică monstruoasă trebuia demontată. De ce nu se știa nimic despre rezistența armată din munți?!

Despre rezistența eroică a episcopilor greco-catolici, care au preferat să moară în închisori, decât să-și lepede credința, nu se scria în cărțile de istorie...

Cu privire la împotrivirea țăranilor la colectivizare, la drama universitarilor, a elitei românești iarăși aveam puține informații. Timpul acela, în care vârfurile intelectualității românești au fost aruncate în închisori, aparținea parcă unui scenarist nebun.

Măturătorul-șef de la Sighet era un episcop și îngrijitorul de closete – un artizan al Marii Uniri. Preoții puși să pregătească cazanele de mâncare se stropeau cu terci pe față, ca mai târziu să adune fărâmele ca hrană. Aceste detalii le aducea „Memorialul Durerii".

Nu m-am oprit la șase episoade. Puteam oare să mă opresc? Audiența filmului era uriașă. Veneau mesaje din toată țara.

Mărturiile erau copleșitoare, dar istoria represiunii se afla în depozitele SRI. Acolo trebuia să ajung! Sentințele, fișele, dosarele, toate se aflau sub lacăt. Pot să spun că am fost primul jurnalist român care am avut dreptul să consulte, în sediul lor încă secret, dintr-un cartier din București, documente de arhivă, un fel de Lubianka a rușilor. Pentru noi, s-a amenajat o sală de studiu! Nu i-am lăsat să doarmă liniștiți! I-am hărțuit fără milă! Am avut o bursă în America și am văzut acolo cum se lucrează într-o arhivă. Cu 5 cenți copiai zeci de pagini. Și aveai acces liber la tot!

Serviciile noastre secrete, abia înființate, încercau să-și facă o nouă imagine. Măcar în limitele reformei sau ale conceptului de *glasnosti*, adică de *transparență*, trebuiau să răspundă la solicitările noastre.

Cel mai complicat era să obțin dosarele înainte de a realiza filmul. Se întâmpla mereu invers.

Am făcut o documentare în Făgăraș, împreună cu Ion Gavrilă Ogoraru, cel ce supraviețuise din închisorile anilor '50. Într-un sat, ne-am întâlnit cu fratele unui partizan, ucis într-o dimineață de decembrie. Fratele avea lacrimi în ochi. Întâmplarea era așa: partizanii rezistau în munți luni, ani întregi, dar când veneau sărbătorile creștine, se apropiau de sate, încercau să-i vadă pe cei

dragi. Partizanul a venit în sat și s-a ascuns în șura unui prieten. Fratele l-a turnat la Securitate. Partizanul a fost împușcat. Varianta corectă am aflat-o din documentele de arhivă, care mi-au parvenit după ce difuzasem filmul. Cred că accesul nostru la arhivă era urmărit... Dar de ce plângea fratele turnător? Din căință, din remușcare sau din obișnuința de a minți? E greu de spus. Aici este misterul atâtor colaborări. S-au supus oamenii din șantaj, de frică sau pentru că era profitabil?!

Seria noastră de filme urma să fie o întreprindere care antrena sute de personaje și o multitudine de teme: lupta, rezistența, vinovăția, iertarea, suferința, ticăloșia, demnitatea și rușinea, complicitatea. Istorii individuale, care se interferau cu marea istorie națională. O colecție de oameni și de neoameni, de călăi și de victime, de umbre sclipitoare scăpate din infern, alături de gângavii lor persecutori.

Filmul trebuia să reproducă, așa cum a fost, configurația durerii din închisori, schingiuiți și schingiuitori: Nicolski și Ciolpan lângă George Brătianu și Iuliu Hossu. Cât să te documentezi? Până te apropii de adevăr!

Nu poți să pornești la drum fără o cercetare serioasă, fără un gând decupat în zeci de nuanțe, ca un scenariu regizoral. Ești în situația unui arhitect care știe cum va arăta, încă de la planșetă, casa pe care o va ridica. Gândește-te ce vrei să spui cu proiectul tău.

N-am avut la început consultanți. Istoria recentă nu interesa. De câte ori sunam câte un istoric, ni se răspundea că e specialist în epoca fierului. Nu apăruseră minunații Denis Deletant, Marius Oprea, Romulus Rusan, Ruxandra Cesereanu, generația tânără de istorici, care a realizat acele cărți, acei pași pe lungul drum de conștientizare a tragediei, care a fost comunismul la putere. Sigur, m-au ajutat academicianul Al. Zub, Gh. Boldur Lățescu și Asociația Foștilor Deținuți Politici din România (AFDPR).

Primul episod al „Memorialului" a fost difuzat pe TVR 1, la 21,30, în august 1991. Mulți telespectatori s-au adresat Televiziunii Române, crezând că este un post pirat. Nu se manifesta la TVR o atitudine netă, anticomunistă, așa cum era atitudinea protagoniștilor „Memorialului". Nu se auzea prea des cuvântul „securitate".

Cum a funcționat cenzura?

Scoate cuvântul „rege", spune „coroană". „Scoate replica lui Alexandru Drăghici, câtă vreme la putere sunt Iliescu și Roman, nu ne este frică. Lasă-l numai pe Petre Roman. Nu mai veni în actualitate! Schimbă-ți vocea! E prea justițiară. Adu un actor să citească. Gândește-te cui adresezi mesajul în care se spune că, din trei persoane, două au colaborat cu Securitatea."

N-am cenzurat nimic. Au apărut primele conflicte. Adoptasem soluția lui Alexandru Zinoviev. Nu mai știam ce e zgarda. Ieșisem din sistem. Eram un om nebun de libertate. Nu cedam ispitei de a fi pe placul altora. Nu mă lăsam anexată politic. Temeiul dictaturii a fost frica. Dacă gândești așa, ești salvat.

Un telespectator, printre miile care ni s-au adresat, îmi scria: „Vă mulțumesc, doamnă, că, datorită «Memorialului Durerii», am înțeles că n-am aparținut unui popor de mitici."

Erau și reacții inverse. La o conferință a PSM, condus atunci de Ilie Verdeț, s-a cerut „împușcarea autoarei"! Știrea a apărut la Jurnalul TVR, fără niciun amendament. Ne-am adresat SRI și, în curând, am primit poza din față și din profil a locotenentului în rezervă – fost în Securitate, care își luase angajamentul să mă lichideze. Avea pistol și recunoștea că „da, el este autorul amenințării". Nu mi-am dorit să-l dau în judecată. Evocarea lui în Memorial era o sancțiune mai aspră decât în justiție.

Filmul meu este un mixaj între document de arhivă, depoziție orală și cercetare proprie. Poate nu erau ani potriviți pentru un manual de istorie filmat. Mulți români

aveau inimile împietrite. Și cred că această cunoaștere prin „Memorial" a suferinței Elisabetei Rizea, a Doinei Cornea, a lui Tudor Greceanu, a lui Corneliu Coposu, a tinerilor studenți din Făgăraș, Banat sau Apuseni a contribuit la limpezirea societății românești.

Doamna Flavia Coposu spunea: „Nimic în țara asta, de zece ani, nu a făcut atâta lumină în conștiință, nu a deșteptat societatea noastră cât a făcut acest «Memorial»". Era mărturia doamnei Coposu, în septembrie 2001.

Spun toate acestea ca să înțelegeți că nu e suficient să aduni laolaltă arhivă, interviu, imagine de închisori, ca să fie un documentar, un film. Cei care povestesc în filmele noastre nu povestesc amintiri, ci retrăiesc în fața camerei de filmat un prezent, care nu se lasă uitat. Durerea e uneori atât de ascuțită, încât toți clachează, o clipă le tremură vocea și bărbia, din ochi le țâșnesc lacrimi. În schimb, ciudat fenomen, călăilor nu le tremură niciodată vocea, lor nu li se umplu niciodată ochii de lacrimi. Ei sunt intoleranți, opaci, agresivi, așa cum au fost o viață. Oameni fără morminte, morminte fără cruci, vieți călcate în picioare de puterea populară, demnitatea intelectualilor terfelită de o șleahtă de analfabeți și de ticăloși, tot ce avea mai bun o țară, umilit și distrus. Schingiuri inimaginabile, un cinism frizând patologicul și peste toate vinovați care se declară cu conștiința „împăcată". Așa cum se declară marele torționar, generalul Alexandru Nicolski, care mărturisea în singurul interviu pe care l-a dat cât a mai trăit că nu simte nicio remușcare pentru râurile de lacrimi și de sânge ale celor 45 de ani de comunism. Și că, atunci când comanda crimele de la Pitești, în 1950, nu se gândea că va veni „anul 1989"...

Celor care, pe felurite voci, cântă refrenul: „Ce rost are să mai răscolim trecutul? Mergem înainte!" le amintim ce spunea marele Tarkovski: „Fiecare epocă e marcată de propria căutare a adevărului. Și oricât de aspru ar fi el, contribuie la însănătoșirea umanității." La închisoarea din Sighet au fost întemnițați 218 intelectuali,

iar penitenciarul era condus de un om cu patru clase primare. Cum se explică această roată a istoriei, care face ca niște personalități care s-au aflat în fruntea țării să ajungă într-o dubă, în cătușe, cu ochelari de tablă și azvârliți în hrubele unei temnițe? Acesta era un dosar înfricoșător al crimelor sistemului comunist.

Eu și echipa mea am fost în acești 20 de ani adevărați soldați pe un front care se cheamă „o istorie care încă nu se învață la școală". Pe un front al jurnalismului adevărat.

Indiferent sub ce comandă, mai bună sau mai rea, am lucrat, indiferent dacă am fost dotați cu muniție de luptă modernă sau cu una ieșită din uz, indiferent dacă am avut o soldă mare sau una derizorie, ne-am făcut cu onestitate datoria. Nu ne-am oprit din drum, până când nu am ajuns la capătul unui caz, al unui dosar, al unui destin.

Cine trăiește în România poate înțelege ce eforturi am făcut ca filmul să nu fie suspendat, ce presiuni politice am avut de înfruntat, ce intuiție și ce rigoare detectivistică a trebuit să desfășurăm, ca să găsim victimele. Și chiar, uneori, asasinii.

Într-o lume mai bună, spunea un coleg de la *Dilema*, „Memorialul Durerii" ar deveni vizionare obligatorie pentru elevi, cum se face în Cambodgia, cu documentarele despre khmerii roșii. Mi s-a spus deseori, când mecanismele cenzurii nu mai mă puteau opri: "Rămâi strict la subiect! De ce vorbești de pensii, de ce actualizezi?"

La rândul meu, spun: „Nu vă opriți la subiect! În prezența micilor tirani ar trebui să vă înarmați cu bucuria rezistenței și a împotrivirii, să vă desăvârșiți proiectul așa cum l-ați conceput!"

Actele de curaj cotidiene, deloc spectaculare, sunt foarte importante și reprezintă indicii de sănătate a unei națiuni. Toate acestea cer un sacrificiu, o renunțare, efortul de a depăși o barieră interioară în numele unor valori.

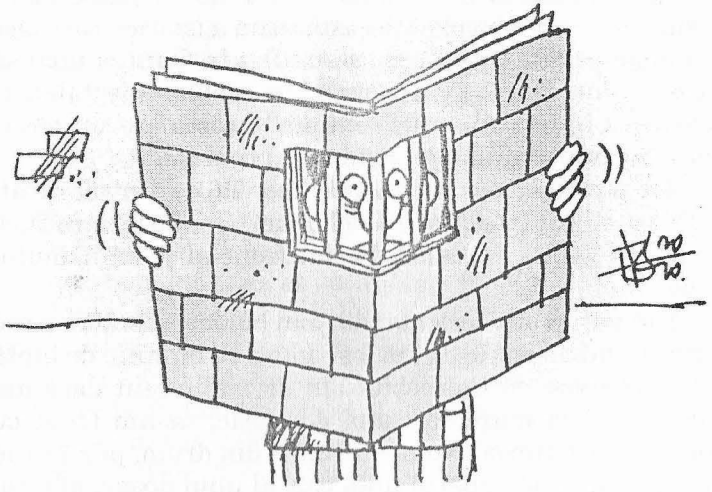

Nu vă ofer instrucțiuni de folosire a profesiei de jurnalist, ci doar sfaturi prietenești privind „cosmologia" unei foi de hârtie A4. Câte nu poți visa cu o filă albă în față!

Experiențele vă sunt necesare. Așa cum sunt în știință, în tehnică, dar și în jurnalism.

Vladimir Bukovski, cunoscut disident rus, scria că, atunci când a primit prima convocare la sediul KGB, n-a dormit o noapte întreagă. Firesc, am spune, emoție, nesiguranță, frică. Dar Bukovski spune că n-a dormit de nerăbdare. Abia aștepta să se facă ziuă, „să fiu în fața lor, să le spun ce cred despre ei, adevărul în totalitate și să intru în ei ca un tanc. Mai mare fericire nu îmi puteam imagina."

Păstrând proporțiile, nu vom ajunge în timpul nostru la asemenea vitejii, pentru că nu vor mai fi asupriri, tiranii, totalitarisme, universuri concentraționare, procese kafkiene.

Să nădăjduim. Oricum, eu nu mai pot să privesc nici măcar o pasăre închisă într-o colivie.

Cercetarea și examinarea cercetării: documentarea la revista „Der Spiegel"

Dr. **Renate Nimtz-Köster**
Jurnalistă, *Der Spiegel*

„Un jurnalist nu are voie să își facă munca ușoară, mai ales cu cei despre care scrie", a declarat Rudolf Augstein, fondatorul revistei *Der Spiegel*, în 1995, la o conferință de luni. În fiecare săptămână are loc această întâlnire, unde se aruncă o privire critică asupra propriului produs publicat, atât de propriii colegi, cât și de alți invitați (printre care s-a numărat la un moment dat și Angela Merkel), revista fiind lăudată și criticată de asemenea.

Editorul a explicat de mai multe ori, în câteva cuvinte simple, nepretențioase, din ce cauză există această revistă: „în primul rând, trebuie să informeze, dar informarea în mod corect înseamnă și schimbare." Mai simplu formulat: „Vrem să scriem despre ceea ce este."

Cel mai important mijloc pentru atingerea acestui scop este *documentarea*. Doar prin ea pot afla oamenii ceea ce ar nu ar fi ieșit niciodată la lumina zilei, fără efortul depus de jurnalist. Documentarea este, în meseria de jurnalist, cea mai dificilă sarcină: necesită muncă minuțioasă, ambiție ș.a.m.d., dar ea depinde și de coincidență sau de noroc. De asemenea, este nevoie de un editor, o revistă, un mediu care să fie dispus să investească timp și bani, deoarece arta de a găsi, cercetarea poate costa foarte mult timp. Chiar mai mult timp și bani costă redarea și reflectarea în mod corect a informațiilor găsite, pentru a face din propriul produs jurnalistic o sursă credibilă.

Până în prezent au fost publicate în paginile revistei *Der Spiegel* o serie de articole despre afaceri și scandaluri (prima ediție a revistei a apărut în 1947, sub tutela lui Rudolf Augstein, pe atunci un tânăr redactor-șef și editor, de 26 de ani). Articolele respective au avut consecințe drastice din punct de vedere politic și economic.

În 1950, revista a devenit cunoscută prin acuzația de mituire a unor deputati, pentru ca aceștia să susțină ca orașul Bonn să devină capitala provizorie a țării.

Cel mai important eveniment în istoria revistei o constituie așa-numita „Afacere Spiegel", din 1962, care a fost de fapt un scandal al tânărului stat RFG. Prin intitularea unui articol *Manevra NATO*, revista a fost acuzată de trădare a țării, „sistematic, pentru a câștiga bani", cum spunea cancelarul federal din acea perioadă, Konrad Adenauer. Editorul și mai mulți redactori au fost închiși pentru 130 de zile. A pornit un val de proteste în întreaga țară, acuzațiile dovedindu-se a fi nefondate. Ministrul apărării a fost nevoit să demisioneze. O altă dezvăluire a avut consecințe negative și pentru niște politicieni germani de rang înalt, acuzați ca ar fi primit donații, de ordinul milioanelor, de la o societate producătoare de arme. Un alt scandal național a fost declanșat la dezvelirea unei fraude majore, prin care un manager al unei societăți non-profit s-ar fi imbogățit de-a lungul anilor. Fără *Spiegel*, tentativa guvernului Kohl de a diminua libertatea presei ar fi decurs cu succes.

Elucidarea aventurii fiscale a unor conturi din Lichtenstein, precum și dezvăluirea scandalului legat de protecția datelor la Deutsche Telekom au făcut ca revista *Der Spiegel* să devină, în Germania, un sinonim pentru jurnalismul de investigație.

Peștele mare nu iese la suprafață întotdeauna cu ajutorul unei documentări riguroase și aprofundate. Uneori documentarea duce doar la dezvăluirea unor informații de fond despre anumite evenimente din viața de zi cu zi, despre care vor sau ar trebui să fie informați

cititorii. Pentru documentare lucrează 270 de colegi, în cele 10 departamente din Hamburg și în cele 7 birouri interne, respectiv 23 externe.

Der Spiegel, revista săptămânală de știri cu cel mai mare tiraj din Europa, este independentă din punct de vedere politic și nu este apropiată niciunui partid politic sau grup economic. În fiecare săptămână se vând în jur de 1,05 milioane de exemplare. Revista este citită săptămânal de mai mult de 6 milioane de persoane cu vârsta de peste 14 ani din Germania, aproape 10% din populație, asta însemnând că revista este dată mai departe din mână în mână. *Der Spiegel* și-a susținut timp de 6 decenii poziția de top, adoptând acest concept: multe informații de fond, un amestec echilibrat de articole scurte și lungi, articole cu observații tranșante, reportaje interesante și discuții cu un *coverstory* solid documentat.

Prin ce se deosebește documentarea la *Der Spiegel* față de cea a celorlalte reviste, *Stern* sau *Focus*, *Zeit* sau cea a ziarelor cotidiene?

La un Spiegel-story lucrează uneori 4, 5 sau chiar mai mulți redactori împreună. Asta se întâmplă și la alte reviste. Dar, înainte ca cei de la *Spiegel* să se deplaseze la fața locului, să se întâlnească cu oameni și să valorifice întâlniri, se face o oprire la departamentul de documentare sau „Dok", numit mai demult arhivă. Aici lucrează 70 de jurnaliști specializați în documentare, care ajută la cercetarea fiecărui caz în parte. Aceștia au acces la arhiva revistei, dar și la bazele de date și de informare din întreaga lume.

Niciun alt editor german nu a fost atât de convins de importanța înființării unei arhive, cum a fost editorul revistei *Spiegel*. Totul a început cu o cutie de carton plină de articole tăiate din ziar. Rudolf Augstein a practicat colectarea articolelor ce i se păreau interesante când era încă elev, mai apoi tânăr soldat. Din personalul de la arhiva revistei făceau parte, încă din 1947, cinci persoane. Până la sfârșitul anilor '80, revista a avut o arhivă cu 30 de

milioane de documente pe hârtie. La începutul anilor '90 a început digitalizarea, trecerea de la arhivele de documente pe hârtie la un portal de internet multimedia: astăzi, sunt stocate electronic, pe microfilm și pe hârtie 50 de milioane de documente și 5 milioane de imagini. Peste 300 de publicații în 15 limbi sunt urmărite în mod regulat, săptămânal fiind adăugate 60 de mii de noi articole. Revista are una dintre cele mai mari arhive de ziare din lume.

Întregul sistem de arhivare digitală, prescurtat DIGAS, poate fi accesat de către orice editor al revistei, fie că acesta se află în Hamburg sau New York, on-line. Cei 70 de specialiști – inclusiv medici, biologi, juriști, istorici, economiști, sociologi, experți militari – aprovizionează suplimentar redactorii cu informatii, se documentează personal și fac rost de niște materiale importante pentru colegii din redacție.

Augstein și echipa sa mică și-au dat seama încă de la început de importanța unei verificări aprige a manuscrisului terminat. Verificarea, denumită azi internațional „Fact-Checking", trebuie să garanteze calitatea, precizia și fiabilitatea cercetării făcute. Înțelegerea necesității unei verificări riguroase a fost determinată de o mică eroare geografică: un editor a localizat Basra, ca fiind un oraș-port în Golful Persic, când se află, de fapt, în Marea Roșie. Când cineva din personalul arhivei l-a informat pe Augstein, în 1955, despre o eroare apărută într-un articol deja publicat, acesta a ordonat să se verifice astfel de detalii în viitor. Așa a devenit „fact-checking" o sarcină permanentă a personalului din arhivă.

Regulamentul revistei, trimis în 1949 redactorilor, demonstrează importanța verificării informațiilor dintr-un articol.

Acest lucru este precizat la punctul numărul 2 din regulament: „Toate știrile, informațiile prelucrate și înregistrate în *Spiegel* trebuie să corespundă realității. Fiecare mesaj și fapt trebuie examinat meticulos înainte de

a-l trimite mai departe redacției. Sursele trebuie menționate în fiecare caz. Dacă apar dubii, să se renunțe mai degrabă la informație, decât să se riște o raportare falsă."

În practică acest lucru arată astfel: manuscrisul complet și finalizat va fi trimis de autor/autoare colegilor de la departamentul de documentare, împreună cu toate materialele folosite. În cazul în care documentele nu sunt disponibile în scris, jurnaliștii de la documentare vor fi informați despre sursele orale și de condițiile folosite. Manuscrisul ce urmează a fi verificat va fi citit și recitit, fiecare material sau referință la persoană, care poate fi verificat, este subliniat, informațiile corecte vor fi bifate, corecturile necesare se vor scrie cu roșu la marginea foii.

În urma verificării, adică a examinării minuțioase a tuturor materialelor și resurselor folosite pentru redactare, are loc întalnirea redactorului cu jurnalistul de documentare. Redacția face corecturile necesare sau insistă pe versiunea lor (în acest caz ei vor scrie „nu se acceptă").

Responsabilitatea va fi preluată de redactor. Din propria experiență pot să vă asigur că unele întâlniri de preluare a articolului au devenit discuții ce au durat ore întregi și care au dus la neînțelegeri mari între autorii articolelor și jurnaliștii de documentare. Unele manuscrise arată haotic după verificare, unii autori se bucură de greșelile descoperite, alții se luptă cu încăpățânare, până în ultimul minut, pentru a-și păstra formularea sau punctul de vedere.

O lucrare de licență din anul 2008 despre documentarea în cadrul revistei *Der Spiegel* a scos la iveală faptul că într-un singur număr au fost făcute 1153 de schimbări! Lăsând la o parte greșelile de exprimare și de ortografie, precum și stilul autorului, au rămas 559 de greșeli și 400 de inexactități faptice. Dintre acestea, 85% au fost clasificate drept relevante sau foarte relevante. Aproape 3 sferturi din modificările propuse au fost adoptate de către redacție. Doar unul din 8 amendamente propuse a fost respins de redacție.

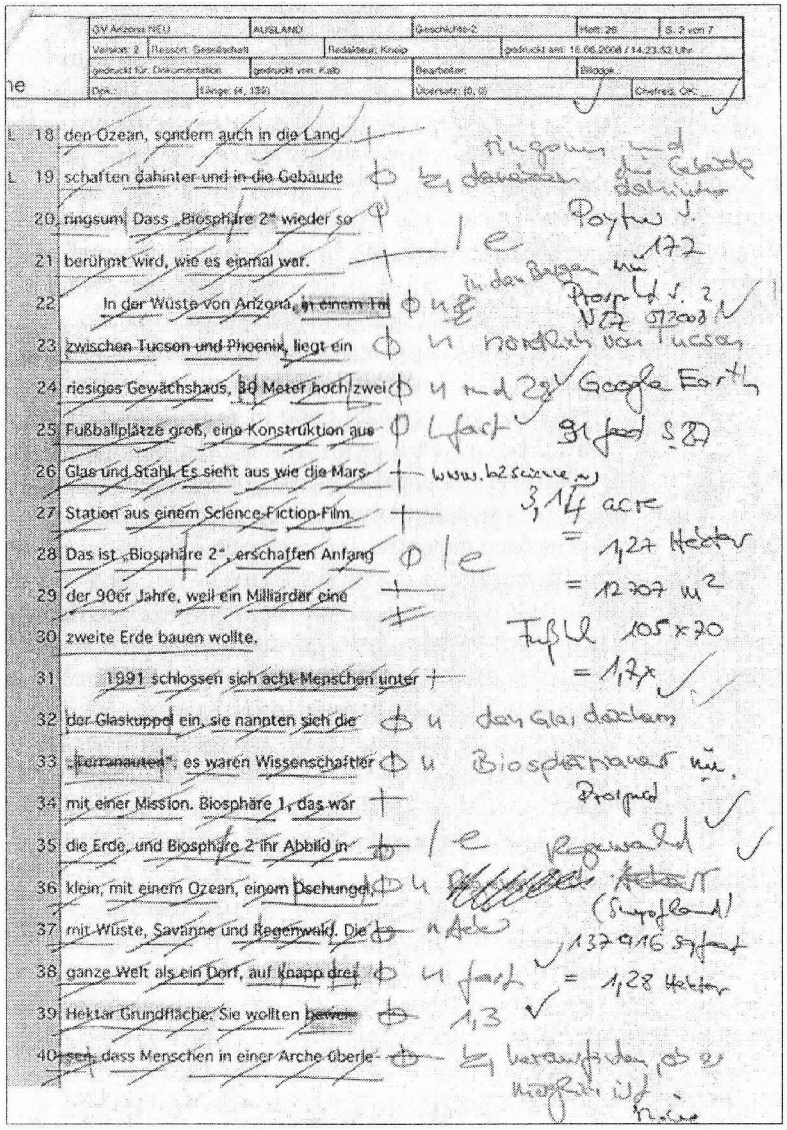

18 den Ozean, sondern auch in die Land-
19 schaften dahinter und in die Gebäude
20 ringsum. Dass „Biosphäre 2" wieder so
21 berühmt wird, wie es einmal war.
22 In der Wüste von Arizona, in einem Tal
23 zwischen Tucson und Phoenix, liegt ein
24 riesiges Gewächshaus, 80 Meter hoch, zwei
25 Fußballplätze groß, eine Konstruktion aus
26 Glas und Stahl. Es sieht aus wie die Mars-
27 Station aus einem Science-Fiction-Film.
28 Das ist „Biosphäre 2", erschaffen Anfang
29 der 90er Jahre, weil ein Milliardär eine
30 zweite Erde bauen wollte.
31 1991 schlossen sich acht Menschen unter
32 der Glaskuppel ein, sie nannten sich die
33 „Terranauten", es waren Wissenschaftler
34 mit einer Mission. Biosphäre 1, das war
35 die Erde, und Biosphäre 2 ihr Abbild in
36 klein, mit einem Ozean, einem Dschungel,
37 mit Wüste, Savanne und Regenwald. Die
38 ganze Welt als ein Dorf, auf knapp drei
39 Hektar Grundfläche. Sie wollten beweisen
40 sen, dass Menschen in einer Arche überle-

Așa arată un articol din *Der Spiegel*,
după trecerea prin secția de documentare a revistei.

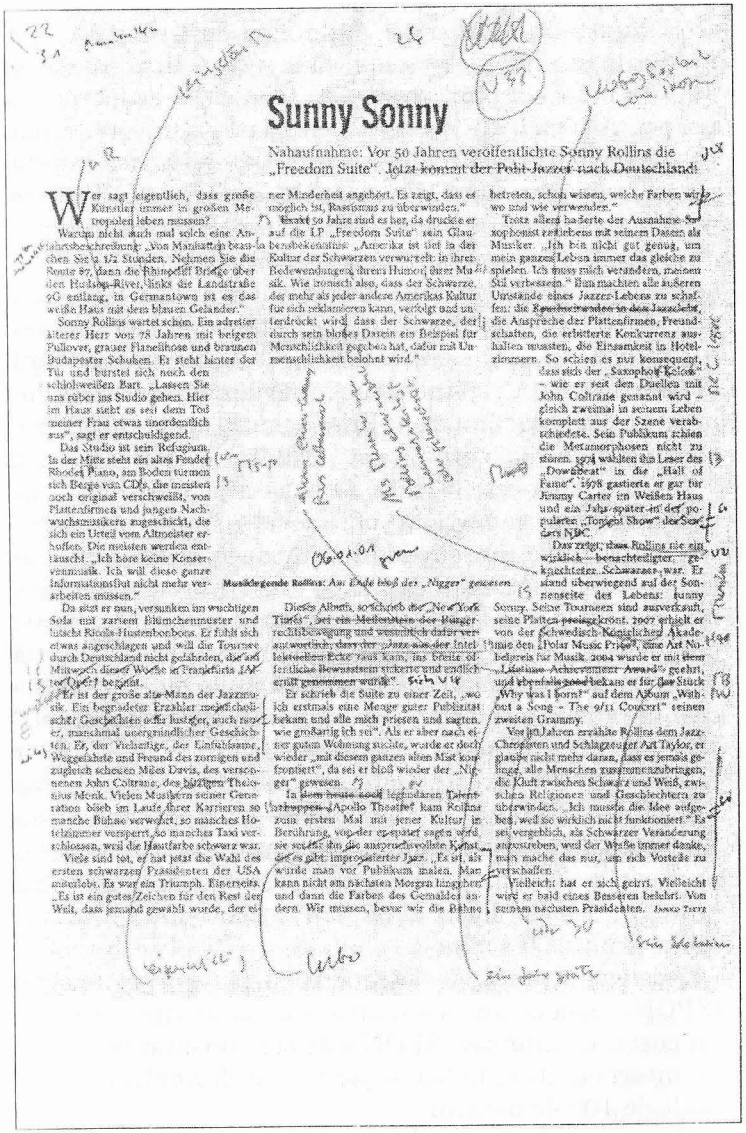

Sunny Sonny

Nahaufnahme: Vor 50 Jahren veröffentlichte Sonny Rollins die „Freedom Suite". Jetzt kommt der Pohl-Jazzer nach Deutschland.

Wer sagt eigentlich, dass große Künstler immer in großen Metropolen leben müssen?

Warum nicht auch mal solch eine Anderthalbstundenschreibung „Von Manhattan braucht man sie's 12½ Stunden. Nehmen Sie die Route 87, dann die Rhinecliff Bridge über den Hudson River, links die Landstraße 9G entlang, in Germantown ist es das weiße Haus mit dem blauen Geländer."

Sonny Rollins wartet schon. Ein adretter älterer Herr von 78 Jahren mit beigem Pullover, grauer Flanellhose und braunen Budapester Schuhen. Er steht hinter der Tür und bürstet sich noch den schönweißen Bart. „Lassen Sie uns rüber ins Studio gehen. Hier im Haus sieht es seit dem Tod meiner Frau etwas unordentlich aus", sagt er entschuldigend.

Das Studio ist sein Refugium. In der Mitte steht ein altes Fender Rhodes Piano, am Boden türmen sich Berge von CDs, die meistens noch original verschweißt, von Plattenfirmen und jungen Nachwuchsmusikern zugeschickt, die sich ein Urteil vom Altmeister erhoffen. Die meisten werden enttäuscht. „Ich höre keine Konservenmusik. Ich will diese ganze Informationsflut nicht mehr verarbeiten müssen."

Da sitzt er nun, versunken im wuchtigen Sofa mit zartem Blümchenmuster und lutscht Ricola-Hustenbonbons. Er fühlt sich etwas eingeschlagen und will die Tournee durch Deutschland nicht gefährden, die am Mittwoch dieser Woche in Frankfurt/Main (Oper) beginnt.

Er ist der große alte Mann der Jazzmusik. Ein begnadeter Erzähler mehrschichtiger Geschichten, offen lustiger, auch ironischer, manchmal unergründlicher Geschichten. Er, der Vielseitige, der Einfühlsame, Weggefährte und Freund des zornigen und zugleich scheuen Miles Davis, des versonnenen John Coltrane, des hüftigen Thelonius Monk. Vielen Musikern seiner Generation blieb im Laufe ihrer Karrieren so manche Bühne verwehrt, so manches Hoteltürmer versperrt, so manches Taxi verschlossen, weil die Hautfarbe schwarz war.

Viele sind tot, er hat jetzt die Wahl des ersten schwarzen Präsidenten der USA miterlebt. Es war ein Triumph. Einerseits. „Es ist ein gutes Zeichen für den Rest der Welt, dass jemand gewählt wurde, der einer Minderheit angehört. Es zeigt, dass es möglich ist, Rassismus zu überwinden."

Exakt 50 Jahre sind es her, da druckte er auf die LP „Freedom Suite" sein Glaubensbekenntnis: „Amerika ist tief in der Kultur der Schwarzen verwurzelt: in ihren Bedeutungen, ihrem Humor, ihrer Musik. Wie ironisch also, dass der Schwarze, der mehr als jeder andere Amerikas Kultur für sich reklamieren kann, verfolgt und unterdrückt wird, dass der Schwarze, der durch sein bloßes Dasein ein Beispiel für Menschlichkeit gegeben hat, dafür mit Unmenschlichkeit belohnt wird."

Musiklegende Rollins: *Am Ende blieb der „Nigger" gewesen*

Dieses Album, so schrieb die „New York Times", sei ein Meilenstein der Bürgerrechtsbewegung und wesentlich daher verantwortlich, dass der „ganze, aus der Intellektuellen Ecke raus kam, ins breite öffentliche Bewusstsein stickerte und endlich ernst genommen wurde". Sich

Er schrieb die Suite zu einer Zeit, wo ich erstmals eine Menge guter Publizität bekam und alle mich priesen und sagten, wie großartig ich sei". Als er aber nach einer guten Wohnung suchte, wurde er doch wieder „mit diesem ganzen alten Mist konfrontiert", da sei er bloß wieder der „Nigger" gewesen.

In dem heute noch legendären Talentschuppen „Apollo Theater" kam Rollins zum ersten Mal mit jener Kultur in Berührung, wo der es später sagen wird, sie sollte ihn die anspruchsvollste Kunst, die es gibt: improvisierter Jazz. „Es ist, als würde man vor Publikum malen. Man kann nicht am nächsten Morgen hingehen und dann die Farben des Gemäldes ändern. Wir müssen, bevor wir die Bühne betreten, schon wissen, welche Farben wir wo und wie verwenden."

Trotz allem bezeichnete der Ausnahme-Saxophonist zeitlebens mit seinem Dasein als Musiker. „Ich bin nicht gut genug, um mein ganzes Leben immer das gleiche zu spielen. Ich muss mich verändern, meinen Stil verbessern." Ihm machten alle äußeren Umstände eines Jazzer-Lebens zu schaffen: die Forderungen in den Jazzclubs, die Ansprüche der Plattenfirmen, Freundschaften, die erhärtete Konkurrenz aushalten mussten, die Einsamkeit in Hotelzimmern. So schien es nur konsequent, dass sich der „Saxophon-Kolos" – wie er seit den Duellen mit John Coltraine genannt wird – gleich zweimal in seinem Leben komplett aus der Szene verabschiedete. Sein Publikum schien die Metamorphosen nicht zu stören. 1974 wählten ihn Leser des „Downbeat" in die „Hall of Fame". 1998 gastierte er gar für Jimmy Carter im Weißen Haus und ein Jahr später in der populären „Tonight Show" der Sender NBC.

Das zeigt, dass Rollins nie ein wirklich benachteiligter, geknechteter Schwarzer war. Er stand überwiegend auf der Sonnenseite des Lebens: Sunny Sonny. Seine Tourneen sind ausverkauft, seine Platten preisgekrönt. 2007 erhielt er von der Schwedisch Königlichen Akademie den „Polar Music Prize", eine Art Nobelpreis für Musik, 2004 wurde er mit dem „Lifetime Achievement Award" geehrt, und ebenfalls sehr bekam er für das Stück „Why was I born?" auf dem Album „Without a Song – The 9/11 Concert" seinen zweiten Grammy.

Vor ein Jahren erzählte Rollins dem Jazz-Chronisten und Schlagzeuger Art Taylor, er glaube nicht mehr daran, dass es jemals gelinge, alle Menschen zusammenzubringen, die Kluft zwischen Schwarz und Weiß, zwischen Religionen und Geschlechtern zu überwinden. „Ich musste die Idee aufgeben, weil so wirklich nicht funktioniert." Es sei vergeblich, als Schwarzer Veränderung anzustreben, weil der Weiße immer denke, man mache das nur, um sich Vorteile zu verschaffen.

Vielleicht hat er sich getirrt. Vielleicht wird er bald eines Besseren belehrt. Von seinem nächsten Präsidenten.

Spaltul unei pagini din revista *Der Spiegel*,
cu alte observații și corecturi.

Și la așa-numitul *șpalt*, versiunea deja tipărită, dar nu finală, a unui ziar se mai face o corectură, până ce textul „binecuvântat" poate fi trimis la redacția de noapte. Aici va fi din nou verificat, și poate uneori se mai găsește câte-o greșeala de ortografie, alteori apare ea prin magie, vă spun asta din propria experiență. Fiecare număr este păstrat pentru încă doi ani după imprimare.

Greu de crezut, dar toate aceste organisme de supraveghere nu pot impiedica 100%, în ciuda anchetei intense și a verificarii imaculate, apariția unor greșeli. *Errare humanum est*, a greși este omenește! „Un număr fără greșeli nu există", spune șeful departamentului de documentare, Hauke Janssen. Prin urmare, poate fi doar o chestiune de reducere pe cât posibil a marjei de erori.

„Acuratețea este cerința de bază a jurnalismului de calitate și a raportării obiective", spune Janssen. „Jurnaliștii fac greșeli, indiferent dacă le fac neintenționat sau intenționat. Astfel de erori provoacă daunele cele mai mari punctului forte al jurnalismului de calitate: *credibilității*, care este exact punctul prin care vrea să se distingă jurnalismul de calitate de multe bloguri subiective și buletine informative *no-name*, de pe internet."

Fără procesul sistematic de verificare, *Spiegel* nu ar fi devenit ceea ce este acum, spune H.D. Becker, fost redactor-șef și mulți ani cel mai de încredere om al lui Augstein. Arhiva legendară a crescut reputația revistei *Spiegel* din două motive: în primul rând, ar fi apărut mai multe informații false. În al doilea rând, multe lucruri nu ar fi putut fi scrise.

Aceleași standarde se aplică și la *Spiegel* on-line (SPON), ceea ce nu este foarte ușor când vine vorba de un portal de internet. SPON este cel mai citat mediu de pe internet, cu redacția sa editorială formată din mai mult de 100 de oameni.

În vremurile de azi, când jurnalismul este supus unei creșteri dramatice a presiunii venite din partea legilor pieței, acest efort poate fi văzut ca un lux. Fie că e vorba

despre *Stern*, *Focus* sau *Geo*, aceste publicații trebuie să se mulțumească și cu o documentare mai săracă. La un studiu prin care au fost întrebate 259 de redacții germane, doar 6 au recunoscut ca au un department care să verifice articolele cu precizie. Asta s-a întâmplat în 2006. Azi sunt probabil și mai puține redacții care își permit acest „lux".

„Despre numărul de neadevăruri și jumătăți de adevăruri din toate publicațiile care nu își permit efortul depus de către nava jurnalistică de plumb din Hamburg, se poate doar specula", se scrie într-un număr special al revistei *Medium*, din mai 2010.

În SUA există aproximativ 100 de mii de *fact-checkeri*, care lucrează în principal pentru reviste importante: *Newsweek*, *New Yorker* sau *National Geographic*.

Dar chiar și în revistele de modă și divertisment, precum ca *Vogue* sau *Entertaiment Weekly*, toate rezultatele documentării vor fi controlate riguros.

Editorii din vechea gardă, ca Rudolf Augstein, a căror pasiune a fost jurnalismul, iar câștigul de bani a reprezentat doar un produs secundar binevenit, sunt practic pe cale de dispariție. Gândirea pur economică se transpune în multe locuri și în jurnalism, „Trebuie să fim conștienți," a spus recent o colegă la ceremonia de decernare a unui premiu pentru un reportaj scris de ea, la care cercetatarea a costat-o multe luni de muncă intensă și efort mental, „că în jurnalism nu totul poate fi supus unei piețe libere". Capacitatea de a depune un efort mai mare în ceea ce privește documentarea intensă, pentru a urmări un scandal mai multe luni sau de a călători în lume, face din jurnalismul de calitate un pilon al democrației. Faptul că *Der Spiegel* a devenit o poveste de succes are de-a face cu efortul depus până în acest moment. La scandalul din presă referitor la manevra NATO, s-a făcut o săptămână în prealabil doar documentare în arhivă, pentru care niciun jurnalist nu și-a părăsit biroul său. Investigația controversată a fost

examinată minuțios, prin urmare a devenit „rezistentă la apă" și, în cele din urmă, inatacabilă, în ciuda eforturilor depuse de politicieni și procurori. Mulți oameni mai tineri, chiar și tinerii jurnaliști, nu mai sunt conștienți de ceea ce ar trebui să constituie valoarea jurnalismului independent, aprofundat și responsabil.

Traducere din limba germană de **Szambolics Julia**

Exigențele și practicile unui bun reportaj

Prof. univ. dr. **Peter Gross**
University of Tennessee

Motto: „Report me and my cause aright"
William Shakespeare, *King Henry IV*

Cronicarilor din toate vremurile le-a fost cerut de către conducători să fie cât mai corecți în relatările lor. Totuși, a expune realitatea corect, cu adevărat corect, este de o mult mai mare importanță pentru un regim democratic și pentru cetățenii obișnuiți, a căror participare la viața socio-politică într-o astfel de societate depinde în mare măsură de modul precis, complet, contextualizat, echilibrat și just de a prezenta evenimente, activități, oameni, idei, probleme, crize sau controverse. Aceasta înseamnă, mai întâi de toate, o practica foarte corectă a reportajului, dincolo de simpla observație, ea însăși nu întotdeauna demnă de încredere, dincolo de relatări ale martorilor, ale unor participanți interesați sau grupuri de interese, ale căror obiective economice, politice, ideologice sau de altă natură pot transforma știrea într-o veritabilă piesă de propagandă, asemănătoare sfaturilor lui Sun-Tsu (în *Arta războiului*) din secolul 6 î.Hr. către judecătorii războaielor. Pentru a înțelege importanța reportajului/ a investigației în domeniul jurnalismului, precum și maniera în care acesta trebuie practicat, e nevoie mai întâi să înțelegem natura democrației, în specificul ei cultural, care dă formă rolului (rolurilor) pe care jurnalismul trebuie să le îndeplinească într-o societate. Putem, așadar, întrevedea o primă trăsătură esențială a jurnalismului, care, la rândul său, subliniază importanța și

natura reportajului/ a investigației[1]. Trebuie să spunem, totuși, că toate lucrurile se schimbă, inclusiv natura și funcționarea democrației. Corelate, așa cum am văzut mai sus, cu aceasta, rolul (rolurile) și definiția jurnalismului vor fi, în consecință, articulate diferit. Scopul acestui articol nu permite o discuție asupra diferitelor tipuri de democrație (pluralistă, administrativă, civică sau directă), asupra tradițiilor normative specifice fiecăreia (corporatist, libertarian, al responsabilității sociale, respectiv al participării politice) sau asupra naturii sistemelor europene de media, așa cum au fost ele analizate de Hallin și Mancini[2]. În loc de aceasta, intervenția va fi bazată pe tipurile de roluri media (în funcție de natura democrației, de tradițiile acesteia, respectiv sistemul media), așa cum au fost categorisite de către Cristians *et al.* (2009) și discută natura reportajului necesar fiecăruia[3].

[1] Clifford G. Christians, T.L. Glasser, D. McQuail, K. Nordenstreng & R.A. White, *Normative Theories of the Media. Journalism in Democratic Societies*, University of Illinois, Urbana & Chicago, 2009, p. 147. Autorii ne oferă o definiție potrivită scopului meu din acest articol: (a) a face un reportaj – „a relata fapte în forma lor neprelucrată, într-o manieră non-afectivă"; (b) obiectiv – „referire la fapte verificabile" și (c) neutru – „având sensul de echilibrat și dezinteresat, imparțial, fără a urmări alte scopuri". În perioada cuprinsă între anii 1930 și anii 1970, „obiectivitatea" în jurnalismul american a avut sensul tuturor acestora de mai sus, inclusiv pe acela al unui caracter «precis», «complet», «contextualizat», «just» și al unor «surse credibile și autorizate»".

[2] Daniel C. Hallin și Paolo Mancini, *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics*, Cambridge, England, Cambridge University Press, 2004. Pentru o foarte bună expunere a diferitelor tipuri de democrație, jurnalism și roluri ale jurnalismului, v. Karol Jakubowics, *Media Systems Research: An Overview*, in B. Dobek-Ostrowska *et al.*, *Comparative Media Systems. European and Global Perspectives*, Central European Press, Budapest, 2010.

[3] Christians *et al.*, 2009.

I. Rolurile jurnalismului, jurnalismul și exigențele reportajului

Modalitățile în care jurnalismul este practicat în Europa de Vest (și pe alte continente) sunt diverse, iar scopurile urmărite la fel de multe, precum națiunile vechiului continent[4]. În Europa de Est, progresul cert, înregistrat după 1989, aduce jurnalismul acestor țări din ce în ce mai aproape de practicile vestice. Cu toate acestea, trebuie să spunem faptul că din cele mai vestice puncte ale continentului până acolo unde fosta Uniune Sovietică începea să se întindă, tipurile de jurnalism și valorile atașate acestora s-au format în interiorul diferitelor forme de democrație și relații economice, care au evoluat în timp, precum și în interiorul unor tradiții/ naturi istorico-culturale specifice fiecărei țări în parte. Așadar, nu se poate spune că există standarde jurnalistice normative practicate pe continentul european în întregimea sa, ci doar versiuni negociate ale unor astfel de standarde, ele însele supuse unui proces continuu de reconsiderare. Maleabilitatea și flexibilitatea acestor valori și, deci, a standardelor, face ca un tip de jurnalism, bazat adesea pe un amestec dintre observația simplă și cea simplistă, aserțiune, interpretare și „perspective" (i.e. pozițiile părtinitoare născute din relația dintre media, politică și partide politice, guvern, modul de funcționare a sistemului economic, statutul și relațiile pe care jurnaliștii le au cu proprietarii unor instituții de media, cu editorii/directorii acestora și multitudinea de moșteniri istorice) să devină dominant.

[4] Exemple sunt multiple, dar putem începe cu Henrik Ornebring, *Comparative European Journalism: The State of Current Research*, Working Paper, Reuters Institute for the Study of Journalism, Oxford University, January 2009. Un bun exemplu privind diversitatea tipurilor de jurnalism poate fi găsit în Jesper Stromback și Lynda Lee Kaid, *The Handbook of Election News Coverage Around the World*, Routledge, New York, 2008.

Examinând deja vasta literatura pe subiect, Christians *et al.* subliniază funcțiile dominante ale jurnalismului, precum urmează: (a) de a oferi supraveghere mediului social; (b) de a forma opinii; (c) de a stabili agenda discuțiilor publice; (d) de a acționa precum un „watchdog" împotriva puterii politice și economice; (e) de a transmite mesaje și a informa publicul; și (f) de a participa activ la viața socială. Susținând că există „o versiune consensuală sau dominantă asupra atribuțiilor jurnalistice"[5], autorii rezumă aceste patru roluri, încadrate pe de o parte de puterea instituțională de tip „strong" sau „weak", iar pe de cealaltă, de autonomia sau dependența media. Suntem nevoiți să ajungem la această concluzie atunci când examinăm cazul jurnalismului est-european sau, în această chestiune, variantele vest-europene, în care principalele viziuni opuse „versiunii consensualiste sau dominante ale funcției jurnalistice" sunt diferențele care separă la nivelul naturii cetățeniei.

Aș spune că există două tipuri fundamentale de cetățenie democratică, (1) aceea în care cetățenii ajung ei înșiși la concluzii, își formează perspective, fac interpretări și în cele din urmă alegeri în chestiuni de o mai mare sau mai mică importanță, bazându-se pe informația oferită de jurnalism, și (2) aceea în care cetățeanul este retrogradat la poziția de a alege pur și simplu dintre concluziile formulate de jurnaliști, dintre observațiile, perspectivele și interpretările acestora. În bună măsură, aceste două tipuri de cetățenie pun în lumină viziunile conflictuale asupra jurnalismului, aceea a unui jurnalism bazat pe prezentarea evenimentului și aceea a unuia bazat pe interpretări și perspective pre-formate, care fac loc unor aserțiuni nefondate și posibilității de a selecta dintre evenimentele, faptele și informațiile ce urmează a fi utilizate în reportajul asupra

[5] Christians *et al.*, 2009, p. 125-127; 120.

realității. Diferențele dintre aceste două viziuni sunt exemplificate de tensiunile dintre[6]:

- „A adopta o poziție neutră sau una participativă vizavi de mediul social".
- „A se concetra pe fapte sau pe interpretare și comentariu".
- „A acționa ca o poartă pentru intrarea tuturor vocilor din societate sau a deveni avocatul unei cauze sau al unui interes".
- „A acționa conform constrângerilor impuse de organizațiile de media sau a urma o concepție idealistă despre funcția jurnalismului".
- „A alege dintre cauze sociale și non-profit și criteriile impuse de piață".

Acestea fiind spuse, vom examina în continuare cele patru roluri-cheie ale jurnalismului (de monitor, de colaborator, de facilitare și cea radicală), așa cum au fost ele prezentate de către Jakubowicz. Mai mult decât atât, cele patru funcții conduc în mod implicit la patru definiții diferite ale jurnalismului și, prin extensie, la patru perspective asupra reportajului și necesității acestuia[7].

1. Rolul de facilitare – „Ca principal canal de informație publică, media de știri ajunge să fie importantă pentru alte instituții în vederea unor servicii din domenii diverse, precum politică, comerț, sănătate, educație sau asistență socială. Media oferă posibilitatea de a atrage atenția publică asupra unor chestiuni de interes

[6] *Ibidem*, p. 120.

[7] V. Karol Jakubowicz, *Introduction. Media Systems Research: An Overview*, in B. Dobek-Ostrowska, M. Glowacki, K. Jakubowicz and M. Sukosd, *Comparative Media Systems. European and Global Perspectives*, Central European University Press, Budapest and New York , 2010.

atât pentru instituțiile în cauză, cât și pentru beneficiarii sau clienții acestora. În concordanță cu acest caracter normativ al rolurilor jurnalismului, media de știri nu face doar un raport/reportaj al asociațiilor și activităților societății civile, ci le sprijină și consolidează".

În primul rând, în descrierea rolului de facilitare nu găsim nicio indicație care ar putea sugera o funcție de raportor a jurnaliștilor, dincolo de simpla obținere a știrilor și informațiilor de la instituțiile sociale într-o manieră non-investigativă, a unor materiale menite să faciliteze obiectivele acestor instituții și transmiterea știrilor dinspre aceste instituții către public.

Ce altceva am putea spune despre nevoia de a raporta cuprinsă în descrierea acestei funcții ce vizează în mod cert a asista, a ajuta, a facilita un proces sau o acțiune pe care instituțiile sociale și, prin extensie, conducerea acestora le consideră importante? Nevoia de a informa publicul cu privire la ceva ce nu contribuie la facilitarea intereselor acestor instituții devine inutilă. A face un raport/reportaj, în sensul cu adevărat jurnalistic al cuvântului, *i.e.* acela de a descoperi și a transmite *toată* informația și știrile care i-ar putea afecta pe cetățeni, este inclus aici doar în măsura în care interesele acestui tip de cetățean converg cu acelea ale instituțiilor pe care media de știri ar trebui să le servească în exercițiul „rolului de facilitare".

Într-adevăr, rolul de facilitare cere ca media de știri să „asigure accesul acelora ce solicită atenția publică în mod legitim și clienților acestora", dar cel mai adesea aceștia sunt selectați pentru congruența opiniilor lor cu acelea ale segmentului de public vizat de către instituția de media în cauză. În afară de acest aspect, faptul de a solicita sau nu atenția publică este mai puțin relevant în ochii unui bun jurnalist decât informația, expertiza și credibilitatea surselor. Este o mare diferență între aceia care sunt chemați să își prezinte opiniile (sunt

aceștia cu adevărat utili în a ne spori gradul de cunoaștere și înțelegere?) și aceia care au profilul și cunoștințele necesare pentru a ne ajuta în lămurirea unei anumite chestiuni, crize, controverse, evenimente, idei sau persoane.

Ideea că jurnalismul trebuie să sprijine, nu doar să facă un raport/reportaj al asociațiilor din societatea civilă creează din nou o posibilitate de derivă, prin faptul că permite selectivitatea și a fi părtinitor prin raportarea doar a acelor fapte pozitive pentru aceste organizații. Merită oare toate aceste asociații, pozițiile și activitățile lor acest „suport"? Ar trebui oare ca jurnalismul să sprijine asociații ale societății civile, precum mișcarea de extremă-dreapta din Ungaria, reprezentată de Partidul Jobbik? Sau una de tipul mișcării de extremă-stânga White Power din Statele Unite, reprezentată de Ku Klux Klan? Jurnalismul ar trebui pur si simplu să se distanțeze de acest tip de suport, oricine ar fi persoana sau organizația în cauză; aceasta e funcția relațiilor publice.

Rolul de facilitare (jurnalism cu scopul de a „îmbunătăți calitatea vieții publice și de a contribui la formele deliberative de democrație") poate fi tradus, de asemenea, ca fiind jurnalismul conform ideii pe care jurnaliștii o au cu privire la ceea ce înseamnă „calitatea vieții publice" și la folosirea unor „fapte fragmentare, distorsionate sau chiar imaginate ca justificări, căi de scăpare. Exemple elocvente pentru un astfel de jurnalism pot fi date plecând de la acela practicat de media supusă controlului în Venezuela lui Hugo Chavez, până la media sub regimul teocratic din Iran.

Există aspecte ale acestui rol de facilitare, care se suprapun rolului de colaborare.

2. *Rolul de colaborare* – „Acest rol se referă în mod specific la relația dintre media și sursele de putere politică și economică, cu precădere la stat și la agenții acestuia. Chiar și în ziua de astăzi, în anumite circumstanțe, media de știri este chemată să sprijine autoritățile

civile sau militare în apărarea ordinii sociale împotriva amenințărilor criminale, de război, teroriste sau de tip insurgent, precum și în caz de catastrofă sau stare de urgență naturală. Cooperarea media poate fi cerută într-o manieră mai generală, putând implica suportul interesului național, a fi patriot și a respecta autoritatea. În societățile în curs de dezvoltare, jurnalismul poate fi direcționat către a servi anumite obiective de dezvoltare. Acest rol nu este impus doar dinafară, ci se găsește adesea în concordanță cu activitățile de zi cu zi ale mass-mediei sau cu acțiuni alese în circumstanțele specifice ale unei necesități sociale".

Rolul de colaborare pe care jurnalismul îl are, în unele aspecte similar celui de facilitare, subminează însăși noțiunea de a servi publicul, excepție făcând poate cazul unui război sau, cum am spus deja, al unei „catastrofe sau stări de urgență naturale". Funcțiile de tip relații publice *nu le impun jurnaliștilor prea multe exigențe cu privire la modul în care raportul/reportajul ar trebui făcut. Ele anulează chiar ideea necesității investigațiilor. Relația dintre media și „sursele puterii politice și economice" sau cu „statul și agenții săi" n-ar trebui să fie una de colaborare, ci, mai degrabă, singura acceptabilă ar fi una de adversar. În acest sens, jurnalismul trebuie să transmită cetățenilor* toată *informația și știrile folositoare în a participa la auto-guvernare, dacă acea informație se înscrie în obiectivele stabilite și devine un complement al intereselor tuturor surselor de putere, fie ele politice, economice, guvernamentale sau chiar culturale*

Mentalitatea de „colaborare" este sugerată, de exemplu, de Strategia Națională de Apărare a României, adoptată de Consiliul Suprem de Apărare a Țării și trimisă Senatului României spre adoptare, la 23 iunie 2010. Aceasta poate fi interpretată ca fiind o încercare de a face jurnalismul din România să adopte un „rol de colaborare",

susținând că media ar fi o „vulnerabilitate", o amenințare pentru „siguranța națională". Documentul afirmă că media din România ar reprezenta o vulnerabilitate prin faptul că orchestrază „campanii media, ce denigrează instituțiile statului, prin diseminarea unor informații false despre activitățile acestora". Conform documentului, a doua modalitate prin care media se profilează ca o astfel de amenințare este faptul că influențează „procesul decizional, pentru obținerea unor avantaje economice".

Astfel de încercări de a pune piedici în fața funcției investigative a jurnalismului și libertății de a investiga orice subiect, cu excepția acelora care sunt considerate „de colaborare" de către centrele de putere dintr-o societate, au o istorie lungă și nefericită în analele jurnalismului mondial. „Colaborarea" dintre L'Humanité *(în prezent independent) și fostul proprietar, Partidul Comunist Francez, dintre* L'Osservatore Romano, *ziarul semi-oficial al Vaticanului, sunt doar două dintre exemplele cele mai evidente de instituții media îndeplinind rolul de colaborare. Aceste două exemple sunt percepute ca fiind credibile de către publicul lor, din cauză că oamenii care constituie publicul respectiv sunt fideli și credincioși înclinațiilor politico-ideologice sau cultural-religioase ale acestor publicații, și nu datorită calității jurnalismului pe care ele îl practică. Există alte instituții media ce susțin că sunt independente, dar care funcționează în virtutea acestui rol de colaborare. Un astfel de caz este* The New York Times, *ale cărui înclinații către ideile și mișcările de stânga au devenit foarte vizibile. De cealaltă parte, Fox News Cable Channel arată sensibilități similare către forțele de dreapta conservatoare. În aceste exemple, raportul/reportajul rămâne important și poate fi făcut în mod profesionist. El va fi făcut, însă, în mod selectiv, i.e. subiectele care nu se încadrează în distincția „stânga"/„ dreapta" nu sunt prezentate sau căutate sau, în cazul în care acestora li se face totuși un raport/reportaj, aserțiunile nu vor avea scopul de a consolida*

prezentarea faptelor, ci vor deveni complementul sensibilităților politico-ideologice sau culturale ale instituțiilor media în cauză.

Atât în cazul funcției de facilitare, cât și în acela al funcției de colaborare, nevoia de protecție legală pentru ca jurnaliștii să își urmărească (întotdeauna) funcțiile investigative este înlesnită, precum și aceea de acces la legislația informației.

3. *Rolul radical* – „Media servește drept o platformă pentru opiniile și vocile critice la adresa autorității și ordinii de fapt. Această platformă sprijină ideile de schimbare și reformă, cel mai adesea prin modalități radicale. De asemenea, media poate deveni o voce critică ea însăși, nu doar în capacitatea ei de platformă pentru opiniile și vocile existențe în societate. Acest rol este principala țintă a încercărilor de a suprima sau a limita libertatea presei. De asemenea, el oferă justificarea primă a libertății de publicare. Fără rolul radical, democrația participativă ar fi imposibilă".

Într-adevăr, media de știri trebuie să servească drept o platformă pentru opiniile și vocile critice, dar care este totuși legătura cu a strânge și a disemina știri și informații? Prima chestiune nu poate să se substituie niciodată celei de-a doua. Presa comunistă din Europa de Est, în perioada dinaintea celui De-al Doilea Război Mondial și în timpul lui, înaintea ascensiunii comuniștilor între 1945 și 1948, a fost un critic al autorității și al ordinii de fapt, a militat pentru schimbare și reformă (așa cum a făcut și presa nazistă în Germania, înainte de 1933), a avut în rândurile sale mulți marxiști-leniniști, a prezentat și transmis știri și informații parțial sau în întregime deformate. Poate acum cineva susține faptul că acest așa-numit jurnalism a fost folositor democrației și bunăstării acelor societăți și cetățenilor lor? Indiscutabil, e vorba aici de exemple extreme. Cu toate acestea,

avem destule motive pentru a ne îndoi că absența rolului radical al jurnalismului ar aduce sfârșitul democrației participative, pentru simplul motiv că un astfel de jurnalism părtinitor, ce se bazează pe opinii, poate fi efectuat pe paginile editoriale sau de opinii ale ziarului sau pe segmente de difuzare, fără a se interfera cu un tip de jurnalism corect, bazat pe prezentarea și transmiterea faptelor prin informație și știri.

Principiul central al rolului radical este că acest tip de jurnalism are de-a face fără doar și poate cu „opinii și voci", nu cu fapte. Considerând faptele neimportante, mai puțin atunci când ele coincid cu „opiniile și vocile" diseminate, a fi obiectiv și neutru sunt eliminate automat de acest tip de jurnalism. A cerceta toate aspectele unui subiect de presă, a verifica și reverifica, corobora și chiar a dublu-corobora, toate acestea devin și ele neimportante.

În ultimele trei decenii, media de știri americană a adoptat un amestec de roluri: cel de facilitare, de colaborare și cel radical. Cu alte cuvinte, aceste trei roluri au fost îmbinate cu un al patrulea, cel de *monitorizare*. Rezultatul a fost un declin constant al încrederii în media de știri, a cărei credibilitate a scăzut considerabil. Acest fapt este confirmat, de exemplu, de cel mai recent sondaj Gallup privind media, ce arată că 57% din audiența americană privește cu neîncredere media de știri[8].

4. *Rolul de monitor* – „Rolul de informator vigilent, care se aplică în principal colectării și publicării informațiilor de interes pentru audiență, precum distribuirii informațiilor în numele surselor și clienților, incluzând categorii precum guverne, publicitari sau persoane private. Acest rol presupune transmiterea și colectarea

[8] V. Gallup Poll, *Distrust in U.S. Media Edges Up to Record High*, Sept. 29, 2010. http://www.gallup.com/poll/143267/Distrust-Media-Edges-Record-High.aspx

de informații avansate, sfaturi, avertismente sau orice altă informație de utilitate generală. Această noțiune se poate extinde la genuri de media ce vizează divertismentul sau ficțiunea, pentru cazurile în care astfel de imagini reproduc realitatea."

Rolul de monitor prezintă intrinsec o funcție critică a jurnalismului. Atunci când sunt prezentate în integralitatea lor, contextualizate corect și complet, într-un mod echilibrat și just și când provin din surse credibile, faptele în sine pot deveni critice la adresa autorității și a ordinii de fapt, în virtutea veridicității lor și a răspunsului publicului. Nimic nu este mai puternic decât un subiect construit pe baza prezentării unor evenimente, ce reușește să fie un apel la schimbare și reformă. Cel mai bun exemplu pentru puterea rolului de monitor este dat de programele privitoare la Europa de Est ale unor instituții de media din Vest (ex. BBC, Deutsche Welle, Radio Free Europe/Radio Liberty), de presa ce a existat subteran în timpul comunismului și de contribuția pe care media monitor a avut-o la prăbușirea comunismului.

Rolul de monitor al jurnalismului este, mai întâi de toate, și spre diferență de celelalte roluri, responsabil față și în fața publicului. De aceea, acesta este cel mai bine adaptat democrației liberal-pluraliste. Aceasta înseamnă, desigur, că nivelul de pregătire și înțelegere al cetățenilor, precum și utilitatea elitelor și non-elitelor pentru democrație trebuie să fie ridicate și bine ancorate, iar cultura politică – una corect dezvoltată. Un punct important ridicat de Christians *et al.* este acela că vulnerabilitatea jurnalismului de monitorizare este „determinată de calitatea/starea generală a societății, în special în ceea ce privește cetățeanul, vitalitatea societății civile și sănătatea procesului democratic"[9].

[9] Christians *et al.*, 2009, p. 156.

Poate că de aceea ne vedem aproape forțați să recunoaștem lipsa rolului de monitor și, în consecință, a obiectivității, a neutralității și a unui raport/reportaj corect al realității, în cazul jurnalismului din Europa de Est, cu puține excepții[10]. Până la urmă, este nevoie de cetățeni/ consumatori de știri care să ceară un astfel de jurnalism, de politicieni și guverne care să fie adaptate acestor nevoi și valori, de un sistem judiciar și de legislație care să îl sprijine, și de un sistem media care să îl practice indiferent de cerințele pieței.

Un lucru este cert: dacă jurnalismul va practica acest rol de monitor, trebuie să urmeze schema de reportaj „obiectiv", care a funcționat, într-un mod imperfect, în Statele Unite, pentru mai mult de patru decenii (1930-1970) din istoria de 230 de ani a acestei țări. Acest set de cerințe/exigențe a pus accentul (observați timpul trecut pe care îl folosesc) pe acuratețe și caracterul complet al faptelor prezentate, pe a transmite toate aspectele unui subiect, contextul, pe a folosi surse credibile, informate și care posedă expertiza necesară, pe a fi echilibrat și just, și, în fine, pe absența opiniilor și convingerilor reporterului în prezentarea subiectului.

II. Surse și tehnici pentru un bun reportaj

Încrederea este elementul central ce face ca jurnalismul să fie util într-o societate democratică. Ea este câștigată prin credibilitatea pe care jurnalismul reușește să și-o construiască în fața publicului, prin transmiterea constantă de știri precise, corecte și complete. Aceasta înseamnă, de asemenea, că cea mai importantă măsură

[10] Este cu adevărat surprinzător a observa că jurnaliștii din România consideră rolurile pe care media le îndeplinește în această țară, opiniile lor, precum și nivelul influențelor externe asupra muncii lor ca fiind aproape de idealul rolului de monitor, când toate evidențele par a contrazice aceasta. (V. *2009 Worlds of Journalism Report*, http://www.worldsofjournalisms.org).

a succesului sau a insuccesului jurnalismului este natura surselor pe care acesta le folosește, varietatea lor, ce îi dă jurnalistului posibilitatea de a verifica informația și de a obține toate aspectele puzzle-ului ce va alcătui o știre bună.

Acuratețea și caracterul complet al unei știri sunt fundamentale. De aici nevoia de a verifica și reverifica, de a verifica în mod încrucișat toate informațiile și faptele. Nimic nu trebuie asumat ca fiind exact și corect până când aceste etape nu sunt parcurse. Acestea sunt la fel de importante atât în cazul unor indivizi, având scopul a preveni erori enorme (Mark Twain, faimosul autor american, s-a văzut nevoit să transmită o telegramă din Europa către Associated Press, în 1897, spunând: „Anunțul morții mele a fost o exagerare."), precum în cazul unor evenimente, idei, crize, controverse sau oameni. Urgența de a transmite știrile către cetățean, fie din cauza importanței lor instrinseci, fie din dorința de a fi mai rapid decât concurența, duce adesea la o prezentare incompletă a faptelor, dat fiind faptul că difuzarea de știri are de obicei un efect de amplificare[11]. Dar aceasta nu poate fi nicicum o scuză pentru a nu urmări acuratețea și întregimea informațiilor.

A avea un ochi atent la detalii și alte capacități de observație este la fel de important pentru un bun jurnalism, precum capacitățile analitice (concentrate asupra faptelor, doar pe fapte și asupra tuturor faptelor), precum erudiția și inteligența nativă a jurnalistului sau modul precis, articulat și elegant de prezentare.

Puține sunt exemplele de mărturii mai emoționante, mai poetice, mai încărcate de perspective ca articolul *The Charge of the Light Brigade* al lui William Howard Russell, apărut în *Times of London* despre Bătălia de la Balaclava din 25 octombrie 1856, care, în afară

[11] V. James Fallows, *How To Save the News*, în *The Atlantic*, iunie 2010, p. 44-56.

limbajului părtinitor și normativ-critic, a lăsat și multe întrebări fără răspuns, în special acel „de ce?" al bătăliei[12]. Această poveste este asemănătoare poemului *Alfred*, al Lordului Tennyson, ce realiza o memorie a bătăliei, mai mult decât o încercare jurnalistică de a informa și de a lumina cititorul cu privire la cele întâmplate.

Ceea ce devine de o încă și mai mare importanță este munca detectivistică, ce scoate la lumină aspecte mai mici

[12] Bătălia a avut loc pe 24 octombrie 1854. *The Times* a transmis știrea pe 14 noiembrie 1854. În cele ce urmează, o vom prezenta în integralitatea ei: „Dacă etalarea minunatei vitejii, a excesului de curaj și de cutezanță reflectate de strălucirea celor mai bune zile ale cavaleriei ne-ar putea oferi o consolare deplină pentru dezastrul întâmplat astăzi, n-am avea niciun motiv să regretăm trista pierdere pe care am suferit-o în fața unui inamic sălbatic și barbar...

La ora 11,00, Brigada Light Cavalry a intrat pe front... Rușii au deschis focul către ei, din redutele din dreapta, cu salve de muschete și puști.

Au măturat tot ce le-a stat în cale cu mândrie, strălucind în lumina soarelui de dimineață, cu toată mândria și splendoarea războiului. Abia ne putem încrede în evidențele pe care toate simțurile noastre ni le transmit. Oare acea mână de oameni nu avea să aibă soarta unei armate în poziție de război? Vai! Nu poate fi decât adevărat – disperata lor vitejie nu avea limite și de departe au fost scoși din calitatea numită cel mai precis – discreție. Au avansat în două linii, mărind ritmul cu cât se apropiau mai mult de inamic. Un spectacol mai înspăimântător nici că a fost văzut vreodată. Fără a avea putința de ajuta, cei prezenți au putut fi martorii eroismului compatrioților lor, năvălind către armele morții subite.

...Artileriștii ruși s-au întors la armele lor când furtuna cavaleriei a trecut. Văzându-și propria cavalerie amestecându-se cu trupele ce tocmai trecuseră de ei, spre eterna dizgrație a numelui de Rusia, atacatorii au făcut să cadă ploaie sângeroasă peste masa zbuciumată de oameni și cai, amestecând prieteni și dușmani într-o ruină comună...

La 11,35, niciun soldat britanic, cu excepția celor morți sau muribunzi, nu mai era în fața sângeroaselor arme moscovite...".

sau mai mari ce, ignorate, fac observația doar partial corectă, scoasă din context ori chiar falsă sau irelevantă. Jurnaliștii au la dispoziția lor (sau ar trebui să aibă), prin alte resurse informaționale, *surse umane*, care sunt dispuse la[13]:

1. „On the record" – sursa acceptă că toată informația poate și va fi folosită în știri, sursa fiind identificabilă.
2. „Off the record" – informația de la acest tip de sursă nu poate fi folosită în niciun fel.
3. Fără atribuire – informația poate fi folosită ca fundal, dar sursa nu va fi identificabilă.
4. De fundal – la fel ca și în cazul celei „fără atribuire", unii reporteri interpretează fundalul ca abilitatea de a folosi informația cu atribuire generală, de tipul „un oficial municipal".
5. De fundal îndepărtat – informația poate fi doar folosită, dar nu poate fi atribuită niciunei surse, nici măcar în termeni generali, ca în cazul „un oficial guvernamental".

Informațiile și datele sunt principala țintă a jurnalismului. În cele ce urmează vom prezenta un scurt „ghid" de posibile surse pentru jurnaliștii începători, așa cum este cazul *rapoartelor oficiale*:

1. Guvernul (la nivel național ori regional) își face publice rapoartele și alte tipuri de informații (e.g. contribuțiile financiare către candidați, înregistrarea votanților, licențele obținute, salariile angajaților de stat, cheltuielile guvernamentale, rapoartele curților, rapoartele militare, rapoarte ale companiilor de stat, documente referitoare la capitalul de stat, taxe, înregistrările vehiculelor, înregistrări privind inspecția clădirilor, autorizările de construcție, întrunirile comisiilor, ordonanțe și rezoluții locale, cheltuielile municipale, rapoarte privind lucrările publice, rapoarte ale departamentelor de poliție, educație, utilități publice etc.).
2. Rapoarte privind politicile organizațiilor publice și private.
3. Informații sau baze de date statistice.
4. Date geografice sau meteorologice.
5. Surse biografice.
6. Informație referitoare la business (atât la nivel de companie, cât și la nivel local, regional și național) și
7. Surse profesionale (asociații profesionale, bresle sau sindicate).

[13] Citez liber din Carole Rich, *Writing and Reporting News. A Coaching Methods*, 6th edition, Wadsworth, 2010, capitolele 6 și 7.

În țări precum Statele Unite ale Americii, în care există baze legale precum „Freedom of Information Act", jurnaliștii dețin un instrument legal, ce le permite să urmărească/să cerceteze orice tip de informație guvernamentală, indiferent de nivel: local, regional, de stat sau național, cu excepția acelor informații și date ce privesc siguranța națională. Problema în jurnalismul american este faptul că, deși este permis un larg acces la astfel de informații, reportajele tind să se concentreze asupra spuselor politicienilor relative la guvern și nu asupra a ceea ce guvernul face cu adevărat. În Statele Unite chiar și companiile private devin subiectul investigațiilor Congresului, iar rezultatele devin informații de interes public[14].

[14] Guvernul este cel care trebuie să dovedească în fața unei curți faptul că refuzul de a face publice anumite informații este justificat de atingerea unei chestiuni de securitate națională; guvernul nu reușește aproape niciodată să dovedească acest lucru, curțile dând câștig de cauză presei de știri în 99 de cazuri din 100.

În lumea tot mai digitalizată de astăzi, sursele on-line devin tot mai mult ținta jurnaliștilor. Jurnaliștii trebuie, totuși, să fie prudenți în a cita informații găsite pe Web; acest tip de informație necesită verificări duble și triple și nu trebuie asumate pur și simplu ca fiind valabile. Astfel, o strategie de căutare eficientă ar trebui dezvoltată, astfel încât jurnalistul să își folosească cât mai bine timpul; câteva sugestii pentru aceasta ar putea fi: (a) să își restrângă aria de căutare; (b) să posede o bună capacitate de înțelegere a domeniilor de internet (*.gov* pentru domenii guvernamentale, *.edu* pentru cele educaționale, *.com* pentru cele comerciale, *.org* pentru cele organizaționale, *.net* pentru rețele, *.biz* și *.info* pentru site-uri de utilitate generală; *.name* pentru site-uri personale sau *.museum, .aero, .coop* și *.pro* pentru site-uri comunitare); (c) să găsească datele de contact (ale operatorilor sau proprietarilor Website-ului) și (d) să verifice site-urile de stat (acest punct este aplicabil cu precădere în Statele Unite, unde site-urile guvernelor sunt foarte utile în a găsi informații legate de stat).

De asemenea, credibilitatea fiecărui Website accesat trebuie verificată înainte de a folosi respectivele date în știri. Totuși, trebuie spus că majoritatea acestor Website-uri oferă informații fragmentare. Acest lucru face ca astfel de analize și opinii să fie considerate foarte suspecte. Ținând cont de acest aspect, un test de veridicitate trebuie efectuat de fiecare dată când ele ar putea fi văzute drept utile. Situația blogurilor/blogger-ilor nu este cu mult diferită nici în Statele Unite. Există foarte puține bloguri care nu numai că pot fi percepute ca furnizori legitimi de informații și știri, ci care fac chiar un serviciu prin faptul că verifică informația și fac rapoarte privind verificitatea și acuratețea informațiilor prezentate de media tradițională. Nu ar trebui să fie o surpriză pentru nimeni faptul că jurnalismul on-line nu poate înlocui reportajul tradițional, ci poate doar funcționa ca un supliment al acestuia[15]. În continuare vom descrie o listă de verificare, cu scopul de ajuta în determinarea credibilității Website-urilor; aceasta ar putea fi utilă, de exemplu, în a evalua dacă noul site de știri românesc ce va fi lansat de Dinu Patriciu și Sorin Roșca Stănescu, în noiembrie 2010, poate fi considerat o întreprindere jurnalistică legitimă.

O listă de verificare cu scopul de a evalua credibilitatea unui Website și de a efectua o căutare mai eficientă, include următoarele întrebări (Rich, 2010, p. 97):

Cine: Cine este autorul, proprietarul sau organizația-sponsor ce apare pe site? Care sunt interesele acestuia? Evitați site-urile anonime.

Ce: Este site-ul în cauză afiliat vreunei agenții guvernamentale, vreunei instituții de educație sau unei organizații credibile la nivel național? Verificați indexul site-ului la secțiunea „Despre noi", pentru informații privind acest aspect.

Când: Informația prezentă pe site-ul în cauză este datată? Acest aspect este esențial. Folosiți informația cea mai recentă pe care o puteți găsi.

Unde: Există date de contact – număr de telefon, adresă, nume (de persoane reale, nu virtuale, precum „webmaster-ului")?

De ce: Este site-ul în cauză părtinitor în vreun fel sau chiar are o agendă promoțională? Dacă răspunsul este da, evitați-l sau folosiți și alte puncte de vedere, verificându-i acuratețea.

Cum: Restrângeți-vă căutarea prin folosirea unor cuvinte-cheie în locul unui subiect larg.

---

[15] V. de exemplu concluziile din lucrarea Marcel Machill și Markus Beiler, *The Importance of the Internet for Journalistic Research*, in *Journalism Studies*, 2009, 10 (2), 178-2003.

Atribuire: Imprimați informația pe care intenționați să o folosiți, astfel încât să o puteți documenta; site-urile dispar în mod frecvent. Copiați numele site-ului și adresa (URL), pentru a le utiliza în citare sau în oferirea unui link. Nu copiați nimic după site-uri, fără a trece sursa.

Sursele umane vor face întotdeauna parte din demersul jurnalistic. Interviurile reprezintă una dintre cele mai importante instrumente de a obține informații. A intervieva necesită aptitudini specifice și o practică atentă, o anumită orientare către detalii și o sensibilitate către a diferenția în mod corect domeniile public și privat folosite drept surse, dacă ele sunt părtinitoare și motivele care le fac să servească drept surse. Aptitudinile de ascultare și de notare sunt, de asemenea, foarte importante. În cele ce urmează, prezentăm o schemă a unor sfaturi de bază din excelentul manual al lui Rich[16]:

A. Sfaturi pentru ascultare:

– „Concentrați-vă pe ascultare"; cu alte cuvinte, pe ceea ce sursa spune și nu pe ceea ce urmează să întrebați.

– „Practicați ascultarea de tip conversațional". Adaptați-vă întrebările felului de gândire al sursei". Acest efort necesită o atenție sporită.

– „Practicați ascultarea de tip critic". Ascultați cu scopul de a obține fapte, citate, elaborări și fundamentări. Apelați la a face sursa să repete, elaboreze sau să definească clar sensul răspunsurilor sale; a fi atent la spusele sursei vă va permite să controlați interviul, în loc de a lăsa sursa să facă acest lucru.

– „Fiți tăcut"; Scopul nu este acela de a impresiona sursa prin cunoștințele dumneavoastră.

[16] Rich, 2010, capitolul 7.

– „Ascultați și ceea ce nu este rostit". Care sunt elementele pe care sursa le evită? Ceea ce nu este inclus într-o astfel de conversație este de multe ori mai relevant decât ceea ce este conținut în aceasta.

– „Ascultați folosindu-vă ochii". Observația vizuală poate fi un bun instrument de ascultare, e.g. nervozitatea, zâmbetul, încruntarea, mișcarea, disconfortul pot fi semne ale faptului că sursa ține deoparte anumite informații, mințind sau nespunând chestiuni relevante pentru procesul de informare;

– „Fiți politicos".

– „Evitați intruziunile personale". Chestiunile personale care ar putea interveni în concentrarea dumneavoatră trebuie blocate.

– „Dezvoltați un tip de curiozitate a ascultării". Începeți prin a adresa întrebări dinainte pregătite, dar fiți flexibil și întotdeauna pregătit să schimbați direcția conversației, în cazul în care considerați că ar putea fi util. „Ascultați cu scopul a obține informațiile pe care le doreați, dar și pe acelea la care nu vă așteptați".

B. Sfaturi pentru o a lua notițe în timpul unui interviu:

– „Fiți pregătit". Veniți pregătit cu suficiente instrumente de scris, reportofon (luați în considerare faptul că reportofonul îi poate intimida pe unii oameni; de aceea, este necesar să luați notițe; permisiunea de a înregistra conversația trebuie cerută la începutul interviului; e important să aveți bune cunoștințe cu privire la legislația referitoare la înregistrarea conversațiilor/interviurilor).

– „Concentrați-vă". Concentrați-vă asupra lucrurilor pe care le ascultați; gândindu-vă la următoarele întrebări în timp ce luați notițe, poate să vă distragă atenția.

– „Folosiți cuvinte-cheie". Faceți notații prin cuvinte-cheie care vă amintesc de fapte sau afirmații, dacă nu notați direct întregul citat.

– „Dezvoltați aptitudini de stenografiere". Abreviați cât mai multe cuvinte și dezvoltați-vă propria stenografie.

– „Încetiniți ritmul". Controlați ritmul interviului, astfel încât să puteți lua notițe complete și să evaluați ceea ce auziți.

– „Cereți, dacă este cazul, repetiția". Aceasta este o modalitate de a încetini ritmul interviului, dar care vă permite, de asemenea, să verificați acuratețea notațiilor dumneavoastră.

– „Priviți persoana intervievată în ochi". Încercați să luați notițe fără a privi la caiet.

– „Notați observații". Scrieți întrebări adiționale sau fapte pe care doriți să le verificați, surse pe care le-ați putea contacta, care apar în conversație. Notați, de asemenea, observații.

– „Verificați informația esențială". Asigurați-vă că totul este corect notat, de la toate numele ce apar în conversație până la fapte.

– „Verificați o informație pentru a doua oară".

– „Fiți deschis". Ideea inițială pentru știre poate suferi schimbări, unghiul din care priviți subiectul poate fi schimbat în timpul unui interviu. Nu limitați notațiile la acel unic concept inițial.

– „Folosiți un sistem de simboluri". Dezvoltați un sistem de semne, ce marchează lucrurile cele mai importante.

– „Notați și în timp ce stați în picioare". Practicați notarea în timp ce stați în picioare, deoarece unele subiecte importante, cum ar incendiile, accidentele,

dezastrele sau alte tipuri de evenimente ce se petrec în viteză nu vă vor oferi luxul de a sta așezați.

– „Păstrați-vă notițele". Păstrați un fișier al tuturor interviurilor.

– „Transcrieți notițele în cazul unor subiecte importante". Faptul de a transcrie notițele vă va folosi oricum, căci vă veți distanța de notațiile inițiale.

C. Cum trebuie planificat un interviu:

– „Identificați ținta pe care o veți urmări cu precădere" (dar fiți pregătiți pentru a o schimba, dacă informația primită în timpul interviului justifică această schimbare).

– „Cercetați fondul problemei".

– „Identificați obiectivele". Ce fel de informații vă așteptați să obțineți.

– „Faceți un plan al întrebărilor". Faceți o listă a întrebărilor pe care doriți să le adresați și marcați-le pe cele care v-ar putea aduce informația cea mai prețioasă.

– „Solicitați un interviu".

– „Folosiți o vestimentație adecvată".

– „Nu întârziați".

D. Desfășurarea interviului:

– Pregătiți atât întrebări deschise (pentru citate și răspunsuri elaborate), cât și întrebări închise (răspunsuri scurte, întrebări specifice, factuale).

– Întrebările care aduc cele mai multe citate și anecdote încep cu *ce, de* ce și *cum*.

– „Factorul neștiinței". Nu vă temeți să adresați întrebări, chiar dacă acestea v-ar putea pune într-o lumină proastă, de neștiutor, în fața sursei.

– „Începeți prin a sparge gheața". Prezentați-vă și descrieți scopul interviului; încercați să stabiliți un raport cu persoana intervievată, prin conversații cu caracter general și nu scoateți caietul cu întrebări din prima clipă; încercați să observați împrejurimile cu scopul de a începe o astfel de conversație, dar nu deveniți prea intim.

– „Planificați dinainte prima întrebare". Încercați să identificați o întrebare care ar putea stârni interesul sursei.

– „Puneți întrebările într-o ordine care să nu pară amenințătoare". Există o întreagă dezbatere cu privire la felul în care întrebările ar trebui ordonate, dacă cele mai dure ar trebui adresate la început sau la sfârșit; folosiți-vă intuiția și judecata, pentru a evalua timpul disponibil pentru interviu, personalitatea sursei, natura subiectului abordat etc.

– „Adresați întrebări de bază". Cine, *ce*, *unde*, *de ce* și *cum*; acestea sunt baza oricărui reportaj bun, urmate de întrebarea „ce înseamnă acest lucru de fapt", care va clarifica semnificația răspunsurilor primite.

– „Utilizați întrebări de tip *follow-up*".

– „Păstrați liniștea". Nu faceți comentarii, nu vă exprimați opiniile, nu faceți judecăți asupra faptelor sau răspunsurilor sursei.

– „Controlați interviul". Dacă sursa lungește răspunsul sau pleacă de la subiect, nu o întrerupeți; așteptați momentul unei pauze firești și treceți la următoarea întrebare, folosind tehnici de follow-up.

– „Repetați întrebările". Dacă nu veți primi un răspuns mulțumitor la o întrebare importantă sau sensibilă sau reușiți să obțineți doar un răspuns evaziv și incomplet, întrebați din nou, sub o altă formă.

– „Folosiți întrebări de fundal".

– „Întrebați despre evoluția faptelor". Treceți ușor de la prezent la trecut și la viitor.

– „Construiți cronologii" (dacă e aplicabil).

– „Tehnica rolului". De exemplu, cum ați folosi informația dacă ați fi în audiență? Ce doresc cei din audiență să știe?

– „Întrebări pro și contra". Ambele aspecte ale unui subiect trebuie discutate, precum și răspunsurile ce sugerează opoziție, acord sau dezacord cu o anumită temă.

– „Cereți definiții (ale unor concepte, idei, înțelesuri etc., astfel încât să fiți siguri că înțelegeți la ce se referă sursa și că nu vor exista confuzii".

– „Verificați". Adresați chiar și întrebările ale căror răspunsuri le cunoașteți deja.

– „Folosiți tehnica tăcerii". Uneori cea mai bună întrebare de *follow-up* este tăcerea, mai ales în cazul în care sursa pare a se simți inconfortabil cu răspunsul pe care l-a dat; aceasta poate rupe ea însăși tăcerea, elaborând.

– „Folosiți tehnica de a da vina pe alții". De exemplu, „oponentul dumneavoastră susține că trișați la plata taxelor pe venit. Cum răspundeți?"

– „Tratați cu tact întrebările cu încărcătură emoțională".

– „Folosiți întrebări care să rezume faptele". De exemplu, „care sunt cele mai importante trei probleme cu care vă confruntați?"

– „Folosiți tehnica contactului". Întrebați sursa dacă există alte persoane pe care ar trebui să le contactați cu privire la subiect sau cine altcineva ar putea fi implicat.

– „Întrebări libere". Există ceva ce ați dori să adăugați?

– „Terminați într-o notă pozitivă". Întrebați dacă ați putea reveni cu un telefon pentru detalii sau întrebări suplimentare.

În sfârșit, a face un reportaj bun este ca orice altă aptitudine: se îmbunătățește pe măsură ce ne antrenăm și exersăm mai mult.

Concluzie

Jurnalismul de calitate nu pornește cu perspective pre-definite, cu obiective pre-determinate, cu interpretări pre-fabricate sau cu aserțiuni nefundamentate sau parțial fundamentate, deși nu puțini sunt cei din mediul academic sau dinafara lui, ce văd toate acestea ca fiind acceptabile. Urmarea cea mai puțin gravă ce poate apărea ar fi ducerea în eroare a audienței, făcând un deserviciu cetățeanului și democrației înseși, conducând-o poate chiar pe calea demagogiei.

De ce ar trebui să acceptăm acest tip de abordare a jurnalismului, chiar dacă aceasta este disponibilă dintr-o multitudine de surse, nu doar din una, acest jurnalism fiind practicat într-o formă extremă în perioada sovietică și în cea nazistă? Jurnalismul presupune a vâna evenimente, a le verifica, a le reverifica, a le verifica încrucișat și a le corobora, într-un final.

În cazul oricărui alt rol decât cel de monitor, pășim pe un tărâm unde standardele jurnalistice (*i.e.* acuratețe, integralitate, justețe, echilibru, surse credibile, contextualizare sau absența simplelor opinii) devin dintr-o dată negociabile în relația cu cerințele de a „facilita" altceva decât găsirea de știri și informații necesare și utile cetățenilor, „colaborarea" cu instituții și indivizi, sau faptul de a milita pentru o schimbare „radicală". Așa cum

argumentează McGowan, „rolurile de tip ideologic, în interiorul cărora reportajul și analiza sunt deformate de dublu-standard, de nerespectarea principiului de onestitate intelectuală și de favorizări ale unor grupuri în fața altora, nu poate duce decât la otrăvirea binelui național...". Pe de cealaltă parte, un jurnalism bun, solid și non-ideologizat (*i.e.* fără interpretări și perspective prestabilite) este necesar, conform celor scrise de McGowan, deoarece:

> ... ca principal formator al culturii civice, jurnalismul stabilește termenii în care relaționăm unul cu altul, atât în ceea ce privește relația dintre indivizi, cât și pe cea între grupuri. De asemenea, jurnalismul poate fi văzut ca o oglindă, cu ajutorul căreia ajungem la a ne înțelege pe noi înșine ca și colectivitate. Este important ca acesta [jurnalismul] să *spună întreaga poveste și nu doar părți din aceasta, ce se potrivesc unui scenariu prestabilit sau care afirmă o ortodoxie îngustă* (accentuare adăugată). Cu alte cuvinte, oglinda pe care jurnalismul ne-o oferă spre folosire trebuie să reflecte întreaga noastră imagine"[17].

Așa cum observa Jakubowicz, printre alții, jurnalismul de opinie și de convingeri domină Europa de Est. Aceasta, deoarece este subordonat faptului de a promova schimbarea socială și politică, în felul în care ea este definită de politicieni, partide politice, proprietari ai instituțiilor de media, editori, și chiar de jurnaliștii, și interesele lor financiare. Toți aceștia „trebuie" să opteze pentru a fi partizanul unui partid sau al unei cauze, folosind un stil de a scrie ce se învecinează de multe ori

[17] William McGowan, *Coloring the News. How Crusading for Diversity has Corrupted American Journalism*, Encounter Books, San Francisco, 2001, p. 248-249.

cu propaganda"[18]. Nu este deloc surprinzător faptul că, în România, media de știri practică un tip de jurnalism care contrazice ideile exprimate de McGowan. Așa cum nu este surprinzător nici faptul că un analist român scrie în 2010, când criza devine din ce în ce mai gravă în această țară, că media de știri nu își face treaba: „Într-un moment greu, în care ar trebui să i se explice mecanismele crizei și motivele pentru care o duce mai rău decât în urmă cu un an, publicul e bombardat cu mesaje alarmiste și instigări ieftine, dar se pare că eficiente."[19]

Fără echivoc, rolurile de facilitare și de colaborare, câteodată chiar și radical, domină jurnalismul est-european. N-ar trebui să ne mire faptul că funcția de *watchdog* devine secundară aceleia de *câine docil*. Atunci când rolurile dominante (de facilitare, de colaborare și cel radical) devin cu adevărat un câine de pază, ele servesc cel mai adesea interesele acelora pe care îi reprezintă (patroni de media, politicieni, partide politice, companii/corporații) și nu pe acelea ale publicului.

Nevoia unor standarde normative ale jurnalismului, asupra căreia insistă toți editorii/directorii, care sunt înțelese și sprijinite de elite, de legislație, de cultura politică și profesională, capătă atât de multă importanță tocmai pentru faptul că este imposil de găsit jurnaliști fără un bagaj social, cultural, politic sau personal adus în practica jurnalistică. Standardele profesionale nu elimină acest bagaj; ele îl pot doar împiedica să preia controlul asupra practicii jurnalistice; cu toate acestea, însăși existența lor nu este întâmplătoare, ci se naște dintr-o nevoie reală de a fi puse în practică.

[18] Karol Jakubowicz, *Rude Awakening. Social and Media Change in Central and Eastern Europe*, Hampton Press, Cresskill, NJ, 2007, p. 324.

[19] V. Răzvan Brăileanu, *Criza și mass-media*, în revista *22*, 22 iunie 2010 (www.revista22.ro/criza-351imass-media-8460.html).

În unele societăți vestice, rolul de monitor co-există cu acelea de facilitare, de colaborare și chiar cu cel radical. Totuși, pentru ca democrația să supraviețuiască, iar cetățenii acesteia să își formeze ei înșiși opinii și apoi să ajungă la concluzii, rolul de monitor trebuie să fie cel dominant. Natura imperativă a acurateții, a integralității, a contextualizării, a echilibrului și justeții reportajului este crucială pentru auto-guvernarea cetățenilor într-o democrație. Aceasta spre diferență de orice aplicare părtinitoare a unor puteri analitice în numele unor perspective și interpretări *a priori*, a orgoliului unor roluri sociale și politice, și a erudiției (reale sau născocite) afișate de unii jurnaliști de ambele parți ale Atlanticului. Mulți dintre aceștia nu reușesc decât să demonstreze truismul lui Molière („Don Juan ou Festin De Pierre"): *Un sot savant est sot plus qu'un sot ignorant.*

De asemenea, putem observa efectele rolurilor de facilitare, colaborare și al celui radical în modul în care jurnaliștii care le practică definesc esența profesiei lor ca fiind căutarea „adevărului", în timp ce jurnaliștii rolului de monitor știu că se află în căutarea „faptelor". Aptitudinile necesare unui bun reportaj sunt de o însemnătate secundară în „căutarea adevărului", dar de una majoră în încercarea de a descoperi fapte. Aceasta are cel puțin aceeași importanță pentru cetățenii dintr-o democrație ca aceea pe care a avut-o în ochii lui Regele Henry al IV-lea.

Traducere din limba engleză de **Cristina Golomoz**

II. Experiențe și opinii

„Primul meu reportaj sanitar"

Patrel Berceanu (1951-2006),
Scriitor, Craiova

Într-o bună zi, șeful redacției ziarului la care lucrez, m-a chemat la el și, după ce m-a ținut un sfert de ceas în picioare fără să se uite la mine, m-a poftit să iau loc.

Uite ce e, tovarășu' Băbeanu, începu șeful să-mi vorbească cu o voce obosită. (Paranteză: vocea bosului e tot timpul obosită de moarte. Înainte cu douăzeci de ani, când era și el simplu redactor, nu era obosită. Vocea a obosit exact în clipa când a fost numit redactor-șef, și de atunci nu s-a mai schimbat. Probabil că această voce obosită justifică diferența de clasă de salarizare de 3000 de lei dintre el și simplii redactori care, pe patul morții, nu vor muri cu un cuvânt pe buze, așa cum se spune că-și dau duhul oamenii, ci vor muri cu vocea aceea obosită în urechi.) Deci, tovarășu' Băbeanu, ai sarcina să scrii un reportaj minunat, mobilizator, despre o unitate sanitară din județul nostru. Am cam neglijat acest aspect în ziar, în ultimii ani, timp în care în medicină s-au petrecut mutații serioase, aș spune chiar spectaculoase. Peste două zile să-mi aduci materialul. Drum bun!

Obosită sau nu, vocea redactorului-șef avea dreptate; în ziar nu se mai scrisese un reportaj din medicină, demult de tot, și era cazul ca și munca oamenilor ocupați cu sănătatea (mai precis cu bolile) publice să fie cunoscută.

Am luat trenul și am mers în comuna C., despre care mai scrisesem reportaje despre alte domenii ale vieții publice, dar nicidecum despre sănătate.

Am ajuns în comună pe la zece dimineața. Casele, aleile, arborii erau nemișcați într-o lumină alb-albastră de toată frumusețea. Așezarea părea scufundată într-un borcan cu spirt. Animație era doar la cârciumă și la dispensarul uman. Am trecut pe lângă cârciumă, unde un bătrân la 90 de ani căuta să convingă pe alții 3-4 de aceeași vârstă că „Universitatea lu' Craiova e a mai bravo echipă din lum, bre!". Trei moșnegi dădeau din cap că-s de acord, iar unul singur nu făcea această mișcare, pentru că se cufundase într-un somn dulce, din care nu știu dacă, până la urmă, s-a trezit sau nu.

Dispensarul era într-o casă ca oricare alta, cu două camere și un antreu, doar că era vopsită în alb pe dinăuntru și avea două chiuvete noi-nouțe (nefolosite, adică, din lipsă de canalizare), un dulap de medicamente, un fișier și un pat din acelea, sanitare, pe care pat se întinsese jumătate din suflarea satului, în ultimii ani, să-și facă injecțiile. În hol așteptau trei femei cu copii mici, o babă cu falca legată cu o basma și un bărbat tânăr cu un braț într-o eșarfă armonios străbătută de sânge.

În camera lui, medicul căuta să convingă pe un bărbat bolnav că nu trebuie să pună picătură de alcool în gură timp de o săptămână cât durează tratamentul cu antibiotice. Omul dădea din cap că da, așa o să facă, dar mai mult din respect față de medic decât din convingere.

După plecarea pacientului, am stat de vorbă cu medicul Vasile Măraru, un om de 35 de ani, interlocutor plăcut, cu voce de stentor. Mi-a spus că muncește cu plăcere în profesie, dar că îi mai trebuiesc câteva lucruri pentru a se simți pe de-a-ntregul util oamenilor din comună: cu mai multe medicamente, o butelie de schimb pentru a steriliza zilnic instrumentarul, că pe reșou merge mai greu, fiindcă curentul electric se întrerupe câteva ore pe zi. Mi-a spus că s-a complicat formularistica și că face prea multă administrație și contabilitate și prea puțină practică, apoi că primăria ar trebui să-i dea un cal pentru șaretă, să-și poată vedea bolnavii la domiciliu,

că, deși e afon, e obligat să vină de patru ori pe săptămână la cor. Mă rog, lucruri pe care le cunoștea și primăria, și direcția județeană, dar care se rezolvă cu târâita, când nu se rezolvă deloc.

Peste două zile am predat reportajul secretariatului. După patru reformulări cerute de conducerea gazetei, peste alte patru zile a apărut următorul text:

„În comuna C., un medic și un dispensar uman model" (titlul)

„În acest efervescent început de primăvară, am fost în comuna C., pentru a vedea cum se aplică grija față de om în domeniul sănătății publice.

Satul întreg era cupins de-o vie lumină. Soarele strălucea plin de promisiuni împlinite. Pe ogoare, sătenii munceau cu spor, depășindu-și clipă de clipă normele de lucru. Geloase pe succesele oamenilor, albinele lucrau și ele cu mult sârg, dăruire și abnegație, pentru a-și depăși planul de miere planificată.

În spațioasa, luminoasa și primitoarea clădire a dispensarului uman din comună, doctorul Vasile Măraru consulta pe tractoristul Ion Săpăceanu, singurul pacient din acea zi, fiincă, în general, oamenii de aici sânt renumiți pentru sănătatea lor.

După ce i-a recomandat pacientului să se ferească pe viitor de curent și umezeală pentru a nu mai răci, medicul i-a dat și medicamentația trebuincioasă tipului de răceală rurală și întâmplătoare.

Am admirat în dispensar curățenia de farmacie, iar în micuța farmacie, curățenia de spital, care domnea peste tot. Cele două chiuvete, în special, străluceau de curățenie și voie bună. Medicamentele se aflau liniștite în dulăpiorul lor, gata să stăvilească în față orice perfidă încercare a virușilor de orice fel de a deturna sănătatea sătenilor de la sensul și rostul vieții lor de zi cu zi. Pe un aragaz cochet, se sterilizau trei truse argintii cu tot ce trebuia. În curte, într-un colț special amenajat, un

murg șarg, parcă coborât din folclorul nostru, păștea o iarbă verde, grasă. „E calul disepnsarului, pe care îl înham la șaretă și zbor cu el într-o clipă la domiciliul bolnavilor", mi-a mărturisit medicul.

„Acum va trebui să vă las, mi-a mai spus tânărul medic, spre seară. Abia aștept să ajung la căminul cultural să repet la cor, unde activez cu plăcere de cinci ani, de când m-am stabilit în comună."

O seară de basm se lăsase peste așezare. Oamenii, întorși de la lucru, sporovăiau încet pe la porți.

M-am despărțit de medic cu o caldă strângere de mână și cu promisiunea de a reveni pe acest meleag.

Șareta doctorului s-a îndepărtat lin, dar repede, spre căminul cultural, de unde se auzeau cântecele de voie bună. Am plecat și eu spre gară, lăsând satul cufundat într-o mare de lumini de neon, stele ale cuceririi acestui veac."

(*Perpetuum comic '84. Antologie de umor românesc și universal*, editată de *Urzica*, București, 1984, p. 113-114)

Comentariu

Este cât se poate de *surprinzător* și *sugestiv* în același timp că un asemenea text a putut fi publicat în anul 1984, deci în plină dictatură ceaușistă.

E *surprinzător* din mai multe puncte de vedere:

– este redată realitatea dură a satului românesc de atunci, îmbătrânit ca urmare a politicii de industrializare forțată promovată de regim, aflat parcă în hibernare, în conservare („într-un borcan cu spirt");

– lipsa canalizării, a asistenței medicale necorespunzătoare în care trăiau oamenii;

– obligația „intelectualilor" satului, în cazul de față a medicului, de a cânta în cor (deși era afon!), respectiv de a participa la Festivalul Național al Culturii și Creației „Cântarea României";

Acest desen a însoțit „reportajul" lui Patrel Berceanu.

– parodierea limbii de lemn a documentelor oficiale (*vie lumină*, *succesele oamenilor*, *promisiuni împlinite*, *depășirea planului*, *dăruire și abnegație*, *planificarea* etc.).

În articolul cosmetizat în redacție, toate aceste constatări apar „pe dos"!

Articolul este *sugestiv*, pentru că arată cum aparatul de partid începea să îl părăsească pe dictator, înainte de finalul din decembrie 1989. **(ILIE RAD)**

Telefonul fără fir

Acad. **Nicolae Manolescu**,
Ambasadorul României la UNESCO, Paris

În copilăria mea exista un joc (o fi existând și astăzi, nu știu, poate sub un alt nume), care se chema telefonul fără fir. Ne așezăm, unul lângă altul, șase-șapte sau câți eram, în așa fel încât să ajungem la urechea celui din dreapta, dar nu prea aproape, pentru a nu fi auziți de ceilalți. Cel dintâi din rând rostea un cuvânt, o expresie, un nume propriu, o frază scurtă, în urechea vecinului, care la rândul lui se apleca spre urechea următorului din rând și-i spunea ce a auzit. Ultimul, care nu mai avea o ureche la dreapta lui, se ridica și rostea cu voce tare cuvântul, așa cum ajunsese până la el. De obicei, ajungea ceva foarte diferit și, uneori, chiar caraghios. Surdul nu le nimerește, dar le potrivește, spune proverbul. Nu eram surzi, ba chiar auzeam foarte bine la vârsta aceea, dar printr-o ciudățenie pe care nu mi-o explic, cuvântul se deforma pe măsură ce trecea de la unul la altul. Nu era nicio îndoială în această privință. Oricât de atenți am fi fost, ultimul din rând înțelegea aproape întotdeauna altceva decât spusese primul.

Mi s-a întâmplat deseori, citind diverse informații, în ziare ori ascultând buletinele de știri televizate sau radiodifuzate, să-mi aduc aminte de telefonul fără fir din copilărie. Impresia stânjenitoare că mi se comunică altceva decât informația pe care vorbitorul a primit-o la rândul lui a pus deseori stăpânire pe mine. Sigur, e greu să verifici o atare impresie. Dar ea se sprijină de fiecare dată pe ceva, pe mărunte nepotriviri ori contradicții, pe informații anterioare, care revin în minte, pe gesturi care trădează nesiguranța ori, dimpotrivă, un aplomb exagerat.

Am oarecare experiență în raporturile cu oamenii, ca să intuiesc când o informație nu este cu totul în regulă. Îi suspectez aproape automat de nesinceritate pe cei care, dorind cu orice preț să mă convingă de un lucru, își grevează mesajul de o declarație de sinceritate: „Acuma eu, sincer să fiu, am aflat cu întârziere ce s-a întâmplat". Sincer să fiu, nu-i cred niciodată pe cei care fac caz de sinceritate.

Am citit în *Ziua* din 27 ianuarie un articol al lui Gabriel Andreescu, despre reprezentanții României peste hotare. La un moment dat, autorul preia o informație din *Vorbind*, o carte de convorbiri, apărută în 2004, la Editura Limes din Cluj, la care iau parte Gheorghe Grigurcu, Ovidiu Pecican și Laszlo Alexandru. Indică până și pagina de unde citează. Ai crede că scrupulul bibliografic este esențial pentru Gabriel Andreescu. M-am mirat un pic de atâta exactitate, într-un articol ocazional, mai ales că citisem, în același ziar, acum o lună, tot sub semnătura lui Gabriel Andreescu, o informație pe cât de categoric exprimată, pe atât de falsă, și care n-avea ea, ca suport bibliografic, decât (țineți-vă bine!) ochiul expert al unei muzeografe: doamna cu pricina ar fi recunoscut într-un înalt funcționar, din MEC, pe un securist care se lipea de pereții Muzeului Național de Artă, ca o umbră, ori de câte ori îl vizita Ceaușescu. Fără să clipească, victima de odinioară a Securității punea în circulație, cu nume cu tot al protagonistului, o calomnie ordinară. Întâmplarea face să-l cunosc pe calomniat, care mi-a fost student, și pe care l-am inspectat pentru gradul didactic unu, înainte de revoluție. A fost, până în 1989, profesor de română și director al Școlii Elementare din comuna Muntenii Noi, județul Tulcea. Doar ubicuitatea l-ar fi putut ajuta să fie în același timp în două locuri, despărțite prin câteva sute de kilometri.

Să mă întorc la informația lui Laszlo Alexandru, pe care Gabriel Andreescu o reproduce cu unele omisiuni, și care se referă, desigur întâmplător, la *România literară*:

> „Nu demult au fost organizate ritualicele întâlniri ale *României literare*, la Clubul Prometheus din București. Tema discutată era răspândirea culturii române în străinătate. La această întâlnire a participat și președintele Iliescu. Marea preocupare a scriitorilor n-a fost să-și exprime decepția, ci să implore în genunchi posturi de atașați culturali și ambasadori în străinătate. Nu știau cum să se agațe mai serviabil la remorca puterii politice, să împingă prin noroaie căruța guvernării".

Informația lui Laszlo Alexandru este riguros inexactă, cu excepția faptului că a existat o astfel de întâlnire a *României literare*, pe tema cu pricina și cu participarea președintelui Iliescu. În rest, fabulație pură. Nimeni n-a solicitat președintelui nimic, nici individual, nici coral, nici în picioare, nici în genunchi. Ceea ce este semnificativ este că Laszlo Alexandru n-a fost prezent la întâlnire, nici la vreo alta. El scrie din auzite. Ca și Gabriel Andreescu, nici el prezent în acea împrejurare. Cum niciuna din gazetele care au relatat întâlnirea n-a furnizat informația pe care gura lui Laszlo Alexandru a strecurat-o în urechea lui Gabriel Andreescu, e foarte probabil ca transmiterea să se fi efectuat de la un capăt la altul întregului rând, pe cale așa-zicând orală, înainte de a fi așternută, și încă de două ori, pe hârtie. Inutil să te întrebi a cui a fost și ce a spus gura din urechea lui Laszlo Alexandru. Telefonul fără fir funcționează, cum spuneam, după o regulă absolut misterioasă.

Documentarea în „viața reală"

Cristian Tudor Popescu
Jurnalist, București

– Ați spus cândva, pe vremea când erați la „Adevărul", că Dvs. dați mai întâi informația și abia pe urmă o verificați. Vă mențineți această afirmație? Fiindcă noi îi învățăm pe studenți să își verifice informația din trei surse...

– Așa e, sună frumos: trei surse! Putem să scriem tratate despre asta, să facem colocvii. Din nou apare problema vieții reale. Când e șapte și jumătate seara, poți să pierzi trenurile de provincie, trebuie să-ți ajungă ziarele la Cluj, de la București, lucrezi sub presiune, ca un pilot de avion. Dacă ai greșit ceva în momentul acela, te costă enorm. În aceste condiții, îți apare o informație care flotează liber la ora aia: nu ai posibilități de confirmare. Aia cu trei surse e-un basm! N-o s-aveți niciodată trei surse! Vă dau eu în scris! Niciodată! Dacă aveți una *reliable* e bine, e extraordinar. Uneori trebuie să lucrezi fără surse: e o informație flotantă, liberă, știi că ea poate fi luată de celelalte ziare, și atunci ai dilema: o dau sau n-o dau? Dacă n-o dau, atunci mâine dimineață o să-mi dau pumni în cap, pentru c-o s-o dea ceilalți și pierd cuantificat în clipa aceea: abonamente, cititori etc. Ceilalți spun: „Ai citit, mă...?" „Unde?" „În *Evenimentul*..." „Bun! Mă duc să citesc *Evenimentul*. Mâine nu mai citesc *Gândul*". Deci e sălbatic regimul, dragii mei! Ce am spus eu atunci, că mai întâi dai și dup-aia verifici, era o forțare. Folosesc uneori metoda lui Lenin, a „exagerațiunii conștiente". Eu l-am citit pe Lenin și n-am făcu rău, nu, domn' profesor? (către Andrei Marga!). Deci forțez exprimarea ca să se înțeleagă ce vreau să spun! Dacă m-aș exprima

mai clar și mai normal, nu s-ar reține. Deci ce înseamnă „întâi dai și după aia verifici?“ Când ai o informație cu un coeficient mare de interes, exploziv, când e de înalt nivel și există riscul ca ea să fie dată de alții și există regimul ăsta concurențial, o dai! Mai bine o dai decât n-o dai! Țineți minte de la mine: mai bine o dai decât n-o dai! Dup-aia, a doua zi, s-ar putea să ai niște consecințe, cum am avut eu, dând o informație neverificată – că n-aveam cum s-o mai verific – despre o fată, mă rog, care-ar fi fugit din țară. Informația nu era adevărată, și a doua zi Roșca Stănescu de la *Ziua* mi-a pozat-o pe fata aia despre care spusesem eu în ziar c-a fugit din țară, mi-a pozat-o pe o terasă, cu ziarul *Adevărul* în mână, unde se scria c-a fugit din țară! Și a dat pe prima pagină poza asta! Normal, a fost un pumn în plex de toată frumusețea! Dar n-am greșit, pentru că era un moment foarte tensionat, informația era la nivel foarte înalt, gazetăresc, de impact foarte mare și atunci e mai bine să riști lucrul ăsta. E mai bine să riști. A doua zi mai dezminți, vin peste tine Parchetul, Procuratura, nu știu ce s-o întâmpla, dar uneori faci ceea ce se numește cel mai prețios lucru, pentru care merită să riști asta, pentru *first breack*. Ăla care reușește să smulgă prima proteină informațională, s-o plaseze, ăla este marele ziarist. Dup-aia vin comentarii, analize, dar *first breack*-ul face marele ziarist, face evenimentul, și pentru asta merită să te mai și compromiți uneori. Fiindcă asta-i situația când lucrezi în condiții reale!

(Cristian Tudor Popescu: *„Un ziarist nu pune întrebări pentru cultura lui generală și a altora“*, interviu, în Ilie Rad, *Învățământul jurnalistic clujean (1993-2006)*, Editura Accent, Cluj-Napoca, 2006, p. 320-321)

Despre documentarea de la Europa Liberă

Nestor Rateș,
Jurnalist, Europa Liberă

Nestor Rateș, unul dintre cei mai importanți ziariști de la Europa Liberă, a dezvăluit, la o conferință susținută la Cluj-Napoca, modul în care se făcea documentarea la acest post de radio. Iată un fragment din conferința sa:

„Cum știam noi ce se întâmplă în țară? Noi eram la München, mai târziu la Praga, într-o perioadă în care se circula puțin din România, iar cei care veneau în călătorii erau destul de înspăimântați ca să ne vorbească nouă despre realitățile de acolo. Aflam cam așa, deși despre noi se credea că știm totul! Era chiar o vorbă, care spunea că, dacă arde casa de vizavi și Europa Liberă nu a spus nimic despre asta, înseamnă că nu arde! Trebuie să spun că știam destul de multe dacă avem în vedere dificultatea acesului nostru la informația din România, dar știam mult mai puțin decât credeau ascultătorii noștri că știm. Sursele noastre de informare erau numeroase și variate, de diverse grade de credibilitate, directe și indirecte, curente sau ocazionale, mai ușor sau mai greu de verificat. Erau cele obișnuite, la îndemâna oricărui mediu de informare, și anume Agerpresul, agenția de presă de atunci. Ziarele românești la care eram abonați le primeam cu o oarecare întârziere, ceea ce era normal. Cei de la Departamentul de Documnetare erau cei care puricau presa, cuvântările lui Ceaușescu, pentru a scoate de acolo esența și substratul și chiar și ce nu voia să spună Ceaușescu, ci doar sugera. Nu vreau să

spun că erau chiar așa inventatori grozavi, dar erau foarte buni, excelenți, nu știu ce ne făceam fără ei. Spuneam că știam destul de multe lucruri, dacă avem în vedere dificultatea accesului nostru la informație, dar știam de fapt destul de puțin. Cum spuneam, sursele noastre de informare erau și directe, și indirecte, de diverse grade de credibilitate, curente sau ocazionale, mai ușor de verificat și mai greu de verificat, iar noi eram foarte grijulii în această privință, nu ne puteam permite să transmitem niște știri bombastice sau provocatoare și așa mai departe. În general, nu aveam voie să transmitem știri provocatoare sau să incităm la revoltă sau lucruri asemănătoare, care nu erau permise în jurnalistica de la Europa Liberă. Desigur, emisiunile noastre aveau astfel de caracter implicit, prin simplul fapt că ascultătorii auzeau astfel de știri sau astfel de comentarii, care erau, într-un fel sau altul, incitatoare. Într-o țară în care informația pătrundea greu, în care presa era controlată și controlată foarte sever, mai sever decât în multe dintre celelalte țări. Cel puțin în 1989, când eram eu director și când multe dintre celelalte țări socialiste se deschiseseră, chiar dacă nu plecaseră comuniștii complet de la putere, dar aveau o presă ceva mai liberă și mai informativă. În România, aceeași opacitate a rămas până în decembrie '89. Acestui fapt i s-a datorat în mare măsură și popularitatea extraordinară pe care a avut-o Europa Liberă în România, mai mult decât în alte țări. Era opacitatea regimului, imposibilitatea de a obține niște informații, pur și simplu informații despre ce se întâmplă în țară, ce se întâmplă în alte țări. De aceea oamenii se așezau seara în fața aparatelor de radio și ascultau Europa Liberă. În general nu era un bruiaj puternic, se spunea că uneori nu era deloc bruiat, dar erau zgomotele alea puternice, care vin pe undele scurte, de multe ori chiar și când nu e bruiaj. În orice caz, când comentam o cuvântare a lui Ceaușescu, atunci bruiajul

era mai puternic. Am aflat că erau niște stații de bruiaj prin Banat.

Revenind la documentare. Aveam sursele românești, eram abonați la toate ziarele românești, erau agențiile de presă internaționale și relatările corespondenților presei străine. Erau apoi surse mai puțin obișnuite și care constau în relatările unor călători români sau străini, cu care ne întâlneam în scrisorile pe care le primeam de la ascultători sau mesajele verbale transmise uneori pe căi întortocheate. În fine, mai aveam surse speciale, în speță surse diplomatice. În România erau ambasade, câteodată ne întâlneam cu cei din ambasade. Erau călătorii străini, ziariștii cu care adesea stăteam de vorbă. Dacă voiau să vorbească! Corespondenții străini stăteau o zi-două în România, era puțin probabil să știe mai mult decât noi. La Europa Liberă se ascultau și se transcriau în permanență emisiunile de radio interne și internaționale din România, evident. Aveam o secție specială de monitorizare, cu șase salariați, care lucrau în ture și furniza cu promptitudine transcrierile acestor emisiuni și ce extrăgeam de acolo servea la redactarea propriilor noastre știri. Altele formau obiectul unor atente disecări, pentru a deslușI informații și înțelesuri ascunse. Acelorași procedee erau supuse și ziarele românești, care soseau cu oarecare întârziere și la care eram abonați, cum spuneam. Ziarele trebuiau citite cu un anumit ochi, ele conțineau adesea sugestii, apropouri, indicii uneori valoroase, nu numai în text, dar și în subtext, în fotografii chiar, în paginație, în titlu și subtitluri etc. Din „puricarea" ziarelor și a publicațiilor rezulta o mulțime de detalii mai mult sau mai puțin interesante, pentru că presa comunistă obișnuia să includă mesaje implicite, cifrate, subtextuale, despre evenimente, atitudini, schimbări de ierarhie, pe care ziarele nu doreau sau nu erau lăsate să le formuleze în mod explicit. De fapt, noi, cei care lucram la serviciul românesc, dar mai ales cei care lucrau la cercetare aflau multe lucruri din analizele pe

care le făceau. Nu prea erau corespondenți ai presei străine în România în anii mai târzii, între altele nu prea erau acreditați, erau foarte puțini și deci știrile veneau mai greu din acest punct de vedere. În anii mai târzii România și-a retras corespondenții presei românești din aproape toate țările străine și cum principiul era reciprocitatea, nu mai accepta nici ea corespondenți străini. Vreme de mulți ani redactorii Europei Libere au fost încurajați să se întâlnească ori de câte ori aveau prilejul cu români care călătoreau în străinătate. Se știa sau se presupunea că unii dintre călători erau trimiși special să se întâlnească cu noi, să afle nu-știu-ce, dar beneficiul pentru radio se considera a fi mult mai mare decât pericolul potențial. Îmi amintesc când Noël Bernard îmi vorbea, cred când m-a angajat în 1972. Îmi vorbea deci, curând după angajare, de utilitatea de a lua legătura cu românii care ajungeau la Washington. De altfel extrem de puțini români ajungeau până acolo și aceia erau oameni cu care nu puteai să stai de vorbă. Fiecare povestire, spunea Bernard, banală, oricât de banală, fiecare informație aparent minoră sau fiecare detaliu anecdotic putea întregi puzzle-ul realității românești, la care noi lucram zi și noapte. Dacă această politică de a ne vedea cu oricine dorea să se vadă cu noi era sau nu adecvată acelor vremuri este în disputa până astăzi, când știm câte ceva despre ceea ce raportau Securității, la întoarcere, cei care se întâlneau cu redactorii și chiar directorii postului. Vă spune asta un om care de mai mulți ani studiază dosarele Securității despre Europa Liberă, o arhivă care se apropie de 60.000 de file consacrate, 60.000 de file consacrate unui post de radio! Știm acum că astfel de întâlniri puteau fi extrem de riscante. După ce de ani de zile frunzăresc acele dosare, pot spune, cu o doză considerabilă de certitudine, că doi directori ai Serviciului Românesc al

Europei Libere, cel mai cunoscut, cel mai faimos, Noël Bernard, apoi Vlad Georgescu, predecesorul meu la conducerea postului, au fost uciși de Securitate."

(Din volumul Ilie Rad, coordonator: *Jurnalism românesc în exil și diaspora*, Editura Tritonic, București, 2010, p. 179-182).

Documentarea – garanția jurnalismului de calitate

Adriana Săftoiu,
Deputat PNL, Parlamentul României

Îmi amintesc dimineața în care câțiva prieteni hâtri m-au sunat ca să mă roage să îi iau și pe ei în Cuba! După ce am râs de dorința lor, am încercat totuși să mă lămuresc ce vise i-au încercat în timpul nopții! Dar prea erau mulți ca să fie un vis colectiv. Așa că m-am lămurit repede că un ziar anunța, după demisia din funcția de consilier prezidential, că îmi negociasem un post de ambasador tocmai în Cuba. Nu că nu mi-aș fi dorit să ajung în Cuba, dar nu negociasem cu nimeni, nici măcar cu mine însămi, vreun post de ambasador. L-am sunat pe ziaristul în cauză și am aflat că el așa primise informația. L-am întrebat ce anume l-a împiedicat să verifice măcar la o a doua sursă, respectiv eu, informația care părea că nu avea timp să aștepte o documentare cât de cât veridică. Explicația nu a fost prea convingătoare. Era invocată graba redacției, imperativul de a fi primii care dau știrea. Dincolo de faptul ca nu vedeam „greutatea" informației, cu atât mai mult graba de a fi primii, am făcut o corectură, care a apărut a doua zi. Cu toate acestea, prima știre a fost mai puternică decât corectura mea și, mult timp după aceea, am fost mereu întrebată dacă merg ambasador în Cuba!

Informația se încadra în zona zvonului și, din fericire, era un zvon ușor inofensiv. Despre ce s-a brodat pe o asemena informație, plecând de la percepția generală asupra funcționarului public, cum că fiecare caută să se căpătuiască într-un fel sau altul, nu mai vorbesc. Cert e că se poate și mai rău și am putut să constat, și ca

spectator, ce înseamnă goana de a fi primul care dă o informație.

Această goană, impusă în mod clar de o dezvoltare a mass-mediei, a dus la o serie de compromisuri din partea presei, în detrimentul informației reale. Oprindu-mă doar asupra documentării în spațiul jurnalismului politic, voi încerca să ofer spre reflecție câteva constatări despre unde duce această cruciadă de a fi primul, într-o epocă a videocrației.

Conform *Dicționarului explicativ al limbii române*, documentarea este „știința înregistrării, clasării și conservării cunoștințelor referitoare la o problemă sau la un domeniu de activitate, pentru a le ține la dispoziția celor interesați", „o informare amănunțită și temeinică pentru a dovedi, a susține ceva pe bază de documente".

Atât teoretic, cât și practic, în jurnalism, documentarea este prima garanție pentru a oferi publicului o informație corectă. Jurnalistul are obligația, cel puțin deontologic, să își verifice informația din cel putin trei surse. În secolul XXI, ziaristul a intrat într-un conflict cu timpul, care se comprimă din ce în ce mai mult, odată cu apariția variantelor on-line ale ziarelor, când are de luptat nu doar cu agențiile de presă clasice, ci și cu televiziunile de nișă, care transmit informații live, devenind aproape agenții de presă televizate.

Evoluția pieței media poate fi însă un argument pentru o documentare deficitară, superficială și adeseori ridicol de frivolă?

Răspunsul e nu.

Dar în procesul de documentare intervin și factorii subiectivi. Mă voi ocupa foarte sumar de acest subiect, pentru că, practic, chiar dacă acela care semneaza articolul deține o legitimație de ziarist și locul în care apare respectivul material se încadrează cel puțin sub aspect teoretic în definiția mass-mediei – adică totalitatea mijloacelor tehnice de comunicare în masă a informațiilor –, nu înseamnă că este și *de facto* jurnalist.

Această categorie de ziariști, de obicei, își serveste propriile orgolii, nemulțumiri, răfuieli personale sau creditează persoane care reușesc să îi convingă de realitatea informației oferite în „exclusivitate". Aceasta se întâmplă cât timp și jurnalistul are o miză în tratarea temei, încălcând un minim cod deontologic. În acest caz, documentarea e un nonsens. Ziaristul nici nu dorește să se documenteze, pentru că scopul său nu este acela de a oferi o informație corectă, reală. Scopul este de a-și susține propria variantă și atunci va cita sau va oferi credibilitate doar surselor care îi servesc cauzei. Cu un asemenea tip de atitudine și mentalitate, singura formulă de reparare e justiția. Nu voi intra în detaliile acestui război desfășurat în justiție, pentru că am ajunge la cu totul altă temă.

Ce se întâmplă însă cu documentarea în cazul jurnalistului de bună credință, dar care cade pradă vitezei și dorinței de a fi primul? Se poate evita dezinformarea ajunsă uneori la limita minciunii și, în același timp, să fii primul, bazându-te pe o documentare temeinică și amănunțită, cum scrie la carte?

Când vorbim de documentare, vorbim despre surse. Revoluția din 1989 a fost un subiect care a cunoscut multiple variante. Variantele diferă în funcție de sursele folosite de autori și de interesul acestora. Un îndreptar despre cum sursele folosite creează realități discutabile și controversate despre evenimente care au schimbat soarta unor țări o constituie lucrarea intitulată *Minciuni mass-media* (1990), a lui Gérald de Selys, ziarist la Radio-Televiziunea belgiană de limbă franceză, despre Revoluția din decembrie. Recomand o anumită rezervă în creditarea totală a viziunii oferite de autor asupra acelor evenimente, acesta reușind să ducă în derizoriu jertfa celor care au murit în acele zile. Lucrarea merită însă atenție din perspectiva folosirii surselor, multiple și cu o aparență de veridic, având în vedere „greutatea" persoanelor intervievate sau citate, greutate dată fie de

funcții, fie de calitatea de participanți direcți la evenimente.

Dupa 1989, unul din primele manuale de jurnalism, editat de Fundația Soros, *Manual pentru ziariștii din Europa Centrală și de Est*, acorda un capitol special reporterilor și surselor, avertizând că „reporterii trebuie să știe să descopere subiectele care se ascund sub informațiile de suprafață. Trebuie să știe să încurajeze oamenii să vorbească, să cerceteze documentele, să își formeze o rețea de surse, adică persoane care dețin informațiile dorite sau care știu unde pot fi găsite acestea. [...] Reporterul adună informații din trei surse: (1) documente oficiale și acte; (2) interviuri; (3) observații personale."

Concluzia, întărită și în *Manual de jurnalism – Tehnici fundamentale de redactare,* coordonat de Mihai Coman, apărut în 1997 (ediția a III-a, în 2010), este că „un reporter este cu atât mai bine pregătit și își face cu atât mai bine meseria, cu cât stăpânește mai multe surse, deci mai multe modalități de a obține informații. Cu ajutorul surselor, reporterii obțin date și le verifică veridicitatea."

Sursele se împart în interne și externe. Sursele interne sunt reporterii, corespondenții și colaboratorii, care își adună informația de la fața locului, de pe teren. Sursele externe sunt toate acele surse, exterioare redacției, consultate de jurnaliști.

De asemenea, sursele pot fi directe sau indirecte. Cele directe sunt acele surse la care ziarul, postul de radio sau de televiziune ori agenția de presă are acces „la prima mână". Sursele indirecte sunt surse „la mâna a doua" sau chiar a treia ori a patra; informațiile sunt preluate de la un terț, care a avut mai întâi acces la surse.

Doi ziariști remarcabili ai timpurilor noastre, Cristian Grosu și Liviu Avram, oferă încă o variantă asupra surselor, în *Jurnalismul de investigație* (2004), arătând că, „în accepțiunea jurnalistică de zi cu zi, prin surse se

înțeleg, într-un mod oarecum impropriu, persoanele fizice care furnizează informații ziariștilor", precizând că există „trei moduri prin care ziariștii intră în posesia informațiilor: surse materiale, surse orale și observația personală."

Nu în ultimul rând, l-aș menționa și pe Melvin Mencher, care vorbește despre surse *fizice* si umane. Primele constau în înregistrări, documente, lucrări de referință, colecții de ziare, observare directă, iar cele umane sunt autoritățile și persoanele implicate în evenimente. Sursele umane sunt adesea mai puțin credibile decât cele fizice, pentru că oamenii pot avea anumite interese de protejat sau pot avea tendința de a relata faptele așa cum cred ei că reporterilor le-ar plăcea să le audă.

O alta clasificare împarte sursele în surse de birou (acele materiale care pot fi consultate în redacție) și surse de teren.

Drept urmare, făcând o trecere în bibliografia temei, este evident că sursele sunt extrem de importante în documentarea care stă la baza realității pe care o construim și o oferim publicului. De reținut faptul că, dacă se pleacă de la o sursă greșită, întregul edificiu va suferi fisuri.

Probabil că cea mai fragilă sursă este cea umană. Jurnalistul trebuie să aibă capacitatea de a înțelege eventuala miză a sursei și să își drămuiască răbdarea, căutând să deosebească realul de imaginar, fapta de intenție. În acest moment, presa și opinia publică se confruntă cu un război al informațiilor oferite repede, de-a valma și din ce în ce mai greu de menținut în sfera credibilului. O știre prezentata ca „bombă" poate fi infirmată la doar câteva ore. Cauza este graba jurnalistului de a oferi detalii înainte ca „mortul să se răcească". Senzaționalul primează în fața informației reale.

Un anunț de tipul „Președintele a fost la spital" oferă jurnalistului un teren propice pentru a croșeta informații

din ce în ce mai diverse, oferite de surse anonime și care țin publicul cu sufletul la gură. Sigur, intervine aici și lipsa de profesionalism a celor care ar trebui sa comunice instituțional cât mai corect și mai precis. Lipsa de transparență a instituției nu trebuie să fie o justificare pentru broderiile narativo-dramatice ale presei, după cum, în egală măsură, apetitul surselor anonime de a se da cu presupusul nu trebuie creditate de către jurnalist doar pentru a avea ce să relateze despre misterioasa boală care îl încearcă pe Președinte. Faptul că a fost la spital nu înseamnă că e bolnav. Și asta îmi amintește de un dialog care exemplifică sugestiv confundarea surselor primare cu cele secundare.

„George se trezește într-o dimineață extrem de neliniștit. După ce își pregătește cafeaua, George îi spune soției:

– Mi-e teamă că alimentele se vor scumpi și noi nu suntem pregătiți pentru ce va veni.

– De unde îți dai seama? întreabă soția.

– Pentru că, de câteva zile, îi văd pe vecini cumpărând baxuri întregi de apă, cutii de lapte, pâine, carne. Își fac provizii de pe acum, ca să nu îi prindă scumpirile.

Soția lui George decide să își sune vecina.

– Buna dimineața, vecină! Sper că nu deranjez. Vreau să te întreb dacă știi ceva despre viitoarele scumpiri.

Vecina răspunde surprinsă:

– Nu știu nimic. A anunțat presa?

– Nu, dar mă gândeam că știți voi ceva, că am observat că faceți o aprovizionare serioasă.

Vecina răspunde:

– A, nu, vom avea o aniversare de familie. Dar acum, că tot m-ai întrebat, ce știi despre scumpiri?".

Poate astfel documentarea să ajute la prezentarea realității adevărate? În mod clar, da, dar nu oricum. Sursele trebuie încrucișate între ele și e bine să nu fie confundate. Altfel, documentarea ajunge victima sursei,

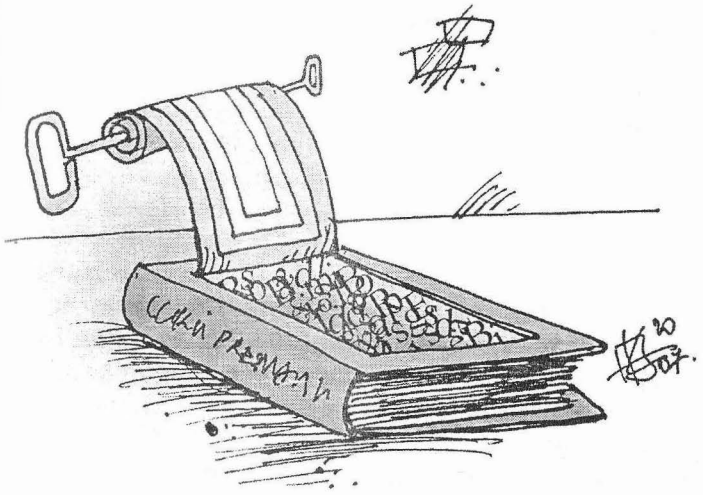

jurnalistul victima unei documentări deficitare, iar publicul – victima ziaristului.

Sursele sunt un *instrument* care deschid calea, dar jurnalistul trebuie să aibă capacitatea de a face diferența, așa cum spuneam, între fapte, gânduri, intenții.

Documentarea în timpul regimului comunist

Alex Ștefănescu,
Scriitor, București

„Deci prima mea întâlnire cu gazetăria a fost o întâlnire cu un atelier de retușat, iar întâmplarea asta are pentru mine o valoare simbolică. De fapt, presa în general, în România, era un atelier de retușat realitatea. Presa avea ca misiune să retușeze realitatea. Ziariștii nu se supuneau toți acestei pretenții a partidului unic. În special cei talentați căutau subterfugii, căutau să se exprime fie și indirect, dădeau dovadă de ingeniozitate. Pentru că aveau sentimentul importanței profesiei lor și refuzau să fie disprețuiți. Însă scopul presei în regimul comunist acesta era: să retușeze realitatea, s-o facă așa cum voiau conducătorii țării să fie prezentată publicului. În aceste condiții documentarea (mersul pe teren, notarea în carnet a unor informații etc.) era un ritual golit de orice sens. Este greu pentru un tânăr de azi să-și imagineze ce rost avea ca un ziarist să joace toată această comedie a documentării. Pentru că, atunci când se întorcea în redacție, scria ceea ce ar fi scris și dacă nu ar fi plecat pe teren! Lucrurile erau stabilite, se știa dinainte ce să scrii. Și atunci trăiai permanent sentimentul inutilității, al zădărniciei, al absurdului și nu puteai să ajungi să te exprimi decât dacă aveai o forță extraordinară. De exemplu, Cornel Nistorescu, care e tot din părțile dumneavoastră, era un ziarist, într-adevăr, care-și făcea meseria cu o îndârjire extraordinară, chiar și în condițiile comunismului. Dar abia a zecea parte din talentul lui putea fi valorificat, pentru că, în rest, era înăbușit.

Reiau: cum se juca această comedie a documentării? Îți făceai o delegație, ți-o semnau șefii. Îți luai bilet la

tren sau la avion, dădeai telefoane celor pe care urma să-i vizitezi, ca să fii așteptat, spuneai ce dorești să afli, călătoreai cu trenul, stăteai în tren o zi sau o noapte ca să ajungi la destinație. Ajuns acolo, erai preluat de reprezentanți ai conducerii locale, care ar fi vrut din toată inima să stea mai mult cu tine la restaurant decât să te ducă să vezi ce ai de văzut, dar și ei trebuiau să simuleze că-l ajută pe ziarist să se documenteze. Și te duceai și vedeai și ceea ce vedeai era dramatic, dar degeaba vedeai, pentru că nu puteai să scrii despre ceea ce vedeai. Puteai să scrii, dar nu s-ar fi publicat, în nici un caz. Și atunci ori începeai un război de istovire reciprocă a forțelor cu cei de care depindea publicarea, cu cenzura, ori te resemnai și scriai, firește, cam ce ar fi vrut ei să scrie. Cred că aveți deja destule dovezi de inutilitate a documentării.

Dar mai bine să vă spun o întâmplare amuzantă, pentru că tot ce-i amuzant se ține minte. Am fost o dată să mă documentez la o mină de cărbuni din Valea Jiului. Pe atunci minerii erau un fel de îngeri negri, nu veniseră la București, nu exista ideea de mineriadă, erau respectați de toată opinia publică din România, erau considerați eroi ai muncii socialiste și chiar și eu, din punct de vedere uman și literar, aveam un mare respect pentru mineri, pentru că nu le este ușor în adâncurile pământului și mai ales pentru că citisem *Oameni și cărbuni în Valea Jiului,* de Geo Bogza, care era într-adevăr un reportaj zguduitor. Nu știu dacă l-ați citit pe Geo Bogza. Nu? Ce rost are?! Da?

...Așa, și m-au însoțit directorul minei, secretarul de partid al minei și secretarul de partid care se ocupa cu probleme economice din Petroșani, mi se pare. Doi, trei și cu mine patru, patru bărbați importanți, ziaristul și activiștii, au pătruns în mină. Ni s-au dat niște căști, mai era și ceremonia asta de operetă, ni se dădeau căști cu lanternă în frunte, mergeam prin galeriile alea îngrozitoare în care, spre surprinderea mea, era foarte multă apă; eu credeam că mina este uscată. Băltea, picura...

Era un peisaj.... de infern. Eu, care aveam o pregătire de literat, mă gândeam la *Infernul* lui Dante. Și mergeam, și mergeam, înaintam prin întunericul galeriei, luminând, cu lanternele care ni se balansau, luminând spațiul dinaintea noastră. Discutam serios, activistul de partid de-acolo, din mină, spunea ce realizări extraordinare au minerii, cum lucrează în trei schimburi, cum au depășit planul. Era obsesia asta a depășirii planului. Deși, în general, în orice țară din lume depășirea planului e o prostie, important e să faci planul, nu să-l depășești. Pentru că dacă-l depășești, rămâi cu surplusul de produse nevândute. Dar era o obsesie – depășirea planurilor. Și deodată, în fascicolul de lumină al lanternelor noastre, apar doi, un bărbat și o femeie, care făceau dragoste jos, pe o șubă, [*râsete*], chiar în fața noastră, pe o șubă. Ea, trebuie să spun și chestia asta, era dedesupt și el era deasupra [*râsete*]. Când au văzut lumina – pentru că lanternele aveau o bătaie scurtă sau pentru că erau prea absorbiți de... munca lor [*râsete*], nu ne-au remarcat decât în ultima clipă –, au încremenit așa cum erau și s-au strâns unu-n altul, neștiind cum să reacționeze. La care noi toți, cei patru bărbați importanți, am păsit peste ei [*râsete*], am continuat discuția solemnă despre producție [*râsete*] și niciodată nimeni n-a mai povestit despre asta, ca și cum nu s-ar fi întâmplat. Am asistat, s-ar putea spune, la un act de magie: o întâmplare reală a dispărut în neant. Acuma v-o povestesc dumneavoastră pentru că a căzut comunismul. Dacă nu cădea, nu ați fi aflat niciodată și eu aș fi uitat întâmplarea asta. Curios este că și mai târziu, când am ajuns la restaurant noi toți patru și am mâncat și atmosfera s-a destins, nici unul nu a vorbit despre asta, ca și cum nu s-ar fi întâmplat.

Așa se ignora realitatea! Realitatea rămânea paralelă cu ceea ce scriam. Repet, nu toți făceau așa. Fiecare încerca să povestească indirect... Bine, așa ceva nu s-ar fi putut povesti în nici un caz, pentru că mai era în vigoare și un puritanism drastic. Puteai să povestești

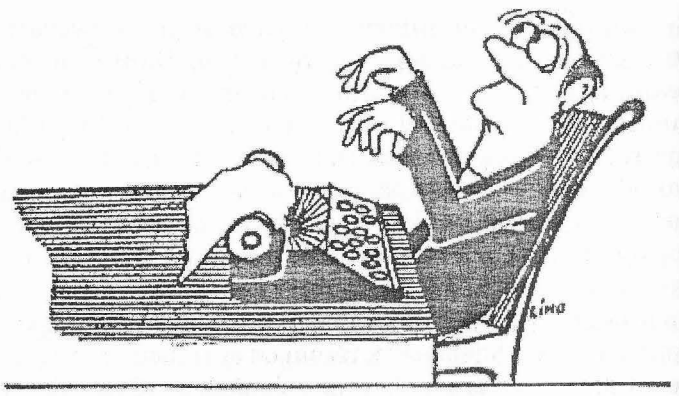

Desen de Linu.

într-un jurnal secret, puteai să povestești eventual soției, dar avertizând-o să nu mai povestească și ea altora, dar era imposibil să apară în presă așa ceva.

Se crea în permanent ficțiune. Țin minte că organizația UTC din județul Sălaj a raportat că a plantat prin muncă patriotică – muncă patriotică însemna muncă benevolă, neplătită –, un număr de puieți atât de mare, încât eu, care am o oarecare aptitudine pentru matematică, am făcut un calcul și mi-am dat seama că, dacă ar fi plantat atâția puieți cât declarau, ar fi avut nevoie nu numai de suprafața României, ci și de mari suprafețe din Ungaria și Iugoslavia [*râsete*]. Și, totuși, cifra a apărut, pentru că nimeni nu îndrăznea să o modifice. Dacă asta se raportase, însemna că asta era. Ceea ce se întâmpla atunci era de fapt *o trădare a esenței presei.*

(Fragment din conferința *Ziaristul – trimisul opiniei publice*, susținută la Catedra de Jurnalism a UBB, în ianuarie 2008, și publicată în *Studia ephemerides*, nr. 1, 2008).

Tot ce știu e că nu știu nimic...

Robert Turcescu,
Jurnalist, B1TV, București

Mi-aduc aminte ziua în care am primit orarul în primul an de facultate și o fișă cu lecturi obligatorii: psihologie, sociologie, drept constituțional, istorie, ba chiar și stenodactilografie! Mărturisesc că, în primele momente, m-a încercat o stare de mirare, urmată de o relativă dezamăgire. Nu era aproape nimic din ceea ce speram să fie începutul călătoriei mele inițiatice prin tainele și labirintul lumii jurnalistice! Părea, și pe undeva chiar s-a dovedit a fi, un soi de „bufet suedez" al cunoașterii lumii înconjurătoare, cu o varietate teribilă de sortimente, din care eram îndemnat să gust câte puțin și contracronometru. Îmi imaginasem, de fapt, un festin cu timp de reflecție între „preparate", mă vedeam învățând rapid cum se află și cum se scrie o știre, visam la semestrul în care vom da prima lovitură de presă, printr-un interviu obținut în exclusivitate sau un reportaj inedit și, desigur, premiat pentru originalitatea scriiturii. N-a fost să fie așa și foarte bine că n-a fost să fie! Lunile acelea, primele dintr-un lung șir în care am deprins antrenamentul răbdării și temeiniciei, s-au dovedit cele mai importante pentru tot ceea ce a urmat.

Obișnuiesc să spun, la distanța a aproape două decenii de la acel moment, că un jurnalist n-are cum să vadă doar un câine traversând strada. El se uită la câine, fie și pentru o clipă, și vede un câine care șchioapătă, are o pată neagră pe urechea stângă, coada tăiată sau o privire speriată. Și, desigur, știe ceva, dacă nu chiar multe sau foarte multe, despre numărul câinilor fără stăpân, comportamentul lor și viața scurtă pe care o au, lăsați fiind

pe stradă. E jurnalist pentru că are o curiozitate aproape neobișnuită pentru detalii și cunoaștere. Altfel spus, ca jurnalist, „simt enorm și văz monstruos", mă preocupă privirea atentă asupra lucrurilor din jur și mecanismele din care e alcătuită și cu ajutorul cărora funcționează lumea în care trăim. În fapt, prin ochii unui ziarist profesionist, ființele și obiectele înconjurătoare iau conturul unor piese dintr-un puzzle imens, care trebuie așezate rapid într-o formă coerentă, capabilă să dezvăluie un contur mai ușor de descifrat al vieții cotidiene. Așa se face că nu poți discerne ce e cu adevărat o știre, cine îți poate oferi un interviu în exclusivitate sau cum se poate scrie un reportaj cu miză reală, dacă nu faci, în primă instanță, efortul, niciodată suficient, de a cunoaște și, mai apoi, de a aprofunda harta imensă a relațiilor interumane și a legilor care guvernează lumea ființelor și obiectelor dimprejur.

Mă întorc spre primul an de facultate și-mi dau seama ce ajutor imens mi-au dat noțiunile de psihologie dobândite atunci! S-au scris rafturi întregi despre cum trebuie să te comporți în relațiile cu oamenii care se dovedesc a avea temperament coleric sau o frică atavică de aparițiile în spațiul public. Fără minime cunoștințe de adaptare la astfel de situații, aș fi ratat, cu siguranță, nenumărate interviuri și, cel puțin, tot atâtea știri de prima pagină. Știu sigur că n-aș fi reușit să-i fac să vorbească pe unii dintre cei cărora le-am așezat în față un reportofon sau o cameră de luat vederi, dacă n-aș fi avut curiozitatea să cercetez, adeseori, în amănunt, prin mijloace indirecte, despre care voi povesti în rândurile următoare, pagini din istoria lor personală, care păreau, la prima vedere, fără nicio legătură cu subiectul întreprinderii mele jurnalistice. Pasiunea unora dintre ei pentru muzică, fotbal, vânătoare sau golf, dar, mai ales, bucuria lor de a vorbi despre aceste pasiuni cu un interlocutor capabil să-i înțeleagă și să-i încurajeze să se deschidă spre astfel de confesiuni, te pune în situația extrem de confortabilă de

a fi considerat un partener de dialog interesant și valabil. De aici și până la momentul unor declarații în exclusivitate mai e doar un pas, foarte mic, dacă ne raportăm la contextul, întâlnit adeseori, în care jurnalistul e văzut mai degrabă ca o ființă amenințătoare, decât ca un partener onest de dialog.

Tehnicile prin care un jurnalist ajunge să depășească pragul „simplului purtător de reportofon" și să dobândească statutul sau chiar conturul unui confesor demn de încredere s-ar putea înșira pe pagini întregi. Prefer să spun că e vorba însă doar de înțelegerea temeinică a resorturilor care deschid apetitul spre dialog al surselor de informare. Până la acel moment, însă, e nevoie de o pregătire intensă, un soi de antrenament în carantină, căreia, pentru că trebuia să poarte un nume, obișnuim să-i spunem, în această breaslă, *documentare*.

Ce e, de fapt, documentarea? Mi-e greu să definesc procesul complex al pregătirii pentru un interviu, spre exemplu. Uneori, încep prin a privi o simplă fotografie a celui sau a celei pe care urmează să-l/s-o intervievez. Alteori, studiez, cu atenție, un *curriculum vitae*. Sau îi citesc interviurile ori cărțile publicate. Vizionez emisiuni sau îi recompun biografia din secvențe de scrieri la limita confesiunii. Mai mereu, însă, încerc să descopăr, într-o primă etapă, omul din spatele figurii mai mult sau mai puțin publice. E una dintre puținele concluzii la care am ajuns: aceea că, dincolo de ceea ce „se vede" sau „se aude" despre un personaj sau chiar despre o întâmplare, e, adeseori, o sumă de contexte sau de alte întâmplări care generează o atitudine sau un fapt întâmplat și, prin urmare, cunoscut opiniei publice. De aici începe marea călătorie în necunoscut, guvernată de semne de întrebare. Aici apar și devin folositoare cunoștințele din diverse domenii, pentru că, nu-i așa, o discuție cu un expert în probleme demografice, spre exemplu, pentru care statistica și graficele fac parte din limbajul uzual, nu are nicio miză fără minime cunoștințe în domeniu și din partea

jurnalistului. Prea des însă, din păcate, am văzut scene penibile, cu dialoguri ratate, în care ziaristul și interlocutorul lui vorbeau limbi total diferite, iar vina nu era, în niciun caz, a celui din urmă. Responsabilitatea pentru transformarea unei simple discuții într-un interviu cu miză jurnalistică revine aproape exclusiv ziaristului, celui care pune întrebările.

Azi, odată cu explozia internetului și apariția motoarelor de căutare, documentarea pare să fie din ce în ce mai facilă. E aparent comod și simplu să-l întrebi pe „atotcunoscătorul" Google tot ce te interesează. Niciodată iluzia ca „știi despre ce e vorba" n-a fost parcă mai mare. Capcana superficialității e întinsă și-n ea cad din ce în ce mai mulți dintre cei cărora li se pare că au descoperit o cale ușoară de a documenta un interviu sau o anchetă. E situația care conturează cel mai bine conceptul de „jurnalism de haită", atitudinea mimetică până la uniformizare, pe care înțeleg s-o adopte mulți dintre colegii de breaslă. Google e același pentru toți. Rezultatele motoarelor de căutare sunt similare, iar greșelile generate de simpla căutare pe net ne-au pus în fața unor situații penibile, pe care a trebuit să și le recunoască tagma jurnaliștilor. Nici azi, spre exemplu, n-aș ști să spun câți dintre cei care scotocesc exclusiv prin memoria electronică au capacitatea, ca jurnaliști, să pună un mare semn de întrebare deasupra informațiilor furnizate prin intermediul spațiului virtual. Făcând o glumă proastă, un internaut a „publicat" cândva, pe un blog, un așa-zis interviu cu subsemnatul. Întrebările erau ale lui, răspunsurile, de asemenea. Rosteam acolo, chipurile, o sumă de „adevăruri"-bombă despre viața mea personală și profesională. S-au găsit, desigur, și câteva tabloide care să preia așa-zisul „interviu". Și azi mi se întâmplă să mai întâlnesc persoane care să creadă că, de fapt, acel interviu a existat cu adevărat, în ciuda nenumăratelor dezmințiri pe care le-am dat la vremea respectivă...

Documentarea în jurnalistică n-are o rețetă fixă. Adeseori, factorul timp impune limitări și condiționări majore. Un jurnalist profesionist nu are, în cele mai multe situații, răgazul necesar unei pregătiri amănunțite în ziua sau la momentul când se întâmplă un eveniment. Dacă am ști din vreme când urmează să aibă loc o criză politică, o declarație-șoc a unui news-maker sau o comandă editorială a redactorului-șef, ar fi, cu siguranță, mult mai simplu. Dar, de cele mai multe ori, evenimentele se întâmplă brusc. Și, ca jurnalist, asta nu trebuie să însemne o stare de blocaj, ci doar punerea în aplicare a unor rețete clare, cu ajutorul cărora evenimentele în sine să poată fi descifrate și prezentate publicului la adevărata lor dimensiune. Cum se poate întâmpla asta? E... simplu: ziaristul are nevoie de o permanentă documentare, practic, el nu poate lăsa să treacă nici măcar câteva ore fără să supravegheze constant și să aprofundeze temeinic realitatea înconjurătoare. Mi-aduc aminte de un concediu prelungit, în care am hotărât să închid telefonul mobil și să nu citesc ziarele. Am refuzat să deschid televizorul și n-am ascultat nici măcar radioul. Revenirea la „realitate" a fost un chin. Trei săptămâni de absență auto-impusă de la întâlnirea cotidiană cu evenimentele aflate în derulare m-au pus în situația, deloc confortabilă, de a experimenta o istovitoare muncă de recuperare a timpului pierdut. Am pierdut toată energia acumulată în concediu, încercând să înnod firul evenimentelor! A fost o lecție care mi-a prins bine însă, pentru că, de la acel moment, mi-am impus să rămân conectat la „realitate" chiar și în zilele de răgaz. Supravegherea continuă a evenimentelor reprezintă, de fapt, cea mai bună documentare, și ea trebuie să aibă loc zi de zi, fără excepție!

Dintr-o astfel de perspectivă, nu știu dacă se poate vorbi de o documentare specifică pentru radio, o alta pentru televiziune și o alta pentru un articol care urmează să fie publicat într-un ziar. Ziaristul profesionist, ca și

soldatul, trebuie să fie în permanență cu „arma" în poziție de tragere, gata oricând să descifreze tainele sau să găsească detaliile unui eveniment care se întâmplă. Desigur, pentru o emisiune de televiziune, spre exemplu, documentarea unei emisiuni presupune și căutarea prin arhiva video pentru o eventuală secvență reprezentativă sau inedită, care ajută la o mai bună înțelegere a subiectului sau care induce un unghi de abordare inedit în economia actului jurnalistic. E valabilă și căutarea unei fotografii sau a unui pasaj dintr-un interviu mai vechi, după cum de mare importanță s-ar putea dovedi găsirea unor documente inedite sau prezentate în premieră, care asigură succesul unei anchete jurnalistice. O bună parte din succesul unui jurnalist se cântărește prin originalitatea prezentării unui eveniment, și aici documentarea prealabilă face diferența.

Se spune, dintr-o astfel de perspectivă, că un jurnalist bun are fler. Dar definirea „flerului jurnalistic" e complicată și, adeseori, ridicolă. Un jurnalist bun, cu fler, e, de fapt, un jurnalist bine pregătit, care a înțeles, mult mai repede și mult mai bine decât ceilalți confrați, ce rol determinant are documentarea constantă și multidirecțională. Flerul lui ține de știința de a citi cărți, documente, arhive, de a învăța să facă legăturile potrivite între evenimente și de a anticipa întâmplări viitoare. Pentru că, de fapt, un eveniment întâmplat azi nu e decât prefața următorului eveniment, care se va întâmpla peste câteva ore sau în ziua următoare. Nimic nu e întâmplător, totul se leagă pe cale de consecințe, iar anticiparea acestor consecințe ține de pregătirea temeinică în arta înțelegerii realității cotidiene.

În vara anului 1999, partea de nord a Turciei a fost lovită de un cutremur devastator. Mii de victime, sute de clădiri prăbușite, o temperatură de peste 40 de grade Celsius și, desigur, multă panică. Autoritățile statului turc au cerut asistență și ajutor din partea comunității internaționale. *Evenimentul zilei* m-a trimis să relatez

de la fața locului despre operațiunile de salvare a victimelor. Am ajuns în Turcia la două zile după cutremur și am descoperit o țară în derută, încercând să facă față cumplitei tragedii care o lovise. Plecasem de la București în grabă, fără să apuc să citesc prea multe despre Turcia și fără să știu ce înseamnă, de fapt, un cutremur. Am avut un șoc: realitatea de la fața locului m-a pus într-o situație extrem de dificilă. Practic, nu știam de unde să încep, ce să scriu și cum să găsesc un unghi de abordare cât mai interesant pentru cititorii din țară. Norocul meu s-a numit întâlnirea cu o echipă extrem de bine pregătită a colegilor de la agenția de presă Reuters. Cei trei știau aproape cu exactitate ce aveau de făcut și, în plus, beneficiau, permanent, de asistența și contactul cu redacția. Primeau (prin fax la vremea aceea), în fiecare seară, declarațiile oficialilor turci referitoare la numărul victimelor, erau ghidați spre locurile în care se desfășurau cele mai spectaculoase operațiuni de salvare și găsiseră, contra cost, desigur, un localnic vorbitor de limba engleză, care avea rol de ghid și translator. Dar, cel mai important, aveau un bagaj impresionant de cunoștințe despre cum trebuie să acționeze în astfel de situații, pentru că se documentaseră de-a lungul anilor despre ce înseamnă zilele de după producerea unei astfel de catastrofe. Principiul era relativ simplu: o tragedie naște multe alte tragedii. În cazul de față era vorba de oameni rămași fără adăpost și obligați să doarmă sub cerul liber sau în locuințe improvizate, de lipsa medicamentelor sau a apei potabile etc. Jurnaliștii de la Reuters mai trecuseră de-a lungul timpului prin astfel de experiențe și asta era, de asemenea, un avantaj evident în contextul amintit. Ceea ce m-a impresionat în felul în care își făceau meseria era însă capacitatea lor extraordinară de a selecta din noianul de evenimente în desfășurare tocmai pe cele care aveau o relevanță deosebită. Iar aici era meritul unei documentări prealabile și al experienței evidente. Am învățat multe, dar lecția cea

mai importantă a fost legată de nevoia de a avea un plan de acțiune într-o astfel de situație. „Misterul" mi-a fost revelat într-o seară, la o cană de ceai: redacția Reuters are stabilit un plan de acțiune pentru situații de urgență, toți jurnaliștii sunt obligați, prin fișa postului, să știe perfect rolul pe care-l au de îndeplinit în desfășurarea unui astfel de plan, în așa fel încât evenimente de amploare, precum un cutremur, să nu-i prindă niciodată descoperiți. Altfel spus, nu-i loc pentru improvizații și nici pentru abordări pompieristice. Totul e calculat și, mai ales, documentat. Mă întreb, cu evidentă mâhnire, câte dintre redacțiile românești au pus la punct un astfel de sistem și o astfel de abordare?

Acum câțiva ani călătoream cu un accelerat spre Sighișoara. În compartiment am făcut cunoștință cu un medic veterinar, care, preț de câteva ore, mi-a povestit câte-n lună și-n stele despre meseria lui. Era destul de plicticos, recunosc. Omul era însă pasionat de ceea ce făcea și mi-a lăsat impresia unui profesionist desăvârșit. La despărțire am schimbat cărțile de vizită și, de-a lungul anilor, ne-am urat de sărbători cele bune prin intermediul banalelor sms-uri. Aproape că uitasem episodul întâlnirii din tren, până când a izbucnit, și în România, isteria gripei aviare. Când toată lumea din redacție căuta cu disperare un specialist capabil să vorbească bine și cât mai mult despre ceea ce se întâmpla la acea vreme, mi-am amintit, brusc, de veterinarul limbut din trenul de Sighișoara. L-am sunat și s-a dovedit mai mult decât cooperant. Pe tot parcursul desfășurării evenimentelor, a fost o sursă de informații prețioasă și, mai ales, competentă.

Sursele de informații reprezintă comoara oricărui jurnalist. Ziaristul care știe unde sau pe cine să întrebe are un avantaj enorm în fața colegilor de breaslă. Dar sursele nu apar oricum și arareori la cerere. Ele trebuie găsite și cultivate din timp, astfel încât să fie disponibile atunci când ai nevoie de o informație. E motivul pentru

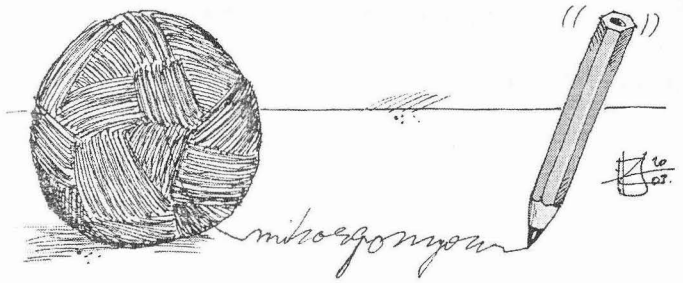

care, personal, adun, cu hărnicie, cărți de vizită sau doar numere de telefon ori adrese de e-mail de la aproape toți cei cu care mă intersectez. Principiul e simplu: nu se știe niciodată când ai nevoie de „veterinarul din trenul de Sighișoara"!

Discuția despre cât de credibile sunt sursele de informații e, de asemenea, importantă, dar ea trebuie purtată în registrul experienței jurnalistului. Sursele, mai ales cele *off the record*, trebuie testate în timp. Ceea ce e de reținut în contextul discuției despre documentare aș spune că se referă la capacitatea jurnalistului de a înțelege că o pregătire temeinică pentru scrierea unui articol, spre exemplu, presupune și dialogul cu surse care cunosc detalii despre subiectul în cauză.

Categoric, a vorbi despre documentare în jurnalism reprezintă o provocare majoră, dar căile prin care se ajunge la performanță în acest domeniu nu au conturul unor rețete valabile în orice context și pentru oricine. Fiecare profesionist în domeniul media are propria viziune și metodă despre cum se documentează un eveniment. Un lucru e cert și, cu siguranță, comun: cu cât mai multe surse de documentare, cu atât mai bine! Într-o meserie precum jurnalistica, niciodată nu te poți plânge că ai prea multe informații despre un subiect sau altul. De la înțelepții greci citire: tot ce știu e că nu știu nimic...

După comunism, jurnalism*

Matei Vișniec,
Scriitor și jurnalist, Franța

Iată o expresie care merită puțină atenție, pentru că evocă o meserie aflată în pericol. În Franța, dar și în alte țări occidentale, au apărut în ultimii ani numeroase analize legate de delirul mediatic și chiar de „moartea informației".

„Meseria noastră a luat-o pe o pantă greșită" (Notre métier a mal tourné), spun doi ziariști, Philippe Cohen și Elisabeth Lévy, într-o carte având chiar acest titlu, apărută acum doi ani. Trăim într-o epocă total paradoxală, susțin ei. Acele forme de jurnalism care erau altădată foarte respectate, jurnalismul de investigație, jurnalismul făcut de marii reporteri, jurnalismul ca formă de contra-putere, dispar treptat. Cu cât crește numărul jurnaliștilor, cu atât se face mai puțin jurnalism de calitate... Și aceasta datorită faptului că jurnaliștii au devenit ei înșiși prizonierii mașinii mediatice internaționale și ai senzaționalismului practicat de ea. Vrând, nevrând, mai de voie mai de nevoie, pentru a putea trăi sau pentru a nu fi ejectați de turbionul informației devenite o industrie, jurnaliștii se adaptează și devin treptat complici ai marelui spectacol mediatic. De fapt, mai scriu cei doi autori, după prăbușirea tuturor ideologiilor, inclusiv a celei comuniste, a început să ne domine o formă

---

* Textul de față a fost postat inițial pe site-ul românesc al postului Radio France Internationale. Mulțumim domnului Matei Vișniec pentru acordul de a reproduce acest eseu în volumul de față. (I.R.)

confuză de ideologie, care este cea mediatică (de unde și expresia folosită de ei, „după comunism, jurnalism"). Pentru că astăzi omul e fascinat de știri și de ceea ce se întâmplă la televizor, de marele spectacol mediatic și de foiletonul actualității. Puterea mediatică îl subjugă, îl drogheză, omul a devenit deja dependent de acest spectacol, la care participă de altfel din ce în ce mai mult prin intermediul Internetului.

La sfârșitul anului 2007, când Grecia era confruntată cu incendii de păduri catastrofale, un prezentator al canalului de televiziune francez privat TF1, cel mai vizionat din Franța, anunța difuzarea unui reportaj despre această dramă și își cerea scuze pentru proasta calitate a sunetului și a imaginii. La prima vedere, această frază pare anodină. Și totuși ea are o semnificație enormă. Pentru că prezentatorul respectiv era sincer: el servea mașina mediatică și îi părea rău că imaginile cu oameni disperați, cu familii ruinate, cu fețe în lacrimi nu erau mai clare, mai profesioniste. Îi părea rău că nu se auzeau mai clar plânsetele copiilor și ale femeilor. Pentru industria mondială a informației, cea care dă tonul pe planetă, profesionismul înseamnă în ziua de astăzi o înaltă cotă de acurateță în prezentarea unor subiecte senzaționale, care să producă o mare emoție. Din scuzele respectivului prezentator putem deduce că și altele de acest gen sunt posibile. Da, mașina mediatică începe să se simtă vinovată atunci când nu are *imagini tari* și *subiecte senzaționale* la îndemână, prezentate cât mai *frumos*, cât mai *spectaculos*, cât mai emoționant cu putință.

În acest cor, în acest corp profesional, în această nouă industrie de spălare a creierelor, s-au înregimentat între timp mulți ziariști. *Faptele și numai faptele*, este deviza marilor agenții de presă și a marilor furnizori de informație, cei care decid, practic, care sunt știrile esențiale ale fiecărei zile și care este ierarhia lor (mai precis, în ce ordine trebuie difuzate respectivele știri). *Faptele și numai faptele*, cât mai obiectiv cu putință, pentru că publicul își va face el singur o părere. Oare?

Faptele și numai faptele este o deviză care convine de minune mașinii mediatice. De ce să fie jurnalistul și un interpret, și un analist, când publicul este considerat destul de inteligent pentru a-și face singur o părere? *Faptele și numai faptele* este o deviză care convine și puterii politice. Pentru că puterea politică, a cărei principală grijă este întotdeauna să se mențină cât mai multă vreme în poziția dominantă, nu are nevoie nici ea de analize și de interpretări. Jurnalistul care încearcă să gândească în era mediatică devine suspect și poate fi acuzat chiar de lipsă de „profesionalism."

De fapt, asistăm la „moartea informației", spune un alt eseist și editorialist francez, Alfred du Roy, într-o carte apărută în 2007. *Moartea informației* este și titlul cărții sale, iar el explică de ce independența presei devine imposibilă pe fondul competiției teribile dintre mediile de informare. Când primează senzaționalismul, emoția, spectacolul, punerea în scenă a informației, când mediile de informare recurg la artileria „grea" a vulgarității și a scandalului, pentru a-și atrage publicul, atunci dispar toate reperele deontologice. Concurența acerbă produce de fapt derapaje și nicidecum calitate. Iar jurnalistul care încearcă să rămână *independent*, care nu joacă jocul spectacolului mediatic, se vede marginalizat, face chiar figură anacronică. Alfred du Roy mai spune ceva foarte interesant în cartea sa: astăzi toți oamenii politici, toți artiștii, toți *actorii sociali* se interesează în cel mai înalt grad de *imaginea lor mediatică*. Agenții de imagine s-au multiplicat în ultimul timp și se interpun între jurnalist și obiectul lor de investigație. Iar sărmanul jurnalist se vede uneori în situația de a nu face altceva decât să transmită mai departe niște informații furnizate de agenții de imagine... Cum să nu moară, în aceste condiții, informația, sau mai bine spus adevărul? Și pe de altă

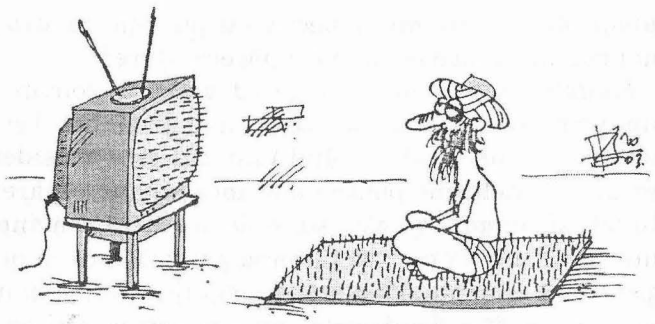

parte, cum să nu-și piardă oamenii încrederea în informație și de fapt în jurnalism?

„Nu adevărul mă interesează, ci adevărul interesant". Această frază mă urmărește din vremea când eram student și îi aparține unui mare epistemolog, Thomas Kuhn. Știința, spune el, nu progresează prin banalități, prin *adevăruri* banale, ci prin descoperirea unor adevăruri surprinzătoare, neașteptate, *interesante*. Unghiuri interesante de abordare există, deci, în toate domeniile. Prin extrapolare, mă întreb deci: de ce ar trebui să abandonăm jurnalismul pe mâna celor care îl nivelează și îl subordonează spectacolului mediatic? Jurnalistul nu este un fotograf, un tehnician care face o ecografie. El este (sau trebuie să devină) un medic, cel care *analizează* ecografia, un *interpret*, în sensul că interpretează ecografia realității și distinge zonele tumorale ale actualității. Înrolarea în masă a jurnaliștilor în mașina mediatică este o imensă pierdere pentru democrație, mai ales într-o perioadă când democrația însăși a intrat în criză și tinde să devină, după cum vedem și la Est, și la Vest, o mascaradă.

Comunismul a fost detestat de sute de milioane de oameni, ar fi păcat ca și jurnalismul, altădată simbol al contra-puterii și al lucidității, al independenței și al demnității, să înceapă să fie detestat pe fondul transformării sale într-o formă de mimetism mediatic docil.

III. Documentarea în presa scrisă

Cazul Marino 2010.
Viața postumă tristă a unui om foarte singur

Prof. univ. dr. **Ștefan Borbély**
Universitatea „Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca
Facultatea de Litere

Subiectul acestui eseu este legat, pe de o parte, de tematica generală a simpozionului la care participăm – și anume procesul de documentare profesionistă în jurnalism – și, pe de altă parte, el atinge o chestiune de deontologie calitativă. Rolul intelectualilor, în orice societate – chiar și în aceea „de tranziție" infinită în care ne este dat să vieţuim cam de prin 1990 încoace – este atât acela de a asigura funcționarea instanței critice în raport cu corpul politic, cât – într-o mai mare măsură, poate – și acela de a furniza suprastructura axiologică a societății respective: modelele care se cuvin a fi urmate, valorile care trec peste timp și circumstanțe, proiectând o anumită epocă în eternitate.

În ultimă instanță, asistând, cu exasperare, la seria infinită de *talk-show*-uri cu care ne umplu serile diferite posturi de televiziune, în ceva ce s-ar putea numi o practică jurnalistică banală, neprofesionistă (pui un microfon între 5-6 oameni slobozi la gură – mereu aceiași... – și îl lași acolo timp de vreo cinci ore, ceea ce te exonerează de efortul de a umple respectivul timp de emisie cu emisiuni diverse, profesionalizate), sau citind mii de articole incendiare, în care se „dezvăluie" zeci de mii de matrapazlâcuri și derogări de la lege, unele mai flagrante decât celelalte, ajungi să te întrebi ce anume rămâne peste timp din tot acest eșafodaj fragil de nevroze și isterii justițiare? Formulând altfel întrebarea: are presa, în tot acest marasm echivalent cu sinuciderea colectivă lentă, un rol catharctic cât de cât sesizabil, ceea ce înseamnă capacitatea de

a induce ștachete de superioritate unei colectivități, exigențe înalte, valori pentru care merită să trăiești, aspirații viabile și un superior sens al constructivului individual și colectiv, sau efectul ei este acela de a sugera că totul nu reprezintă altceva decât o inferioritate umană abil mascată, o stratagemă de mistificare, datorat faptului că totul poate fi coborât în derizoriu, târât în noroi, făcut una cu pământul? Este presa noastră, în anul de grație 2010, stimulativă sau, dimpotrivă, doar gregară?

În cei 20 de ani care au trecut de la Revoluția din decembrie 1989, deprofesionalizarea galopantă a presei noastre a mers mână în mână cu apariția unei caste lucrative resentimentare, formată din oameni preponderent inferiori, al căror rol a fost acela de a arăta că totul în jur e la fel de abject ca și mecanismul minimal care le dictează psihologia sau degetele de pe taste. În consecință, eseul de față își propune să investigheze, prin intermediul unui caz particular – Adrian Marino –, conformismul dejecțional al presei noastre scrise: axiologia ei imundă, permeabilitatea ei la resentiment, convingerea, aproape general răspândită, că în „țara lui Mitică" nu există sublim și voință de calitate, decât, cel mult, o poltronerie universal răspândită, în raport cu care toți nu sunt decât venali, fixați pe veci în josnicie, bicisnici și deplorabili. Oglinda e, de bună seamă, inconfortabilă și tristă; însă la fel de adevărat este și faptul – dovedit de clasicele demonstrații ale psihanalizei – că voluptatea dejecțională este una dintre cele mai accesibile cu putință, fiindcă la baza ei se află pasivitatea. Pentru a afirma ceva superior, trebuie să ieși din inerție, să te definești în raport cu o transcendență, să accepți că ea îți este – și îți va rămâne pentru totdeauna – superioară, suspendată în infinit, îndepărtată și inaccesibilă. Dimpotrivă, deriziunea e gregară: e cea mai accesibilă dintre voluptățile spre care poți tinde; nu cere efort, nu cere documentare, decât, cel mult, o complacere oblomoviană, iresponsabilă în torpoare și insignifiantă.

Presa cu care ne „delectăm" cotidian aparține, în mare măsură, unei societăți bolnave. Textul de față își propune, în consecință, să investigheze prin eșantionare un caz de patologie imorală. Îngrijorător este doar faptul că el indică un puseu consensual, nu o excepție, nu o aberație individualizată. E de ajuns să deschidem un ziar sau să privim în jurul nostru, pentru a o descoperi multiplicată la infinit, promovată cu osârdie, prelungită într-o veselie pe care, în absența unui termen mai bun, obișnuim s-o numim – evident, greșit... – „caragialiană".

*

Îngăduiți-mi să încep cu un detaliu care este legat doar tangențial de subiectul pe care l-am anunțat pentru acest text – destinul publicistic al lui Adrian Marino în anul de grație 2010, în care i-a apărut jurnalul, *Viața unui om singur* –, dar care face parte integral din ansamblul subiectului pe care-l discutăm la acest colocviu, și anume exigențele documentării obiective din jurnalism. În dimineața zilei de 18 septembrie, la o oră de vârf, fiindcă era vorba de o zi de sâmbătă, postul de televiziune Realitatea TV a transmis o știre potrivit căreia *casa matematicianului Babeș Bolyai din Timișoara nu poate fi restaurată, pe motivul că nu se află pe lista imobilelor comemorative*! Presupun că știrea respectivă a fost redactată de către un om pentru care postul are toată considerația profesională de rigoare, fiind verificată ulterior de către un supervizor, înainte de a fi dată pe „burtieră". O simplă privire într-o enciclopedie le-ar fi arătat amândurora că matematicianul „*Babeș Bolyai*" nu există, aceasta fiind denumirea unei universități; dacă credeți că extrapolez greșeala, făcând din țânțar un armăsar, vă mai precizez că știrea era însoțită de explicații docte de rigoare, care-l informau pe spectator că Babeș Bolyai a fost unul dintre inițiatorii geometriei neeuclidiene, motiv pentru care el merită toată considerația imobiliară pe care un viciu de procedură administrativă i-o refuză.

Personal, sunt și eu de părere că locuința matematicianului *Babeș Bolyai* trebuie grabnic restaurată, fiindcă altminteri ne cotropesc ruinurile într-o țară deja ruinată de înțelepciunea socio-politică și managerială a guvernului Băsescu-Boc. Până atunci, însă, îmi aduc aminte că am predat și eu într-o facultate de jurnalistică, surpriza pe care am avut-o fiind aceea de a nu-i fi regăsit pe cei mai buni masteranzi pe care i-am avut pe lista redacțiilor de presă din zonă. Figurau, însă, câteva exemplare mai nereușite, care fentaseră cursurile, absolvindu-le în condiții misterioase. România este o țară de „lipituri" și de grefe profesionale venale: un vârf de lance, aciuat într-o redacție, atrage un amic sau o rudă, apoi mai vine și un al treilea, sau un an patrulea – ș.a.m.d. –, meritocrația neavând în tot sistemul decât rolul cenușiu de fundal, în fața căruia se tranzacționează zglobiu toate „lipiturile".

Apoi urmează școlirea rapidă la locul de muncă, după ancestralul principiu profesional că un câine care mușcă un om nu reprezintă o știre, dar un om care mușcă un câine este. Ceea ce vreau să sugerez, invocând aceste exemple răsuflate, este că, în perioada de după decembrie 1989, presa noastră a fost în așa fel orientată, încât senzaționalismul să covârșească argumentarea rațională și documentarea. Un ziarist de bibliotecă nu are ce căuta într-un asemenea amalgam în care divertismentul este mai pregnant decât sobrietatea: rostul predominant al presei noastre de acum – cu meritorii excepții, care nu fac decât să întărească regula – este să absoarbă nevrozele unei societăți frustrate, oferind ca plan de compensație hedonismul. Generaționismul intră și el în această ecuație: în țările democratice, cu tradiție revuistică stabilă, presa se rostuiește pe diferite paliere de vârstă și de audiență, căutând să satisfacă exigențele și valorile tuturor. La noi, focarul de interes e debalansat în direcția juventuții, ceea ce demonstrează, în cele din urmă, că vârsta-țintă spre care se îndreaptă majoritatea ziarelor

coincide cu vârsta celor care scriu aceste ziare, adică cu a acelora pentru care totul poate deveni divertisment: și detenția lui Sorin Ovidiu Vântu sau cariera de europarlamentar a Elenei Băsescu, dar și Nobelul Hertei Müller sau romanele lui Mircea Cărtărescu.

Altfel spus, discutăm despre „documentare" în presă în condițiile unei deprofesionalizări alarmante a presei. În consecință, ar fi de văzut două lucruri: care este rolul școlilor de presă în acest context, în care accentul se mută de pe fond pe capriciu, și, în al doilea rând, care este rolul presei însăși în contextul unei societăți cu axiologia bulversată, în care divertismentul e mai pregnant decât profesionalizarea. Formulând mai patetic lucrurile – ceea ce vă poate face să mă acuzați de intelectualizare... – mă întreb cât *respect* are presa pentru oamenii cărora li se adresează și pentru societatea despre care scrie? Vorbim,

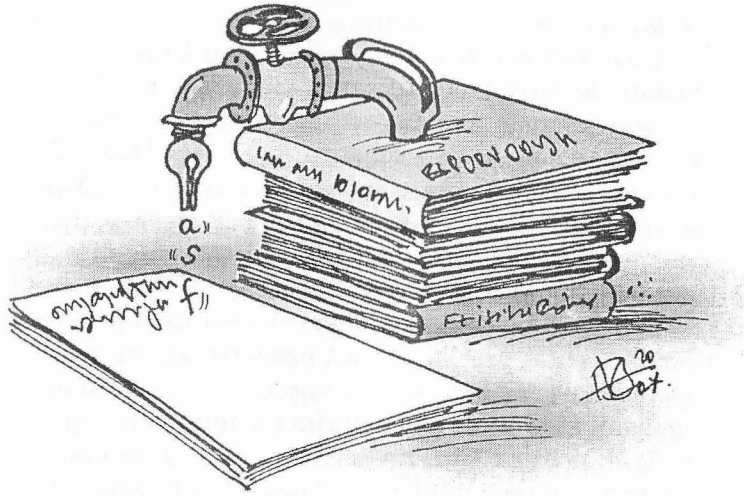

în acest caz, de inhibiție: comportamentul profesional, „de bibliotecă", documentarea strictă, obiectivă și plauzibilă sunt atitudini bazate pe respect, autocenzură inhibitivă și probitate. Este presa de azi, de la noi, capabilă să le transforme în valori publice, să le acrediteze? Sau rolul ei rămâne, pentru totdeauna, acela de a furniza executorul care te trimite la ghilotină, de a produce, pe scară socială largă, instanțe victimare?

Îngăduiți-mi să las răspunsul la prima întrebare să plutească gânditor printre noi, pe simplul motiv că nu vom reuși niciodată să spunem ce rost au cu adevărat școlile de jurnalism într-o realitate canibalizată, în care generarea de victime și violența interpersonală sunt mai relevante decât adevărul. Să trecem, așadar, dincolo de iacobinismul primar al presei noastre actuale și să ne întrebăm cum arată, în momentul de față, rolul ei social. Precizez, pentru a înțelege, că nu idealul mă interesează în formularea unui răspuns, nu cum *ar trebui* să arate presa documentată într-o societate a echilibrului informațional și a axiologiilor comunitare normale, ci cum arată ea *în momentul de față*, ceea ce, în mod inevitabil, ne va duce la documentare.

Două extensii sistemice malefice nu au putut fi prevăzute de către analiștii care prefigurau cum va arăta societatea românească în postceaușism: emigrarea masivă a forței de muncă și constituirea unei clase politice venale, suficiente sieși, compuse din semizei. Dacă te uiți la analizele politice din primii ani ai perioadei postrevoluționare, sesizezi mirajul unei societăți organice, ipocrit-armonioase: viitorul va fi configurat – se spune în aceste texte – prin includerea celor mulți, a poporului, într-o realitate social-politică armonioasă, din care toți vor avea de câștigat. Această previziune utopică nu s-a realizat, în primul rând datorită anomiei de funcționare a clasei politice, care s-a separat din ce în ce mai mult de restul lumii, ajungând să constituie, azi, o castă

socio-economică și culturală aparte, fixată pe termen lung în privilegii venale, secretomanii profitabile și trafic de influență cu rol ordonator, cristalizant. În ziua de azi, clivajul și izolarea autoreferențială ale clasei politice sunt o evidență pentru toată lumea, motiv pentru care doar naivii se mai așteaptă ca lucrurile să fie îndreptate pe un făgaș firesc prin participare politică. Dimpotrivă, ne aflăm, cu politicienii, în situația unei supraculturi dominatoare: cu care, mă grăbesc să adaug, dialog mai are doar o singură subcultură specifică din România de azi, și anume aceea a jurnaliștilor.

Dacă urmărești evoluția psihologică și de accent a presei noastre în anii de după 1989, poți sesiza cu ușurință o debalansare diacronică în direcția criticii, prin lăsarea la o parte a analizei documentate, adică a științificității. Societatea românească se stratifică, în momentul de față, pe diferite falii de frustrare, deasupra cărora se află un palier autosuficient urât de către toți: cel al politicienilor. Ca întotdeauna în istorie, ura socială e un eufemism pentru ambiție, ceea ce pune casta ziariștilor și cea a politicienilor într-o relație de interschimbare ambiguă: nimic nu-și dorește mai mult ziaristul român de azi decât să urce pe palierul de prestigiu al politicienilor, iacobinismul victimar al multor ziare și posturi de televiziune ieșind în evidență ca violență specifică, rolul presei românești de azi fiind nu acela de a oferi o radiografie obiectivă, analitică a societății în care din fatalitate ne-am născut, ci de a produce, pe bandă rulantă, victime. Nu există ziar, din orice zi și din orice parte a țării ne-am uita, în care să nu fie incriminat cineva, în care să nu curgă sânge și să nu se declame suferință, televiziunile funcționând după aceeași logică. Vinovăția fără vinovați nu se vinde: se contestă, până-n pânzele albe, că Mădălina Manole s-ar fi sinucis, fiindcă incriminarea soțului, susținută și de către părinți, este mai spectaculoasă, mai profitabilă. Presa noastră se

nutrește, azi, din savoarea celui care ține degetul pe butonul care declanșează ghilotina: nu e nimic mai spectaculos decât capul care se rostogolește în jgheab, decât sângele prelins pe un guler de cămașă când curată, când soioasă (după caz...).

Presa noastră suferă, azi, de ceva de am putea numi empirism victimar, care derivă, de altfel, din lăsarea la o parte a tot ce reprezintă axiologie sau gestionare a bunurilor simbolice. Bourdieu s-ar simți, cu siguranță, foarte străin în România de azi, unde totul poate fi terfelit în noroi, unde nu e nimic înalt sau respectabil, melanjul sublimului cu derizoriul fiind, cu precădere, apanajul presei, a cărei nevroză destructivă e vizibilă la tot pasul, contrariind tot ce poate reprezenta valoare, prestigiu intelectual articulat, superioritate sau ascendență. Într-un asemenea context, carența de documentare se întâlnește cu antiintelectualismul: pentru multe artemide nevrotice ale presei noastre actuale, cristalizarea unui intelectual într-o operă și într-o tradiție spirituală durabilă nu reprezintă altceva decât un moft sau o mistificare, în spatele cărora se ascund manevre tulburi și motivații oculte, strategii perverse sau inconsistență.

Ajungem, în acest fel, și la exemplul pe care l-am propus în titlu, și anume *Cazul Marino* în anul de grație 2010, când, prin voință testamentară proprie, autorului i-a apărut, la cinci ani după moarte, jurnalul intitulat *Viața unui om singur*. Evenimentul – exclusiv literar cel puțin în aparență – a fost distorsionat într-o direcție publicistică chiar înainte de apariție (*Evenimentul zilei*, 9 februarie 2010), când poetul Mircea Dinescu – membru în Consiliul Național al CNSAS și discreditat în jurnal ca „golănaș" – a dezvăluit faptul că Marino ar fi colaborat cu Direcția Externă a Securității, fiind agent „teleghidat", ceea ce explică, de altfel, și ușurința cu care a tot călătorit peste hotare, într-un timp în care pașapoartele erau un privilegiu. A urmat „dezvăluirea" Mirelei Corlățan, din același *Eveniment al zilei*, din data

de 30 aprilie (*Marino, turnătorul lui Eliade și Lovinescu*), în care se certifica existența unui dosar de Securitate – fără note informative scrise –, deschis pe numele unui informator numit „Bratosin" (inițial: „Brătescu"), suficient de incriminant pentru a sugera că Marino ar fi fost folosit ca agent de influențare cu prilejul deselor sale călătorii în străinătate, țintele predilecte fiind Mircea Eliade – despre care Marino a scris o carte în 1980 – și emigrația românească din Paris, cu precădere Monica Lovinescu și Virgil Ierunca.

Sursa documentară invocată de către Mirela Corlățan e suficient de fragilă pentru a nu ridica suspiciuni: e vorba de o rolă microfilmată, care se putea studia la fața locului. Adică, cu alte cuvinte, autoarea nu a avut acces la dosarul original, ci – după propriile ei mărturii – la o „copie", pe baza căreia își construiește tot rechizitoriul. Nu intru acum în amănuntele exploziei mediatice care a urmat (Vladimir Tismăneanu a confirmat calitatea de turnător a lui Marino[1], Ioan T. Morar, la 4 mai 2010, s-a raliat și el judecătorilor[2] etc.), singura breșă de științificitate reprezentând-o, într-o primă instanță – adică înainte ca Gabriel Andreescu să intervină serial pe pagina electronică a *Cotidianului* – intervenția Simonei Pop din *Observatorul cultural*, nr. 526/28 mai 2010[3], care,

---

[1] Pe blogul personal (12 febr. 2010) și în *Evenimentul zilei* din data de 5 mai 2010: *Misiunile lui Adrian Marino, între erudiție și delațiune*, respectiv: *„destinul postum al lui Adrian Marino este unul întunecat, schizoid, contorsionat și trist."*

[2] „Marino nu a fost turnător, dacă prin turnător înțelegem omul care mai dădea câte o delarație ofițerului de legătură despre colegi. Nu, Marino a îndeplinit misiuni pentru Securitate, s-a infiltrat în exilul românesc și a dat note despre diverse personalități. [...] Adrian Marino și Nicolae Balotă, ca să aduc în discuție alt caz, au profitat de Securitate și, în schimbul turnătoriilor, au călătorit nestingheriți în Occident, primind misiuni."

[3] *Adrian Marino – surprizele dosarului de la CNSAS.*

cerând dosarul la CNSAS pentru a-l studia, a dezvăluit atât premeditarea pusă în scenă de către Mircea Dinescu și Mirela Corlățan[4], cât și inconsistența „documentară" a cazului: *„...în dosarul consultat, nu există niciun angajament semnat de către Adrian Marino. Nu am găsit nici măcar un singur rând scris de el, asumat, în deplinătatea facultăților sale mentale și intelectuale, în care să compromită vreuna dintre personalitățile exilului pomenite în presă."*

Detaliul trebuie corelat cu un articol pe care tot Mirela Corlățan l-a pus în circulație cu câteva zile mai devreme[5], în care, apărându-se cu jumătate de gură de acuzele celor care îi solicitau probe documentare irefutabile, spunea că ele sunt, de fapt, irelevante. *„...referitor la absența notelor scrise de Marino însuși în dosar: nu putem ști în acest moment dacă Adrian Marino a scris sau nu note informative, căci în rapoartele ofițerilor de legătură apar informații contradictorii* [...] *Faptul că Marino a scris sau nu cu mâna lui note informative este, deci, relevant în mică măsură. Și moral, și juridic, vinovăția sa nu rezidă în modul în care a dat informațiile."* Deconstrucția veridicității este realizată de către autoarea însăși: nu avem manuscrise la dosar, întreaga cazuistică fiind construită pe informații furnizate de către Securitate, adică de chiar instituția pe care s-ar cuveni s-o suspectăm de mistificări și de fabricarea de documente în interes propriu.

Ceva dispare în tot acest amalgam de acuze și suspicionări procedurale: dreptul elementar al unui autor de

[4] „Cert este că dosarul lui Adrian Marino este suprasolicitat la sala de lectură a CNSAS, începând cu luna februarie 2010, când a fost deblocat Dosarul SIE 42513, un dosar care cuprinde 5 file, cu microfilme legate de activitatea de informator a lui Adrian Marino. Primele nume de cititori care sânt trecute pe coperta dosarului sânt Mircea Dinescu și Mirela Corlățan, a căror opinie legată de cazul Adrian Marino este deja cunoscută."

[5] *A doua moarte a lui Marino* în *Evenimentul zilei*, 6 mai 2010.

mare calibru de a-și proba existența *prin documente*. Dacă privim, din acest punct de vedere, la subiectul colocviului nostru cu simț critic și cu un destul de detașat sentiment de inadecvare temporală, ajungem la concluzia că ne aflăm, cu documentarea, în fața unei realități revolute. Nu mă refer doar la faptul că documentarea nu reprezintă mai mult, azi, decât un bovarism justificat al profesorilor de la jurnalistică, tot așa cum n-am în vedere doar faptul – invocat într-o intervenție de către Dorin Tudoran[6] – *„că Mirela Corlățan pare produsul școlii în care «marketingul» face legea – spui orice, ca să vinzi marfa."* Ceea ce vreau să sugerez este că trăim într-un univers în care copia virtuală – o informație de pe un blog, de pildă, sau un dosar manipulat și pregătit pentru fotocopiere – par să fie la fel de credibile ca și un document așternut pe hârtie. Trăim într-un univers consensual al simulacrelor imunde, care „democratizează" universal exigența documentării, decredibilizând-o: o lume în care un ziarist oploșit pe lângă un organ de presă descoperă pe „surse" că a existat un matematician Babeș Bolyai care a pus bazele geometriei neeuclidiene, fiind, deci, cu atât mai scandalos că nu-i restaurăm casa...

[6] Pe blogul personal, 7 oct. 2010.

Dificultăți ale documentării: cărți cenzurate, cărți distruse, cărți interzise

Dr. **Dan Culcer**
Scriitor, Paris

Preliminarii. Documentarea este partea cea mai dificilă în realizarea unei cercetări despre cenzură. La o primă vedere, cercetarea poate părea irealizabilă, întrucât, prin definiție și în practică, cenzura comunistă nu voia să lase urme.

La vârsta mea nu mă pot așeza în postura celui care începe și știe că poate termina o cercetare, fiindcă timpul îmi este drămuit.

Și așa ar fi, dacă aș privi proiectul meu dedicat cenzurii doar ca un proiect strict personal. Nefiind universitar, singura modalitatea de care dispun pentru a incita tineri cercetători să se orienteze spre acest domeniu este difuzarea cât mai largă a elementelor și surselor pe care le cunosc, prin documentarea deja realizată, prin experiența directă în contact cu cenzura, fie ca scriitor, fie ca redactor de revistă, îndemnându-i pe cei tineri la depășirea mea prin viteză și la „ratisare" largă a surselor.

Nu-mi mai pot imagina că voi mai petrece ani prin arhive și că voi putea veni în fiecare an câteva luni în România, pentru a fotografia mii de pagini din dosarele Direcției Generale a Presei și Tipăriturilor (DGPT). Ar urma cercetarea ulterioară a altor arhive, care au tangență cu activitatea de cenzură: Comisia română pentru aplicarea armistițiului, Comitetul Central al PCR, secțiile de propagandă și agitație, cultură și artă, cadrele, Securitatea, Vama, Poșta, Ministerul Comerțului Exterior, Academia Română, ARLUS, arhivele editurilor, redacțiilor care au funcționat în România de la 1944 încoace

(cum ar fi, de exemplu, *Orizont, Veac Nou, Flacăra, În apărarea păcii, Orizonturi, Tânărul scriitor, Urzica, Gazeta literară, România literară, Viața românească, Luceafărul, Utunk, Korunk, Ifjumunkás, Elöre, Neur Weg, Neue Literatur, Novi Jivot,* revistele județene etc.). Ca să nu mai vorbim de mărturiile consemnate în jurnale, memorii sau cele care ar trebui colecționate ca documente de istorie orală, dând glas, desigur, chiar cenzorilor, securiștilor și activiștilor de partid implicați.

Includ deci în documentare realizarea unor colecții de istorie orală, interviuri cu scriitori, istorici, economiști, vameși, activiști care au lucrat în cenzură sau la secțiile de propagandă și agitație ale PCR. Arhivele DGPT conțin numele angajaților și adresele lor.

Cenzura nu este o instituție secundară în comunism. Este instrumentul atotputernic și eficient pentru impunerea ideologiei, iar prin funcția ei de epurare, devine aruncător de flăcări care pârjolesc terenul, pare că face *tabula rasa*, așa cum cerea Revoluția, fertilizând cu cenușă terenul pentru vlăstarele fragile ale noii culturi „proletare", pseudo-cultura comunistă.

Cenzura, adică Direcția Generală a Presei și Tipăriturilor, a fost „desființată" în 1977. Sub diferite nume, cenzura a existat atât în vremea războiului dintre 1939 și 1945, cât și după, pentru simplul motiv că cenzura era, și mai este în anume cazuri, o funcție a statului.

Studiul lui Ioan Lăcustă (*Cenzura veghează: 1937-1939* – 2007), bazat pe un caiet de sarcini care a fost depus la Biblioteca Academiei Române, trasează principalele funcții ale cenzurii în perioada de care se ocupă. Cartea lui Adrina Marino (*Cenzura în România – Schiță istorică introductivă*, Editura Aius, Craiova, 2000), face mai ales istoria cenzurii în Țările Române. O comparație cu cenzura sovietică se impune. Acesteia i s-au consacrat multe studii. Pentru perioada pe care o vom studia cu prioritate la noi, există o sinteză semnată de Iulia Zaretskaia-Balsente, *Les intellectuels et la censure en URSS (1965-1985). De la vérité allégorique à l'érosion du système*, Edition L'Harmatan, Paris, 2000, 402 p.

Ideologia cenzurii. Ni se pare necesar să clarificăm de la început motivele orientării noastre spre studiul unuia dintre instrumentele proiectului decapitării sau decerebrării culturii române, temă formulată provizoriu: „Ideologia cenzurii". Deși este, în principiu, un studiu din domeniul literaturii, cercetarea noastră nu poate evita încălcarea unor terenuri vecine, precum istoriografia, sociologia, psihologia de grup, etnologia. Cinci expresii operaționale vor constitui axa teoretică a cercetării: 1. „aculturația violentă", expresie a colonialismului imperial sovietic; 2. comportamentul „comprador" al intelectualității din colonia imperială, atitudine politică și socială care nu este doar un alt nume pentru colaboraționism; 3. „dubla-gândire", conceptualizată de George Orwell în analiza romanescă a limbajului totalitar, unde menționăm un precursor român, Zevedei Barbu[1]; 4. „disonanța cognitivă" și, în fine, 5. „logica non-contradictorie", definită și studiată de filosoful român Stephan Lupasco.

Pentru descrierea relațiilor dintre comunitățile conlocuitoare din Ardeal, mai ales pentru perioada dintre 1944 și 1949, voi folosi modelul descris în socio-psihologie prin „dilema prizonierului", un paradox, componentă a teoriei jocurilor, privitor la strategiile de cooperare, înșelare sau confruntare, care au fost și sunt practicate[2].

---

[1] Dan Culcer, *Zevedei Barbu, un om de știință român uitat?* în (http://www.asymetria.org/modules.php?name=News&file=article&sid=386), unde se reproduce traducerea din engleză a studiului lui Zevedei Barbu, *Le langage dans les démocraties et les sociétés totalitaires. Une interprétation psychologique*, în *ORBIS. Bulletin international de documentation linguistique*, tome II, nr. 1, 1953, édité par le Centre internationale de dialectologie générale près l'Université catholique de Louvain.

[2] http://ro.wikipedia.org/wiki/Dilema_prizonierului

Materialul folosit în centrul cercetării va fi prioritar literar, pentru a construi o bază de referințe comune, cunoscute, inteligibile și analizabile, dar înțelegerea *fenomenului cenzorial* se poate realiza doar prin încadrarea acestuia ca parte a proiectului social autoritar, autocratic și violent de modificare socială accelerată, proiect care a utilizat Cenzura ca o instituție complementară Securității, instrument privilegiat, organizat reticular, tentacular.

Motivele personale țin de împrejurări biografice.

Prima împrejurare: m-am născut într-o familie de cărturari, unde cărțile erau citite, prețuite, păstrate, unde lectura făcea parte din preocupările constante și plăcute, unde nu mi s-a interzis niciodată să citesc până la ore târzii din noapte, alături de Tata, unde nu mi s-a opus nicio interdicție, indiferent ce cărți luam în mână din biblioteca familială sau împrumutam de la cineva. Geanta mea de școală conținea, alături de manuale, uneori extrem de grele și voluminoase, cum era, blestemată să fie în veci, *Istoria RPR* de Mihai Roller[3], o carte

[3] Născut la 6 mai 1908 la Buhuși, de origine evreiască, tatăl fiind funcționar, Mihail Roller a urmat școlile tehnice din Berlin și Paris (1925-1931). S-a afirmat însă mai mult ca activist de partid în ilegalitate decât în profesie, activând ca publicist în presa ilegală comunistă. În 1926 s-a înscris în Partidul Comunist German, iar în 1928 s-a transferat în Partidul Comunist Francez. În perioada 1931-1940 a deținut mai multe funcții de partid, precum instructor al CC al PCdR și secretar al Comitetului regional PCdR Dunărea de Jos. A fost arestat de trei ori pentru activitatea desfășurată pe linie de partid, dar nu a fost condamnat niciodată, din lipsă de dovezi. În 1940 a plecat în „Basarabia eliberată", lucrând apoi în cadrul Sectiei române a PCdR de la Moscova, în grupul Anei Pauker. În această perioadă a urmat și Facultatea de Istorie la Universitatea din Moscova. În toamna lui 1944 a revenit în România, și cum beneficia de pregătirea ideologică de la Moscova, a fost rapid încadrat în aparatul de propagandă. A ocupat funcția de adjunct cu probleme de știință și învățământ

de citit, adesea aceeași, de pildă *Însemnările unui partizan* de Pavel Ignatov, *Tânăra Gardă* de Alexandr Fadeev sau *Copiii căpitanului Grant* de Jules Verne, dar și cărți interzise, ale căror coperți erau acoperite cu hârtie albastră de protecție, ascunzând autorul și titlul, *Aventurile submarinului Dox*, de un autor azi uitat, sau *Valea Morții* de Karl May. Ultimul era un autor interzis, fiindcă făcuse parte din lista autorilor preferați de Adolf Hitler, cancelarul Reichului (am aflat asta ulterior).

A doua împrejurare: am avut ocazia să văd biblioteci care au fost distruse sub ochii mei, într-un mod care m-a marcat pentru toată viața. Cea mai veche imagine datează de la începutul anilor '50, probabil 1954, când am trecut cu Tata prin fața fostei mânăstiri franciscane, catolice, deci unguresti, în Piața Carolina din Cluj. Pe ferestrele acestei clădiri gotice, sediul unui liceu de

la Secția Propagandă și Agitație a CC al PCR/PMR (1945-1955). În primii ani s-a ocupat însă mai puțin cu probleme legate de istoriografie și mai mult cu probleme de propagandă politică, stringente în acele momente, cum ar fi pregătirea alegerilor generale din anul 1946. Mihail Roller a publicat astfel mai multe articole în *Scânteia*, care aveau rolul de a combate activitatea PNȚ. În 1949 a condus Comisia de învățământ din cadrul Secției de Propagandă și Agitație a CC al PMR, comisie care a avut ca sarcină redactarea manualelor unice, majoritatea traduse din limba rusă. Sub directa sa supraveghere, în programele pentru școala elementară au fost introduse „noțiuni despre noii dascăli ai clasei muncitoare" (Marx, Engels, Lenin, Stalin), iar studiul limbii ruse începea încă din clasa a IV-a și continua până în anul III de facultate etc". La 1 noiembrie 1948 a fost ales membru titular activ al Academiei RPR, apoi vicepreședinte al sectiunii de Științe istorice, filozofice și economico-juridice (1949-iunie 1955). În aceeași perioadă a fost numit profesor și șef al Catedrei de Istoria României la Academia Militară Politică din București (1948-1955). În plan politic, mai merită amintit și faptul că, din martie 1948, a fost ales deputat în Marea Adunare Națională. (Liviu Pleșa, *Mihail Roller și „stalinizarea" istoriografiei românești*, în *Annales Universitatis Apulensis*, Series Historica, 10/I, 2006, p. 166).

muzică după 1950, se aruncau cărți ce făceau un zgomot sec pe asfaltul unde se îngrămădeau în vrac, de unde erau încărcate pe o căruță-platformă trasă de cai prin eforturile unor muncitori, salahori fără vreo identitate marcată, mânuind cu forță un instrument teribil, furca de cartofi, cu dinți mulți terminați cu niște bile adăugate ca să nu găurească „picioicile"[4], considerate probabil, de ordonatorii crimei, unelte adecvate, deci și pentru manipularea cărților vechi. Mai toate volumele aveau coperțile legate în piele sau pergament, erau adică vechi de câteva secole. Tata, privitor ca la teatru, înțepenit de surpriză ca în fața unei scene tragice, a avut curajul să ceară unuia dintre muncitori privilegiul de a lua, la întâmplare, din grămada care creștea mai repede decât o puteau încărca salahorii, cărăușii, pe platforma căruței, câteva dintre cărțile aflate la margine. Așa a ajuns în biblioteca noastră, printre altele, volumul al doilea din *Historia Quakeriana*, editat la Amstelodam (adică Amsterdam), probabil tot în 1695, precum primul volum.[5]

---

[4] Cuvânt derivat din ungurescul ardelean „pityóka" și care înseamnă cartof. Pityóka (növ.), Erdélyben a burgonya neve, Diószegiék szerint néhol a csicsókáé is. (Sursa: Lexicon Pallas. Cartof)

[5] *Historia Quakeriana, Sive de Vulgo Dictis Quakeris, AB Ortu Illorum Usque Ad Recens Natum Schisma, Libri III* (1695) de Gerardus Croese (indicație bibliografică extrasă din catalogul BNF, Paris). Am păstrat cartea până în mai 1984, când, având nevoie de bani pentru hrană, pe timpul călătoriei mele în autostop de la Oradea la Paris, ca să particip la un colocviu organizat de Centrul Cultural International de la Cerisy-la-Salle, despre romanul lui George Orwell, *1984*, am vândut cartea, scoasă clandestin, unui anticar din Germania, pe vreo câteva zeci de DM. Versiunea americană a cărții se vinde acum cu 750 $. Dublă pierdere pentru patrimoniul cultural al României, de care sunt responsabili cei care au dat ordinul distrugerii bibliotecii franciscane. Prinde orbul, scoate-i ochii, am putea scrie, într-un stil neacademic, dar adecvat situației. Sau, ceva mai academic, *Habent sua fata libelli*!

A treia împrejurare. Tot în anii '50, într-o călătorie prin Ardealul copilăriei Tatălui meu, medic, descendent dintr-o familie de medici și preoți din Maramureș, cu un traseu de la Cluj la Dej, Zalău, Moigrad la Copalnic Mănăștur, am trecut și prin Blajul care își pierduse, sub presiunea aculturației violente, între altele prin interzicerea religiei greco-catolice, prin arestarea fruntașilor acestei comunități spirituale românești, prin desființarea școlilor confesionale și epurarea sau distrugerea bibliotecilor, rolul de centru spiritual și cultural ardelean. Blajul devenise o urbe moartă, ca o insulă greu accesibilă, dând impresia că decăderea este ireversibilă. Am văzut atunci, într-o zi ploioasă, curtea sediului unei gospodării agricole de stat sau colective, transformată într-o mocirlă peste care se putea trece călcând din piatră-n piatră. De fapt, ***cineva trasase un drum, o cărare din cărți groase, înșiruite des, pe care se putea călca de la poartă până la o scară înaltă, ce ducea spre un soi de cerdac,*** dacă memoria nu mă înșeală. Am străbătut acest drum călcând cu viața noastră pe moartea cărților. Când Tata a aflat ce făcusem, de la gazda noastră, a înjurat prima și singura dată din viața lui, în fața mea, de „grijania mamei lor de criminali".

A patra împrejurare. O întâmplare merită să fie evocată în acest context. La Baia-Mare ne duceam adesea în vizită, prin vacanțele școlare, la unchiul meu, inginerul Gheorghe, zis Ghiurița, fratele Tatei. Pensionar tânăr, fiindcă beneficia de drepturile unui inginer minier care lucrase mulți ani și în subteran, unchiu' era un om mobil, curios, activ și cu relații diverse. Astfel a aflat că în curtea casei unde locuiseră cândva o rudă apropiată, farmacistul Victor Colceriu, soția sa, Tereza și fiica lor Dora, ar fi o ladă de lemn, plină cu cărți vechi, depusă sub streașina casei, relativ la adăpost de ploi și ninsori. Ne-am dus să vedem ce se putea recupera. Era tot ce mai rămăsese din biblioteca imensă a farmacistului. Casa era locuită de

cei ce fuseseră încartiruiți acolo, după evacuarea forțată a Terezei și Dorei, greco-catolici care au refuzat să devină ortodocși – farmacistul murise în vremea războiului –, adică de resturile unei familii de evrei, soția și fiica unui fost activist de partid (sau de sindicat?), mort relativ tânăr. Lada mare zăcuse acolo vreo două decenii. Când am deschis-o am dat peste un strat de mâzgă, de pastă de hârtie cum e cea văzută ulterior, utilizată la fabricarea cartoanelor de ambalaj din resturi reciclate, la morile de hârtie de la Molid. Apoi au început să apară cărți umezite, dar întregi. Le-am pus pe niște scânduri, le-am încărcat apoi în doi saci de iută și le-am lăsat să se usuce în casă, fără să le răsfoim, de teamă că le-am putea distruge, din nerăbdare. După vreo doi ani, m-am apucat să fac ordine în această grămadă. Am găsit două tomuri legate din *Amor și nebunie*, editată de același vestit I.G. Hertz, specialist al cărții populare, al romanului foileton, al colecției Celor 15 lei, și apoi a apărut minunea, un exemplar din *Poetica* lui Timotei Cipariu, editată la Blaj, pe foaia de titlu fiind vizibilă deja înflorita semnătură a lui Mihai Eminescu, data 1866[6].

[6] În articolul *O carte a lui Cipariu – posibil izvor de inspirație pentru poemul „Epigonii" de Mihai Eminescu* – (http://www.mesagerul.ro/literar/pag4.html), Ion Buzași scrie: „Tot un manual de poetică, un fel de inițiere în poetică, cu foarte directe referiri la speciile poeziei lirice, la felurile de ritm și rimă, cu exemplificări din poezia latină îndeosebi, dar și din cea italiană, franceză, germană și română, este cartea lui Timotei Cipariu. Un exemplar din această „poetică" cipariană a aparținut lui Eminescu, dăruit chiar de Pumnul, și poetul l-a luat cu sine în drumul spre Mica Romă. Pe acest exemplar avem semnătura „M. Eminescu, Blaj, 1866". Iscălitura poetului nu are încă ondulările atât de grațioase din cunoscuta semnătură de mai târziu, dar are liniile aceleiași admirabile caligrafii eminesciene. Cunoscând obiceiul lui Eminescu de a dărui cărți, putem presupune că și cartea lui Cipariu, aflată azi în patrimoniul Bibliotecii Județene Mureș, a dat-o unui prieten blăjean la plecarea lui din Blaj. „Nu se știe prin ce împrejurări cartea lui Mihai Eminescu, *Elemente de poetică*...., de Timotei Cipariu, ajunge în posesia unui elev blăjean, devenit medic în districtul Chiuarului, iar mai târziu medic arhidiecezan la Blaj. Biblioteca sa a fost transmisă fiului său, Victor Colceriu, tot medic, în Baia Mare, unde a fost descoperită cu ani în urmă. Exemplarul a intrat în patrimoniul Bibliotecii Județene Mureș, în anul 1987, prin bunăvoința criticului literar Dan Culcer, în a cărui bibliotecă s-a păstrat până la acea dată." (v. Dimitrie Poptămaș, în *Philobiblon mureșean*, Târgu Mureș, 2003, p. 45. Vezi și http://www.srr.ro/calendar/personalitati/timotei-cipariu.htm.

Alte pivnițe și poduri. În podul casei preotului Melian din Giurgești-Ciceu și în cel al părintelui Marica din Bonț am descoperit, alături de versiunile scrise ale predicilor primului, de-a lungul unei lungi și frumoase cariere ecleziastice, sub un strat de găinaț lăsat de porumbeii din care se alegeau câțiva pentru mici fripturi umplute la cuptor, colecția completă a revistelor *Abecedar* din Brad și *Pagini literare* din Turda. Prima fusese editată de poetul Emil Giurgiuca, ajutat de poetul George Boldea, a doua de Theodor Mureșanu, profesor secundar la Turda și părintele istoricului clujean, universitarul Camil Mureșan. Atunci am înțeles că o literatură românească ardeleană ascunsă a existat. „Aici, la Bonț, se scurge timpul ca nisipul umed într-o clepsidră. *„Jurnal de iarnă – 1963*, Bonț, lângă Gherla. Era frig, pescuiam știuci din copcile sparte în gheața lacului Țaga, beam țuică la opt dimineața cu preotul Marica. În rest, citeam și îi descopeream pe Giurgiuca, Boldea, Zevedei Barbu, Victor Papilian, Beneș, Yvonne Rossignon". Aici am înțeles că memoria culturală poate fi conservată, că o rezistență prin cultură e posibilă, necesară, dar nu suficientă.

Cărțile din pivnița Bibliotecii Universitare. Subsolul Bibliotecii Universitare din Cluj a servit ca depozit de cărți interzise sau pur și simplu ca rezervă de cărți, probabil stocaj al unor biblioteci confiscate de la intelectualii arestați și deportați. Nu am găsit pentru

moment instrucțiuni mai vechi de 1955, cu privire la organizarea și conducerea arestărilor și percheziților. Dar după 1955, percheziții domiciliare se făceau pe baza unei *Directive privind arestările și percheziții ce se efectuează de organele MAI* (Arhiva CNASAS, fond documentar, Dosar nr. 101, f. 3-24, publicată în *Partiturile Securității*, Biblioteca de istorie, Editura Nemira, București, 2007). Se preciza că „în cărți, se va vedea dacă nu cumva există însemnări între rânduri, bilete între pagini, dacă nu cumva foile sunt lipite una de cealaltă." (p. 390). Gradul de periculozitate al cărților devine evident, ca și natura lor de probe, atunci când sunt înșiruite într-o listă semnificativă: „În timpul percheziției se ridică armele de foc și albe, armele de vânătoare, aparatele fotografice camuflate, aparatele de radio-emisie, corespondența personală a arestatului, fotografiile și negativele fotografice, la aprecierea șefului grupei (echipei) de operație, diferite scheme tehnice, care au legătură cu cauza pentru care este arestat individul, chimicale, documente personale, documentele ce aparțin întreprinderilor și uzinelor, literatură interzisă, valută străină, metale prețioase și bijuteriile de mare valoare, formularele de documente și ștampilele diferitelor organizații, documente pe alt nume, muniții (explozibil, cartușe, praf de pușcă etc.), hârtii suspecte că ar fi scrise cu mijloace chimice, precum și alte obiecte care pot dovedi vinovăția arestatului."

Literatura interzisă era tot atât de periculoasă ca armele albe sau de foc!

Pivnița lui Elie Dăianu. Elie Dăianu a fost protopop al Clujului, proprietarul unei case imense pe un teren vecin cu sudul Grădinii Botanice din Cluj. Fiul său, Ioachim Dăianu, a fost diplomat, consul în Albania, în timpul războiului, ulterior, înainte de 1948, funcționar la Ambasada României de la Moscova. Apare pe o fotografie din colecția mea, alături de Mihai Beniuc, în salonul ambasadei. Aceste funcții diplomatice sunt blocaje

implicite în cariera sa, după căderea monarhiei. Nu știu din ce trăiau în anii când am cunoscut familia, fiul fiindu-mi coleg de clasă la liceu. Este probabil că și din vânzarea unor obiecte sau cărți, fiindcă între 1963 și 1966, profitând de o bursă, am putut cumpăra multe documente din arhiva Elie Dăianu. Ca să aleg ceea ce mă putea interesa dintr-o grămada de hârtie umezită, trebuia să cobor într-o imensă pivniță boltită. Iată cum se salvau cărțile supraviețuitoare! Nu știu de ce nu au fost confiscate la vreo percheziție. Ceea ce am cumpărat erau resturile unei corespondențe primite de Elie Dăianu, în calitatea sa de protopop al Clujului, dar mai ales în calitatea de editor al uneia dintre publicațiile culturale longevive ale Clujului antebelic, revista *Răvașul*. Manuscrisul integral al unei povestiri de Ion Agârbiceanu, scrisori de la diverse personalități, serii incomplete de publicații interbelice. Grosul bibliotecii fusese achiziționat de Bibliotcea Academiei Române. Cea mai interesantă descoperire are legătură cu cercetarea noastră. Este vorba de trei numere din revista lunară *Viața românească*, intrate în Ardeal înainte de 1919, pe când revista ieșeană era interzisă de administrația cezaro-crăiască (K und K). Editorii ieșeni au tipărit o copertă de culoare violet-roză, diferită deci de albul coperții obișnuite, cu un titlu fictiv, *Primăvara*, strecurând astfel pe sub nasul funcționarilor de la cenzura poștală o revistă al cărei conținut a rămas același, cel care pricinuise interdicția.

Rudi Schuller, prozator, prietenul lui Ion Negoițescu, moșierul care vindea pământ ca să cumpere cărți. Rudolf Schuller mi-a fost profesor privat de germană la Cluj, între 1956 și 1966. Avea o bibliotecă frumoasă, nu prea mare, la care aveau acces mai ales tinerii săși din redacția *Echinox*. Până la reforma învățământului din 1948, fusese profesor universitar. Colaborase la revista *Erdely Helikon* și probabil și la *Pasztortuz*. Trilingv perfect, prozator de limbă maghiară,

sub pseudonim. Apoi, ajuns pe drumuri, a trăit din meditații și din vânzarea unei părți din biblioteca pe care o acumulase după ce-și transformase, probabil la finele anilor '30, o parte din terenurile pe care le poseda din familie în bani pentru a-și cumpăra cărți. Personajul este evocat de Nicolae Balotă în jurnalul său, *Caietul albastru*, păstrat de Ion Negoițescu după arestarea proprietarului și regăsit, după diverse peripeții, editat în două volume, ediție definitivă, la Ideea Europeană, în 2007. Cartea aceasta, care reconstituie o perioadă mai puțin cunoscută din cultura română, anii dintre 1944 și 1955, este interesantă și prin faptul că evocă atent, amical și fără maliție grosieră, specifică mai ales socialității comune în România, chestiunea homosexualității unor intelectuali români cunoscuți, printre care Ion Negoițescu, Petru Comarnescu, Mihai Rădulescu și alții. Această temă a fost una dintre cele mai ocultate realități ale societății românești, atât din pricina presiunii modelului social dominant, religios, ortodox, cât și din pricina legislației punitive care se aplica, teoretic, acestui comportament sexual. Se va vedea însă că existența legilor de acest gen nu implică și aplicarea lor, chiar în socialismul real. O toleranță manifestă a existat chiar și în practica Miliției sau Securității, cu valuri, intensificări și descreșteri ale vigilenței, desigur. Informația despre *uranismul* lui Ion Negoițescu, ca să folosim termenul utilizat de N. Balotă, ca și cea despre alți artiști, balerini, publiciști, pictori, romancieri sau critici literari, era de notorietate publică, cel puțin în mediile literare. Ea nu este folosită împotriva lui Negoițescu de către organele represive decât o dată, după câte știm, atunci când, ieșind din zona literaturii și acționând politic, prin solidarizarea cu Apelul lui Paul Goma, Ion Negoițescu a compensat și depășit, el, febrilul și firavul, lipsa de curaj și solidaritate a prietenilor săi literați, Ștefan Augustin Doinaș sau alții. În această acțiune de șantaj au fost implicați mai tinerii Emil Hurezeanu și Petre Romoșan, al căror rol exact nu

a fost temeinic demonstrat și definit. Știm acum că poetul Doinaș era supravegheat, fusese obligat să devină informator și era șantajat pe baza unor informații private cunoscute de Securitate. În Dosarul de urmărire informativă (DUI), unul din cele trei dosare care fac referință la existența criticului în Arhivele CNSAS, cel penal, cel de urmărire informativă și cel de rețea, deținut, supravegheat și informator, criticul explică situația și cedarea sa, retractarea semnăturii, prin singurătatea sa și prin sentimentul că și-a pus viața în pericol, fără să găsească niciun sprijin, fără să poată induce o mișcare de grup. Este vorba și de o tentativă de sinucidere din această perioadă. Informația se păstrează grație notelor de ascultare consemnate de tehnicianul care supraveghea microfoanele instalate la domiciliul lui Ion Negoițescu.

Anticariate. Librării. Librăriile din România socialistă au început să fie aprovizionate cu carte străină occidentală de prin 1963. La Cluj, librăria Cartea Rusă a devenit Librăria Noastră, apoi Librăria Universității, în centrul orașului, lângă vechiul și elegantul hotel Continental. Deasupra aceste librării funcționa redacția revistei *Tribuna*. Rafturile librăriei nu lăsau să se vadă decât o parte din bogățiile revărsate recent din import. Cartea străină vestică nu era accesibilă oricui. Vocabula utilizată nu era, ca în cazul produselor alimentare, „se dau portocale", „se dau banane", adică produse rare și anterior de negăsit pe piața românească. Se zvonea că „au sosit" cărți franțuzești la Centrul de librării, inițiații, profesori universitari, medici, activiști culturali de o anumită notorietate, redactori-șefi de ziare și reviste, se prezentau la un depozit de pe strada Dobrogeanu-Gherea, undeva în apropierea Tribunalului, unde erau cunoscuți sau recunoscuți, fiind apoi introduși într-o sală de depozit specifică importului, și unde aveau dreptul, pe baza unor criterii greu de reconstituit, să aleagă titluri de cărți, mai ales în franceză. Erau fie volume de format mic, „de poche", ediții populare Classiques Garnier-Flamarion,

cărți de critică, eseistică de la Seuil sau romane de la Edition du Minuit. Nu știu să fi apărut în România vreo explicație privind acest diluviu de importuri. Alain Robbe-Grillet, Margueritte Duras, Robert Pinget, Roland Barthes nu scriau literatură angajată. Alții da, Simone de Beauvoir, Jean-Paul Sartre. Cutez o ipoteză, bazată pe numitorul comun al acestor personalități: toți au fost tipăriți de editori de stânga, unii au fost comuniști, în rezistență, alții au cochetat la un moment cu comunismul, la ei acasă. Ar fi interesant de aflat cine a propus aceste nume și cine a decis că importul era tolerabil din unghiul adecvării ideologice. Aprobarea importului de carte era de domeniul DGPT, dar contractarea importului se făcuse la alt nivel. Știm că vigilența ideologică a serviciilor de propagandă ale partidului, a cenzurii și Securității, privitoare la non-comuniști, a acționat multă vreme încă după această perioadă, numită de unii „de liberalizare".

Difuzarea dirijată a cărții sensibile. Accesul selectiv la cartea străină sau la cartea românească din perioada de liberalizare (1963-1971) a continuat să fie practicat și ulterior, pe fondul publicării unor cărți care făceau parte din strategia de recuperare a unor intelectuali români, care trăiau în străinătate. Cazul notoriu este cel al lui Mircea Eliade, față de care ideologii regimului au făcut mai multe tentative, de apropiere, de captare, probabil pe baza informațiilor pe care agentura Securității le transmitea din anturajul lui Mircea Eliade. Jocurile acestea de *captatio benevolentiae* au implicat mulți participanți. Se pot cita intervențiile lui Adrian Păunescu, cu prilejul unei burse în Statele Unite, soldată, între altele, cu un interviu cenzurat; aproape un deceniu mai târziu, contactele lui Al. Căprariu, directorul Editurii Dacia din Cluj, au lăsat urme în DUI-ul consacrat acestui scriitor. Între timp, se practica un soi de *valse-hesitation*, prin editarea unor traduceri, a unui volum de nuvele, prin interdicții aleatorii și, finalmente, prin traducerea *Istoriei religiilor*, volumul sintetic, difuzat dirijat în județul Mureș, în doar zece exemplare, pe baza unui amestec de listă indicativă, impusă de Secția de propagandă, și de listă cu privilegiați, oameni de cultură sau oameni de influență, scriitori și medici.

Nu doar cartea era difuzată dirijat. În „societatea socialistă multilateral dezvoltată", modelată teoretic conform idealului, accesul la cultura materială și spirituală nu este uniform, liber. Fiind o societate a penuriei, reale sau intenționat create, accesul la anumite produse materiale sau culturale este controlat, dirijat. Obiectele rare, ca și ideile neconforme, nu pot fi puse la dispoziția oricui, chiar dacă posibilitatea materială a achiziționării era prezentă. Televizoarele color de import , mașinile de spălat rufe, ca și toate produsele de import au fost distribuite dirijat, sub forma unor privilegii. Tot așa au fost distribuite traducerile sau publicațiile importate în număr limitat. Orice încercare de a depăși sau ocoli acest tabu îl făcea pe individul respectiv suspect, îl integra în lista celor ce trebuiau supravegheați, strâns sau mai puțin strâns.

Supravegherea strânsa era tainul tuturor celor care întreținеau o corespondență cu străinătatea, care primeau cadouri de la rude sau prieteni, mai ales dacă era vorba de cărți, reviste, celor ce activau într-un cenaclu, frecventau un grup deja supravegheat. Toate aceste situații activau aproape instantaneu acțiuni de control și supraveghere pe linie de Securitate. Corespondența cu posturile de radio de propagandă anticomunistă era interzisă, pedepsită prin amenzi date ascultătorilor sau epistolarilor impenitenți de către unitățile Securității specializate în supraveghere a corespondenței sau în ascultare interioară prin mijloace tehnice (T.O. = tehnic-operative, microfoane instalate ilegal în interiorul apartamentelor sau birourilor). Un unchi al meu, cel din Baia Mare, mai sus pomenit, a plătit o amendă usturătoare pentru veniturile unui pensionar, fiindcă a solicitat

deschis și epistolar un manual de engleză de la postul de Radio BBC. Am păstrat chitanța de amendă pentru corespondență cu un post de radio ostil, care fusese oficial eliberată de o unitate militară de securitate, specializată.

Am descris și studiat deja cazul profesorului Cornel Moraru, căruia i s-a deschis un dosar de urmărire informativă (DUI), suspectat și acuzat că difuzează în rândurile elevilor liceului, unde era profesor, cărți interzise sau ideologic periculoase prin diferență.

Închei aici notele sociografice, al căror rost ar fi să evoce, concret, pre-teoretic, intuitiv, o epocă, așa cum a fost trăită de un martor marcat de contradicția între educația familială, care îi inculca respectul pentru istorie, pentru tradiție, pentru memorie, pentru continuitate, și presiunea socială și politică orientând dominant tinerii din anii '50 spre distrugere, spre subminarea tradiției, într-un cadru de anomie și frică.

Notele acestea nu sunt memorialistică; ea va veni, de va mai fi timp.

Epurarea bibliotecilor publice și distrugerea bibliotecilor private. În volumul *Gândirea interzisă. Scrieri cenzurate. România 1945-1989*[7], catalog probabil exhaustiv, se adună și se sistematizează alfabetic listele de publicații interzise elaborate de diferite servicii ideologice, în baza cărora au fost eliminate, puse la index, interzise pentru lectură sau chiar distruse peste 8000 de titluri. De aici se poate porni analiza tematică, indexarea terminologică și căutarea diversității coerente sau aberante a criteriilor care au fost folosite pentru aplicarea epurării. Pentru moment, înaintea unei analize statistice, singurul criteriu unificator care se desprinde, fără echivoc, este acela al proiectului de distrugere sistematică

[7] *Gândirea interzisă. Scrieri cenzurate. România 1945-1989*, coordonator științific: Prof. univ. dr. Paul Caravia. Colaborator principal: Aurelia Albu, șef serviciu bibliografic, Editura Enciclopedică, București, 2000.

a memoriei colective, la toate palierele: istorie politică, istorie economică, tradiții, mitologie populară, organizare administrativă, biologie, demografie, inventică etc.

Responsabilitatea individuală sau colectivă. Ce știam și ce nu știam atunci, în copilărie și adolescență, eu, despre societatea românească reală? Din fericire nu am avut în familia imediată rude dispărute sau închise. Așa că despre Canal, despre pușcăriile de la Aiud, Gherla am aflat doar prin 1963, când am locuit, în februarie, la Bonț, lângă lacul Țaga, de la preotul Marica, un văr de-al Tatei, căsătorit cu fiica preotului predecesor, Melian. În familia mea a început să se vorbească despre pușcăriile comunismului doar după 1964, odată cu eliberarea foștilor deținuți politici. Atunci am primit acasă vizita fostului lider PNȚ, Ilie Lazăr, rudă cu Tata. Am aflat recent, dintr-o carte de Ioan Opriș[8], că Alexandru Culcer participase la întrunirile unui soi de cerc cultural, frecventat de medici, funcționând în preajma lui Lucian Blaga, ulterior interzis, în orice caz supravegheat, ca toate grupurile față de care Securitatea avea o singură tactică – supravegherea –, și o singură strategie, în caz de nevoie – destrămarea. Despre asemenea lucruri nu se vorbea în casă. Nu am știut că Tata fusese arestat și interogat la un moment dat, prin 1957, când absența sa de câteva zile îmi fusese explicată printr-o călătorie la București, decât cu vreo două decenii mai târziu, citind memorialistica familială manuscrisă, înregistrată în vreo 20 de caiete *Student*, la care Mama se înhămase în anii pensiei.

Știam că printre vecinii mei din strada Donath, la Cluj, se află câțiva baroni și conți din familia Bánffy, dar soarta lor nu mă interesa prea mult. Aveam o viziune socială egalitaristă și nu puteam să deplâng excesiv pierderea palatelor și privilegiilor nimănui. Pierderea

[8] Ioan, Opriș, *Cercuri culturale disidente*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000.

unor bunuri obținute adesea pe bază de spoliere, chiar dacă în veacuri depărtate, de către elite române sau maghiare, din Ardeal sau de aiurea, nu-mi impunea solidaritatea. Și noi pierduserăm ceva, utilajul cabinetului medical al Tatei fusese abuziv naționalizat în 1948, trăiam la limită, fără nicio strălucire, deși Tata era profesor universitar, ceva mai bine totuși decât baronul care străbătea orașul pe jos, cu un sufertaș în mâna stângă, până la cantina săracilor dinspre Someșeni, cu pași mărunți de păpușă mecanică stricată, purtând pantaloni de golf și șosete găurite la călcâi. Brichetele de cărbune și lemnele de foc erau distribuite pe puncte, pe cartelă, și Tata nu putea obține suplimentări, așa că apa din ligheanul în care ne spălam, în diminețile de iarnă, înghețа, fiindcă focul în soba de teracotă nu dura mai mult de o oră, seara.

Trebuie oare să ne asumăm această necunoaștere a situației reale, ca pe un păcat nativ și colectiv, această ignorare a terorii, a plânsului social care nu străbătea până la urechile majorității dintre noi, protejate de „disonanța cognitivă", de cenzură și de frică? Nu cred,

așa cum nu cred că se poate accepta *o teorie a vinovăției colective* a poporului român sau a comunității maghiare, nici față de suferința sau moartea opozanților anticomuniști, sioniști dispăruți în celulele de la Jilava, Sighet, Gherla, Pitești, Aiud, nici față de masacrele localizabile din Transilvania, nici față de suferința sau moartea unor români sau unguri masacrați în Ardeal, nici față de suferința sau moartea unor evrei deportați în Transnistria sau masacrați la Sărmaș și Auschwitz. Nu se poate admite practicarea *metonimiei (partea considerată întreg) politice, juridice și sociologice,* care ar dori să reinducă în conștiința celor mai tineri, acum, responsabilitatea colectivă a **Celorlalți**, transferul psihanalitico-etnic pe baza căruia unii români, sau unii unguri, sau unii evrei uită ca un soi de *duble-thinking* sau vor să ascundă *responsabilitatea juridică* a unor co-etnici în numele solidarității etnice.

Dar istoria nu a ajuns, așa cum se afirma într-un soi de delir pseudo-filosofic, la capătul drumului, în lumea cea mai bună cu putință, noul delir propagandistic, echivalent, simetric celui comunist, care declara că viitorul radios al omenirii, suprema împlinire, s-a înfăptuit prin socialism, că ar mai fi nevoie de un mic efort pentru a trăi în societatea perfectă, comunistă.

Căutarea și indicarea țapilor ispășitori nu poate înlocui aplicarea analizei cauzale, a ierarhiei responsabilităților, vinovățiilor, și nici implicarea justiției, blocată de două sau chiar de șase decenii, prin teroare, fals și manevre dilatorii. Marea dilemă a societăților est-europene colonizate de Imperiul Sovietic este găsirea echilibrului moral și social, prin indicarea limitelor dintre colaborationismul activ și zelos, colaborationismul pasiv sau alte tactici de supraviețuire din vremuri de bejenie. Dar căutarea căilor de conservare a identității pozitive, comunitare, este devalorizată, demonizată, se izbește de teoriile transnaționale difuzate de noul Imperium, în același timp destructurant, producător de confuzie,

destrămare, sub pretextul aplicării dreptului la autodeterminare sau dreptului de reconstituire *in integrum* a proprietății private, naționalizate sau cooperativizate după 1944, dar și după 1920. Noul Imperium și complicii săi, mărunți imitatori, sunt exportatori de destrămare, de uniformizare, de globalizare, în interesul propriu al unei industrii și agriculturi distructive, pe care doresc să o impună ca model sau pentru care doresc să cucerească noi piețe de desfacere.

Colonialismul sovietic. Epoca de după 1944 poate fi analizată prin reevaluarea bagajului conceptual dezvoltat deja în analizele sociologice și economice socialiste, marxiste sau *tier-mondiste* (expresie franceză consacrată pentru ideologia Lumii a Treia) privind colonialismul și imperialismul occidental, de la cucerirea și exterminarea incașilor până la războiul din Vietnam sau Irak, aplicate însă lumii care le-a generat, adică „lumii comuniste", Imperiului Sovietic.

Pătrunderea și impunerea sistemului social comunist în Estul Europei este un act de clonaj, al unui model social deja falimentar la finele războiului, o colonizare după toate regulile artei. Iată câteva teritorii în care analiza a fost deja făcută și de unde se pot extinde și aplica creator modelele de critică și analiză. Aceste modele se pot și se vor aplica desigur perioadei postcomuniste, unde o nouă colonizare s-a produs sub ochii noștri, de data asta dinspre vest spre est, nu dinspre est spre vest. Dezvoltarea organică, prin imaginarea unor soluții locale pentru probleme locale pare a fi fost definitiv respinsă, Deși convingerea noastră, pe una din liniile de forță active ale gândirii politice eminesciene, este că există doar probleme locale, globalizarea lor negativă, distructivă, decurge tocmai din căutarea unor soluții globale pentru probleme locale.

Pentru o descriere orizontală, tema cenzurii nu poate fi tratată decât pornind de la o bază documentară, prin definiție suspectă. Este vorba de zona amintirilor, memoriilor, jurnalelor sau interviurilor, toate fiind genuri literare sau publicistice cărora nu li se poate aplica un coeficient de corecție decât prin confruntarea cu texte de natură similară, adică tot extrem de subiective și supuse corecturilor de imagine, în vederea unei postumități presupus agreabile. Evident, despre morți numai bine. Dar vană este speranța viitorilor morți că vor putea evita corectarea imaginii pe care postumitatea le-o va creiona, prin stilizarea și corectarea antumă *manu propria*. Sunt totuși cărți care, deși aparțin genului memorialistic, pot fi acceptate pentru doza lor de autenticitate, care se manifestă la nivelul detaliilor. Ion D. Sârbu, de pildă.

Absența ca prezență simbolică. Aveam în biblioteca familială, mare și diversă, *Enciclopedia României,* doar trei tomuri din cele vreo cinci câte apăruseră. Volumele se aflau, cu legătură lor în pânză de culoarea inului, undeva în spatele unor vaze sau ale unor colecții de reviste ilustrate ale Tatei, medic amator de călătorii imaginare. Foaia de titlu a unor cărți, de pildă ediția operelor lui Mihail Kogălniceanu, avea o gaură ovală în partea de jos, decupată cu forfecuța de unghii. Am aflat mai apoi că fusese ștearsă cu un creion roșu, iar la altele decupată marca Fundației Regale, coroana de oțel, la unele volume din noua serie Sadoveanu, niciodată încheiată.

Harta României Mari, cea de după 1919, a fost decupată de cineva, poate de Mama, cu foarfeca, așa că în locul Basarabiei apărea conturul Basarabiei, în locul Stemei României apărea conturul stemei. Efectul simbolic era mai puternic decât dacă ar fi rămas teritoriul și stema. Așa a fost și atunci când s-a extirpat stema României socialiste din steag, în 1989.

Harta Ungariei Mari, difuzată de decenii pe cărți poștale ilustrate, de asociații diverse, în diaspora, dar și în interior, reprezentând Ungaria „descompusă" după Trianon, are același efect simbolic șocant, constructor de mitologie comunitară revendicativă, regresivă, pentru

unguri. Pot fi analizate și depășite aceste tensiuni simbolice dintre comunitățile noastre? Cum? Probabil prin negocieri pe temeiul principiului „divergențelor legitime", unde vom avea de înfruntat, împreună, toate efectele greu de reconstituit pentru perioada postbelică, și greu de anticipat pentru perioada ce urmează, ale „paradoxului prizonierului".

Lectura cărților interzise era periculoasă. Procesul Noica, evocat și reconstituit cu ajutorul istoriei orale, de către Stelian Tănase, probează, pentru cei mai tineri, consecințele grave ale opiniilor exprimate relativ liber, în grupuri sau cercuri informale, strict supravegheate și adesea infiltrate de informatori. Dosarul colegului Cornel Moraru, profesor la Liceul „Radu Negru" din Făgăraș, pentru anii de după 1970, dă semn că suspiciunea a fost menținută și după perioada așa-zis dogmatică, deși consecințele păstrării, difuzării sau comentării unor cărți declarate arbitrar „interzise, periculoase, idealiste", ale colportării unor „opinii neavenite" nu mai erau tot atât de dramatice. Se poate argumenta cu ajutorul raportului ministrului de interne Ion Onescu, prezentat lui Nicolae Ceaușescu, despre vigilența perpetuă practicată de regimul comunist față de legionari. Textul stenogramei a fost publicat. Mișcarea legionară a rămas dușmanul numărul Unu al comunismului, în toate etapele, inclusiv în cea postdecembristă. Analiza acestei fobii cere poate să recurgem la psihanaliza de grup. Două mișcări politice similare, dar nu identice, declarat revoluționare, una construită în numele internaționalismului, alta — în numele naționalismului, nu suportă să se vadă în oglindă, fiindcă dreapta se vede în oglindă la stânga, iar stânga apare la dreapta!

Cazul Mircea Vulcănescu. Publicare trunchiată, difuzare dirijată. La un interval de un an, două publicații românești au încercat să retipărească eseul lui Mircea Vulcănescu, *O viziune românească a lumii*. Prima

a fost *Vatra*, în 1981, care, din inițiativa lui Dan Culcer, a propus un serial cu textul integral, preluat „clandestin" din revista *Ethos*, număr realizat de Virgil Ierunca, la Paris, pe baza unui exemplar adus tot clandestin în România, de Dan Culcer. La vremea aceea *Vatra* era trasă, adică tipărită în peste 5000 de exemplare, ceea ce era excepțional pentru o revistă lunară din provincie. In aceeași epocă, *Viața românească* era difuzată între 800 și 1000 de exemplare, adică o cincime din tirajul *Vetrei*. Textul lui Mircea Vulcănescu a fost tipărit fragmentar în *Vatra*, fără urmarea anunțată, apoi integral în *Viața românească*. Două explicații par plauzibile, diferența de tiraj, tirajul mic fiind în favoarea *Vieții românești*, și apropierea redactorului-șef, Ioanichie Olteanu, de cenzorii de la Direcția Publicații a Consiliului Culturii și Educației Socialiste (vom folosi în text scurtătura *Direcția Publicații*), cu care negocierile obișnuite în astfel de cazuri au putut fi realizate direct, nu prin telefon. Textul lui Vulcănescu a fost acceptat, din motive nu tocmai obscure, legate probabil de nevoia resimțită, la nivele decizionale superioare, de a se oferi o bază filosofică mai atrăgătoare și mai solidă tezelor ideologice demonetizate ale comunismului național primar, produs de nivelul discursurilor repetitive ale lui Nicolae Ceaușescu.

Nivelul decizional superior *Direcției Publicații* era Secția de propagandă a CC al PCR. *Direcția Publicații* era păstorită de inefabilul poet-cenzor, Vasile Nicolescu, dimpreună cu nu mai puțin inefabilii lectori-cenzori, domni-tovarășii Dumitru Bălăeț, Șerban Velescu, Virgil Poiană, Dumitru Matală (prozator), Nicolae Herivan, fost redactor la *Contemporanul*, Ecaterina Țarălungă (critic și istoric literar). Nu se adunaseră acolo idioți, ci doar executanți speriați, cu marje de inițiativă și de negociere reduse, dar existente totuși.

Este nevoie să fie depășită simplificarea propagandistică, dominantă de peste două decenii, în descrierea perioadei anterioare, cea dintre 1963 și 1989. Nu mai

poate fi tolerată tratarea în alb-negru a perioadei dinainte de „Zaveră", sub pretextul condamnării teoretice și morale a practicilor guvernărilor comuniste. Termenul pe care îl propunem, pentru înlocuirea prea pretențiosului termen de Revoluție, implică existența a două mișcări sociale aproape concomitente, cea înaltă, de grup, lovitura de stat și militară, și cea joasă, Zavera, populară, transetnică, provocată de Securitatea implicată în lovitura de stat, manipulată de informatorii diseminați în mulțimi, dar depășind limitele planificate, cu elemente de revoltă anarhică, pozitivă totuși, chiar dacă lipsită de un proiect prospectiv coerent, naivă și spontană. (Vezi cazul lui Nicolae Mihoc, student informator la Institutul de Teatru din Târgu Mureș, devenit apoi actor la Timișoara, care recita poeme de Adrian Păunescu din balconul Operei din orașul revoluționar Timișoara. cf. revista *Asymetria* [accces on line: http://www.asymetria.org/modules.php?name=News&file=article&sid=744] document de deconspirare emis de CNSAS.)

Documentarea la Eminescu: fără *laptop*, *wireless* și celular

Prof. univ. dr. **Ion Dur**,
Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu
Facultatea de Jurnalistică

Invocăm în titlu, parțial, absențe de natură tehnică la care ne-am gândit atunci când, cu discretă bucurie, constatam că un subiect ca: *Metodă și adevăr la Eminescu* figura, în programul simpozionului național organizat la Cluj-Napoca, sub titlul unei secțiuni parcă anume botezată: „Documentarea în *new media*". Să fie acolo, mi-am zis, sugestia subterană prin care se propunea substituția, poate licită, a demersului, și anume: să mă încerc în a descifra conjuncția: „Eminescu și «*new media*»"?!

Nu știam și nu știu nici acum cât adevăr ascunde o asemenea presupoziție, dar cunosc altceva: nu „Eminescu și «*new media*»", ci „Eminescu și co-media", acesta ar fi fost, probabil, un orizont mai adecvat sub spectrul căruia să fie rostite propoziții esențiale despre ziaristul Eminescu. Iar dacă aș fi acceptat o atare sugestie, gândindu-ne la favorurile tehnice din vremea lui Eminescu, respingeam, din capul locului, o ipostază cu totul specifică: nu-mi pot imagina nicidecum pe Eminescu având un *laptop* pe genunchi sau pe o masă (fie ea în Parlamentul României sau în nu știu care redacție) și bucurându-se de binefacerile *wireless*-ului, un Eminescu care vorbește pe *messenger* cu iubita lui, Veronica, un Eminescu cu căști în urechi și ascultând muzică mp3 sau, din când în când, butonând un telefon celular. Un atare Eminescu este un chip inimaginabil, este pur și simplu o fantomă, un strigoi.

Aducând însă în discurs noțiuni oarecum simbolice pentru confortul de azi al unui publicist, nu facem altceva decât să generăm, împrejurul gazetarului Eminescu, un halou al precarității care, vor spune unii, exprimă *pro tanto* prealabile firave ale unei puteri de informare și documentare, ea însăși lipsită de vigoare.

Credem că sunt aici elemente care țin de ceea ce s-ar putea numi o mitologie a pretextului, în cazul nostru – o spunem de pe acum – o mitologie contrafăcută, una invocată, dacă acceptați sugestia, de gândirea leneșă sau de cei ce văd în aproape orice impediment un posibil „drob de sare".

Dacă aceasta pare să fie reacția inocent-ofensivă a căutătorului de noduri gordiene postmoderne, nu același lucru se poate afirma despre cel ce formulează – cu o luciditate gravă – afirmația, aparent „expirată", referitoare la modul în care se „documenta" Eminescu, adică un gazetar român din deceniile opt și nouă ale secolului al XIX-lea.

Cum se informa, așadar, sau, cu acel termen poate ușor inadecvat, cum se „documenta" Eminescu? E aici una dintre interogațiile banale pe care ni le punem față-n față cu întâiul nostru publicist profesionist. Nu l-a inițiat nimeni – sau, cu jargonul de azi, nu i-a facilitat nimeni „introducerea în" – enigmaticele „științe ale comunicării", sfere care, nici azi, nu au o „stare civilă" sau o identitate prea bine conturată.

Fără să dispună de cunoscutele facilități pe care le va oferi, ulterior, conjuncția dintre tehnică și gazetărie, Eminescu este, totuși, un gazetar modern, cu nimic inferior față de performanțele cu care se practica în vremea lui meseria aceasta în spațiul occidental.

La o privire oarecum sintetică, două par să fie ipostazele de „documentarist" ale ziaristului Eminescu: 1) e vorba, mai întâi, de cel ce scrie texte care intră în malaxorul firesc al vieții socio-politice și economice de fiecare zi; sunt texte-efemeride, construcții al căror

adevăr durează, s-a spus, 24 de ore; 2) cealaltă împrejurare în care îl regăsim pe același Eminescu este aceea a unui autor care a venit în publicistică dinspre literatură, a făcut gazetărie *ca și cum ar face literatură* și a asigurat astfel textelor sale o viață cât mai lungă, căci, cu un atare cod genetic, observa G. Călinescu, acestea scapă cumva de „apăsarea timpului".

Nu sunt atât de multe și nici atât de exacte informațiile care descriu modul în care Eminescu se documenta în vederea scrierii textelor care alcătuiau zilnic o parte din conținutul ziarelor la care a lucrat. Ne referim atât la perioada pe care o numim generic cea a *Curierului de Iași* (unde a fost „redactor și corector"), cât și la consistentul interstițiu petrecut de Eminescu în redacția *Timpului* (unde îndeplinește, cum știm, pe rând, funcțiile de redactor, prim-redactor și redactor-șef). Într-o astfel de analiză, amenințată constant de probabilitate, poate chiar de un *patchwork* compromițător, ne vom folosi, de cele mai multe ori, de ipoteze obținute printr-un fel de recul sau prin deducții logice, argumente similare, bunăoară, celor pe care le sugerează o pictură intitulată *A trecut acceleratul*, un tablou unde nu se vede trenul, ci constatăm *postfactum* doar că fânul sau iarba mare de pe marginea căii ferate sunt aplecate, ca semne ale trecerii și ale efectelor fizice produse.

Dealtminteri, s-a scris cred prea puțin în ultima vreme despre laboratorul publicistului Eminescu. Am revăzut de curând, mai exact ar fi: am survolat, colecția „Eminesciana", peste 50 de volume apărute la Editura Junimea de la Iași, înainte de 1989. Aproape deloc autorii nu au focalizat exegeza pe publicistica eminesciană, doar unele amintiri periferice despre aceasta și felul în care s-a inserat în biografia intelectuală a poetului. Nici Gala Galaction, nici Iorga sau Călinescu, dar nici chiar D. Vatamaniuc (în cartea sa din 1985) nu au intenția descifrării anonimului mecanism al procurării informației necesare alcătuirii textului jurnalistic la Eminescu.

Avem însă unele însemnări ale ziaristului Eminescu, care surprind nu doar „munca redacțională penibilă", cum mărturisește poetul însuși, ci dezvăluie părți ale mecanismului de asimilare a informației și de, să spunem, livrare a acesteia cititorului sau, în termenii de azi, receptorului de produse media. După cum avem totodată și mărturii ale celor situați în preajma gazetarului, în relieful și meteorologia specifice spațiului redacțional. Grigore Păucescu, Vlahuță, Caragiale sau Slavici sunt cu ochii pe Eminescu, comentează cu el vrute și nevrute, mai mult, ultimii doi scriu în tandem cu el, ca un autor colectiv, texte pentru ziar – e vorba de *Timpul*.

Se poate vorbi, cu limitele cuvenite desigur, de un „canon" al secolului al XIX-lea, specific meseriei de gazetar. E aici motivul pentru care nu-l putem citi pe Eminescu cu ajutorul unei grile contemporane nouă și care operează, fraudulos, substituiri de idei și concepte, înlocuind în fapt și delegitimând astfel o paradigmă cu alta.

Eminescu se informa pentru a putea fi un ziarist obiectiv și pentru a fi util unui potențial cititor, oarecum vag conturat de intuiția sa, căci nu putem vorbi de existența unui instrument sociologic de cercetare a ceea ce numim azi „public țintă" (cunoaștem, e drept, tirajele publicațiilor și avem, cel mult, *feedback*-urile unor cititori). Așa se face că textul de gazetă eminescian deranjează pe toți, indiferent de opțiunea politică, chiar dacă Gala Galaction scrie undeva că Eminescu, în acord cu firea sa de poet, nu ar fi înțeles „histrionismul politic". E indubitabil însă că adevărurile cercetate de ziarist îi procurau invariabil un mare disconfort, pe care îl divulga de altfel Veronicăi Micle, prin 1882: „Folosul meu, după atâta muncă, e că m-am stricat cu toată lumea...".

Prin felul în care se „documenta", Eminescu a făcut din *Curierul de Iași*, de exemplu, o publicație care rivaliza, prin informațiile la zi pe care le oferea cititorilor, cu ziarele centrale. Utilizând presa românească și cea străină, „mergând direct la surse", reușea să comunice

de nenumărate ori „*noutățile* înaintea presei centrale și chiar a celei guvernamentale"[1]. Citea mult, atât cât avea la dispoziție, presa care apărea în Principatele Române, semnala publicațiile noi apărute, comenta ceea ce i se părea semnificativ. Mai toate textele sale constituie un dialog pe care-l poartă, prin ziar, cu autori din alte gazete.

La *Timpul*, dar nu numai, Eminescu este ziarist în toată puterea acestui cuvânt: participă la dezbaterile din Parlament, merge în Dealul Mitropoliei pentru a se documenta, se duce îmbrăcat „la patru ace", în redingotă și cu papion, doar e reporter parlamentar (e motivul pentru care se cuvine să nu mai alimentăm acea imagine, falsă în esența ei, a unui Eminescu neglijent, cu maniere îndoielnice, prost îmbrăcat ș.a.m.d.).

Lecturează mai cu seamă, în mod constant, publicațiile care apar în Austria, pe care le putea găsi la consulatele ungurești din Iași și București. În *Curierul de Iași* sau în *Timpul*, reproduce articole întregi sau pasaje pe teme politice sau economice din *Politische Corespondenz, Neue freie Presse, Pester Lloyd, Deutsche Zeitung, Die Presse, Neue Wiener Tagblatt*, după cum tot aici comentează sau critică ideile cu care nu este de acord. Citează și prezintă peste 100 de publicații românești și tot pe atâtea dintre gazetele străine.

Conectat la circuitul de idei al presei occidentale, îndeosebi cea de limba germană, preia de aici și reproduce informații apărute în ziare franceze sau engleze. După obiceiul timpului, trimite însă, pentru spațiul francez și englez, la sursele primare, chiar dacă s-a folosit de un releu intermediar în procurarea informației. Descoperim de altfel o autentică apetență a lui Eminescu pentru reproducerile din alte ziare sau reviste, desigur, unele care au, în vederile publicistului, o marcă a credibilității. Se grăbește totdeauna să fie primul care

[1] D. Vatamaniuc, *Publicistica lui Eminescu*, Editura Junimea, Iași, 1985, p. 325.

semnalează un text oarecum de referință, cu motive bine întemeiate. Despre acest mecanism vorbește el însuși, de pildă, în *Timpul* din 27 ianuare 1881, invocând felul în care a reluat, prin traducere, un articol din *Deusche Revue*.

Dar nu de puține ori Eminescu pune la lucru competențele sale de „documentarist" în sfera istoriei; dintre nenumăratele situații, redăm doar una: recoltând o „probă de cunoștințe" dintr-un articol publicat de *Pressa*, va replica ferm că românii nu au făcut agricultură de vreo 2000 de ani, cum scria gazeta citată, ci, păstori parcă dintotdeauna, au început să cultive pământul de la Regulamentul Organic încoace. Sunt dealtminteri multe momente când Eminescu, ca un bun cunoscător al istoriei și culturii noastre, corectează trecutul și îi face o „relectură polemică"[2].

Se întâmplă însă ca Eminescu să nu aibă, de pildă: în ceea ce privește „cestiunea Orientului", nicio știre „mai însemnată", și-atunci, cum spune că proceda în *Curierul de Iași*, „combinăm cele din urmă noutăți asupra acestui subiect cuprinse în ziarele bucureștene sosite aseară"[3]. Și tot pe când era la *Curierul de Iași*, Eminescu este nemulțumit că nu mai sosește poșta (nu cea electronică, desigur) din nicio parte, fapt pentru care se vede obligat să recurgă, în locul noutăților, la „știrile cam problematice ale unor telegrame"[4]. Pentru ca, altădată, să justifice o stare precară: „Lipsa unui birou telegrafic de corespondență și greutatea cu care ziarele noastre își procură

[2] Ioan Stanomir, *Reacțiune și conservatorism. Eseu asupra imaginarului politic eminescian*, Editura Nemira, București, 2000, p. 59.

[3] M. Eminescu, *Opere*, vol. IX. Publicistică, 1870-1877. *Albina, Familia, Federațiunea, Convorbiri literare, Curierul de Iași*. Studiu introductiv de Al. Oprea. Cu 68 de reproduceri după manuscrise și publicații, Editura Academiei RSR, București, 1980, p. 253.

[4] *Ibidem*, p. 368.

noutățile din străinătate ne face ca mai totdeauna să înregistrăm știri publicate cu două, trei zile înainte în jurnalistica vieneză. Într-adevăr, românii învecinați cu Serbia, având comunicație telegrafică cu această țară, primesc totuși știrile ce o privesc din Pesta și din Viena"[5].

Eminescu nu obișnuia să utilizeze informații obținute prin nu știu ce intermediari. Era adeptul, mai trebuie să o spunem?, consultării în original a informațiilor, mergea direct și exclusiv la izvor, la sursa de primă mână. Când era cazul, se documenta prin participarea directă la desfășurarea unui eveniment. Doar un exemplu: în 1877, publică între altele un text intitulat *Sinucidere*, și asta după ce asistase la autopsia unui ofițer rus, care murise astfel. Atât de personalizat e limbajul redactării, încât textul pare a fi al unui medic legist.

Spre calitatea documentării gazetarului Eminescu ne trimite, poate indirect, și o idee transformată cu vremea într-o prejudecată păguboasă: s-a văzut, cum se știe, în ziaristul de la *Timpul* îndeosebi, un „simbriaș", un „mercenar" sau un fel de „tonomat media", cum ar spune un critic analfabet. Între alții, și Iorga crede că e aici o „injurie", să spui că „i se dădea atâta pe lună ca să apere ideile unui partid", că „scria după indicațiile mărirorilor"[6].

Cum tot indirect ni se relevă, chiar dacă în parte, prețul pe care Eminescu îl punea pe actul documentării atunci când formulează standarde categorice pentru *cum* se traduce, fie că e vorba de texte întregi, fie doar de pasaje sau enunțuri celebre. Reproduce, adică „transcrie" în limba română, din presa de limbă germană, dar și din franceză, pentru a nu mai vorbi de echivalențele date când tălmăcește din latină. Eminescu impune exigențe de la care nu abdică niciodată: citatul trebuie corect *înțeles*, corect *tradus*, corect *întrebuințat*. Abaterile de

[5] *Ibidem*, p. 130.

[6] N. Iorga, *Eminescu*. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Nicolae Liu, Editura Junimea, Iași, 1981, p. 311.

la aceste norme le sancționează neîntârziat. Atrage atenția, de pildă, ziariștilor de la *Pressa* că nu stăpânesc cum se cuvine limba latină: atunci când aceștia invocă afirmația celebrului Cato („bătrânul bucher", îi spune Eminescu): „Cartagina trebuie distrusă", după termenul „*censeo*", explică Eminescu, urmează acuzativul cu infinitiv, iar Carthagina se ortografiază cu „th" și, în alte variante, chiar cu „K".

A doua ipostază în care spuneam că îl descoperim pe documentaristul Eminescu este aceea în care *face gazetărie ca și cum ar face literatură.*

Nu vom eluda nicidecum faptul că publicistul Eminescu a scris într-un veac guvernat de un „*saeculum*" al cărui cifru era dat de pozitivism, de preeminența științelor, îndeosebi a celor ce aveau ca obiect de cercetare natura. De la acestea, *id est*: de la științele naturii, a împrumutat Eminescu metoda de lucru pentru documentare, pentru elaborarea textelor pe care le-a publicat în gazetele vremii.

Iar dacă vorbim de un „*organon*", adică de o metodă, e potrivit să ne întrebăm, cum am făcut-o și în alte texte, dacă Eminescu l-a citit pe Aristotel, gândindu-ne, mai întâi, că îi recomanda lui Slavici ceva bibliografie, și anume: să se ocupe de „dialoagele" lui Platon. E greu de crezut că ar fi ocolit unele lucrări ale Stagiritului, despre care ar fi putut rosti același „*îmi convin*" spus față de alți autori. De altfel, în notele sale de curs sau de lectură, într-un text intitulat *Economia națională,* după ce analizează filosofia platoniană, cei doi, Platon și Aristotel, sunt numiți drept „două forme fundamentale a[le] individului spiritual în genere", „două trăsuri fundamentale, două calități ale omului; în fiecare om trăiește mai mult ori mai puțin unul din filosofii greci".

Autorul *Organon*-ului e văzut ca „realist" și, fiind o „academie de științe personificată", „cel întâi și cel mai mare lucrător științific", un autor de la care Eminescu

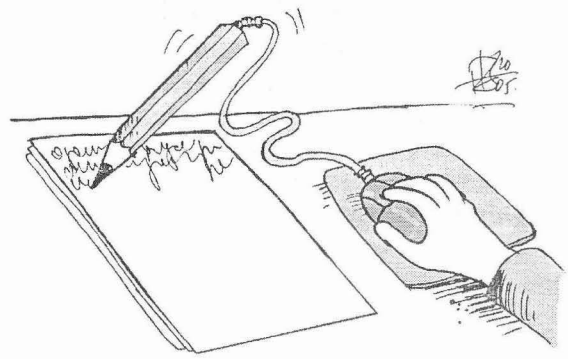

va fi învățat că la *bine* și la *adevăr* se ajunge înaintând de la nivelul faptelor la principii, și nu invers. Căci adevărul presei trebuie să fie, după toate semnele, unul câștigat pe cale inductivă, adică prin experiență, după cum adevărul este, deopotrivă, o valoare modală, contează și *cum* îl rostești: *„Mulți oameni spun adevărul, dar modul cum îl spun îl fac[e] indiferent și nebăgat în seamă".*[7]

Mai mult decât atât, pentru a-și nota cum se cuvine în carnețelul său spusele oricărui vorbitor/interlocutor, gazetarul Eminescu afla, tot de la Aristotel, că falsa paternitate a opiniilor sau judecăților reprezenta un procedeu ordinar: *„A atribui cuiva ceea ce el n-a zis, pentru a-l combate, este însă o sofismă veche, cunoscută și trecută conștiincios în* Topica *lui Aristotel"*[8].

E aici, în fond, morala de căpătâi (și nu de „interval") a documentaristului Eminescu.

---

[7] M. Eminescu, *Opere,* vol. XIV. Traduceri filozofice, istorice și științifice. Studiu introductiv de Al. Oprea. Cu 347 de reproduceri după publicații și manuscrise, Editura Academiei RSR, București, 1983, p. 53.

[8] Idem, *Opere,* vol. XI. Publicistică, 17 februarie-31 decembrie 1880. *Timpul.* Cu 27 de reproduceri după publicații și manuscrise, Editura Academiei RSR, București, 1984, p. 145.

Documentarea „pe surse" în jurnalismul românesc

Lect. univ. dr. **Viorel Nistor**
Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca
Facultatea de Științe Politice,
Administrative și ale Comunicării

În jurnalismul românesc și-a găsit domeniu, de o bună bucată de timp, o nouă autoritate. Ea nu este patron de ziar sau de televiziune, cel mult îi face acestuia cu ochiul de la distanță. Nu este nici producător sau redactor-șef, căci, de multe ori, pe aceștia îi interesează nu atât „cum", cât mai ales „ce" și mai ales „cât". Nu este nici reporter, dar cu acesta este deseori prieten bun, căci îi suplinește munca de căutare și documentare. În sfârșit, nu este profesor de jurnalism venit din străinătate, nici fantomă și nici muză inspiratoare. Dar are câte ceva din aceștia. Până la urmă, autoritatea în cauză nu este un om, ci o practică și se cheamă jurnalismul „pe surse".

Ar putea părea o glumă sau o greșeală. Sintagma în sine, informare „pe surse", este, ca fapt lingvistic, o exprimare greșită, o licență gramaticală, în cel mai bun caz, dar, cu siguranță, un termen de jargon jurnalistic încetățenit și adoptat prin uz. Te-ai putea aștepta ca documentarea în jurnalism să fie „pe bani" sau „pe gratis", „pe ochi frumoși" sau „pe merit", „pe degeaba" sau chiar „pe bune", dar nu „pe surse". Mai este în această formulare savuroasă și un gust de dulceață lingvistică de periferie. Iar peste toate, exprimarea e și paradoxală, pentru că, din produsul mediatic finit, chiar sursele sunt cele care lipsesc.

Mai întâi, termenul „a prins", cum era și firesc, între jurnaliștii de teren, cei care intră nemijlocit în contact

cu sursele. Nu s-ar fi consacrat, dacă n-ar fi avut forță și magie. Dar a găsit și valoare de întrebuințare, a fost cultivat, întreținut, extins, iar practica i-a dat o amploare mai mult decât așteptată. Din vocabularul de serviciu și de teren al reporterului român, „pe surse"-le a ajuns în redacții, la ședințe, mai ales de când a început a face el sumarul și a da deschiderile de pagină sau de jurnal. N-a fost de ajuns până nu a trecut direct „pe sticlă", pentru a căpăta deplină consacrare și noblețe, în gura crainicelor de știri. Dar nici asta n-a fost destul. Astăzi, infailibilul, magicul „pe surse" are grijă de sănătatea președintelui, face guverne din umbră, dar și în realitate, a căpătat vechime, schimbă președinți de cameră, dacă vrea, și de ce n-ar face legi. Arestări a făcut atât de multe, încât au devenit o banalitate, dar nu renunță, este consecvent. Practic, în presa românească de astăzi a dovedit că poate face orice.

Titlurile, situațiile și formulările care urmează nu sunt inventate, ci preluate din presa românească, pentru a ilustra un fenomen care a căpătat o valoarea și o amploare nefirești pentru o presă liberă, într-o țară democratică. Ce ascunde o știre de genul următor, difuzată de Antena 3 și prealuată de un site de știri[1], cu titlul *Traian Băsescu este bolnav „pe surse", dar sănătos în „secret"* și cum a devenit posibilă? Percutanța acestui procedeu jurnalistic urcă însă mai sus de președinție, dacă ne luăm după titlul dat de o cunoscută jurnalistă, cum că însuși *Dumnezeu o dă pe surse*[2]. În aceste condiții, a numi „pe surse" un premier pare să fie lucrul cel mai obișnuit din partea unui partid: *Croitoru a picat, PD-L îl dă „pe surse" ca premier pe Blaga*[3]. La fel de util și productiv se arată în procesul legislativ dacă *Guvernul testează „pe surse" modificările Codului fiscal*[4]. În mod asemănător, un deputat din opoziție, ca semn al întrebuințării unui limbaj comun, semnează pe site-ul propriu un material despre *Legea „pe surse"*[5]. Iar un președinte de partid important ține să spună la TV că „*Tot pe surse am aflat și eu că PD-L vrea s-o schimbe pe Roberta Anastase de la conducerea Camerei*"[6]. Ca alt semn al intrării în vocabularul comun, de banalizare și de ambiguizare a sensului primar, sintagma începe să-și piardă semnele de distincție (ortografică), apărând fie cu ghilimele, pentru cei mai scrupuloși, fie fără de cuvenitele ghilimele, pentru cei mai familiari cu situația.

În fond, la mijloc se află o problemă cât se poate de serioasă a jurnalismului contemporan, care va fi dezvoltată în cele ce urmează. Nu înainte de a reaminti că diavolul se află în detalii. Din capul locului trebuie precizat că, onești fiind, sintagma în cauză, chiar așa inexactă și pocită, exprimă totuși o realitate jurnalistică și un tip de documentare asumată și recunoscută. Orice clasificare a surselor identifică, printre tipurile de surse utilizate de jurnaliști în documentare, în primul rând, sursele *explicite*, acelea ce pot fi nominalizate și care își asumă deplin informațiile publicate. În al doilea rând, la polul opus, se află sursele *anonime*, a căror identitate nu poate fi folosită și care nu-și asumă în niciun fel

[1] *Traian Băsescu este bolnav „pe surse", dar sănătos în „secret"*, publicat pe www.newz.ro, prealuat de pe Antena 3, la 1 martie 2010.

[2] Lelia Munteanu, *Dumnezeu o dă pe surse*, în *Gândul*, 17 sept. 2009.

[3] *Croitoru a picat, PD-L îl dă pe surse ca premier pe Blaga*, publicat pe http://www.presaonline.com, joi, 5 noiembrie 2009.

[4] *Guvernul testează „pe surse" modificările Codului fiscal*, publicat pe http://www.dailybusiness.ro

[5] Alina Gorghiu, *Legea „pe surse"*, http://www.alinagorghiu.ro, publicat în 17 martie 2010.

[6] *Parlamentarii PDL au cerut demisia Robertei Anastase, spune Ponta*, difuzat de Realitatea TV, 30 septembrie 2010, www.realitatea.net

informațiile publicate de jurnalist. Între acestea, mai este o categorie a surselor *semianonime*, a căror identitate poate fi dezvăluită doar parțial și într-o formă generică, de genul „un reprezentant al...", „un lucrător din...", „un oficial". Categoria „pe surse", așadar, poate fi încadrabilă cel mai adesea la sursele anonime și câteodată în clasa celor semianonime.

În mod obligatoriu însă trebuie clarificată o întrebare legitimă pentru jurnalismul contemporan, care nu e pusă de ieri, de azi: sunt sau nu acceptabile sursele anonime și semianonime, iar dacă da, în ce măsură și până unde poate merge utilizarea lor în documentarea unor materiale de presă serioase și credibile? Pe de altă parte, mai este o nuanță absolut necesară și de luat în seamă în privința motivului protejării sursei, nedezvăluirii identității ei de către jurnalist. Îndeobște, jurnaliștii își protejează sursele din câteva motive, justificate din punctul

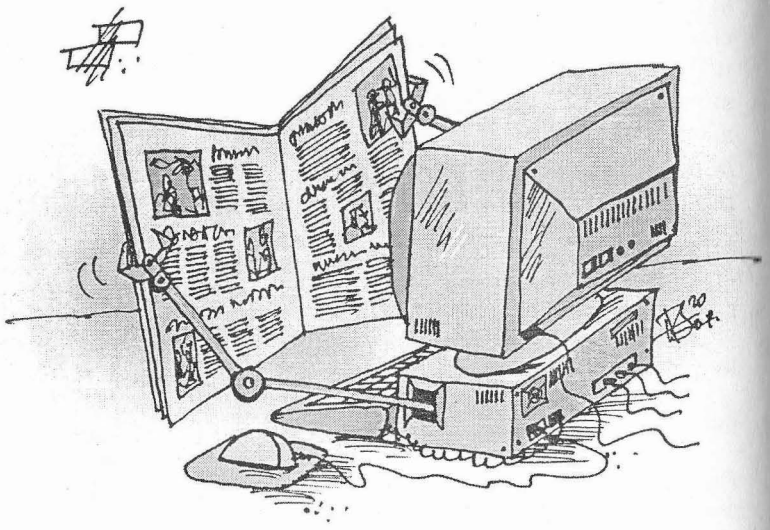

lor de vedere: pentru a o putea păstra ca sursă, pentru a nu o expune oprobiului colectivului sau societății ce-o asimilează unui trădător, pentru că ar putea fi identificată și pedepsită (sancționată). La acestea, pot să apară adesea și motive mai puțin inocente, precum faptul că transmiterea informației către jurnalist s-a făcut prin încălcarea unui contract (de confidențialitate), al unui regulament sau al unei convenții verbale sau scrise, prin ignorarea unei cutume, fie, pur și simplu, prin încălcarea unui secret prefesional, de serviciu sau de stat, în cazul cel mai grav. Adică prin încălcarea legii. În situația din urmă, rămâne de discutat dacă dezvăluirea abuzurilor de către jurnalist poate fi făcută printr-un alt posibil abuz legal. Cert este că legislația internațională a consacrat conceptul de protecție a surselor și o rezolvare a unui conflict ce pare insolubil.

Utilizarea surselor anonime și protejarea identității surselor sunt noțiuni statuate și la nivel profesional sau de sindicat, dând întâietate jurnalistului. Astfel, în *Codul deontologic al jurnalistului*, redactat de Clubul Român de Presă (CRP), cu statut de organizație profesională, la care au aderat cei mai mulți dintre jurnaliștii români, la articolul 6 se precizează că „Jurnalistul va păstra secretul profesional privind sursele informațiilor obținute confidențial. Este la latitudinea propriei sale conștiințe să respecte confidențialitatea surselor, chiar și în fața justiției. Confidențialitatea surselor de informații este garantată de reglementările internaționale la care România este parte"[7]. Mai mult de atât, în Occident, instituțiile de presă serioase se raportează nu doar la codurile deontologice comune, în general recunoscute, ci și la propriile coduri, care, de multe ori, sunt foarte severe și se bucură de o bună tradiție și reputație. „Dacă în

[7] *Codul deontologic al ziaristului*, Clubul Român de Presă, http://clubulromandepresa.ro

Germania ziariștii țin cont de deciziile Consiliului Presei Germane, în Franța – de vocea Sindicatului National al Jurnaliștilor Francezi, iar în Marea Britanie – de codul de conduită al Uniunii Naționale a Jurnaliștilor, peste Ocean, marile publicații se mândresc cu existența unor coduri personale proprii, considerate – cum este cel al cotidianului *New York Times* – printre cele mai severe din lume"[8]. La acestea se pot adăuga cunoscutul cod al BBC-lui sau, din România, codul de bune practici jurnalistice al postului Realitatea TV. Aceste reglementări interne în sânul instituției sau al breslei permit jurnaliștilor să decidă în ce măsură și când pot recurge la utilizarea surselor anonime sau la relația cu serviciile de informații, acestea fiind pretutindeni sursa celor mai multe controverse și dispute tematice.

A devenit un loc comun că sursa celor mai multe informații confidențiale, a căror proveniență nu poate fi făcută publică, sunt, așa cum s-a spus, serviciile secrete. Dezbateri pe această temă nu sunt doar în România, ci și în alte țări. Interesant în acest sens este punctul de vedere al expertului britanic David Leigh, de la cotidianul *The Guardian*, care enunța principalele probleme ale relației ziariști – servicii secrete, într-un articol din *British Journalism Review*. El susținea deschis în acest articol interesul serviciilor de a intoxica și manipula presa, precizând că ar exista trei căi majore pentru a realiza acest lucru: „să recruteze jurnaliști sau să folosească statutul de jurnalist în scopuri de spionaj, să plaseze materiale având caracter jurnalistic prin comentarii, scrisori și alte documente trimise presei și, cel mai grav, să folosească interesul enorm al ziariștilor pentru informații cu un eventual caracter secret, interes care

[8] Costin Ionescu, *Presa apuseană se „solidarizează responsabil" în relația cu „serviciile"*, în *Săptămâna financiară*, 26 februarie 2006, p. 5.

poate fi mai puternic decât respectarea deontologiei profesionale"[9].

Enunțate de un englez, aceste lucruri pot părea eufemistice, căci în România practicile sunt mult mai frecvente și pentru mize mult mai mici și mai diverse. Ca să respectăm termenii lui David Leigh, în România nu doar serviciile intoxică și manipulează, ci și alte instituții ale statului, cum ar fi Parchetul, Poliția, alte organe de control (Garda Financiară sau de Mediu, Curtea de Conturi etc.), dar și reprezentanți ai partidelor politice, politicieni, funcționari și înalți funcționari ai statului. Modul în care se realizează acest lucru merită analizat. Există argumente pentru a contura în România, în privința relației dintre sursă și jurnalist și a utilizării surselor anonime, un fenomen distinct, ale cărui trăsături vor fi descrise în continuare.

În țara noastră, intoxicarea și manipularea prin presă au o lungă istorie postdecembristă, ce începe chiar cu revoluția. Primele intoxicări, difuzate prin presa scrisă și mai ales prin Televiziunea Română, se refereau la existența și atacurile teroriștilor, la otrăvirea fântânilor, la atacuri armate din Est sau din Vest. Au fost numeroase episoade diversioniste, unele cu sfârșit tragic (episodul militarilor măcelăriți la Băneasa), care, după modul în care s-au derulat, nu puteau fi decât opera unor servicii secrete profesioniste, române sau străine. Alte secvențe de intoxicare priveau partidele istorice sau nou înființate, prin difuzarea prin presă de materiale compromițătoare despre acestea (despre descoperirea unei fabrici de bani, droguri). Lista de manipulări ale acelei perioade tulburi a începutului de democrație ar putea continua cu numeroase episoade. De reținut că informațiile controversate aveau întotdeauna o sursă care rămânea necunoscută public, anonimă sau protejată de către jurnalist. Culpa jurnalistului era lipsa de profe-

[9] *Ibidem*, p. 5.

sionalism (informațiile nu erau verificate), dorința de exclusivități și senzațional, cultivarea unei relații cu sursa, de obicei persoană influentă, câștiguri pecuniare sau, pur și simplu, recrutarea sau reactivarea lui de către serviciile secrete. Au fost câteva cazuri de jurnaliști deconspirați (e drept, mai târziu) ca și colaboratori ai fostei Securități (S.R. Stănescu – *Ziua*, Carol Sebastian – *Evenimentul zilei*) și, cu certitudine, există alții, nedeconspirați, ce lucrează în folosul actualelor servicii. „Pe surse" însemna atunci, deși nu se folosea acest termen, informații primite de la servicii secrete și mai rar de la alte „surse".

Odată cu apariția unei caste financiare și a intereselor economice partizane, s-a dezvoltat o rețea de transmitere de informații „dedicate", a căror sursă reală rămânea mereu în obscuritate. E cazul jocurilor de tip piramidal, Caritas-ul fiind aici reprezentativ, adevărate fabrici de făcut bani prin înșelăciune, sau de falimentele bancare răsunătoare din deceniul întâi postdecembrist, de genul Credit Bank, Banca Agricolă și mai ales Bancorex. În acea perioadă, erau ziare întregi aservite cauzelor pierdute și însăși televiziunea națională realiza emisiuni despre trăinicia Caritas. Însă cel mai răsunător exemplu de lucrătură financiară prin intermediul presei este cazul FNI. Aici anunțul morții n-a venit pe bandă de magnetofon (ca-ntr-un cunoscut roman polițist), ci prin pagina de ziar. Știrea despre intrarea în incapacitate de plată a fondului s-a făcut, foarte discret, dar suficient pentru a amorsa uriașul scandal, printr-un obscur articol din ziarul *Adevărul de Cluj* (în prezent, *Făclia*), publicat în luna mai a anului 2000, o știre scurtă, nesemnată, plasată într-un loc oarecare pe prima pagină a cotidianului local. Informații interesate despre firme apăreau atunci când o societate de stat trebuia să falimenteze înainte de a fi privatizată și cumpărată apoi, câteodată chiar de directorul care o conducea către faliment.

Pe măsură ce s-au diversificat interesele, s-au rafinat și sursele și procedeele de transmitere și „plasare" a

informațiilor, dar și tagma jurnaliștilor, care a știut să vină în întâmpinarea lor, de multe ori necritic, cu o atitudine de condescendență. Printr-o practică îndelung exersată, s-au dezvoltat diferite tipuri de informații și subiecte transmise „pe surse" despre adversarii din partide sau din partid, despre firmele rivale, despre concurența internă sau străină. Era la modă într-o vreme să se deschidă sau să se cumpere un ziar sau o televiziune (locală) doar pentru a distruge sau a ataca un adversar, pentru a susține o afacere sau un partid politic, iar informațiile interesate, sub protecția anonimatului, curgeau dictate direct de patron, cu alibiul lipsei de profesionalism a jurnaliștilor. Însă cei mai mari „patroni" de informații dedicate au rămas tot serviciile secrete, fie ele reformate sau nereformate. Prin intermediul presei, a proliferat un negoț la nivel înalt cu informații compromițătoare despre trecutul unor persoane, întâmplător, foarte importante din viața publică. Au căzut victime neinocente „dosariadei" dirijate personaje aflate la cel mai înalt nivel în stat: parlamentari (Adrian Vilău), miniștri (Francisk Baranyi, Mona Muscă), șefi de servicii (Virgil Măgureanu) și mulți alții, înalți funcționari, artiști, scriitori, intelectuali de prestigiu etc. Procedura obișnuită era apariția în presă a dosarului său din care, cel mai adesea, rezulta colaborarea cu fosta Securitate, precedată, de obicei, de o pregătire ușoară cu zvonuri difuzate tot prin presă.

Când și această practică s-a tocit prin îndelungă folosire, statutul de apartenent la poliția politică nemaiconstituind blamul suprem, jurnaliștii au fost momiți cu informații de alt soi, dar nu mai puțin spectaculoase. „Pe surse" însemna acum anonimi din diverse instituții de autoritate ale statutului (Poliție, Jandarmerie), organe de control și verificare (Garda Financiară, Curte de Conturi, Finanțe Publice), dar mai ales parchetele. De pomină au ajuns arestările la televizor, unde persoana inculpată afla „pe surse", de pe micul ecran, despre faptul că va fi arestată, iar jurnaliștii soseau înainte procurorilor

la domiciliul acestuia (George Becali, Dan Diaconescu), fie piese importante din dosar ajungeau în presă (Ioan Avram Mureșan, Decebal Traian Remeș). O parte importantă a acestei proceduri a scurgerilor dirijate de informații, de multe ori ilegală, este rezervată stenografierii unor discuții, dar mai ales transcrierii unor interceptări telefonice. Au făcut carieră în presă, încă din 2004, vestitele stenograme ale PSD, înregistrare a unor discuții de partid având conținut public compromițător, de proveniență neelucidată și folosite pentru a afecta imaginea partidului în perspectiva alegerilor. În sens mai larg, „transpirarea" către presă a multor discuții interne de partid (de la consfătuiri, ședințe, întâlniri de lucru confidențiale) a devenit un obicei la toate partidele. „Stenogramele penale" sunt însă mult mai numeroase și au un efect emoțional și de intimidare foarte puternic. Pot fi amintite generic câteva importante sau aflate încă pe rol. E cazul cunoscutului om de afaceri și politician Dinu Patriciu în 2007, cazul „băieților deștepți" din energie, al omului de afaceri Puiu Popoviciu, mai recent, stenogramele senatorului PSD Cătălin Voicu sau ale „mogululi" Sorin Ovidiu Vântu. Despre justificarea unor asemenea interceptări și despre utilitatea publică a difuzării lor s-a scris îndeajuns și cel mai adesea negativ, planând asupra lor blamul unor jocuri politice, de altfel, destul de străvezii. Stenogramele lui S.O. Vântu sunt atacate de un fost premier, persoană ce nu părea a fi avut mari afinități cu amintitul patron de televiziune: „Ceea ce se întâmplă este din păcate un șantaj politic cu ajutorul instituțiilor statului, mă refer la justiție și servicii secrete"[10].

Întrebarea legitimă este câte dintre aceste dezvăluiri făcute „pe surse" satisfăceau un interes public real și câte erau conforme adevărului? Câte s-au făcut pe baza

[10] *De ce unele știri sunt „pe surse"?*, http://www.promoafaceri.com, publicat în 23 martie 2010.

colaborării cu jurnaliștii și câte prin folosirea în orb a acestora? Problema autorităților începe de la încălcarea secretului profesional și se agravează în momentul „răsuflării" vreunui dosar mult mediatizat. Problema jurnalistului poate fi una morală, dacă el este colaborator al serviciului care face „plasamentul" informației, una de etică profesională, dacă ignoră în mod interesat normele deontologice, sau una de naivitate, slăbiciune și prostie, dacă este folosit „în orb", adică fără știința și înțelegerea lui, exploatându-se setea de senzațional și de exclusivități a jurnalistului.

Care este totuși justa măsură într-o situație jurnalistică complicată, atât din punct de vedere moral, cât și din punct de vedere profesional? Istoric, am văzut că jurnalistul român, format din mers și în condiții destul de vitrege, a aplecat mereu urechea către diferite surse, i-a plăcut să fie „servit" cu informații primite de-a gata. Pe de altă parte, cum am arătat, există și o normalitate a informării pe surse anonime și e bine să există, ca un semn de sănătate a sistemului. Altfel, ar fi rămas și ar rămâne pe dinafară multe subiecte și cazuri de corupție, blocate de multe ori la nivel politic sau chiar de autorități. În aceste din urmă cazuri, se activează practic singura clauză ce îngăduie folosirea surselor anonime, și anume pentru protejarea acestora.

Sintagma „pe surse", deși imprecisă și controversată, este totuși folosită și înțeleasă în mediul jurnalistic, dar mai puțin înafara acestuia. Unii o văd ca pe o formulă magică, pe alții îi intrigă sau îi enervează, unii pur și simplu nu o înțeleg, iar pe alții poate chiar îi înspăimântă. Din cauza proliferării acestei practici și mai ales din cauza invocării ei, unele medii au simțit nevoia să se replieze, să calmeze spiritele, să descrie o procedură de documentare normală, dar care tinde să pară practică ocultă. Iată cum explică un site de promovare a afacerilor informarea „pe surse": „În practica jurnalistică, expresia s-a încetățenit atunci când o informație este

transmisă de o altă persoană decât cea care este abilitată să comunice cu presa, respectiv responsabilul cu relațiile publice și comunicarea. Motivele în acest caz pot fi diverse: jurnalistul nu a putut să-l contacteze pe purtătorul de cuvânt, are nevoie de o confirmare rapidă a unei informații și nu poate aștepta punctul de vedere oficial transmis prin purtătorul de cuvânt sau, pur si simplu, acesta din urmă nu poate să-i dea un răspuns jurnalistului la intrebarea adresată"[11]. De observat, pe fondul unei relative exactități principiale a descrierii, prudența, tonul reținut și inocentizarea acestei practici în ochii beneficiarilor acestui ghid de promovare în afaceri, când, este știut, „pe surse" ascunde, de obicei, conflicte mari, complicități și pericole. Nu de puține ori s-a întâmplat, și chiar în ultima perioadă, ca mediul de afaceri sau alte medii (sindicale, profesionale, patronale) să fie luate prin surprindere de putere prin diverse măsuri majore, cum ar fi impozitul forfetar, reducerea salariilor, disponibilizările din sistemul bugetar, alte reduceri, care au fost comunicate mai întâi „pe surse". „Fie că este vorba de documente publice, intrate în posesia unei persoane care cunoaște în mod direct respectivele probleme, fie că este vorba despre declarații ale unui participant la discuțiile în care au fost abordate acestea, cel puțin în prima fază, ele ajung în presă «pe surse»"[12]. Utilizat frecvent în situații de acest fel, înțelegem că procedeul și-a găsit și a altă destinație. Aflat în pierdere de viteză și încredere, un Guvern preferă probabil ca anunțurile impopulare să se facă indirect, „pe surse", pentru a descărca astfel o parte din energiile negative acumulate. Când apare știrea oficială, receptarea nu mai

[11] Călin Popescu Tăriceanu, *Stenogramele în cazul Vântu, un șantaj politic făcut cu ajutorul serviciilor secrete*, difuzat de Realitatea TV, 21 octombrie 2010, www.realitatea.net

[12] *De ce unele știri sunt „pe surse"?*, http://www.promoafaceri.com, publicat în 23 martie 2010.

este atât de dură, deoarece vestea proastă s-a „tocit" după primul contact. De obicei, în astfel de situații, știrea maximal negativă este dată „pe surse", iar apoi orice schimbare nu face decât să îmbunătățească percepția, aplicând principiul că un rău mai mic este mai bun decât un rău mai mare. În fond, asfel de practici nu sunt altceva decât încercări de manipulare prin intermediul presei, ca multe altele. Important este că nu pot fi contracarate antefactum, deoarece e aproape imposibil de a opri un subiect când există intenția de a fi difuzat prin mass-media. Se dovedește că, oricât de evidentă ar fi manipularea, oricât de vădită intenția, un consens în mass-media, pentru a bloca un subiect, este foarte greu de realizat.

În cele din urmă, informarea „pe surse" e un joc cu două extreme, între care se află o infinitate de posibilități pentru dezvăluiri reale sau pentru manipulare. O extremă este a loialității totale față de sursă, ce duce la reacții aproape irațională de protejare a acestora. Aici se poate ilustra cu celebrul „Deep Throat", enigmatica sursă din cazul Watergate, ce nu a fost dezvăluită decât atunci când nu mai avea relevanță, de nu mai puțin celebrii jurnaliști Woodward și Bernstein. Mai este de reținut faimosul caz al reporterului Judith Miller de la *New York Times*, condamnată pentru protejarea surselor, într-un scandal de proporții, legat de dezvăluirea identității unui agent secret. Din presa românească nu-mi amintesc vreun caz de condamnare pentru protejarea surselor, dar este de reținut declarația fermă și pitorească (deocamdată) a jurnalistului Iosif Buble de la Antena 3, cel care, după o dispută cu Horia Georgescu, secretar general al ANI (Agenția Națională de Integritate), a declarat că „îmi protejez sursa și dacă fac închisoare"[13]. Pe o poziție

[13] Iosif Buble: *Îmi protejez sursa și dacă fac închisoare*, http://chinezu.eu, publicat în 28 iulie 2010.

intermediară, dar fermă, s-ar afla jurnalistul Cătălin Tolontan, redactor-șef la *Gazeta sporturilor*, cel care a coordonat un ciclu de anchete ce au dus la demisia ministrului Monica Iacob Ridzi. El face din „surse" o profesiune de credință. „Presa adevărată se face pe surse", „nu există presă fără surse", spune el. „Oamenii sunt reali, vorbesc, există. Ei sunt sursele. Cazul Ridzi a pornit de la două surse neoficiale și apoi de la documente oficiale"[14].

La cealaltă extremă, ar sta manipuarea totală și continuă prin intermediul presei aservite și deprofesionalizate, cea dorită de politicieni și servicii. Din fericire, acest lucru se întâmplă doar în regimurile dictatoriale, dar e posibilă parțial și în democrațiile neconsolidate, cum sunt cele din Europa de Est.

În concluzie, pe cât de utilă poate să fie informarea „pe surse" în România, pe atât poate fi de periculoasă. Nu e singura situație a ambiguității perfecte din țara noastră. Proliferarea acestei practici jurnalistice, din punctual meu de vedere, peste toate oportunitățile, este un semn negativ. Simetric, pe măsură ce jurnaliștii vor avea puterea să refuze aceste obiceiuri, totuși excepționale pentru profesiune, iar aceste practici se vor rări, faptul se poate interpreta ca un semnal de însănătoșire.

Bibliografie

De Burgh, Hugo (coordonator), *Jurnalismul de investigație. Context și practică*. Traducere din limba engleză, cuvânt înainte și note de Mihaela Mudure, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2006.

Grosu, Cristia; Avram, Liviu, *Jurnalismul de investigație. Ghid practic*. Argument de Mihai Coman, Editura Polirom, Iași, 2004.

[14] Cătălin Tolontan, discuție on line: *„Bill Gates spunea că nu va muri înainte să vadă cum cărțile dispar de pe hârtie. Cred că, dacă se ține de cuvânt, are mari șanse să fie Nemuritorul"*, http://economie.hotnews.ro, publicat în 10 ianuarie 2010.

Keeble, Richard, *Presa scrisă. O introducere critică*. Traducere de Oana Dan, Editura Polirom, Iași, 2009.

Randall, David, *Jurnalistul universal. Ghid practic pentru presa scrisă*. Ediția a II-a revăzută și adăugită. Traducere de Alexandru Brăduț Ulmanu și Miruna Andriescu. Prefață de Mihai Coman. Cuvânt înainte de Annemiek Hoogeboom și Alexandru Brăduț Ulmanu, Editura Polirom, Iași, 2007

Bibliografie periodice

Aldea, Anca, *Watergate – Presa își protejează sursele cu strășnicie. Scandalul Watergate își dezvăluie începuturile după trei decenii. Pontul de la care a plecat scandalul ce l-a debarcat pe Nixon a fost dat de nr. 2 din FBI*, în *Jurnalul național*, 2 iunie 2005.

Ionescu, Costin, *Presa apuseană se „solidarizează responsabil" în relația cu „serviciile"*, în *Săptămâna financiară, 26 februarie 2006*.

Munteanu, Lelia, *Dumnezeu o dă pe surse*, în *Gândul*, 17 septembrie 2009.

Site-ografie

Buble, Iosif, *Îmi protejez sursa și dacă fac închisoare*, http://chinezu.eu, publicat în 28 iulie 2010.

Codul deontologic al ziaristului, Clubul Român de Presă, http://clubulromandepresa.ro

Croitoru a picat, PD-L îl dă pe surse ca premier pe Blaga, publicat pe http://www.presaonline.com, joi, 5 noiembrie 2009.

De ce unele știri sunt „pe surse"?, http://www.promoafaceri.com, publicat în 23 martie 2010.

Gorghiu, Alina, *Legea „pe surse"*, http://www.alinagorghiu.ro, publicat în 17 martie 2010.

Guvernul testează „pe surse" modificările Codului fiscal, publicat pe http://www.dailybusiness.ro

Parlamentarii PDL au cerut demisia Robertei Anastase, spune Ponta, difuzat de Realitatea TV, 30 septembrie 2010, www.realitatea.net

Tăriceanu, Călin Popescu, *Stenogramele în cazul Vântu, un șantaj politic făcut cu ajutorul serviciilor secrete*, difuzat de Realitatea TV, 21 octombrie 2010, www.realitatea.net

Tolontan, Cătălin, discuție on-line: *„Bill Gates spunea că nu va muri înainte să vadă cum cărțile dispar de pe hârtie. Cred că,*

dacă se ține de cuvânt, are mari șanse să fie Nemuritorul", http://economie.hotnews.ro, publicat în 10 ianuarie 2010.
Traian Băsescu este bolnav „pe surse", dar sănătos în „secret", publicat pe www.newz.ro, prealuat de pe Antena 3, la 1 martie 2010.

Caiete de sarcini în jurnalism. De la democratizarea informației la supremația ei.

– Documentarea în presa scrisă –

Conf. univ. dr. **Andrei Păunescu**
Universitatea „Spiru Haret" București,
Facultatea de Jurnalism, Comunicare
și Relații Publice

1. Documentarea și selecția informației, primul exercițiu al adevărului sau minciunii

Jurnalistul, acest **numitor comun al lumii reale și al lumii de imagine**, este individul social deopotrivă privilegiat și împovărat de profesia sa. Dacă truditorii industriei, agriculturii, meșteșugurilor, finanțelor sunt racordați, prin natura lucrurilor, la lumea reală, dacă truditorii artelor sunt predilect slujbași ai lumii imaginarului, jurnalistul este grănicerul dintre cele două lumi fără graniță, vameșul aflat pe fâșia dintre cele două lumi unde se face trafic de gânduri, bancher necruțător al cuvintelor, vânător de realități și de fantasme și, în același timp, simultan cenzor și artist al tuturor posibilităților prin care se manevrează materia primă pe care o oferă viața reală, pentru realizarea lumii de imagine. Cu un picior în lumea reală, cu altul în lumea de imagine, jurnalistul are și privilegiul să fie locuitor și traditor al ambelor lumi, dar și marea răspundere să vegheze ca produsul său să ajute adevărul, nu să-l mutileze.

Toate aceste privilegii și poveri îl obligă, fatal, ca, înainte de a crea, să își ia dreptul și să-și respecte obligația de a se **documenta** onest, complex și eficient, ca premisă a efectului social pozitiv pe care, principial

vorbind, jurnalismul îl urmărește. Pentru că lumea reală devine lume de imagine din prima clipă în care, neputându-se transcrie toată realitatea într-un simplu articol, începe **selecția**, adică exercițiul adevărului sau al minciunii. Lumea de imagine (ficțională, în mai mare sau mai mică măsură) poate fi dreaptă sau strâmbă, în funcție de profesionalismul și bunacredință cu care jurnaliștii își fac treaba. Ei pot lăsa în afara materialului publicistic detalii care, nespuse, trunchiază sau nu adevărul esențial, ei pot construi pe spații mici totalul din cadre, amănunte relevante, bine alese, ei pot lăsa la latitudinea publicului, prin sugestii și trimiteri, recompunerea adevărului, a reprezentativului. Din acest punct de vedere, jurnalistul român (căci la el face referire directă acest studiu) trebuie remarcat că, măcar teoretic vorbind, are o șansă în plus, și anume faptul că poate invoca, în desfășurarea muncii sale, două articole ale Constituției României[1], care precizează explicit atât că libertatea **de exprimare este inviolabilă** (Articolul 30, care ar putea fi redenumit „articolul jurnalistului"), cât și că **dreptul la informație nu poate fi îngrădit** (Articolul 31, care ar mai putea fi intitulat „articolul publicului"). Cu aceste drepturi constituționale, păstrate în buzunar sau în memorie, jurnalistul poate trece la una dintre etapele fundamentale ale devenirii sale profesionale, și anume documentarea, pe care o poate face prin **lectură** a diferitelor surse, prin **observație** directă sau prin **interviu** (metodă și gen publicistic deopotrivă).

Multe aspecte decisive ale jurnalismului își au, așadar, punctul de plecare în buna **documentare**, care se răsfrânge și asupra gradului de cultură (care poate da ocazia unor conexiuni binevenite), și asupra gradului de profesionalism (care ar trebui să includă onestitatea, bunacredință), și asupra gradului de adecvare (oportunitatea faptului de presă), care, toate, caracterizează jurnalistul și produsul său. Dacă selectarea informației reprezentative întru adevăr depinde în mai mare măsură de caracterul jurnalistului (care poate fi corect sau incorect), alegerea tonului potrivit depinde în mai mare măsură de temperamentul său. Jurnalistul nici nu trebuie să se depersonalizeze, devenind un aparat rece de înregistrat și tipărit informații, nici nu trebuie să fie sclavul propriilor prejudecăți, sentimente sau resentimente, pentru că poate aluneca foarte ușor, de pe punte, direct în șuvoiul care-l anulează ca profesionist. Nu putem trece cu vederea realități neplăcute ale muncii de presă, cum sunt tentația oportunismului, tentația de a scrie la comandă, tentația de a exagera, tentația de a prezenta un adevăr incomplet, de a scoate din context și de a rezuma calomnios. Andrei Pleșu considera (în revista *Dilema*, nr. 232 din 1997), referindu-se la tendințele nesănătoase ale presei noastre din primii ani de după 1989, că „e un fapt că gazetarii prestigioși ai momentului au un aer comun, care ține mai mult de trecutul lor decât de viitorul nostru: un vag patos utecist, o abia reținută fervoare demascatoare, un anumit sentimentalism populist, exprimat frust, tovărășește. **Când vor să laude, lingușesc, când vor să critice, înjură.**"[2]

Față de realitatea pe care o prezintă, articolul tipărit ar trebui să se afle în același raport de reprezentativitate, în care se găsesc organismul și particula de ADN extrasă, de la care se poate reconstrui imaginea adevărată a întregului. Articolul nu poate pierde pe drum date esențiale, care, deși par adesea detalii, fac parte din lanțul de trăsături fără de care realitatea este trunchiată, mincinoasă.

[1] *Constituția României*, ediția 2003, p. 19-20, text publicat și în *Monitorul Oficial al României*, Partea I , nr. 767 din 31 octombrie 2003.

[2] Andrei Pleșu, articolul *Gazetăria de tranziție*, în *Dilema*, 4-10 iulie 1997.

La obiect vorbind, am fost de față la unul dintre cele mai reprezentative momente de **rezumat calomnios** din istoria recentă a presei noastre. Mă găseam, în aprilie 1993, într-o delegație de ziariști români, care îl însoțeau pe președintele României într-o vizită în Emiratele Arabe Unite, Siria și Liban. După ce am văzut cu toții miracolul de civilizație din trei emirate (Abu Dhabi, Dubai și Sharjah) ale statului condus de marele șeic Zayed Bin Sultan Al Nahayan, Ion Iliescu, într-o discuție particulară cu câțiva ziariști români, a făcut aprecieri referitoare la faptul că nu trebuie să fii absolvent de foarte multe școli de specialitate, ca să-ți conduci bine și onest țara, ca să-i dezvolți infrastructura și să transformi deșertul într-o țară înfloritoare, la propriu și la figurat, că nu-ți trebuie cine știe ce diplome în economie, ca să aduci progresul în patria pe care o păstorești. O tânără ziaristă, A.A., reporter de teren al unui cotidian de la București, cu orientare vădit anti-Iliescu, a transmis în țară o corespondență în care afirma că președintele României l-a calificat drept analfabet pe marele șeic, de care tocmai se despărțise călduros. Apariția textului a fost pe punctul să strice relațiile dintre cele două țări, până s-a demonstrat că totul nu fusese decât un rezumat calomnios al afirmațiilor originare, din dorința de a da o știre senzațională și, de ce nu, de a atinge o țintă politică[3].

1.1. A fi contemporan sau martor nu e o garanție a bunei documentări. Pericolul idealizării anumitor surse.

Faptul în sine de a fi *contemporan cu* sau *martor* la un eveniment nu presupune automat nici corectitudinea documentării jurnalistice, nici onestitatea transmiterii ei. Este o șansă, dar nu o garanție. Există pericolul idealizării martorului/ contemporanului, care, însă,

[3] Andrei Păunescu, *Lumea rabatabilă*, Fundația Constantin, București, 2001, p.88

poate că nu are alt merit în afară de acela de a fi fost *acolo, atunci.* Împrejurarea că un individ „a fost acolo", „a fost de față", „a trăit acele vremuri" poate fi un avantaj excepțional, dar nu trebuie exclusă posibilitatea ca martorul/ contemporanul să fi fost apatic, să fi preluat aspecte nerelevante, discutabile sau false, să se fi documentat ulterior, din alte surse, în legătură cu respectivul eveniment sau chiar să exploateze fără onestitate statutul său de *martor/ contemporan*, în legătură cu care a avut sau nu un merit. Există pe piața informației de azi indivizi (unii dintre ei, chiar istorici vârstnici, supraviețuitori ai unor epoci trecute: dictatura regală, dictatura antonesciană, războiul, epoca bolșevismului, epoca lui Ceaușescu, revoluția din 1989 etc.), care au fost, într-adevăr, contemporani cu evenimente majore și a căror mărturie este greșit luată drept literă de lege, deși

ei, în anumite cazuri (la o analiză profundă), se vede că nu au înțeles nimic sau au înțeles greșit ceea ce au trăit.

Să nu uităm că, deși n-a fost martor la evenimentele pe care le-a transcris în *Odiseea*, de care-l despart secole, Homer a putut reconstrui, ca într-un jurnal specific, cele întâmplate la curtea lui Ulise, regele legendar reîntors acasă, care a avut inspirația și înțelepciunea să-i cruțe, dintre toți cei prezenți la dezmățul pretendenților, exact pe acei doi indivizi care au putut păstra informația și au făcut posibil ca ea să ajungă la Homer, care să-i dea forma pe care o cunoaștem azi: Medon (crainicul cetății, un fel de ziarist) și Femius (sau Femios, cântărețul cetății – artistul care, prin natura ocupației sale, păstrează, în versurile cântecelor, faptele semnificative ale mai marilor locului și timpului, așa cum avea s-o facă și cu Ulise, căruia i-a promis, în schimbul iertării, că-l va cânta ca pe un zeu).

2. Documentare, creativitate și efect

Odată trasată temelia legală, poate începe discuția despre construcția morală, socială, culturală și națională, la care participă jurnalistul, conștient sau nu, în calitate de cetățean ce are rolul polivalent de **a informa**, de **a explica**, de **a convinge**, de **a culturaliza** și de **a destinde** publicul. Mersul comun al jurnalistului și al cititorului, fiind ca pe o bicicletă în tandem (unde ne permitem să-l plasăm pe ziarist pe locul din față, care dă direcția), jurnalistul trebuie să rămână racordat la nevoile și posibilitățile partenerului său – publicul, căruia trebuie, însă, să îi ofere mereu ținte nobile, fără a-l înspăimânta că drumul este prea lung ori prea periculos. Această atitudine de păstrare a deschiderii către ceea ce are nevoie cititorul nu trebuie confundată nici cu aservirea, nici cu oportunismul, nici cu subordonarea, nici cu vânzarea sufletului, ci doar trebuie înțeleasă ca o adaptare firească a felului în care individul social exponențial își

desfășoară munca, ținând cont cu abilitate de nevoile și potențialul receptorului său.

2.1 Caietul de sarcini al autorului

Întregul pe care îl constituie **o lucrare, un autor și contextul general** în care se realizează inclusiv documentarea în vederea elaborării presupun, separat sau împreună, **nevoia de..., întemeierea pe..., asocierea cu..., rezultatul datorită..., eșecul din cauza..., direcția către..., trimiterea la..., pătrunderea în..., alegerea din/ dintre..., activitatea pentru..., eficiența încât..., efortul spre...** ceva, cineva, cumva, cândva, undeva.

Un autor are la îndemână, pentru ca să realizeze o lucrare, **un set de valori**, provenite din **trecut** sau cu trimitere în **viitor** (pentru că **prezentul nu există**, în realitate, mai mult de o fracțiune infimă de timp, din simplul motiv că **prezentul devine instantaneu trecut**, clasificându-se în trecut îndepărtat sau trecut recent). Setul acesta de valori, care explică, justifică, întemeiază, ordonează și coordonează creația, cuprinde o serie de termeni, pe care ne-am permis să îi catalogăm nu numai prin prisma conținutului (înțelesului) lor, ci și prin alegerea formei lor cu o sonoritate apropiată (după terminația „ație"), metodă care considerăm că ajută la reținerea lor mai ușoară. Decalogul imaginar și facultativ al creației conține premisele și un așa-numit caiet de sarcini al autorului, dătător de energie creatoare, de substanță, de direcție, de sens și de scop:

1. **Motivația**, întemeiată pe trecut, este constituită din mobiluri, din motive care determină acțiunea creatoare. Motivația poate crește pe cele mai diverse și opuse sentimente omenești: iubirea, ura, invidia, revolta, preaplinul, nemulțumirea, neîmplinirea, frustrarea, siguranța de sine etc.

2. **Aspirația**, năzuința, întemeiată pe o proiecție în viitor, conține un înțeles preponderent personal și are la bază intenția autorului de a-și deschide diferite perspective, legate de: nevoia de considerație, de admirație, de afirmare, de notorietate, de adorație, de împlinire etc.

3. **Educația** (care se poate relaționa cu termeni ca: formație, civilizație, cultură intelectuală, morală, politică, profesională și, nu în ultimul rând, capacitatea de a se documenta).

4. **Informația** (care se poate relaționa cu termeni ca: specificație, materie primă, cunoaștere aplicată, utilitate, toate acestea subsumându-se și ele procesului amplu de documentare proprie).

5. **Imaginația** (capacitatea de a crea reprezentări, de a construi noutate, speculații, conexiuni).

6. **Inspirația** (capacitatea de a avea idei, gânduri, soluții, originalitate, variație, spontaneitate creatoare, harul unei bune selecții).

7. **Transpirația** (care se poate relaționa cu termeni ca: efort, trudă, muncă, sârguință, perseverență, seriozitate, caracter, continuitate, profesionalism, destoinicie, dedicare, conștiinciozitate).

8. **Vocația** (care se poate relaționa cu termeni cum ar fi: geniu, talent, chemare, har, înzestrare, aptitudine ieșită din comun, înclinație, predispoziție pentru exprimarea într-un domeniu anume).

9. **Emulația** (care se poate relaționa cu termeni ca: întrecere, competiție, încercare de a produce calitate sau cantitate pentru a fi competitiv, dorință de a fi la nivelul altora sau de a fi mai bun, context care dă entuziasm creatorilor).

10. **Destinația** (cu înțeles preponderent de menire publică: întrebuințare dinainte stabilită, țintă, obiectiv, efect social urmărit, asociere cu realitatea și folosul social, eficiență, oportunitate).

2.2. Caietul de sarcini al textului publicistic. Utilitate. Claritate. Acceptabilitate. Vizibilitate

Utilitatea. Folosul.

De felul în care se dă formă definitivă pentru tipar unei informații și de modul în care ea este propagată depind reacții de masă sau individuale de cea mai mare importanță pentru comunitate, fie ea locală sau regională, națională sau internațională, profesională sau confesională, educațională sau afectivă etc. La rândul său, felul în care este alcătuită comunicarea mediatică prin intermediul paginii de ziar (care rămâne o forță, în ciuda ascensiunii radioului, a televiziunii și a internetului) depinde de o mulțime de factori, educaționali, emoționali, sociali, profesionali, comerciali etc. De aceea, aproape orice informație din mass-media de astăzi a ajuns să aibă, înainte de a fi oferită consumatorului, un scop bine determinat, să fie îndreptată către o țintă precisă, fiind trecute vremurile în care informația putea fi un scop în sine, de însemnătate culturală, artistică sau emoțională personală.

Ca urmare, termenul „**informație**" a devenit echivalent cu termenul „**utilitate**", tehnica și arta cuvântului și imaginii fiind strâns legate de calculul de impact, de aici apărând nevoia de a se pune în aplicare metode, strategii, tehnici, reguli, formate, toate cu scopul de a eficientiza mesajul și de a introduce în produsul mediatic așteptări și rezolvări prestabilite privind cantitatea audienței și abia apoi calitatea. Astfel, tonul și structurarea detaliilor sunt reglate, adaptate, ca să se obțină un nivel optim de oportunitate în relația cu receptorul, de randament în urma comunicării. Se creează și se difuzează informații atâta timp cât ele pot fi folositoare unui anume scop, de cele mai multe ori comercial-economic, politic, confesional și de tot mai puține ori cultural-artistic sau educativ.

Străvechea regulă potrivit căreia ambalajul vinde produsul și-a găsit în presa modernă un teren excepțional

de creștere și de autoimpunere, tocmai prin aceea că informația este însăși interfața dintre marfă și client, este proiectarea realității (sau a ce se dorește să pară că e real) pe retina și, implicit, în creierul publicului cititor-consumator-alegător.

2.3. Claritatea. Înțelesul

Informația, devenind un produs care își conține vehiculul și, în același timp, fiind un vehicul care-și poartă marfa, a suferit o transformare structurală fundamentală. De la stadiul străvechi de apanaj al elitei cunoscătoare de carte, de coduri, informația a devenit o instituție atât de democratică și un mecanism atât de comercial, încât este accesibilă oricui, la orice nivel de culturalizare, de educare și chiar de alfabetizare s-ar afla individul, la orice nivel și posibilități de existență sau subzistență acesta ar avea acces.

Informația a devenit atât de flexibilă, încât, dacă este cineva care o caută, atunci sigur o va găsi, iar dacă nu o caută potențialul client, ea îi va ieși în cale, îl va tenta, i se va oferi singură. Iată de ce una dintre caracteristicile esențiale ale produsului mediatic contemporan este atingerea gradului imediat de înțelegere din partea publicului, care trebuie să fie ușor și rapid, cuvintele de ordine fiind „la obiect" și „versatil" (cu toată încărcătura semantică peiorativă a acestui neologism, folosit adesea greșit doar în sensul relativ pozitiv de „descurcăreț").

2.4. Perceptibilitatea. Acceptabilitatea. Receptarea

Informația, devenind o marfă de preț, aflată într-un câmp competițional dur, a preluat din caracteristicile concurenței comerciale, creându-și filtre și catalizatori proprii de performanță, strict legați de numărul de potențiali consumatori, de audiența care generează notorietate, trafic și publicitate, care generează, la rândul lor, venituri, adică sustenabilitate materială și profesională pentru instituțiile de presă. Pentru atingerea acestui scop, autorii (editorii, redactorii) și mijlocitorii (distribuitorii) de publicații urmăresc să realizeze ceea ce publicul își dorește dintotdeauna: un produs care să fie sau măcar să dea impresia că este **pozitiv** (plăcut, dar realist), că este **profesional** (de calitate, dar accesibil) și că este **creativ** (original, cu marcă personală, dar pe înțelesul celor mulți).

Publicul este dintotdeauna sensibil nu numai la **CE** se spune în ziare, ci, din ce în ce mai mult, la **CUM** se spune. Acceptabilitatea se obține și prin alegerea cu predilecție a unui **ton pozitiv**, în detrimentul **tonului negativ** sau al celui **neutru**. De la interior, centrul de greutate se mută spre exterior, de la conținut, el tinde să migreze spre ambalaj, de la esență se pune tot mai mult preț pe aparență.

2.5. Vizibilitatea. Identificarea

Vizibilitatea înseamnă **ușurința de a identifica** tot ceea ce este important în înfățișarea materialului publicistic, **recognoscibilitatea** sa ca totalitate și **reprezentativitatea** părților sale componente, care atrag publicul citiror. O publicație și un articol dinăuntrul său, confruntându-se permanent cu oferta atât de diversă a concurenței, trebuie să aibă acel element de identitate, de specific, care să o facă ușor de recunoscut de către public. Și aici, trebuie respectat principiul **genului proxim** și **al diferenței specifice**, care asigură, pe de o parte, gradul de previzibil necesar, de apropiere și de accesibilitate, de care are nevoie publicul și, pe de altă parte, gradul de noutate, de originalitate, care fac din noul produs un organism viabil și credibil. Roata nu se poate inventa în fiecare zi, dar se poate înnoi aspectul său și se poate lărgi modul în care ea este folosită. Formatele de succes, genurile presei sunt, în principiu, descoperite, catalogate și folosite de mult, dar aceasta nu înseamnă că presa nu are nevoie mereu de

redescoperiri, de reașezări, de noi ambalaje pentru același conținut.

*

În concluzie, **utilitatea, claritatea, acceptabilitatea** și **vizibilitatea** sunt trăsături tot mai legate de realitățile presei de azi, pentru că un articol ajunge la destinatar într-un grad bun sau mulțumitor, dacă întrunește în totalitate sau în parte aceste câteva caracteristici, care presupun **rapiditate** în captarea și păstrarea atenției publicului, **eliminarea factorilor de confuzie** în ceea ce privește conținutul informației, **împărtășirea** pe scară largă și deschiderea de posibilități de **dezvoltare** în rândul publicului a domeniului propagat (economic-comercial, politic, confesional, cultural, educativ, profesional etc.), toate acestea având punctul de plecare într-o **documentare** optimă a jurnalistului, care să-l convingă pe cititor că **informarea** lui va fi optimă, după lectură. În situația în care creația mediatică este acceptabilă și asimilabilă, ea întrunește calități suficiente pentru a genera relații și a produce efecte, adică pentru a fi valabilă și competitivă.

2.6. Democratizarea informației și dictatura ei. Acum, Aici, Scurt, Cuprinzător, Accesibil, Ieftin, Imediat, Oricând

Trăim epoca în care tendința cea mai pregnantă este de a spune cât mai mult și cât mai repede într-un spațiu cât mai mic și cât mai accesibil. Parcurgem etapa istorică a tehnicilor, tacticilor și strategiilor mediatice subordonate noțiunilor forte, în care necesitatea adverbelor/adjectivelor **Acum, Aici, Scurt, Cuprinzător, Accesibil, Ieftin, Imediat, Oricând** transformă comunicarea într-un fenomen, într-un proces adeseori instantaneu, creat, transmis, recepționat și comentat în timp real, interactiv. De aceea, presa scrisă trăiește o provocare în plus, pentru că are de luptat cu toate celelalte forme noi de informare apărute, bazate pe progresul tehnologic.

Este, deci, firesc ca și **informația** să devină efectiv un **produs instant**, de vreme ce comerțul, alimentația, divertismentul, educarea, instruirea și chiar sexul au devenit activități accesibile aproape oricui, fără factori intermediari limitatori (cumpărăturile se pot face non-stop, la fața locului sau on-line, mâncărurile-instant sunt accesibile 24 din 24, jocurile și sporturile la televizor sau pe internet se pot practica de către orice individ, vizionarea de filme și expoziții de artă se realizează cu un singur click, sfaturile practice din tehnică și tehnologie sunt oferite gratuit pe canale radio-tv-internet la orice oră, ascultarea muzicii preferate nu presupune decât tastarea tag-ului specific pe un motor de căutare, relațiile intime on-line cu parteneri cunoscuți sau necunoscuți conectați sunt o realitate de netăgăduit etc.).

Este vremea în care cine nu este sau nu se apropie de cifrele-formulă cheie **„24/7"** (deschis 24 de ore, 7 zile din 7, sau non-stop) riscă să fie marginalizat și, implicit, scos de pe piața presei. Odată cu intrarea în mileniul al treilea, s-a atins, indubitabil, pragul prognozat de specialiști în ultimul deceniu al secolului XX, când se afirma (la conferințe ale producătorilor și distribuitorilor de tehnologie informatică și comunicații) că **este iminentă clipa istorică în care un computer conectat la rețeaua planetară de internet va fi la fel de accesibil ca un hamburger, ca orice produs de fast-food.**

Democratizarea comunicării prin audio-vizualul de toate tipurile a devenit o realitate atât de puternică, încât acest fenomen a fost capabil să sporească statutul informației, transformând-o într-una dintre cele mai valoroase mărfuri, egală cu banul, tocmai prin aceea că **informația, la fel ca banul, este indispensabilă oricărei activități în lumea contemporană.** Informația și informarea au devenit, dintr-un produs de lux – un bun popular, dintr-o anexă a comerțului – o marfă

propriu-zisă, dintr-un agent de influență – o putere supremă, de sine stătătoare, și, din obiect al tranzacțiilor financiare – substitut al banului, pe care l-a egalat în forță, eficiență și răspândire. Banul însuși nu mai poate circula astăzi fără ajutorul informației.

Nu e decât un pas firesc să deducem că **autorii, distribuitorii** și **deținătorii de informații** urmează și ei traseul obiectului cu care lucrează, devenind **piloni de rezistență ai lumii, care nu își mai concepe existența fără tv, radio, internet, site, blog, e-mail, messenger, telefon, sms, mms, videotelefon, forum, chat, tag etc.**, lăsând presa imprimată pe hârtie și cartea tipărită pe un plan secund al traficului, devenite un obiect de informare tot mai exotic.

2.7. Pseudo-arta și tabloidizarea

Esențializarea, narcotizarea informațională și tabloidizarea sunt procese simultane (este interesantă modificarea de sens a termenului „tabloidizare", care a ajuns astăzi sinonim cu ideea de produs superficial, scandalos, cinic, indiscret. Cuvântul își are originea în termenul „tabloid", care definește un anume format fizic de publicație – aproximativ A3, aproximativ 42/30 cm – preferat de tipăriturile cu conținut scandalos, semnificația fizică fiind acoperită, treptat, de semnificația de conținut publicistic).

Tabloidizarea și pseudo-literatura de internet tind să se poziționeze tot mai puternic între domenii altădată distincte, ca literatura propriu-zisă, publicistica, informarea obiectivă, memorialistica, divertismentul și corespondența, luând tot mai mult forma unui program de tip „big-brother", acceptat de ambele părți, cu acces instant la viața autorului și la părerea consumatorului. La fel se întâmplă și cu reprezentările pe monitor sau televizor ale altor arte. Pentru multe dintre producțiile pseudo-artistice, se creează iluzia că publicul deține un

rol creativ important, situație provenită din faptul că însuși consumatorul poate interveni aproape instantaneu, că poate exprima păreri în timp real și că poate, finalmente, decide mersul subiectului și deznodământul.

Această situație nouă micșorează distanța dintre creator și consumator, eliminând o parte din ceea ce părea fie neindicat, fie imposibil, fie greu de obținut de către public în privința construcției producțiilor mediatice, cum se întâmpla în urmă cu câteva decenii, când, de exemplu, la începutul anilor '80, unul dintre personajele principale ale serialului de succes „Dallas" (din motive de neînțelegeri contractuale și profesionale) a fost „omorât" de către scenariști și regizori. Opinia publică a făcut presiuni, a trimis nenumărate scrisori de protest, a dat semnale importante de abandon, pentru ca personajul Bobby Ewing să fie readus în serial. Învierea – aparent și logic imposibilă într-o dramă realistă – a fost, totuși, posibilă, mascată de inventarea unui vis (al altui personaj) prelungit pe durata zecilor de episoade cât eroul ucis dispăruse, vis în cadrul căruia ar fi avut loc decesul, astfel că, odată cu trezirea la realitate, totul s-a putut reseta. Toată lumea a înțeles și și-a asumat făcătura, absurdul, grefa, dar publicul, având nevoie de un anumit format al filmului, de o continuitate a luptei dintre eroii pozitivi și cei negativi (luptă dezechilibrată fatal după dispariția lui B.E.) a acceptat păcăleala, numai pentru ca povestea să continue. Nimic mai simplu pentru autori, care și ei aveau nevoie de audiență, adică de suportul cantitativ, absolut indispensabil într-o creație de consum, în acest exemplu de la începuturile subordonării creatorului de către public.

Într-un mod asemănător s-a întâmplat, probabil, în procesul lung de desăvârșire a basmelor și poveștilor populare, când autorii – transmițătorii creației, prin prelucrări și adăugiri succesive, readuceau la viață eroul mort, resuscitând astfel speranța, realimentând conflictul, reînnoind motivația pentru consumul de epică și

de iluzie, reclădind șansa divertismentului viitor, prin metoda „apei vii", a vrăjilor, miracolelor și minunilor.

Nu altfel se întâmplă, la nivel personal, cu partenerii din cuplurile care au suferit despărțirea sau ruptura înainte ca sentimentele să fi dispărut de tot, dar după ce anumite fapte grave s-au întâmplat: după ce înțeleg că nu pot trăi fericiți după despărțire, cei doi acceptă să se autopăcălească și își cer conștient minciuna reciprocă, iluzia că reparația este posibilă, șansa, recursul potrivit cărora totul se poate, că există speranțe, prefăcându-se că nimic grav nu s-a întâmplat, că totul este recuperabil dacă există voință și dialog etc.

2.8. Posibilitate și oportunitate, legalitate și moralitate, imitație și autenticitate. Selecția informației

În presă, în comunicare în general, totul este posibil, dar nu totul este oportun. Aproape totul este permis, dar mult mai puțin este acceptabil. Aproape totul se poate explica, dar mult mai puține lucruri au și o explicație temeinică și credibilă. Aproape totul poate ajunge să fie accesibil, dar numai o parte din ofertă ajunge să fie și necesară. Nu tot ce are o justificare este și just. Nu tot ce are dreptul sau ocazia să acceseze o rampă de lansare mediatică trebuie să și fructifice această cale, dacă nu are și o întrebuințare adevărată. Nu tot ce este legal este și moral. Nu tot ce este moral este și autentic. Nu tot ce pare veste bună înseamnă că aduce și audiență bună, nu tot ce este veste proastă generează o stare proastă.

Având atâtea alternative, autorul/ transmițătorul de informație trebuie să cunoască și să stăpânească tehnica (și adesea arta) **selecției**. Selecția potrivită a informației, a tonului, a publicului-țintă transformă baza informațională uriașă, eterogenă, haotică și incoerentă într-un vârf percutant al piramidei, care penetrează scutul aflat între dezinteresul și interesul publicului, aducând

instituțiile și produsele mediatice la stadiul de instrumente sociale.

3. Rolul documentării în informare și interpretare

Documentarea este, așadar, stadiul întâi al procesului lung și dificil de împlinire mediatică. Fie dacă este realizată prin observație directă a faptului de viață (incognito sau cu identitatea reporterului dezvăluită), fie dacă se realizează în biblioteci, săli de conferințe de presă sau în celelalte surse mediatice, fie dacă folosește metoda interviului (de destin sau de problemă), documentarea înseamnă atât autodocumentare profesionalizantă, cât și informare în vederea optimei exprimări publicistice (pentru deprinderea unui limbaj corect, gramatical, atrăgător stilistic, limpede).

Documentarea jurnalistului se vede permanent, de la alegerea subiectului până la expresie. În funcție de circumstanță, jurnalistul își lasă stilul să acționeze, mai mult sau mai puțin penetrant, în funcție de cultura generală și specializată pe care o deține, în funcție de tonul pe care-l alege, care poate pendula între abordarea rece-științifică-seacă și cea caldă-literară-spumoasă. Detașat sau implicat, neutru sau polemic, laudativ sau pamfletar, subiectiv sau obiectiv, jurnalistul are șansa uriașă de a putea întrebuința toate modalitățile de exprimare, existând loc pentru fiecare atitudine, fie că este vorba de empatie, simpatie sau antipatie.

Dar documentarea are, ca destinație nobilă supremă, nu atât ceea ce vrea autorul să spună, ci mai ales ceea ce publicul are nevoie să știe. Publicul posedă instinctiv, la nivel amplu, senzorii care îi semnalează ce este valoros și ce nu, ce este subiect major și ce este subiect derizoriu, chiar dacă, la nivel cotidian, tocmai publicul este cel care alege de mult mai multe ori facilul și nu profunzimile. Documentarea solidă a creatorului-jurnalist particularizează decisiv textul (și dacă materialul este de tip

informativ: reportajul, interviul, știrea, și dacă este interpretativ: editorialul, eseul, pamfletul etc.), subiectul constituind adesea un pretext pentru pătrunderea în substraturi, în conotații, așa cum un anumit parfum și un anumit cântec creează conexiuni mentale, linkuri emoționale sau intelectuale ale receptorului în legătură cu oameni, sentimente și evenimente aflate în memoria adâncă.

3.1. „Am dreptul la NU, dacă vreți să fiu DA, / Vitală e lupta, normal dezacordul, / Opinia mea."

Jurnalismul, ca operă socială generată de nevoia de informare și de formare, joacă, simultan sau alternativ, cartea **informației** și cartea **opiniei** (a interpretării). Jurnalismul poate fi performant și dacă **informația** este scopul central (când autorul trece în plan secund, nevoia publicului de obiectivitate fiind elementul cel mai important), și dacă scoate în evidență creația (vocația și stilul autorului sunt în prim plan), și dacă opinia este punctul forte (interpretarea fiind factorul cheie). Semnificativ este ceea ce spunea Adrian Păunescu în plină epocă de dogmatism politic și informațional românesc în poemul *Opinia mea*, din 1986, care poate fi un adevărat manifest al ziaristului: „Eu sunt lucrătorul cinstit și tenace,/ Măreață mi-e fapta și truda mi-e grea,/ De-aceea, eu am despre tot ce se face/ Opinia mea.// În coarne de-aș lua pentru ea lumea toată,/ Cedarea ca lupta mi-ar fi mult mai grea,/ Pe viață o dată, pe moarte o dată,/ Opinia mea.// Și singur de-aș fi pe a mea baricadă/ Și-n rest milioane cu tifla mi-ar da,/ Păstrez, chiar când capul vor alții să-mi cadă,/ Opinia mea.// Respect instituții, opinii celebre,/ Cultiv disciplina și-s gata de ea,/ Sunt om social, dar conserv în vertebre/ Opinia mea.// Eu pot să și râd dacă hoții-mi sparg casa,/ Flegmatic mă las depășit pe șosea,/ Mai am, când pe front îmi luați și mireasa,/ Opinia mea.// Acolo e sudul, acolo e nordul,/ Am dreptul la *nu*, dacă vreți să fiu *da*, / Vitală e lupta, normal dezacordul,/ Opinia mea.// Furnică pot fi și accept să fiu greier,/ Chiar limba din gură de mi s-ar tăia,/ Întreagă-mi rămâne, zidită în creier,/ Opinia mea.// Nu caut comori, nu râvnesc la avere,/ Din cerul întreg mi-am ales doar o stea,/ Eu și de la cer o favoare aș cere,/ Opinia mea.// Cât om mă socot, duc pe frunte toți spinii/ Și crucea mi-o port, ca și când aș zbura,/ Căci omul e om cât mai are opinii,/ Aceasta-i opinia mea."[4]

*

O bună documentare va face, inevitabil, să scadă ponderea „textului din burtă" (TDB, bazat pe noțiuni ca: neadevăr, ficțiune, minciună, tendențios) și a „textului din auzite" (TDA, bazat pe termeni și noțiuni ca: improbabilitate, zvon, telefon fără fir) și să sporească presa bazată pe „textul adevărului minimal acceptabil" (TAMA, bazat pe un grad mare de probabilitate și de adevăr) și, mai ales, a „textului din realitate" (TDR, în care certitudinea, fără a atinge rigorile reci, inhibante, ale textului științific, se află în prim-plan). Întrucât presa adevărului absolut și complet este o utopie, putem măcar spera, pornind de la calcularea răului celui mai mic posibil și a binelui celui mai mare posibil, că publicațiile vor tinde să se bazeze prioritar pe adevărul obiectiv și vor beneficia de necesara bunăcredință a jurnalistului, promovând „textul din realitate".

Bibliografie

Aderca, Felix, *Mărturia unei generații,* interviuri, Editura Hasefer, București, 2003.

Biberi, Ion, *Lumea de mâine,* interviuri. Editura Forum, București, 1946.

[4] Adrian Păunescu, *Opinia mea,* în volumul *Locuri comune*, Editura Albatros, București, 1986.

Cristoiu, Ion, *Singur împotriva tuturor,* pamflete politice, Editura Evenimentul Românesc, București, 1999.
Eliade, Mircea, *Profetism românesc. România în eternitate,* vol. 2, Editura Roza Vânturilor, București, 1990.
Goga, Octavian, *Mustul care fierbe,* 1927.
Paler, Octavian, *Vremea întrebărilor,* Editura Albatros, Editura Universal Dalsi, București, 1995.
Păunescu, Adrian, *Sub semnul întrebării* (interviuri, ediția a doua), Editura Cartea Românească, București, 1979.
Pleșu, Andrei, *Obscenitatea publică,* Editura Humanitas, București, 2004.
Popescu, Cristian Tudor, *Libertatea urii,* Editura Polirom, Iași, 2004.
Șeicaru, Pamfil, *Balcanizare asasină. De la naționalism la extremism.* Editura Elion, București, 2004.

Cum poți scrie cronici literarare fără să citești cărțile despre care scrii

Prof. univ. dr. **Marta Petreu**
Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie-Filosofie

Doamnelor și domnilor,

Dl Ilie Rad m-a invitat astăzi în fața dumneavoastră, la acest select simpozion, pentru momentul comic al zilei. Și anume, mi-a cerut să vă vorbesc despre o pățanie proprie: despre cum a fost receptată cartea mea, *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*, apărută la Polirom (în 2009, și reeditată, într-o ediție revăzută și adăugită, anul acesta). Iar eu, din motive pe care le voi expune pe parcurs, am dat acestei pățanii un titlu parafrazat după cartea lui Pierre Bayard, *Cum vorbim despre cărțile pe care nu le-am citit.*

Vă rog să îmi scuzați cutezanța de-a vă vorbi despre o pățanie de-a mea și să mă credeți că nu-mi place să fac comunicări științifice autoreferențiale. Simpozionul merita însă și un moment vesel, iar faptul că dl Rad m-a distribuit pe mine în rolul comicului de serviciu mă onorează – și mă amuză – considerabil.

Deci: cartea mea, *Diavolul și ucenicul său: Nae Ionescu – Mihail Sebastian*, apărută la Polirom, în 2009, este despre Nae Ionescu și despre Mihail Sebastian. Mai ales despre Sebastian.

După cum știți, Mihail Sebastian este un scriitor interbelic, coleg de generație cu Eliade, Comarnescu, Vulcănescu, Cioran, Haig Acterian, Eugen Ionescu, Constantin Noica și alții. Sebastian este unul dintre membrii așa-numitei „generații '27". Un prozator plăcut

și un dramaturg stimabil, cu succes în perioada interbelică, cu succes în anii socialismului real românesc (când a fost unul dintre puținii scriitori români exportați, de statul nostru socialist, și în Occidentul burghez, și în Răsăritul socialist) și cu mare succes după apariția, în anul 1997, a *Jurnalului...* său. De pe urma *Jurnalului...*, Sebastian a fost considerat, aproape în unanimitate, tânărul scriitor model-din-punct-de-vedere-politic al interbelicului românesc; căci s-a crezut că, spre deosebire de Eliade, Cioran, Noica ș.a., Sebastian ar fi avut tot timpul o minte lucidă și nu s-ar fi lăsat niciodată ademenit de sirenele extremismului politic interbelic. Mai mult, Sebastian, care, în calitate de evreu, a suferit – din păcate pentru el și pentru noi – persecuțiile rasiale ale sfârșitului perioadei interbelice și ale perioadei războiului, a fost considerat și victima inocentă a unei epoci istorice criminale.

În calitate de istoric al ideilor și de cercetător al istoriei filosofiei și culturii românești, mai ales din perspectiva ideologică, m-am ocupat, din 1990 încoace, de „generația '27", scriind două cărți despre Cioran, una despre Eugen Ionescu, mai multe studii despre Nae Ionescu, Eliade, Noica, despre dinamica generației etc. Iar despre Sebastian am crezut și eu, ca toată lumea, că a fost un democrat, o victimă inocentă a odioșilor săi colegi de generație, care, în anii când au devenit de extremă dreaptă, l-au tratat rău pe colegul lor evreu.

*

În anul 2007, al centenarului scriitorului, am fost însă invitată să particip la un colocviu despre Mihail Sebastian. Pregătindu-mi comunicarea, am descoperit, cu mirare, că Sebastian a fost altfel decât ni s-a tot spus. Așa că m-am dus la bibliotecă, la presă, și am început să citesc ce a scris Mihail Sebastian, luând-o cu începutul, adică cu anul 1927.

Rezultatul: am descoperit că Sebastian a avut aceleași idei politice – antidemocratice, prodictatoriale, revoluționare – ca maestrul său, Nae Ionescu, și asta mult mai devreme decât colegii săi de generație, decât Cioran, Eliade, Noica și alții. Sebastian a început să pledeze cauza revoluției și a dictatorilor în 1929, în vreme ce Emil Cioran, abia în decembrie 1933, Eliade, în toamna anului 1935, Noica, în 1938 etc. Practic, citind publicistica lui Sebastian, eu am făcut două descoperiri de istorie a ideilor: 1. Că Sebastian nu a fost un etern democrat, ci a fost: de extremă dreaptă, între 1929-1934; abstinent politic, între 1935 și anii războiului mondial; de extremă stângă (comunistă), cu siguranță în 1944. 2. Că ideile de extremă dreaptă ale lui Sebastian au fost copiate de acesta de la Nae Ionescu.

Iată care sânt descoperirile importante pe care le-am făcut. Și acesta este conținutul cărții mele în discuție. În rest, cartea mea descrie aceste descoperiri, le argumentează cu probe, adică cu citate, valorifică consecințele descoperirilor mele în interpretarea întregii creații interbelice a scriitorului Sebastian, inclusiv în interpretarea romanului *De două mii de ani* și a *Jurnalului*.

O reevaluare, global vorbind, importantă. Destul de scandaloasă ca, în primele clipe, să mă facă să tremur: vă mărturisesc că, atunci când am descoperit publicistica de extremă dreaptă a lui Sebastian, am tremurat câteva zile, mi-am verificat-o prin toate metodele, inclusiv prin consultări cu prieteni cunoscători în privința interbelicului românesc și a lui Sebastian.

Iar apoi m-am întrebat ce fac cu ea. M-aș fi putut opri, bineînțeles, și, dacă mi-aș fi și pecetluit gura ori dacă, mai bine, mi-aș fi șters-o din minte, totul ar fi fost, pentru mine, minunat. Aș fi și astăzi o persoană stimabilă și aș mai avea destul de mulți prieteni.

Mi-am dat însă seama că, dacă o să tac și-o să ascund descoperirea, n-o să mă mai pot suporta: am crezut că ar fi necinstit față de Eliade, Cioran, Noica și alții, despre

ale căror idei de extremă dreaptă am scris, să tac despre predecesorul lor, adică despre Sebastian. Mi-am mai spus că există un Dumnezeu al cercetării științifice și al adevărului și că acesta o să mă pedepsească dacă o să mint prin omisiune ori prin tăcere. Și, cum tot ce am lucrat eu în ultimii 20 de ani este în vederea unei sinteze despre generația '27, m-am gîndit și că, dacă o să tac despre Sebastian, n-o să mai pot scrie niciodată sinteza la care visez.

Așa că, am descris ceea ce am descoperit în ziarul *Cuvântul*.

Doamnelor și domnilor, eu recunosc că m-aș fi bucurat nespus ca aceste descoperiri despre trecutul politic al lui Sebastian să le fi făcut altcineva. Însă le-am făcut eu – și acum suport consecințele.

*

Mi-am făcut documentarea, atent, mi-am scris cartea, atent, cântărindu-mi fiecare cuvânt. În aprilie 2008 am lansat, ca Noe din arcă, un porumbel: o bucată de text, în *România literară*. Și am aflat ce potop de injurii voi stârni. Concret, au sărit la mine mai mulți publiciști, mai mult sau mai puțin cunoscuți, și mi-au contestat competența și onestitatea. Unul dintre ei a fost distinsul prozator Radu Cosașu, care mi-a tras un perdaf la persoană, în două numere din *Dilema* (nr. 218-219 din 2008), acuzându-mă că îl diabolizez pe Sebastian. Dl Cosașu, în fierbințeala polemicii, a scăpat însă o păsărică pe gură: și anume, dl Cosașu a recunoscut că el a știut de multă vreme despre trecutul de extremist de dreapta al lui Mihail Sebastian: „Știam de mult – fără să am acces la documente – că «nu-i deloc în ordine cu Sebastian»; antifasciști mai bătrâni decât mine, bine blocați în stalinism, îmi spuseseră cu disprețul cuvenit că «Hechter al tău a fost năist în toată puterea *Cuvântului*»", a scris dl Cosașu. Deci, dl Cosașu a știut. Și a tăcut. Mitificându-l harnic pe Sebastian, așa cum face orice adorator. I-am

răspuns dlui Cosașu, în *Dilema*, el fiind de altfel singurul autor din prima serie de acuzatori ai mei căruia i-am răspuns – ei au fost mulți, dar eu n-am reținut numele tuturor.

Porumbelul pe care îl scosesem din arca mea de cercetător m-a lămurit cum îmi va fi primită cartea. Așa că, pentru că Dumnezeul cercetării și al adevărului nu m-a lăsat să ascund descoperirea sub preș, cum voia dl Cosașu să fac, mi-am terminat cartea, am finisat-o, am corectat-o, am verificat prin metode încrucișate toate trimiterile etc., apoi, într-un sfârșit, am dat-o Editurii Polirom. Care mi-a publicat-o pentru Târgul de Carte din iunie 2009. Și-atunci, o zi, în ziua lansării, m-am bucurat când Ion Bogdan Lefter a vorbit frumos despre munca mea.

*

Pe urmă a început potopul cel mare. Sau circul. Cartea a fost comentată și insultată copios, în toată presa, iar mie, ca autor, mi-au fost făcute procese de intenție – ceea ce este în esență nelegitim – și mi-au fost aduse acuzații de falsificare, de fraudă premeditată și de ignoranță.

Au existat și comentatori care, citind-o, s-au dus la bibliotecă, au verifiat ce am scris și m-au confirmat pentru descoperirea mea – dna Roxana Sorescu, de pildă. Au existat și istorici literari care m-au crezut pur și simplu și au comentat cartea mea ca atare, iar unii mi-au trimis, prin poștă, documente suplimentare, care îmi întăreau analiza.

Am avut însă mai ales o tonă de contestatari, care au atacat cartea și au scuipat autorul.

Eu, cu premeditare (deoarece în paralelism de anotimp cu Sebastian, care, atacat pentru *De două mii de ani* în vara și toamna anului 1934, a răspuns atacatorilor săi abia la sfârșitul anului 1934 și începutul anului 1935), am citit cronicile despre cartea mea abia în decembrie 2009. Iar când le-am citit, m-am bucurat: nimic din ceea ce susțineau contestatarii mei nu stătea și nu stă în

picioare! Și am răspuns acuzațiilor în ianuarie 2010, global, în două numere din *România literară*. Am pomenit, în răspunsul meu, 10 contestatari ai cărții mele. Ei au fost mai mulți, dar nu chiar oricine care-și publică însemnările pripite într-o revistă merită să fie luat de mine în seamă.

*

Citind cronicile despre volumul meu, am constatat, cu uluire, că distinșii cronicari ce îmi atacau cartea și persoana nu îmi citiseră cartea; și că, pentru că nu-mi citiseră cartea, îmi făceau obiecții al căror răspuns se afla, argumentat, în carte. Unii dintre contestatarii mei citiseră... rezumatul, de o pagină și jumătate, al cărții mele, iar alții citiseră, neatent..., coperta a patra a cărții. Alții numai răsfoiseră cartea. Am indicii că unul dintre contestatarii cărții mele nici măcar n-o văzuse.

De exemplu: mai mulți comentatori mi-au reproșat titlul: *Diavolul și ucenicul*.... Reproșul, violent formulat, era că eu îl fac pe Nae diavol și că nu am nicio probă pentru asta. Or, nu eu l-am numit pe Nae Ionescu diavol, ci interbelicii l-au numit astfel, interbelicii, inclusiv Mihail Sebastian. Iar eu, din cele vreo 25 de surse la îndemână pentru Nae Ionescu-ca-diavol, semnalasem, în carte, patru surse de primă mână – pe care, însă, inflamații mei comentatori, în graba de-a mă acuza, nu mai apucaseră să le vadă.

Așa se scriu la noi, în presa noastră culturală, cronicile de carte: atacând sau lăudând o carte, pe care cronicarul nu se mai ostenește s-o și citească!

(Vreau să vă povestesc o întâmplare de la *Apostrof*: în urmă cu mai mulți ani, unul dintre comentatorii de la *Apostrof* mi-a trimis, prin e-mail, o cronică. Ca număr de semne, cronica lui era dublă față de dimensiunea normală a rubricii. Intrigată, m-am uitat peste tot fișierul: și am descoperit, cu stupoare, că distinsul colaborator al revistei mi-a trimis 1. cronica lui la o carte și, totodată, 2. cronica altui cronicar, apărută de ceva vreme într-o altă revistă, la aceeași carte! Adică, pentru a scrie despre o carte, cronicarul nostru – care acuma nu mai colaborează cu noi – își luase, de pe internet, *un model*: cronica altui critic, pe care îl urma în mod mioritic. În felul acesta, nu mai trebuia nici să citească volumul despre care scria, nici să se căznească să dea o interpretare ori să formuleze o judecată de gust și de valoare... Faptul este strict autentic și se pretează la multe interpretări.)

N-o să mă apuc acum să vă reproduc toată avalanșa de acuzații aduse cărții mele – v-am dat un singur exemplu, celelalte obiecții fiind la fel de neîntemeiate ca aceasta. Livius Ciocârlie, care, la apariția cărții mele, mi-a prevestit că voi fi insultată din Ierusalim până-n America, a fost strălucit confirmat de tot ceea ce mi s-a întâmplat. Și cartea, și persoana mea au fost obiectul unui atac, care a început în iunie 2009 și care nu s-a oprit încă. Am aflat că s-a scris chiar o carte contra mea și-a volumului meu. Iar atacurile continuă și acum, inclusiv în Israel. Dintre toate scandalurile care s-au declanșat în jurul textelor mele din 1990 încoace, acesta, la fel de neîntemeiat ca anterioarele, a fost cel mai violent.

De pe urma cărții mele, m-am ales cu o mulțime de „beneficii", cum ar fi: mi-am pierdut bunul nume; mi-am pierdut mulți prieteni – și mi-am făcut alții, mai puțini, dar, sper eu, mai puțin supuși clișeelor și miturilor culturale la modă; m-am ruinat financiar, pentru că toate cunoștințele mele au dorit cartea, dar nu din librărie, ci direct de la mine, iar eu, firește, am cumpărat-o; apoi, ce-am văzut/citit/suportat în lunile iunie-decembrie anul trecut a avut darul miraculos ca, dacă aș mai fi avut iluzii cu privire la oameni, să mă trezească la realitate.

*

Am fost însă mulțumită: din aprilie 2008, de când dl Radu Cosașu a deschis seria atacurilor, și până acuma, i-am făcut pe mulți scriitori, din urbea mea și din țară,

mai fericiți decât erau – căci simplul fapt că eu sânt insultată în presă trezește în rândul confraților o mare fericire! Așa că mă întreb: cine se mai poate lăuda cu o asemenea performanță? Din anul 1990, de când am fost atacată pentru prima oară (în *Contrapunct*, pentru câteva rânduri de-ale mele despre Petru Dumitriu), și până acum, cine se mai poate lăuda că le-a făcut colegilor și concetățenilor atâtea bucurii câte le-am făcut eu? Am fost atacată pentru ce-am scris despre Nae Ionescu, pentru ce-am scris despre Cioran, pentru ce-am scris despre Eugen Ionescu, pentru că am fost plagiată de Alexandra Laignel-Lavastine, pentru volumul *Filosofii paralele*, pentru studii și eseuri publicate în reviste etc. – și, după cum am constatat, faptul acesta a fost un îmbelșugat izvor de fericire pentru colegii mei.

Cine a mai avut oare o lansare de pomină ca mine, la Cluj? Dl rector Andrei Marga a deschis, în 2009, anul universitar în prezența dlui președinte Emil Constantinescu, lansând, printre alte cărți, și volumul meu. Iar prezentatorul cărții mele, un coleg de catedră, mi-a insultat cartea în fața publicului care umplea curtea Casei Universitarilor. Și el era supărat foc că îl numesc pe Nae Ionescu *diavol*. L-am invitat să să ducă la București, la Catedrala Patriarhiei, să îl vadă pe Nae pictat pe peretele de afară, în tindă, în chip de diavol: stă acolo din 1934, din ordinul lui Miron Cristea, Patriarhul României, care l-a pus pe Belizarie să-l arate pe Nae *înfăptuind*, adică ispitind, ca diavol, tineretul spre iad. Sau, de ce nu, l-am invitat să-i citească volumul lui Mircea Vulcănescu, *Nae Ionescu, așa cum l-am cunoscut*, unde se află, pe larg, informația..., sau memoriile Marucăi Cantacuzino, care, ca fostă iubită a lui Nae Ionescu, mărturisește despre metamorfoza lui Nae Ioneswcu în diavol... După ceva vreme, dl coleg, cu prerogativele șefului, m-a întrebat suav: „Nu-i așa că nu te-ai supărat pentru ce am spus la lansare? Că așa e între *colegi*, ne criticăm!".

Dl președinte Emil Constantinescu, care a asistat cu pacientă la fabuloasa mea lansare, a râs când m-a reîntâlnit în acest an, și m-a prezentat Doamnei sale, pentru că o asemenea lansare de pomină nu mai pomenise.

Și, ca să răspund suavei întrebării pe care mi-a adresat-o suavul meu coleg, dacă m-am suparat: Nu, firește că nu m-am supărat, cum era să mă supăr? Doar îi făcusem, din nou, pe mulți oameni, foarte fericiți.

*

După o experiență, de două decenii, ca țintă pentru gloanțele criticii românești, care nu citește, dar sancționează, am tras și eu niște concluzii.

În primul rând, sânt convinsă că, în România, a scrie cărți documentate despre cultura românească este nu numai o operațiune anevoioasă, ci și una inutilă. Mai nimeni nu cercetează cultura românească, dar toți cronicarii literari cred că se pricep de minune să critice cărțile care se ocupă totuși de ea. Noi, în privința propriei noastre culturi, trăim din mituri și din prejudecăți. Din falsuri *ad usum Delphini*. Iar când un cercetător se apucă și face, pe bază de documentare reală, o carte, descoperind ceva nou, este considerat un *trouble fête* și sancționat în consecință. Firește, cronicarii literari îi spun că este un falsificator, un ignorant și un tendențios.

Știu din experiență proprie că, cu cât o carte este mai documentată, cu mai multe note, cu atâta e mai rău văzută. Documentarea indicată în note de subsol funcționează pentru cronicarii literari precum roșul pentru taurii de corrida!

Sancțiunea, cum spuneam, este aplicată de cronicarii literari.

La noi se produce interferența a două feluri de instituții și de activități – iar situația pe care v-o descriu este moștenită de pe vremea lui Maiorescu, care a dat structura literaturocentrică a culturii noastre. La noi se produce interferența dintre cercetător și cronicar, între

cercetare și receptare. Simplu spus, cercetarea făcută de cercetători este omologată de cronicari literari.

În mod normal, un cronicar literar este destinat să descrie cărțile de creație literară și să emită asupra lor o judecată de gust.

La noi, însă, cronicarul literar este investit, prin structura literaturocentrică a culturii noastre, cu puteri supranaturale de omniscientă. În loc să funcționeze în cadrul judecăților de gust, cronicarul literar de la noi este legitimat, în mod fraudulos, să emită judecăți de erudiție, ajungând să sancționeze cu adevărat sau fals lucrări care, în 90% dintre cazuri, îi depășesc competența. Iar el dă, atotputernic, omniscient și satisfăcut, verdicte categorice pe cărți de cercetare, pe domenii pe care el însuși nu le-a cercetat, cărora nu le cunoaște nici alfabetul, darămite subtilitățile. Iar pentru ca situația să fie și mai grotească, cronicarul literar de la noi, care de obicei scrie două-trei cronici pe săptămână și are, pe deasupra, o emisiune TV și una radio pe săptămână, dă verdicte de competență pe cărți pe care nu le-a citit – nu ar avea când –, ci numai le-a răsfoit. E un abuz, firește, pe care structura culturii noastre îl permite, îl promovează, îl adoră și îl premiază.

Așa că am tras, în cei douăzeci de ani de când sânt judecată de cronicari literari pentru textele mele de cercetare, tot felul de învățăminte, cum ar fi:

că mi-ar fi mult mai bine să mă ocup de cultura universală, decât de cea românească;

că, dacă tot mă ocup de cultura românească, mi-ar fi mult mai bine să nu mă ating de extrema dreaptă, care este foarte dragă românilor, ci să mă ocup de extrema stîngă, ce le este antipatică;

că ar fi mult mai bine să nu mă ating de miturile lumii culte și alfabetizate – Sebastian a fost un asemenea mit.

Ultima mea concluzie, împrumutată de la poetul Ion Mureșan, care mi-a făcut onoarea colegială să-mi dedice un editorial în *Verso*, sună așa: ar fi mult mai bine să

nu mai scriu cărți de cercetare – că tot nu mi le citește nimeni, dar mulți mi le critică –, ci să scriu direct propria mea cronică la cartea de cercetare pe care aș fi vrut s-o scriu, și nu am scris-o!

Despre documentare în presa scrisă

Prof. univ. dr. **Ilie Rad**
Universitatea „Babeș-Bolyai", Cluj-Napoca

Motto: „Comment is free, but facts are sacred."
(Charles Prestwich Scott)

1. Preliminarii. Într-un interviu, cunoscutul scriitor și publicist, Stelian Tănase, afirma că, beneficiind de un stagiu de pregătire jurnalistică în SUA, profesorii de acolo au insistat cel mai mult pe problema documentării. De ce este importantă documentarea pentru un jurnalist? Cum se petrec lucrurile în realitate? Spre care model se îndreaptă jurnalistul român, spre modelul Giordano Bruno sau spre modelul Galileo Galilei? (După cum se știe, amândoi savanții au susținut teoria heliocentristă, conform căreia pământul se învârte în jurul soarelui, numai că, în timp ce Giordano Bruno a plătit cu viața această teorie, fiind ars pe rug, Galileo Galilei a făcut concesii în fața Inchiziției, revenind asupra teoriei sale – care era în contradicție cu Scriptura –, chiar dacă, în finalul procesului, a rostit celebrele cuvinte: „E pur si muove" = „Și totuși se mișcă"). Cu alte cuvinte, este vorba de opțiunea jurnalistului de a susține adevărul până in pânzele albe sau de a se „prostitua", cum se spune cu un termen lansat de H.-R. Patapievici. Dată fiind prestația mediocră a celor mai multe instituții mass-media din România, interesate în primul rând de rating sau tiraje, cei mai mulți jurnaliști intră în categoria numită simbolic Galileo Galilei. Pe de altă parte, în finalizarea unui produs mediatic intră o sumedenie de interese și subiectivități,

pe care cititorul nu are de unde să le știe, fiind în felul acesta mai mult sau mai puțin manipulat.

Cu ocazia procesului intentat Trustului „Gazeta", prin care jurnaliștii de aici au fost acuzați că au recurs la șantaj pentru a obține contracte de publicitate, a ieșit la iveală modul în care lucra jurnalista M.S.O., angajată a acestui trust, cea care, cu un nume predestinate să apere adevărul, a recurs la alte procedee: „În general, articolele porneau de la fapte sau împrejurări reale, dar care au fost distorsionate în mod voit și prezentate tendențios, de cele mai multe ori, prin intervenția directă a învinuitei O.M.S. Au existat și situații în care articolele nu au avut nicio bază reală, fiind pure invenții".

„În caz că n-ați înțeles – comenta Lucian Mîndruță acest caz (*Memoranda Supplexa Onac*, în *Dilema veche*, nr. 155, 26 ianuarie 2007) – M. e acuzată în dosarul grupului de ziariști de la Cluj, arestați pentru c-ar fi șantajat lumea cu articole murdare, ca să încheie contracte de publicitate. După cum arată rechizitoriul, M.S. se ocupa cu întărirea conținutului de acid al acestor producții: mai cu invenții, mai cu informații culese prin metode specifice de jurnaliști/spioni puși pe fapte mici, dar bine remunerate. Ea era, dacă e adevărat ce zice ancheta, un fel de șefă a găleții cu lături care se aruncă în capul oamenilor, până când ăștia se predau și scoteau portofelul. «Învinuita, la rândul ei, era cea care exercita efectiv presiunile mediatice, conducând campaniile denigratoare la adresa acestora, sau oprindu-le atunci când inculpații M.L. și A. sau M.A. îi confirmau că părțile vătămate au cedat șantajului»."

2. Obiectivitatea și rigoarea. Documentarea este la fel de importantă, indiferent de speciile jurnalistice pe care le abordăm. Dacă facem o anchetă, dacă scriem un reportaj de investigație, dacă realizăm un interviu sau o simplă știre. În luna decembrie a anului 1993, George Pruteanu, pe atunci angajat al ziarului *Evenimentul zilei*, l-a vizitat la Metz (în Franta), pe scriitorul Petru

Dumitriu, cel care, în ianuarie 1960, decide să rămână în Occident, în ciuda succesului și a funcțiilor importante pe care le avea în România. Pentru a realiza acest interviu, care s-a materializat într-o carte, George Pruteanu a citit tot ce a scris Petru Dumitriu în România și după ce s-a exilat, precum și tot ce s-a scris despre el. Cunoștea și legendele țesute în jurul interesantului și controversatului scriitor, rezultând astfel un dialog impecabil, cu o mare valoare pentru istoria literaturii române, respectiv pentru cunoașterea vieții și operei lui Petru Dumitriu. Este un exemplu de interviu care ar putea fi studiat în toate facultățile de jurnalism din România!

3. Exactitatea informațiilor. Foarte multe articole din presă suferă de o documentare incompletă, trunchiată, cauzată de incultură, grabă sau rea-credință. În aprilie 2005, Uniunea Ziariștilor Profesioniști din România (UZP) a organizat, la București, simpozionul *Cenzura și autocenzura în presă românească, după 1989*. Cu această ocazie, o ziaristă din Bănie, Magda Bratu, a publicat, în *Cuvântul libertății* din Craiova, o relatare despre acel eveniment, scriind, la un moment dat: „Conf. univ. dr. Ilie Rad, **prorector** al Facultății de Jurnalism de la Universitatea «Babeș-Bolyai» din Cluj-Napoca...". Or, ziarista ar fi trebuit sa știe că o catedră nu se conduce de către un prorector, că funcțiile de rector sau prorector corespund nivelului Universității, nu catedrei. De aceea jurnaliștii trebuie să știe cu exactitate ierahiile în universitate: preparator, asistent, lector, conferențiar și profesor. Mai trebuie spus că nu poți fi conferențiar sau profesor fără a avea titlul de doctor, deci exprimarea „prof. univ." este inexactă (poate cu excepția domeniilor artistic și sportiv, unde gradele didactice pot fi echivalate cu performanțele din domeniile artistic sau sportiv). La fel de importantă este cunoșterea ierarhiei bisericești: Preafericitul Părinte (pentru patriarh), Înalt Preasfințiul Părinte (pentru arhiepiscop), Preasfințitul Părinte (pentru episcop), Prea Cucernicul Părinte (pentru călugăr),

Cucernicul Părinte (pentru preot) etc. Papa este „Sanctitatea Sa, Benedict al XVI-lea". Se poate spune, pentru Papă, „Sfântul părinte", dar nu „Prea Fericitul Părinte", după cum nici Patriarhul României nu poate fi numit... „Sanctitatea Sa", cum a apărut într-un ziar, cu ocazia vizitei Papei Ioan Paul al II-lea în România. De asemenea, trebuie cunoscute gradele militare din armată și poliție., mai ales după ce, în România, s-a renunțat la sistemul sovietic și s-a revenit la cel tradițional, funcțional până în 1947. În cazul în care ne adresăm cu memorii sau scrisori ierarhilor bisericești, formulele de adresare sunt următoarele:

Formulele de adresare față de ierarhi diferă după funcția administrativă pe care o dețin:

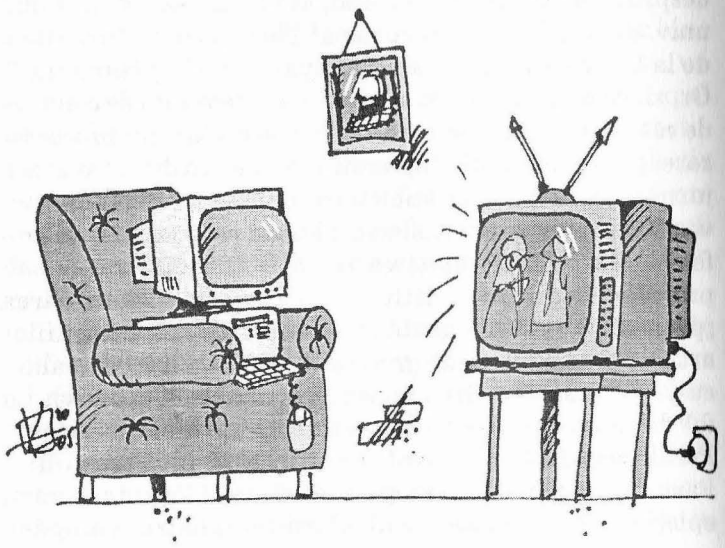

– față de un Patriarh: Prea Fericite Părinte Patriarh / Prea Fericirea Voastră;

– față de un Mitropolit: Înalt Prea Sfințite Părinte Mitropolit / Înalt Prea Sfinția Voastră;

– față de un Arhiepiscop: Înalt Prea Sfințite Părinte Arhiepiscop / Înalt Prea Sfinția Voastră;

– față de un Episcop: Prea Sfințite Părinte Episcop / Prea Sfinția Voastră

– față de Episcopii și Arhiereii-Vicari: Prea Sfinția Voastră.

Denumirea oficială a instituțiilor publice (ministere, localități, direcții județene, școli, licee, asociații, organizații, ONG-uri etc.) trebuie respectată cu... sfințenie! Denumirea acestor instituții se modifică, de multe ori, la schimbarea regimului politic sau a guvernării. În perioada ceaușistă, de exemplu, datorită cultului personalității, numele proprii dispăruseră aproape complet din nomenclatura instituțiilor, fiindcă aceste nume ar fi putut eclipsa numele cuplului dictatorial. Universitățile „Alexandru Ioan Cuza" din Iași și „Babeș-Bolyai" din Cluj au devenit, peste noapte, Universitatea din Iași, respectiv din Cluj. Uneori, numele unor instituții, localități, străzi etc. erau eliminate fiindcă ele nu mai erau agreate de noua conducere politică: Universitatea „C. I. Parhon" din București a devenit Universitatea din București, iar Institutul Agronomic „Dr. Petru Groza" din Cluj-Napoca a devenit Institutul Agronomic din Cluj. Localitățile Stalin, Dr. Petru Groza sau Gh. Gheorghiu-Dej au revenit la denumirile inițiale: Brașov, Ștei, Onești. Fostul minister al Învățământului a cunoscut, după Revoluție, mai multe denumiri: Ministerul Învățământului și Tehnologiei, Ministerul Educației și Învățamântului, Ministerul Educației Naționale, Ministerul Educației și Cercetării, Ministerul Educației și Tineretului etc. Uneori, denumirea corectă a unei instituții poate deveni prilej de dispută politică. De pildă, Ion Ianoși, cunoscut filosof român, fost instructor al CC al PCR, și-a publicat la un moment dat CV-ul, unde a scris că a făcut studii de filosofie la Univer-

sitatea din Sank-Petersburg. Or, în vremea studiilor sale, „Parisul de pe Neva" se numea Leningrad, revenind la Sank-Petersburg abia în 1992, în urma unui referendum. Dar *Leningrad* avea conotații politice comuniste, pe care autorul voia să le facă uitate. La Cluj-Napoca, Liceul de Arte Plastice a primit la un moment dat numele marelui sculptor Ladea. Cum prenumele sculptorului era *Romul*, iar în perioada respectivă cuvântul *rom* avea conotații negative, peiorative, autoritățile au convenit ca pe firma liceului să se scrie „R. Ladea", lăsând nerezolvată problema prenumelui!

Numele instituțiilor sunt importante, fiindcă ele redau, în subtext, climatul politic, social și cultural al unei epoci, mai ales în spațiul românesc, unde viața este atât de mult politizată. Aceste schimbări se reflectă și în nomeclatorul străzilor. De pildă, strada Dostoievski, pe care este așezată Facultatea de Jurnalism, s-a numit, dupa Revoluție, Vasile Milea, apoi General Traian Moșoiu (un student de la Jurnalism a publicat în *Monitorul de Cluj* un articol în care numele străzii era *Mareșal Traian Moșoiu*, autorul neștiind că în România au existat doar trei mareșali: Alexandru Averescu, Constantin Prezan și Ion Antonescu). Multe dispute politice a produs, de pildă, denumirea municipiului Cluj-Napoca, toponimul *Napoca* fiind adăugat printr-un decret semnat de Nicolae Ceaușescu. Până ce acest decret nu va fi anulat, jurnaliștii trebuie să respecte legea, adică să scrie numele oficial al municipiului Cluj-Napoca, indiferent de orientarea lor politică. Desigur, dacă e vorba de transcrierea unor înscrisuri (pliante, reclame, pagina de garda a unor cărți, unde editurile au optat pentru toponimul *Cluj*, declarații politice etc.), trebuie respectată voința autorilor acestor înscrisuri.

Sper ca exemplele de mai sus să fie elocvente pentru a demonstra cât de importantă este documentarea în jurnalism, meserie aflată pe locul III în privința riscului și a solicitării, după aviatori și controlorii de trafic aerian.

3. O știre bazată pe o documentare falsă. De multe ori, de dragul audienței, respectiv al tirajului, jurnaliștii nu se documentează suficient, publicând știri false.

Este de notorietate știrea publicată în 1993 de *Evenimentul zilei*, privind găina care a născut pui vii. Astfel, în numărul 390 din *Evenimentul zilei* (2 octombrie 1993), ziarul își informa cititorii:

„Eveniment senzațional la Pașcani
O găină a născut doi pui vii
Programată pentru tăiere,
ea a fost astfel cruțată

Marți, 28 septembrie a.c. [1993, n. I.R.], în curtea gospodinei Sevastița M., aflată în strada Vatra din Pașcani, județul Iași, s-a întâmplat un miracol: o găină a născut doi pui vii, unul fără un picior și altul fără o aripă. Deoarece găina Sevastiței nu s-a mai ouat deloc în ultimele trei luni, gospodina s-a hotărât s-o taie și s-o pună la fiert. În dimineața cu pricina, intrând în coteț, S.M. a rămas uluită de ceea ce a văzut. Găina născuse doi pui, handicapați. Considerându-l un semn de la Dumnezeu, Sevastița a cruțat găina, dar a omorât puii, deoarece, fiind handicapați, tot s-ar fi chinuit să trăiască". Articolul era semnat de Cătălin Ștefănescu. După apariția articolului, mai multe ziare concurente, *România liberă*, *Ora* și *România Mare* au acuzat *Evenimentul zilei* de publicarea unor știri false. *România liberă* (nr. 1073, 8 octombrie 1993) scria: „Sevastița nu există, galinaceele, nici atât". În plus, ziarul îl cita pe veterinarul-șef din Pașcani, Ion Bârsan, care spunea că nașterea de pui este specifică doar mamiferelor și că locuitorii de pe strada cu găina născătoare de pui vii nu cunosc nicio Sevastița în viață. Ulterior, *Evenimentul zilei* (nr. 396, 9 octombrie 1993, p. 3) a revenit cu poze ale găinii și ale proprietarei acesteia, acuzându-i de invidie pe cei care au ironizat știrea cu pricina: „Motivele atacului le cunoaștem. Unul dintre ele este invidia unor ziariști lipsiți de talent, care

privesc chiorâș succesul ziarului nostru. Din fericire pentru cititorii noștri și pentru noi, nu mor caii când vor câinii". Faptul că povestea este cusută cu ață albă o demonstrează și revenirea redacției ziarului, după mai bine de o lună, asupra evenimentului de la Pașcani: „Stăpâna găinii care a născut pui vii a ars de vie în propria casă", făcând și mențiunea că, aproximativ „cu o lună înainte de a muri, bătrâna a fost terorizată psihic de reporterii *României libere* și ai unui post de televiziune necunoscut, care vroiau cu orice preț să o determine să declare că ziarul nostru a mințit" (*Evenimentul zilei*, nr. 491, 8 noiembrie 1993, p. 1). Cătălin Mihuleac, unul dintre ziariștii care a colaborat la *Evenimentul zilei* în seria cu găina care a născut pui vii, a declarat (cf. *Academia Cațavencu*, „Oda de slavă – Găina naște pui vii", nr. 8, 2 martie 2005, p. 23) că articolul a apărut din cauza presiunilor redactorului-șef de atunci, Ion Cristoiu, care le cerea redactorilor în fiecare zi ca, până la ora 14, să aibă 3 articole publicate, în caz contrar primind amenzi usturătoare (http://ro.wikipedia.org/wiki/Evenimentul_zilei; data accesării: 5 martie 2010).

Bibliografie

Bertrand, Claude-Jean (coordonator), *O introducere în presa scrisă și vorbită*. Prefață de Claude-Jean Bertrand. Traducere coordonată de Mirela Lazăr, Polirom, Iași, 2001.

Coman, Mihai (coordonator), *Manual de jurnalism*. Ediția a III-a revăzută și adăugită, Polirom, Iași, 2009.

Lăpușan, Aurelia; Raluca Petre, *Jurnalism. Tehnici de redactare în presa scrisă*, University Press „Ovidius", Constanța, 2005.

Popa, Dorin, *Textul jurnalistic. Genuri și specii*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 2002.

Popescu, Cristian Florin, *Modalități de redactare a textului publicistic*, Editura I.N.I, București, 1997.

Idem, *Manual de jurnalism. Redactarea textului jurnalistic. Genurile redacționale*, Editura Tritonic, București, 2003.

Preda, Sorin, *Tehnici de redactare în presa scrisă*, Polirom, Iași, 2006.

Rad, Ilie, *Stilistică și mass-media. Aspecte ale experienței jurnalistice*. Prefață de Prof. univ. dr. G. Gruiță, Editura Excelsior, Cluj-Napoca, 1998.

Randall, David, *Jurnalistul universal. Ghid practic pentru presa scrisă*. Prefață de Mihai Coman. Traducere de Alexandru Brăduț Ulmanu, Polirom, Iași, 1998.

Roșca, Luminița, *Producția textului jurnalistic*, Polirom, Iași, 2004.

Ruști, Doina, *Presa culturală. Specii, tehnici compoziționale și de redactare*, Universitatea Media, București, 2002.

Stan, Constantin, *Libertate supravegheată: tehnici de redactare*, Editura Fundației Meridian, Craiova, 2000.

Szabo, Lucian Vasile, *Libertate și comunicare în lumea presei*, Editura Amarcord, Timișoara, 1999.

Documentarea jurnalistică, odinioară și în zilele noastre

Prof. univ. dr. **Paul Schveiger**
Israel

(Din experiența personală a unui om care a început prin a practica gazetăria într-un mod mai mult sau mai puțin amatoricesc, la o vârstă destul de fragedă, pentru a o reîncepe apoi la o maturitate destul de avansată...)

*

Chiar și pentru un amator în această profesie, despre care se spune, tot mai mult în zilele noastre, că ar aparține unei instituții socio-politice, denumită, cu o oarecare incontestabilă exagerare, cea de „a patra putere" în statul democrat contemporan, problema *documentării gazetărești* ar trebui să fie una primordială, atât din punct de vedere strict profesional, cât și din unul pur etic. Atunci însă când eu am intrat pentru prima oară în redacția ziarului comunist clujean din acele vremuri, *Lupta Ardealului*, nu am avut niciun fel de cunoștințe preliminare, teoretice sau practice, privitoare la natura muncii pe care urma să o depunem noi, cei patru elevi de liceu clujeni, în întreținerea a ceea ce urma să fie viitoarea secție de tineret a cotidianului pomenit.

Ni s-au înmânat niște hârtii care purtau titlul de „delegație", având un aspect oficial, ștampile și semnături, care ne împuterniceau să contactăm organele de partid și de tineret din fabrici și instituții, în vederea adunării de material pentru scrierea unor articole, însă nimeni nu ne-a îndrumat cu privire la natura pomenitelor organe, la care din ele și cum ar fi urmat să ne adresăm, la metodologia scrierii gazetărești... De regulă, nici

tematica articolelor sau domeniul strict căruia ele ar fi urmat să le aparțină nu ne-au fost explicate – cu alte cuvinte, am fost aruncați în bazinul cu apă, urmând ca noi să reușim să nu ne înecăm în apa rece din el. Ceea ce noi am și făcut, mai mult sau mai puțin satisfăcător, profesional sau etic, pe baza unei foarte reduse experiențe de viață și culturale, deși niciunul dintre noi nu împlinise la aceea dată încă vârsta de 16 ani. Și pe atunci, spre deosebire de zilele noastre, niște elevi de această vârstă erau cu adevărat niște naivi și inocenți copii.

Dar marile noastre probleme au început să iasă la iveală abia după ce ne-am așternut pe hârtie primele noastre articolașe – nu aveam cunoștințe cu privire la multele restricții, deosebit de riguroase, ale cenzurii, adică cu privire la existența unor interdicții absolute de a utiliza, chiar în modul cel mai nevinovat, banal, anumite cuvinte, cum ar fi fost, de exemplu, atunci când scriam despre „întrecerile socialiste ale brigăzilor de tineret" pentru economisirea unor materii prime esențiale pentru nevoile industriei românești ale acelor vremuri. Ne era interzis să pomenim numele unor anumite metale, importante – cică – pentru industria de apărare a țării...

Și foarte multe altele asemănătoare!

Dar acest exemplu a fost numai unul din foarte multele posibile.

Singurele lucruri pe care le cunoșteam mai bine decât colegii noștri recent „scoși din producție" erau ortografia limbii române și o mult mai bună stăpânire a vocabularului acestei limbi.

Noi – dar nici colegii noștri mai în varstă, „tovarăși buni", proaspăt scoși din producție, oameni cu foarte puțină instrucție școlară – habar nu aveam de CE AR FI TREBUIT SĂ FIE o adevărată documentare gazetărească, serioasă și responsabilă. Cu toții am învățat pe pielile noastre, atunci când textele ne erau returnate, cu și fără observațiile mai marilor redacției, că ele ar fi trebuit să fie rescrise... Cu unele rarisime excepții,

„tovarășilor" veniți din producție, corecturile, și de ortografie, stil și conținut, le erau făcute de către alții.

Prima din lecțiile noastre concrete s-a referit la necesitatea citirii regulate a *Scânteii*, respectiv, a *Scânteii tineretului*, pentru a cunoaște o noțiune care până atunci ne fusese necunoscută, adică LINIA partidului, care – între noi fie vorba – fusese, încă de pe atunci, suficient de zigzagată și de șerpuitoare... Așa a apărut pentru noi, chiar dacă încă doar în subconștientul nostru, acel fenomen, astăzi prea bine cunoscut, al *dedublării intelectuale* și *morale* dintre cele două „realități", cea existentă cotidian și real, pentru fiecare dintre noi, gazetari și subiecte ale muncii lor, și cealaltă „realitate", din ziare, din multele cuvântări oficiale, ședințe, adunări și conferințe. Nu o dată am întâlnit situații, care pentru noi, copii tineri de școală, erau încă prea puțin și – eventual – numai vag și incomplet cunoscute, ale unor parteneri de dialog ceva mai sinceri, ceva mai deschiși spre un dialog cinstit, care ne atrăgeau atenția asupra faptului că o anumită temă pe care încercam noi să o abordăm ar fi fost cumva TABU – chiar dacă acel colocutor concret și ocazional al nostru nu cunoștea termenul acesta cultural.

Iată care au fost și primele noastre contacte nemijlocite cu unele din fenomenele profund pernicioase ale limbii de lemn, care se instaura pe atunci nu numai în presa cotidiană și în alte publicații din România, ci și în conștiințele noastre, încă destul de fragede, la fel cum se petreceau lucrurile și cu conștiințele multora dintre contemporanii noștri adulți, dar la fel de lipsiți de o veritabilă capacitate de apărare, capacitate care depindea, în cele mai multe cazuri, de anumite circumstanțe personale, de anumite relații speciale, de o anumită cultură, pe care unii o aveau, iar alții nu. Fenomen paralel cu îndemnurile timide și temătoare ale părinților noștri – de a nu scoate din casă vorbele rostite înăuntrul acesteia, de a păstra o linie despărțitoare strictă între ACASĂ și

AFARĂ. Asta a fost baza celebrei și simptomaticei sintagme, ceva mai târziu exprimate cu foarte multă amărăciune, a lui UNA SPUI, ALTA FUMEZI.

Adevărata documentare, căutare a unor surse de informații autentice, ceva mai competente, mai cunoscătoare a problemelor, nu am practicat-o, pentru că, pur și simplu, nimeni dintre mai marii noștri nu ne-o cerea, nu ne îndema să o practicăm; ea nu era la modă, dacă nu cumva era din principiu contraindicată, din cauza falsei idei că partidul ar fi avut totdeauna dreptate, chiar și atunci când el se contrazicea de la o zi la cealaltă...

De cele mai multe ori, această pseudodocumentare a noastră se reducea, practic, la așa numita „verificare a numelor" persoanelor cu care stătuserăm de vorbă, la secretarul de partid, cu privire la măsura în care numele respective puteau să fie publicate, dacă nu cumva oamenii respectivi, despre care noi ne pregăteam să scriem elogios, ar fi avut anumite „bube în cap", dacă ele nu cumva se aflau tocmai în vizorul sinistrei vigilențe de partid. Și nu o singură dată ni s-a întâmplat ca secretarul de partid local să ne trimită la un superior de-al său, pentru o supraverificare a unor amănunte banale, pentru ca să fim cât mai siguri că nu intenționam să vorbim de numele unor viitoare victime ale unor demascări în curs de pregătire...

Eventualele, dar probabilele neadevăruri conținute în articolele noastre ale acelor timpuri pot să fie măsurate doar pe calea alăturării conținutului lor cu așa-zisa „linie a partidului" în ziua așternerii pe hartie a materialului nostru. Sunt convins că o eventuală confruntare a acelor texte – vorbesc de cele scrise în anii 1948-1951 – cu punctele de vedere ale zilelor noastre ar vorbi, clar și răspicat, despre minciunile, chiar dacă neintenționate, ale unor puști care abia dacă se apropiau de vârsta majoratului. Țin minte că pe vremea uneia din multele campanii ample, pe plan național, de „demascare" a unora din așa-numitele deviații de la linie, pe atunci tocmai la modă, am fost trimis într-un sat de munte izolat, unde ar fi urmat să găsesc măcar un singur om care l-ar fi ajutat și sprijinit pe respectivul „deviator"... Evident, nimeni de acolo nu avea habar de pomenita deviere sau de vreun sprijinitor al ei. Deci, cu ajutorul conducerii locale, am încropit niște serii de banalități penibile, cât mai nevinovate în fond, care s-ar fi putut, eventual, potrivi cerințelor organelor noastre superioare. Când m-am întors însă la Cluj, după numai câteva zile de stat în comuna, al cărei nume nu mi-l amintesc acum, mi s-a atras atenția, de către șefii din redacție, că s-au schimbat punctele de vedere ale conducerii (nu aceasta a fost, evident, formularea oficială), că va trebui să mă reîntorc pe teren, pentru a aduce alte materiale, care să vorbească despre noile vinovății, aflate la contrarul polar al celor pe care – cică – le descoperisem acolo numai cu câteva zile mai înainte!

Dacă memoria mi-ar permite, aș putea enumera o serie mult prea lungă de alte asemenea rușinoase povești. Care nu ne-au caracterizat doar pe noi, cei patru tineri colaboratori ai secției de tineret a ziarului, care – de altfel – între timp se mai completase vremelnic, cu alți doi tineri, la fel de naivi (unul dintre aceștia a reușit să facă ulterior carieră), dimpotrivă!

Într-o duminică după-amiază ședeam în redacție cu unul din colegii și prietenii mei și discutam despre probleme de-ale noastre, personale, școlare și de redacție, când – pe neașteptate – a dat buzna peste noi corespondentul local al *Scânteii*, un om devenit, în mod automat, un fel de șef al nostru, aflat într-o relativ moderată stare de ebrietate, care ni s-a plâns amarnic, nouă, puștilor, de necazurile pe care i le produceau lui toate aceste modificări destul de sistematice ale celebrei LINII, care, în mitologia vremii, se pretindea a fi dreptă și de neabătut! Când am plecat de la redacție, nici eu, nici prietenul și colegul meu, nu am îndrăznit să comentăm în vreun fel spusele gazetarului mai în vârstă ca noi,

superior nouă în grad ziaristic, și am mers pe stradă până la prietenul meu, acasă, fără să scoatem vreo vorbă. Aici, și părinții săi, care ne știau a fi destul de vorbăreți când eram împreună, s-au mirat de tăcerile noastre prelungite, dar niciunul dintre noi nu a fost capabil să le ofere vreun fel de explicații cât de cât de coerente. Niciodată subiectul nu a revenit în multele noastre dialoguri care au urmat în timpul celor câtorva decenii cât el a trăit și noi am întreținut neîncetate relații colegiale și prietenești.

Dar documentarea în presa comunistă mai suferea și de pe urma unui fenomen, aparent inocent, existent și în presa lumii libere și democratice, de dinaintea presei comuniste, dar și în cea de după ea, aceea a existenței unor numere, în continuă sporire, a foarte multor diletanți, dispuși la orice fel de compromisuri, numai ca să-și vadă numele publicate în paginile unei gazete oarecare. În vremurile de odinioară ale presei comuniste, ei se numeau „corespondenți voluntari" și se bucurau, în ghilimele, de un prestigiu sporit în lumea aceea închisă în sine. Pe unii dintre ei i-am recunoscut aici, în Israel, cu același analfabetism al lor dintotdeauna. Atâta tot că ei se prevalau, atunci, în această activitate a lor, de niște drepturi implicite în morala publică a acelor vremuri de restriște, pentru a-și demonstra „vigilența" politică și făceau mult rău, atât ziariștilor, cât și tovarășilor și colegilor lor de muncă, prin denunțurile lor odioase, ordinare. Lucru pe care îl făceau, de altfel, și destul mulți condeieri, zișI profesioniști, evident, din carierism. Necazul veleitarilor pomeniți aici era că, în măsura în care pretindeai a avea o anumită decență profesională și morală, încercai să te documentezi cu privire la acuzațiile sau insinuările respectivului corespondent voluntar.

Dacă simțeai nevoia să o faci!

Nu toți ziariștii din presa comunistă și nu totdeauna au simțit această nevoie morală. Cu consecințele, cel puțin nefaste, dar de foarte multe ori, de-a dreptul tragice, pentru cei astfel „criticați" sau chiar, așa-zis, „demascați".

În situația presei libere, lucrurile stau ceva mai bine, cu toate că și aici se găsesc destul de mulți chițibușari și calomniatori, care, bazându-se pe nevoia redactorilor de a acoperi un anumit număr de pagini cu texte, îi bombardează pe aceștia cu infinit de lungi și inutile pseudoprecizări la niște texte anterior publicate, cu infinite articole în care ei pretind a face dezvăluiri deosebite, a aduce noi contribuții la cultura și știința lumii contemporane, fără să fi făcut altceva decât să fi scos din diferitele rețele de internet anumite informații, mai mult sau mai puțin temeinice, sau să copieze texte întregi din cărți și reviste. Am avut foarte des de-a face cu asemenea fenomene în cursul anilor cât am lucrat în presa israeliană de limba română, asediată agresiv și neîncetat de tot felul de diletanți agresivi, cărora, dacă îți faci timpul necesar pentru a le descoperi sursele, constați că ei nu au făcut altceva decât să se inspire din repectivul text, pe care ei – cică – l-ar fi pelucrat apoi într-un mod creator!

Dar problema documentării de presă în lumea liberă a zilelor noastre mai are și alte aspecte decât cele legate de veșnicii căutători de noduri în papură, care au ceva de obiectat, pe drept sau nu, la oricare din opiniile gazetarului profesionist – la cele ale SURSElOR autentice de informații, ale LEGITIMITĂȚII lor și așa mai departe, inclusiv – pe de altă parte – a dreptului la o anumită imunitate penală a gazetarului cu privire la sursele unora din dezvăluirile sale, cu consecințe sociale posibil destul de grave. Și aici nu vreau să vorbesc de cazul destul de recent al dezvăluirilor celebrului Julian Assange, de pe Wikileaks, în pofida faptului că multe dintre ele ar putea aduce după sine anumite consecințe nedorite pentru unii sau alții...

Aș încerca să prezint, în continuare, cât mai pe scurt, două cazuri relativ recente, care au făcut destul de multă

vâlvă în presa israeliană. Unul este al unei femei-soldat, care își îndeplinea serviciul militar obligatoriu în biroul unui ofițer superior și care a scos din memoria unui calculator din biroul respectivului ofițer un număr de documente clasificate, considerate SECRETE și STRICT SECRETE, pe care apoi le-a transmis unui ziarist spre publicare. Al doilea caz are în vedere un document, pretins olograf, descoperit ulterior a fi fost un fals patent, prezentat ca autentic pe un canal de televiziune israelian, de un gazetar de foarte bun renume (de bună credință), document cică provenit dintr-un birou de consultanță și relații publice, sub antetul căruia se vorbea despre măsurile de denigrare ce ar fi urmat să fie întreprinse – de autori încă neidentificați – împotriva unor anumiți generali, care ar fi putut să fie candidați potențiali la postul de Șef al Marelui Stat Major al Armatei de Apărare a Israelului, în vederea convingerii ministrului apărării, să-l aleagă pentru funcția ce urma să devină vacantă, pe un anumit alt general și nu pe unul din ceilalți potențiali candidați la respectiva funcție.

Cine și ce fel de imunitate legală ar fi putut pretinde autorii respectivelor dezvăluiri de presă față de anchetele lansate ulterior de autoritățile competente?

Dar circumstanțele celor două cauze au fost și au rămas mult diferite. În primul caz, era vorba de o așa-zisă demascare a unor acțiuni pretins nelegitime ale armatei israeliene, care ar mai fi putut să fie coroborată anterior cu organele militare competente în chestiune și care ar fi putut să ofere anumite explicații politice și militare justificative, dar gazetarul, om cu convingeri politice mult prea ferme, dar și conducerea ziarului în cauză, cu conduceri foarte ferme politic, au crezut că ar avea dreptul să dea apă la morile unor denigratori sistematici ai țării și ai armatei ei...

În cel de-al doilea caz a fost vorba despre faptul că i se atribuiau generalului X niște intenții denigratoare la adresa camarazilor săi de arme, generalilor Y, Z și W,

în vederea câștigării favorurilor ministrului titular al departamentului, chemat să facă propunerea numirii. Pentru ca să reiasă clar și incontestabil că X nu a întreprins sau stimulat respectiva acțiune, dimpotrivă, că acțiunea denigratoare, împotriva generalilor Y, Z și W, ar fi urmărit tocmai scoaterea din cursă a lui X, ca urmare a ceea ce el, chipurile, ar fi făcut, pentru ca astfel să se justifice menținerea în funcție a actualului titular al șefiei M.St.M. sau orice altceva decât numirea nevinovatului autentic.

Ambele cazuri ar fi putut fi prevenite, dacă gazetarii implicați în „demascări" nu s-ar fi grăbit să-și publice găselnițele de răsunet, ci s-ar fi oprit o clipă să le verifice, cât de cât temeinic. Și nu mă refer mai ales la primul caz, în care era implicat un gazetar destul de tânăr și cu poziții politice prea bine cunoscute, ci la cel de-al doilea, în care s-a cam șifonat prestigiul unui gazetar mai vârstnic, cunoscut pentru profesionalismul și obiectivitatea sa obișnuite, dar care – probabil – s-a lăsat antrenat

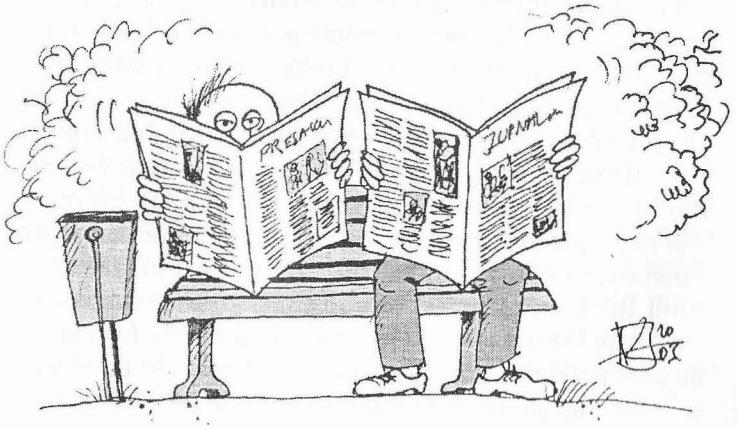

de lupta pentru audiență a posturilor israeliene de televiziune.

În general, cred că relativ recentele dezvăluiri de presă referitoare la scoaterea la iveală a unor informații nedestinate publicității și care se refereau la obiective aflate în legătură cu siguranța statului respectiv ar trebui să fie tratate cu ceva mai multă sensibiltate și responsabilitate de gazetarii dotați cu un oarecare simț al răspunderii cetățenești, oarecum și în spiritul recentelor declarații ale lui Sir John Sawen, șeful britanicului MI6, cu privire la faptul că cele mai multe dezbateri de presă pe temele unor secrete militare nu ar fi suficient de bine informate. Există situații în care – cred – gazetarul trebuie să acorde un anumit credit, fie și minimal, celor împuterniciți cu tratarea respectivelor problematici, fie și numai în numele imperativului unei mai corecte documentări gazetărești. O fi presa „câinele de apărare a democrației" și „a patra putere în stat", dar ar fi mult mai bine bine să recunoaștem, măcar din când în când, că pot exista și oameni mai bine informați decât gazetarii, cât vor fi fiind ei de luminați și de bine intenționați.

Pe de altă parte, ar fi bine să nu uităm că, în cele mai multe din cazuri, gazetarii lucrează pretutindeni în lume pentru niște patroni care își au propriile lor interese, care nu totdeauna sunt pur economice, ci și politice nemijlocit. Ceea ce înseamnă că o presă absolut obiectivă nu există și nici nu poate exista, oricât ne-am strădui noi să credem că un gazetar onest și sincer ar putea exprima părerile sale cinstite, care ar contrazice esențial vreunele din interesele patronului său. Știu, există – în literatură – și niște patroni, calificați de scriitorul american Upton Sinclair, în cursul anilor treizeci ai secolului trecut, ca fiind ROZ, adică un fel de capitaliști filantropi, care se ocupă de interesele angajaților lor ca de ale lor proprii; pe care patroni – sincer să fiu – nu-i prea văd pe nicăieri în lumea largă! În termenii noștri, niște patroni de ziare

care ar promova interese contrare celor ale lor. Cine i-a văzut pe undeva, să mi-i arate și mie!

În ce mă privește, cunosc în presa scrisă și vorbită israeliană pe un singur gazetar capabil să fie cât mai obiectiv față de subiectele tratate de el, Jakov Ahimeir, un intelectual de statură cu totul excepțională, care se declară a fi DE DREAPTA (reținând acum faptul esențial că aici, în Israel, noțiunile politice polare de DREAPTA și de STÂNGA au denotații și conotații specifice, foarte mult diferite de cele general acceptate pe vechiul continent), dar care gazetar este capabil, fără nicio dificultate vizibilă, să discute absolut obiectiv și responsabil și despre punctele de vedere ale celor care susțin opinii contrare celor împărtășite de domnia sa. Un caz absolut excepțional!

În încheiere, vreau să mai menționez un așa-zis amănunt – că, sub pretextul documentării jurnalistice, profesionistul poate să fie supus, nu rareori, unor perverse manipulări, în funcție de interesele patronatului sau ale unora din sursele sale de informații, mai mult sau mai puțin interesate de anumite consecințe directe sau mijlocite ale publicității rezultate din darea în vileag a unor anumite informații sau așa-numite informații.

Americanii spun că nu există dejunuri gratuite ("there are no free lunches"), iar aserțiunea aceasta este absolut adevărată; cu alte cuvinte, nimeni nu-ți oferă o informație din filantropism și/sau umanitarism nobil. Îndatorirea obligatorie a gazetarului, care încearcă să-și păstreze onestitatea și verticalitatea, fie și numai pentru el însuși, este să verifice cu multă atenție și responsabilitate toate motivele ulterioare posibile ale „filantropului", care îi oferă dejunul pretins gratuit și sunt deplin convins că el va reuși să găsească cu destul de multă ușurință interesele, nu tocmai virginale, care se ascund în spatele „gestului nobil". La urma urmelor, în aceasta constă esența muncii gazetărești.

Poate concluzia mea nu este deloc una optimistă sau luminoasă, cum s-ar cuveni, dar – pe de o parte – reflectă o anumită experiență îndelungată de viață, petrecută în România, în fosta, dar nedorita Uniune Sovietică, în Africa de Sud, din prejma decesului regimului de apartheid, la fel de nedorit, dar și din Israelul ultimelor două decenii. Pe de altă parte, nu pot uita aproape proverbul răposatului academician Grigore C. Moisil, care nu o singură dată m-a asigurat, cu o maximă seriozitate, că deosebirea dintre individul optimist și cel pesimist constă în faptul că cel din urmă este totdeauna cel mult mai bine informat!

Și trebuie să adaug, acum și aici, la toate cele de mai sus, și faptul absolut incontestabil că mult lăudata globalizare a economiei, deocamdată nu a adus nici cel mai modest spor de democrație și adevărată deschidere nicăieri în lume, chiar dacă astăzi există în țările foste ale „lumii a treia" mult mai mulți multimilionari și miliardari decât au existat pe vremuri acolo, unde foametea și mizeria, deși au scăzut relativ, sunt încă endemice. Pe de altă parte, trebuie să recunoaștem și faptul complementar că, odată cu masiva exportare a unor activități productive din lumea industrializată avansată spre statele „lumii a treia", unde forța de muncă este incomparabil mai ieftină, s-a produs în prima o masivă sporire a șomajului.

Iar cât despre masiva prostituare a unei părți însemnate a presei, odinioară de calitate (prin tabloide, gazete care se distribuie gratuit, dar încearcă să-și păstreze aparențe de decență), chiar din lumea democratică avansată, ce să mai vorbim.

IV. Documentarea în audiovizual

Documentarea în timpul filmărilor

Conf. univ. dr. **Lucian Ionică**
Universitatea de Vest din Timișoara
Facultatea de Științe Politice,
Filosofie și Științe ale Comunicării

1. Preliminarii

Toate manualele de specialitate recomandă, și pe bună dreptate, ca realizarea materialelor jurnalistice să se bazeze pe o documentare prealabilă cât mai temeinică. Ștefan Fischer, un regizor originar din România, stabilit de multă vreme în Germania, spune că, „indiferent de temă, trebuie să pornești de la ideea că în public există între 10 și 2.000 de persoane care știu mai bine decât tine subiectul respectiv. Eu îi numesc: *cei zece*, și îi simt în ceafa mea. Trebuie să fii pregătit să răspunzi la orice părere contrară și trebuie să știi cam de douăzeci de ori mai mult decât pui în film, ca să fii sigur că nu te blamezi pe tine și nu-ți blamezi nici postul de televiziune."[1]

Există, totuși, situații când, deși documentarea inițială este incompletă și, prin urmare, insuficientă, reportajul, ancheta sau documentarul etc. trebuie să intre în producție, adică să se înceapă filmările. Este vorba de subiecte ce presupun evenimente complexe, aflate în derulare, cu aspecte imprevizibile sau subiecte aflate la mare depărtare, în zone despre care sunt puține date sigure. Marian Voicu, autor de filme și realizator de programe tv, a parcurs asemenea experiențe: „De multe ori documentarea era imposibilă. În Ucraina, de exemplu, în ceea ce privește comunitățile românești de dincolo de

[1] Ștefan Fischer, interviu în manuscris, în colecția autorului.

Bug, nici măcar românii din Cernăuți, Odesa sau Kiev nu știau prea multe. Nu știau foarte bine unde sunt anumite sate. Nici măcar reprezentantul românilor în Rada Supremă, Ion Popescu, nu a știut să-mi arate pe hartă decât o zonă aproximativă, foarte vastă, unde ar fi satele românești înființate de boierii moldoveni în urmă cu 200 de ani. Așa că am mers pur și simplu prin stepa ucraineană, încercând, întrebând și am ajuns în satele românești."[2]

Alte cauze posibile care pot împiedica o documentare prealabilă satisfăcătoare o constituie resursele tehnice și financiare limitate sau presiunea termenelor de finalizare, în cazul producțiilor curente ale televiziunilor.

De fapt, chiar și în cazul unei temeinice pregătiri prealabile, căutarea de noi fapte sau dovezi trebuie să continue și în timpul filmării, excepție făcând doar câteva genuri, unde existența unui scenariu elaborat anterior și respectarea lui devine necesară: „Dacă este un documentar istoric sau unul biografic, ori o reconstituire a unui eveniment, atunci munca scenaristului va fi foarte asemănătoare cu cea depusă pentru un film de ficțiune."[3]

Documentarea desfășurată pe teren, în timpul filmării, face parte din specificul realizării reportajelor, anchetelor sau documentarelor de televiziune. Pentru a obține informații și date importante, uneori neașteptate, iar apoi pentru a le putea înregistra, este nevoie de o atitudine deschisă și de o reacție rapidă, atât din partea realizatorului, a cameramanului, cât și a întregii echipe. „Există niște *cadouri*, după cum le numesc eu – spune Ștefan Fischer –, niște lucruri pe care le găsești pe teren și pe care nici nu le-ai bănuit, sau situații care se produc în mod spontan în fața camerei tale, completând ceea ce ai vrut. Câteodată ele merg pieziș cu ce ți-ai închipuit.

[2] Marian Voicu, interviu în manuscris, în arhiva autorului.

[3] Barry Hampe, *Making Documentary Films and Reality Videos*, Henry Holt and Company, New York, 1997, p. 119.

În asemenea momente trebuie să ai o mare flexibilitate ca să accepți ceea ce nu a existat în concepția inițială și să vezi cum pot fi integrate în ceea ce ți-ai propus. În filmul final, intențiile de la început reprezintă doar 25-30%, restul sunt *cadourile* întâlnite pe teren. La fața locului poți să afli lucruri pe care nici nu le bănuiai."[4]

2. Etapele documentării

În audiovizual putem vorbi de trei etape ale documentării, corespunzătoare celor trei momente ale realizării unui material filmat:

a) *documentarea inițială* (în perioada de preproducție): pe ea se bazează decizia de a face filmul, precum și obținerea finanțării necesare. Se cercetează nu doar subiectul sau tema propriu-zisă, ci și împrejurările în care se vor desfășura filmările. Se vor stabili contacte cu persoane din zona sau mediul respectiv; acestea vor urma să sprijine echipa pe parcursul filmărilor. Atunci când bugetul producției o permite, se vor efectua prospecții și chiar interviuri documentare, care au drept scop strângerea a cât mai multe informații relevante.

b) *documentarea din timpul filmărilor*: este un element specific producțiilor audiovizuale. Uneori este vorba doar de completarea documentării inițiale, iar alteori, în situații speciale, îi poate chiar lua locul. Realizarea filmului *Nu te supăra, dar...*[5], de Adriana Pintilie, a pornit de la un articol de ziar, în care se vorbea despre un spital de psihiatrie. La fața locului s-a dovedit că informațiile publicate erau neadevărate. Filmul a fost totuși realizat, dar pe o cu totul altă idee: ea a apărut în timpul filmărilor, care au durat opt zile. A rezultat un film tulburător. Iată mărturia regizoarei: „La început eram pierduți, n-aveam nicio poveste, absolut nimic. Cred că au

[4] *Ibidem*, p. 19.

[5] 2007, 50 min.

fost cele mai groaznice patru zile din viața mea, le-am trăit într-o tensiune cumplită. După care l-am descoperit pe omul acela cu pietrele, care le mută mereu din stânga în dreapta. Atunci mi s-a părut foarte personală imaginea aceea, ea vorbea despre mine, despre viața noastră absurdă de fiecare zi. Până la urmă, noi ce facem, mutăm pietrele dintr-o parte în alta, într-un fel sau altul? Ne-am gândit să realizăm un documentar de 20 de minute, cu un singur cadru, în care omul acela mută pietre, și la sfârșit să spunem că asta face de 20 de ani. Apoi am descoperit lucruri noi, care au îmbogățit foarte mult povestea. Am aflat că marele lui dușman este ploaia. În momentul în care plouă, nu mai poate muta pietrele și atunci plânge, urlă, e complet nefericit. Mi-am dat seama de cantitatea enormă de afecțiune pe care o pune în acea acțiune. Pietrele respective sunt sensul vieții lui. I-am întrebat pe câțiva pacienți de ce cred că mută pietrele. Unul dintre ei mi-a dat un răspuns extraordinar: *I-au intrat în sânge. Dumitale, cu filmatul, nu e tot așa? Dacă filmezi, mai poți să te lași? Nu asta e ce-ți place, ce iubești? Așa și el, toată viața mută pietre, pentru că i-au intrat în sânge.* A devenit o metaforă a filmului: investim în ceva, care devine scopul nostru în viață."[6]

c) *postdocumentarea* (efectuată după terminarea filmărilor): în funcție de subiectul abordat și de genul materialului, se verifică și se completează unele informații, se caută noi dovezi, iar în ultimă instanță, dacă este necesar, se poate decide continuarea filmărilor, urmând o nouă pistă, relevată tocmai de datele obținute pe teren.

3. Pe teren

Documentarea efectuată fie în preproducție, fie pe teren, în timpul filmărilor, se desfășoară pe două planuri,

[6] Adriana Pintilie, interviu în manuscris, în arhiva autorului.

aflate în strânsă legătură. Primul dintre ele se referă la conținut, la informațiile legate de subiectul analizat, al doilea vizează identificarea aspectelor vizuale ce pot fi filmate, căutându-se răspunsul la întrebarea: ce se vede pe ecran? Este vorba de imagini relevante și sugestive pentru tema aleasă sau doar de imagini ce însoțesc în mod neutru un comentariu? Prin urmare, se vor căuta situații și evenimente care să fie filmate pe viu, documente foto sau înregistrări video, obiecte și locuri semnificative etc.

Atunci când pleci la filmare doar cu o intenție clară, dar nu și cu un plan foarte bine definit, el urmând să se modeleze în funcție de ceea ce se întâlnește pe teren, trebuie să adopți un mod de lucru, o strategie de filmare în consecință. Desigur, nu se merge la întâmplare, o anumită planificare există, dar ea trebuie să rămână deschisă, pentru a se adapta la ceea ce se va găsi la fața locului. Neatenția în stabilirea priorităților în filmarea subiectelor și a numărului de ore alocat pentru fiecare caz în parte poate duce la situația ca anumite aspecte importante să nu mai poată fi filmate, din lipsă de timp.

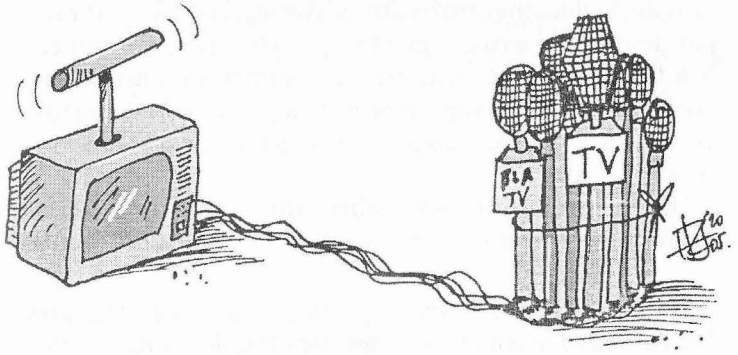

De aceea gestionarea atentă a acestei resurse poate preveni asemenea momente neplăcute.

Având în vedere că timpul este limitat, că de obicei nu te mai poți întoarce într-un loc ca să filmezi ceea ce, dintr-un motiv sau altul, nu ai făcut de prima dată, ideea de bază este să filmezi cât mai mult, tot ceea ce ți se pare că ar putea să-ți folosească, tocmai pentru că n-ai încă imaginea de ansamblu și nu poți să-ți dai seama cu adevărat de valoarea unui detaliu sau altul. Doar spre sfârșit lucrurile vor începe să se sedimenteze și să-și dezvăluie importanța. Aceasta este soluția optimă, chiar dacă astfel se adună foarte mult material, iar evaluarea și selectare lui ulterioară va lua mult timp.

Un loc important îl ocupă contactarea persoanelor care sunt implicate într-un fel sau altul în tema discutată. Se vor face cât mai multe interviuri, încercând să se sondeze în necunoscut, cu speranța de a descoperi lucruri importante, ce nu puteau fi anticipate. Realizatorul trebuie să verifice adevărul celor aflate, dacă nu cumva ele reflectă un anumit interes, dacă exprimă poziția unei tabere sau a alteia, ori reprezintă o simplă viziune personală, neîmpărtășită și de alții. Situația ideală ar fi să se poată face interviuri de documentare anterior filmărilor, dar în producția curentă de televiziune acest lucru nu este decât rareori posibil. „Obiectivul tău în interviurile de documentare este să vorbești cu cât mai mulți participanți și experți posibil. [...] Deoarece timpul este limitat, trebuie să evaluezi care dintre ei sunt cei mai buni, cei mai importanți pentru tine, cei mai în cunoștință de cauză, cei mai cooperanți și să le acorzi un timp corespunzător."[7]

De mare ajutor este stabilirea din timp a unui contact local cu o persoană care să joace rolul de ghid pentru

[7]Alan Rosenthal, *Writing, Directing, and Producing Documentary Films and Video*, Southern Illinois University Press, Carbondale and Edwardsville, 2002, p. 53.

echipa de filmare și să faciliteze legătura cu membrii comunității locale. La realizarea documentarului *Mascații*[8], în care este prezentat un obicei carnavalesc numit *Fărșang*, ce se desfășoară în sudul Banatului, la intrarea în Postul Paștelui, sprijinul dat echipei de filmare de către o familie din localitate, din Moldova Nouă, a fost valoros. Evenimentul se desfășoară pe parcursul a două sau trei zile și include mai multe centre de interes, datorate inițiativei mai multor persoane, care nu se coordonează în totalitate. „Programul" unei astfel de sărbători nu poate fi cunoscut din timp și în detaliu, el poate fi aflat, cu destulă dificultate, doar la fața locului, întrebând localnicii; în plus, el se poate schimba foarte ușor, neexistând rigori prea mari în acest sens. Prima condiție pentru reușita unui astfel de film este să afli ce, unde și când urmează să se petreacă, pentru a planifica traseul pe care urmează să-l parcurgă echipa, de la un loc la altul, eventual pentru a obține și mici schimbări ale programului, pentru a putea filma începutul unui moment sau altul. În asemenea situații, sprijinul unui localnic se poate dovedi esențial.

În cu totul alt context, al unor evenimente dramatice de anvergură internațională, rapiditatea în obținerea unor informații poate asigura reușita realizării unor materiale – fie că este vorba de date primite din redacție, unde se urmăresc depeșele agențiilor internaționale de presă, ceea ce oferă o imagine de ansamblu, fie că este vorba de contacte personale stabilite la fața locului cu alți jurnaliști: „Într-o astfel de zonă este bine să ai cunoștințe care lucrează pentru agențiile internaționale. De ce? Foarte simplu: pentru că au informații bune în timp foarte scurt."[9]

[8] 1999/2002, autor Lucian Ionică, 24 min.

[9] Adelin Petrișor, *Războaiele mele*, Polirom, Iași, 2010, p. 196.

4. Avantaje și dezavantaje ale documentării din mers

Avantaje

– ajută la depășirea unei înțelegeri, poate, superficiale, simplificatoare sau preconcepute a temei/subiectului;

– duce la îmbogățirea cu date și fapte a materialului;

– va aduce mai multă spontaneitate filmului, va fi mai plin de viață, câștigând în credibilitate și atractivitate.

Toate aceste plusuri nu apar automat, de fiecare dată. Ele depind și de capacitatea echipei de a valorifica oportunitățile care apar.

Dezavantaje

– tensiunea mare în care se lucrează: în contratimp, cu obligația de a face mereu alegeri, de a face față evoluției unor evenimente care nu pot fi prevăzute în totalitate etc.

– riscul de a nu înțelege exact ceea ce vezi, de a interpreta greșit anumite detalii, neobservând lucruri importante;

– riscul de a fi dus în eroare sau chiar manipulat de cei implicați, care au interesul să prezinte lucrurile într-o manieră favorabilă lor;

– cantitatea mare de material obținută implică o activitate laborioasă de evaluare, selectare și ordonare;

– uneori apare necesitatea unei documentări suplimentare în perioada postproducției, pentru a clarifica unele din datele noi, obținute pe parcursul filmărilor.

5. Concluzii

Deși documentarea efectuată din mers, pe parcursul filmărilor, nu poate înlocui o temeinică documentare prealabilă, ea are un rol foarte important, care nu trebuie subestimat. De fapt, cele două tipuri de documentare sunt complementare.

Ca realizator de televiziune, trebuie să te adaptezi la condițiile specifice acestui mod de lucru, pentru a minimiza riscurile și a beneficia de avantajele arătate mai sus.

Bibliografie

Hampe, Barry, *Making Documentary Films and Reality Videos,* Henry Holt and Company, New York, 1997.

Glynne, Andy, *Documentaries... and how to make them*, Kamera Books, Harpenden, 2009.

Petrișor, Adelin, *Războaiele mele,* Polirom, Iași, 2010.

Rabiger, Michael, *Directing the Documentary,* Focal Press, Oxford, 2004.

Rosenthal, Alan, *Writing, Directing, and Producing Documentary Films and Video*, Southern Illinois University Press, Carbondale and Edwardsville, 2002.

Verificarea informațiilor, inima vie a jurnalismului

Dr. **Nicolae Melinescu**
Televiziunea Română, București

Din motive pur didactice sau din rațiuni teoretice, documentarea este adesea prezentată ca o procedură fragmentară în trei faze: *pre-documentarea*, *documentarea* pe subiect, eveniment sau temă, și *post-documentarea*. Este, probabil, un raționament de clasificare inspirat de însăși practica editării video din producția de televiziune, unde coexistă, se succed și se condiționează pre-producția (care pornește de la **idee** și include prospecțiunea, aranjamentele logistice și redacționale), producția efectivă (**filmări în teren**, interviuri, cercetarea și selectarea materialelor de arhivă, premontajul și montajul audio-video) și post-producția (definitivarea coloanei sonore, inserțiile de elemente audio pe coloana sonoră, **prelucrarea superioară** a imaginii și etalonarea video și audio).

În cazul documentării, ca proces de acumulare, verificare și referire (argument de ansamblu al veridicității), cred că aceasta reprezintă a doua condiție vitală a existenței jurnalistului, după aceea de a se hrăni și de a respira, ca să rămână în viață sub nobila povară a căutării acelor informații veridice, de interes general și de noutate absolută, care pot constitui un produs media sau audio-vizual semnificativ și relevant pentru public, la un moment dat.

Funcția morală a documentării este protejarea acestui public, eterogen, de multe ori necunoscut și cel mai adesea imprevizibil, de pseudo-informații sau de

informații trunchiate, de adevăruri parțiale și de minciuni nevinovate.

„Când ne referim la noile media, cuvinte cum ar fi *războiul audiențelor, televiziune de scandal* sau *jurnalism tabloid* au devenit parte a caracterizărilor curente și ale unor percepții din ce în ce mai larg răspândite. În lupta pentru cucerirea pieței, dezvăluirile senzaționale, șocante sau scandaloase au înlocuit treptat informațiile serioase, semnificative, din preocupările curente ale jurnalistului".

Documentarea, ca stare permanentă, alimentată de curiozitatea profesională, ordonată de disciplina cunoașterii și de discernământ în invocarea precedentelor, nu este și nu rămâne un exercițiu în sine. Acumulările constante aduc în timp siguranță în afirmații, acuitate în perceperea faptelor și o capacitate generoasă de evaluare și redare a subiectelor, care constituie esența demersului jurnalistic. Documentarea este productivă pentru relatări despre evenimente previzibile. Acestea sunt cazurile în care timpul permite cercetarea riguroasă a temei, contactarea unor persoane apropiate evenimentului și întocmirea unor fișe documentare sau chiar a unui dosar de date și referințe, util în tratarea subiectului anunțat.

Cultura profesională și documentarea amplă își dovedesc utilitatea enormă la evenimentele imprevizibile. Britanicii numesc secția reporterilor „stația de taxi" (vezi Ivor Yorke, *Television Production*), pentru că fiecare reporter pleacă pe teren la evenimente care apar și se anunță interesante. Nu mai e timp de pre-documentare și nici de cercetare prealabilă. O parte din informațiile esențiale sunt furnizate de evenimentul însuși, de martorii oculari. Ulterior, se adaugă rapoarte oficiale și evaluările analiștilor. Dar până la ele faptele curg și trebuie explicate. Aici este locul de inserție al documentării personale, al acumulărilor de informații conexe sau paralele.

Din sintetizarea și verificarea informațiilor pe domenii, evenimente, personalități, zone și situații rezultă nu numai valoarea publicistică, ci și valoare morală dată de:

– credibilitate;
– integritatea generată de discernământ;
– decență bazată pe onestitate și respect pentru alții.

Așa cum arăta Louis Alvin Day, când reporterii sunt acuzați de lipsă de considerație față de subiectul abordat, li se impută, de fapt, lipsa de cultură profesională[1], iar aceasta lipsă nu poate fi eliminată decât de o documentare susținută, permanentă și din surse credibile. Este un fapt larg acceptat că jurnalistul de azi trebuie, prin natura lucrurilor, să fie agresiv uneori în confruntarea cu oamenii evenimentului. De multe ori aceștia au rețineri, mai ales în fața microfonului sau a video-camerei, informațiile pe care le dețin îi defavorizează, au avut experiențe negative după întâlniri cu ziariștii sau ignoră, pur și simplu, mass-media, ca pe un rău social. Atitudinea aceasta are, la rândul ei, origini motivate în unele cazuri și de faptul că reporterul a depășit limita dintre comportamentul profesional și agresivitatea gratuită, care devine contraproductivă.

În urma unor asemenea încălcări de statut, unii dintre practicienii producțiilor media au ajuns să fie priviți ca niște indivizi egoiști, care au grăbit o criză de încredere. Așa cum observau James A. Jaksa și Michael S. Pritchard, atitudinile față de jurnaliști devin negative din cauza părerii tot mai larg răspândite că aceștia nu-și vor găsi liniștea până când nu ajung, nu la adevăr, cum ar fi de așteptat, ci la senzațional, la relatarea abuziv-emoțională, mult mai interesantă pentru măsurătorii de audiență și cotă de piață sau pentru plătitorii de publicitate[2].

---

[1] Louis Alvin Day, *Ethics in Media Communications*, Thomson Wadsworth Belmont CA, 2006, p. 13.

[2] James A. Jaksa and Michael S. Pritchard, *Communication Etics: Methods and Analysis*, 2nd ed., Belmont CA, Wadsworth, 1994, p. 12-18.

Un exemplu recent de comportament scandalos, în care publicul a fost luat ostatic în numele „adevărului despre război", este cel al dezvăluirilor unor rapoarte secrete privind intervenția americană în Afganistan. Informațiile despre colaboratorii civili locali sau victimele nevinovate ale unor raiduri ale coaliției multinaționale îndreptate împotriva extremismului taliban au fost șocante, au fost preluate de mass-media internațională și difuzate ca marea descoperire jurnalistică, alimentată de un mecanism de marketing bine pus la punct. Ceea ce a scăpat din vedere pentru mulți dintre cei care au preluat informațiile a fost faptul că toată această scenetă mediatică a fost o perdea de fum, o cascadorie derizorie. Autorul scandalului declanșat de publicarea raporatelor secrete, pe lângă faptul că a pus în pericol viețile a mii de afgani și ale militarilor din teatrul de operațiuni, s-a impus la scenă deschisă pentru ca lumea să uite sau să nu observe că este, de fapt, un infractor din cyberspace, un condamnat de drept comun. Fondatorul site-ului a primit o pedeapsă cu închisoare de opt ani în țara de origine, Australia, pentru că a accesat ilegal site-uri ale guvernului și ale unor instituții ale statului, cu care individul nu avea nicio legătură. La o analiză lucidă, este evident că Julian Assange nu a avut decât un singur scop și o singură speranță mediatică: a confirmat distribuirea în rolul principal dintr-o telenovelă planetară a unui adolescent întârziat, nemulțumit că nu-l ia nimeni în seamă.

Efectul dezastruos al unui gest exhibitiv este că, din grabă sau din neglijență, pe măsură ce timpul va amortiza scandalul, Wikileaks și părintele lui denaturat pot să devină sursă de date și să fie citați ca referință competentă și independentă, iar „documentarea" să fie astfel încheiată pentru un jurnalist aflat la început de drum.

Iată de ce revin la relația dintre documentare și responsabilitățile producțiilor media (tipărite, difuzate

sau filmate). Louis Alvin Day observa în lucrarea citată anterior[3] că minciuna, înșelătoria și necinstea sunt atât de prezente în lumea de azi, încât cei care invocă principiile eticii profesionale se simt, probabil, ca niște dinozauri, ca niște cavaleri rătăcitori în apărarea adevărului apreciat drept valoare fundamentală. El argumentează, totuși, că adevărul aduce cu sine încrederea publicului, un bun esențial într-o societate democratică.

Ted J. Smith ar ptea fi considerat un dinozaur doar de răuvoitori, pentru că analizele lui conservă speranța celor patru responsabilități ale mass-mediei în societatea contemporană:

– să prezinte fidel, amplu și inteligent evenimentele curente, într-un context care le conferă un înțeles. Presa nu numai că trebuie să fie exactă, ci să și facă deosebirea clară dintre fapte și opinii. Faptele singure sunt insuficiente. Producțiile informative au menirea să relateze adevărul despre fapte, plasând evenimentele în perspectivă și evaluând credibilitatea surselor[4].

– să servească drept forum de manifestare a criticilor și a controverselor argumentate. Mass-media poate oferi o platformă a schimburilor de opinii, chiar și a celor contrarii propriilor vederi sau opinii ale producătorilor de emisiuni, reportaje sau documentare. Astfel, mass-media își dovedește fidelitatea față de adevărul pe care, teoretic, îl slujește dincolo de pozițiile partizane;

– să protejeze imaginea reprezentativă a segmentelor constituente ale societății. Grupurile rasiale, sociale și culturale trebuie prezentate fără recurgerea la stereotipuri. Responsabilitatea socială reclamă din partea mass-mediei un rol afirmativ în construirea descrierilor pozitive, atât prin conținutul informativ, cât și prin cel de divertisment;

---

[3] Louis Alvin Day, *op. cit.*, p. 39-40.

[4] Clifford Christians, *Enforcing Media Codes*, în *Journal of Mass Media Ethics*, 2001, no. XXIII, p. 14.

– să prezinte responsabil și clar obiectivele și valorile societății, să transmită patrimoniul cultural, consolidând astfel tradițiile și virtuțile istorice[5].

Acestea sunt mai mut decât linii directoare, sunt idealuri și, prin comparație cu practica presei de zi cu zi, par tot mai des visuri frumoase ale unor nostalgici obișnuiți cu regularizările oficiale și cu frazele înălțătoare ale perioadelor romantice. Ceea ce vedem pe ecranele televizoarelor și, mai nou, pe display-urile calculatoarelor, ale telefoanelor mobile sau ale iPod-urilor nu se potrivește cu aceste precepte desprinse, parcă, din filele de început ale istoriei presei.

Galopul după noutatea absolută, cursa spre o linie de sosire imaginară, la capătul căreia se află cititorul, ascultătorul sau telespectatorul, nu mai lasă loc acelei secunde minime, în care autorul mesajului se detașează, ca să vadă cu ochii adversarului său produsul propriu și eventualele lui defecte sau neajunsuri.

„Fără să urmeze un cod standardizat, fiecare jurnalist acționează în virtutea unor metode frecvent personale de verificare a informațiilor, verificare conformă cu o disciplină proprie, mai mult sau mai puțin riguroasă"[6].

Nu numai practicienii, ci și teoreticienii producțiilor media, indiferent de calea de comunicare aleasă – tipar, radio sau tv –, au fost de acord că *esența jurnalismului este verificarea*. Disciplina acestei operații esențiale desparte profesionalismul de amatorism și publicistica de divertisment, propagandă sau literatură de ficțiune, divertismentul fiind înțeles ca un exercițiu recreativ, iar propaganda ca o selecție a faptelor și evenimentelor în interesul unui scop anume, și literatura de ficțiune ca o creație personală, după scenarii inventate[7].

[5] Ted J. Smith, *The Socrates Syndrome, Quail,* April 1988, p. 20.

[6] Ted J. Smith & Tom Rosenstiel, *The Elements of Journalism,* The Three Rivers Press, New York, 2007, p. 79.

[7] Walter Lippmann, *Liberty and the News,* New Brunswick NJ and London, Transaction Publishers, 1998.

Nu ar fi corect să plasăm cursa contra cronometru pentru exclusivitate numai în perimetrul ignorării unor principii profesionale fundamentale. Pentru că jurnaliștii de azi nu au de luptat doar cu confrații de breaslă. Numărul comunicatorilor a crescut amețitor și orice organizație, structură, asociere se manifestă în infosferă[8], apărându-și propriile interese cu propriile argumente. În acest spațiu tot mai aglomerat, apare un nou fenomen: **tirania autorității**. Jurnalistul trebuie să acorde încredere unei comunicări oficiale, pentru că ea este emisă de o autoritate recunoscută în plan politic, social, științific, cultural. Chiar și în teritoriul atât de riguros al dicționarelor și lucrărilor de referință, garante ale acurateții, pot să apară inexactități. În *Dicționarul explicativ englez-englez pentru avansați*, al lui A.S. Hornby, unul din cele mai serioase instrumente lexicografice, numele României este scris corect, Romania, dar pronunția dată este incorectă /ru: 'menia/. Numele țării vine de la Roma, în engleză Rome, pronunțat /rəum/ și deci și derivatul corect este pronunțat /rəu'meinija/[9].

Două exemple mi se par revelatoare pentru asemenea capcane ale autorității.

În timpul celei de-a doua invazii americane în Irak, Jessica Lynch s-a aflat într-un transportor care făcea parte din colona principală care a intrat în Irak dinspre Kuweit. Din cauza prafului și a necunoașterii terenului, camionul în care se afla a rătăcit drumul, s-a izolat de coloana principală și a fost atacat de irakieni. Toți camarazii tinerei de 19 ani au fost anihilați. Jesica, unica supraviețuitoare, a fost rănită, salvată de atacatorii

[8] Termen creat de autor pentru desemnarea spațiului virtual în care circulă toate informațiile, mai puțin cele secrete și confidențiale. (n.a.)

[9] A.S. Hornby, *Oxford Advanced Learner's Dictionary,* Fourth edition, Tenth Impression 1993, Oxford University Press, Appendix 6, p. 1533.

irakieni și dusă la spitalul din Nassirya, unde a primit îngrijirile necesare. După opt zile, trupele speciale americane au recuperat-o într-o operație spectaculoasă, înregistrată de către un miliar al Pentagonului. Imaginile difuzate de toate marile televiziuni, inclusiv de Televiziunea Română, au făcut senzație. Dramatismul și contextul acțiunii au făcut din tânăra blondă un adevărat Rambo, a fost întâmpinată acasă în Virginia ca o eroină a războiului modern și a primit trei decorații, între care și „Purple heart[10]". Când emoțiile s-au mai stabilizat, unii reporteri au întrebat Pentagonul dacă imaginile distribuite au fost editate video și dacă, eventual, pot fi difuzate imaginile întregii înregistrări sau dacă eroina acestor întâmplări poate fi intervievată. Răspunsul a fost categoric NU în ambele cazuri. Restul imaginilor ar fi dezvăluit modul de operare al trupelor speciale americane, iar Jessica și-a pierdut memoria și nu și-o va mai recăpăta niciodată. Final de capitol! Imposibilil de verificat din surse independente, povestea ei a rămas povestea Pentagonului. În 2007, la audierile din Congresul american consacrate reformării armatei, Jessica Lynch a negat toată povestea, tot dramatismul și a recunoscut că a fost rănită când s-a răsturnat camionul în care se afla, că nu a tras niciun foc, pentru că arma de asalt M14 s-a blocat și că a fost tratată foare bine și competent la spital de către medicii irakieni, fără a căror intervenție și-ar fi pierdut laba piciorului. Dar pentru aceste dezvăluiri a fost nevoie de un ecart de patru ani[11]. Rareori mass-media și-a recunoscut inducerea în eroare!

Al doilea exemplu mi-a fost sugerat tot de o poveste de război, genocidul din Ruanda. Geralul Romeó Dalaire,

[10] Decorație militară a Statelor Unite, creată în aprilie 1917 și acordată, în numele Președintelui, combatanților răniți în misiune de luptă.

[11] Vezi și John Kampfner,"*Rambo image was based on lie*", says US war hero, Jessica Lynch", April 25, 2007.

comandantul trupelor ONU desfășurate în 1993 pentru dezangajarea trupelor insurgente ale colonelului Paul Kagame și a trupele guvernamentale, în baza hotărârii Consiliului de Securitate, a trimis un raport, încă de la începutul sinistrului an 1994, Departamentului pentru operațiuni de menținere a păcii și subsecretarului general ONU, Kofi Annan (care a ajuns ulterior secretar general al Organizației), în care avertiza asupra pericolului unui masacru al populației minoritare tustsi de către majoritatea hutu. El a cerut autorizarea de a interveni pentru suprimarea depozitelor clandestine de arme și pentru prevenirea unui dezastru umanitar. Kofi Annan personal i-a cerut să respecte strict mandatul încredințat, deși

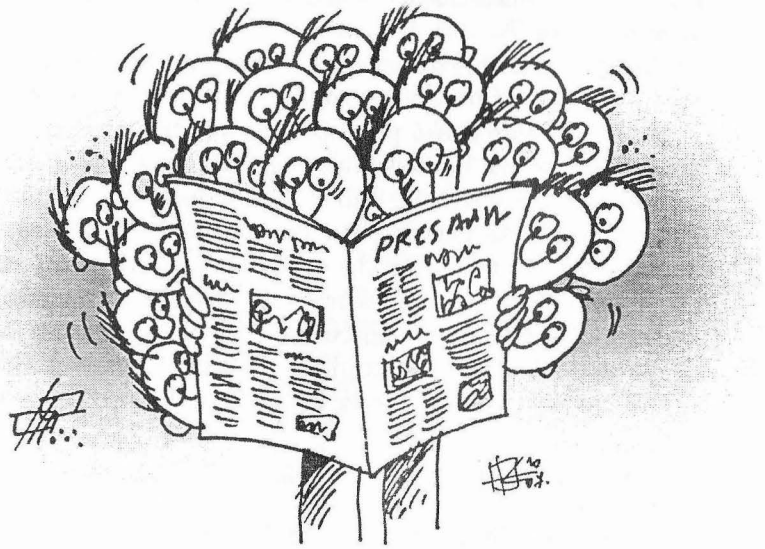

intervenția căștilor albastre ar fi prevenit genocidul din lunile care au urmat. Mass-media a fost informată, prin comunicatele de presă, că trupele ONU își respectă statutul de forță nebeligerantă și aceasta a fost nota dominantă a relatărilor din zonă. Nimeni nu a știut, la acea vreme, de avertismentele generalului canadian, care a asistat neputincios la îndeplinerea previziunilor sale sumbre. Știrea de presă a rămas cantonată în informația oficială. După șapte ani și după o agonie psihică vecină cu sinuciderea, generalul și-a scris memoriile din Ruanda și faptele au fost repuse în dreptul lor. Kofi Annan s-a încăpățânat să nu recunoască greșeala care a costat viețile a peste 800 de mii de oameni și puțini au fost cei care s-au aplecat asupra cărții lui Dalaire, în care a fost documentată, cu onestitate, întreaga confuzie care a dus la cel mai sângeros episod din a doua jumătate a secolului XX[12].

Rigorile relatării veridice presupun triunghiularea informațiilor, verificarea din trei surse credibile, obiective și competente[13].

Anumite surse – guverne, parlamente, instituții ale statului – distribuie date despre propria activitate. Comunicatele de presă presupun că aceste structuri cu autoritate recurg la surse inaccesibile jurnaliștilor sau publicului larg. Selecția, redactarea și difuzarea datelor sunt exclusiv de competența emitentului. Jurnalistul preia aceste date, de multe ori greu de confruntat cu surse independente. E adevărat că autoritatea emitentă își asumă răspunderea pentru informațiile difuzate și de aceea ea trebuie citată explicit. În cazul în care informațiile respective se dovedesc inexacte, din reavoință sau

[12] Vezi Romeó Dalaire, *Shake Hands With the Devil. The Failure of Humanity in Rwanda*, Da Capo Press, 2003 p. 328-370.

[13] Jonathan Grix, *Demistifying Postgraduate Research*, University of Birmingham Press, Birmingham, 2001, p. 83.

din întâmplare, cel mai adesea este retezat capul mesagerului, jurnalistul.

Definit a fi câinele de pază al democrației, jurnalistul este frecvent privit în cercurile oficiale ca un rău necesar, chiar și în societățile apropiate de idealurile democrației. „Înainte de apariția Internetului, reporterii de teren, porniți în căutarea informațiilor, erau în marea majoritate jurnaliști. Cu timpul, guvernele din toată lumea au dezvoltat strategii sofisticate, e adevărat imperfecte, de a controla activitatea acestor indivizi, începând cu respingerea sau anularea acreditărilor în cercurile puterii și terminând cu arestarea sau chiar asasinatul. Web-ul a schimbat ecuația și oricine are acum posibilitatea de culegere și difuzare a unor informații interesante din propriul punct de vedere. Numărul practic nelimitat al culegătorilor de informații aduce noi provocări în calea autorităților, care încearcă să le suprime chiar la sursă"[14].

Infosfera abundă de surse, emitenți și transportatori. Cu patru decenii în urmă, ca reporter stagiar, am descoperit instrumentele documentării într-o încăpere de dimensiuni medii, încărcată cu rafturi pe care erau plasate dosare, marcate riguros după țară, temă sau personalități și alimentate constant cu tăieturi din ziare sau telegrame de presă venite pe teleimprimatoarele agențiilor internaționale de știri. Pregătirea unei relatări însemna căutare, vânătoare după referințe, date precedente, bilanțuri și sinteze care să alcătuiască temelia pe care construiam o nouă relatare. Adăugați acestei operațiuni cenzura de la celălalt capăt al producției editoriale și veți avea imaginea, fie și sumară, a demersului publicistic. Am aflat din povestirile unor colegi călătoriți și experimentați că, în alte țări, marile redacții ale vremii, cu mijloace și fonduri generoase, dublau dosarele de documentare cu microfilme, pe care erau

[14] Joe Simon, *Good Digital*, in *Columbia Journalism Review*, March/April 2010, vol. XLVIII, no. 6, New York, p. 12.

stocate informațiile, modalitate mult mai rapidă de depistare a surselor de interes tematic decât frunzăritul prin hârtii.

Acum, mai tinerii colegi de breaslă sunt inundați de infinite surse aflate „doar la un click" distanță pe tastatura computerului. Ceea ce cred că îi poate salva din acest deluviu de date este scara valorilor și criteriile de selectare a surselor. Primordială rămâne *veridicitatea*, și aici, însă, cu scepticismul constructiv al jurnalistului care nu crede absolut totul numai pentru că așa i se spune. Verificarea rămâne ancora unui proces editorial onest și util. Pentru că, „din clipa în care știrile au devenit o marfă accesibilă imediat și continuu în locuri de desfacere nelimitate, verificarea – însăși inima vie a jurnalismului credibil, pus în slujba publicului – este supusă unei presiuni crescânde. Această presiune provine din două surse:

– tentația de a publica/ difuza imediat, de dragul exclusivității, cu conștiința că o eroare poate fi oricând corectată printr-o revenire;

– impulsul de a publica o știre pentru simplul motiv că evenimentul care a generat-o s-a produs și se poate dezvolta într-o bombă de presă[15].

Disciplina verificării este un demers personal, este o instrucție a rigorii, cu dividende profesionale în timp. Ea nu a fost generată de actuala invazie informațională, ci este o cerință evidentă încă din perioada realismului secolului al XIX-lea sau al obiectivismului secolului XX. „Nu contează că știrile nu sunt măsurabile după rigori matematice. De fapt, tocmai faptul că știrile sunt produse atât de complexe și imprevizibile face ca relatările bune să se bazeze pe exercitarea celor mai ridicate virtuți științifice"[16].

[15] Dan Gillmor, *The End of Objectivity*, in *Bayosphere*, San Francisco, January 2005.

[16] Walter Lippmann, *The Press and the Public Opinion*, in *Political Scinece Quarterly*, 46, June 1931, p. 155-156.

Pe măsură ce jurnalistul alocă tot mai mult timp efortului de sintetizare a datelor care vin ca un torent din sursele de informare generale, specifice și proprii, crește riscul unei atitudini pasive, care-l transformă din culegător de informații în receptor al acestora. „Ca să combatem asemenea pericol, o evaluare mai atentă a înțelesului primar al obiectivității ne-ar ajuta să punem media la locul lor cuvenit. Jurnalismul și știința au aceleași origini intelectuale. Aceeași gândire care a elaborat primul amendament [al Constituției americane] – ideea că din diversitatea de păreri vom afla adevărul – a dus la o metodă științifică de cercetare. Cred că legătura dintre jurnalism și știință ar trebui refăcută, pentru că această legătură evidențiază obiectivitatea metodei"[17].

În asemenea aserțiuni ample, teoretizante, persistă pericolul pierderii direcției fundamentale a documentării – *cunoașterea*. Disciplina verificării se plasează, totuși, pe fundamentul solid al conceptelor de bază:

– rigoarea și reținerea în fața unor manevre distorsionante. Mijloacele tehnologice permit în ziua de azi trucarea credibilă a realității. Dacă într-un reportaj tv, în timpul înregistrării imaginilor pentru rola B, se aude o sirenă de poliție sau ambulanță și această „fotogramă sonoră" este speculată pentru efectul dramatic prin ignorarea desfășurării firești a evenimentului, produsul editorial trece din domeniul relatării în cel al impresiei, al speculației și chiar al ficțiunii;

– fidelitatea față de realitate. Introducerea unor elemente străine înseamnă, în ultimă instanță, minciună, distorsionarea ideii potrivit căreia jurnalismul este dedicat adevărului;

– transparență. Dacă jurnalistul caută faptele care constituie structura de forță a produsului editorial, el își consolidează credibilitatea. Demersul său devine evident

[17] Phil Meyer at Columbia College Forum, St. Petersburg, Florida, 26 February 1998.

și scapă de capcanele mistificării. Practic, comunicarea a ceea ce știe jurnalistul prin valorificarea surselor creează și mecanismul intern al disciplinei de verificare a acestora și permite dezvăluirea întregului proces în fața publicului, care devine partener din spectator[18].

Disciplina verificării și mai ales noțiunea de *transparență* reprezintă etape puternice în abordarea sau eliminarea unui mare pericol: partizanatul. În numeroase discuții cu colegi de profesiune sau cu distinși membri ai corpului academic am susținut, nu fără a fi combătut, că, în cazul jurnalismului, obiectivitatea absolută reprezintă un deziderat spre care profesioniștii dedicați tind să ajungă, fără să-l atingă vreodată. Motivul evident este că fiecare om își aduce în exercițiul publicistic propria personalitate, propria cultură, propriile simpatii și antipatii, firești pentru oricare individ.

Partizanatul, nu neapărat politic sau ideologic, influențează raționamentul și emoțiile jurnalistului și în ele intervin prejudecățile, experiențele trecute. Pericolul cel mai mare îl reprezintă inserarea părerilor personale cu statut de fapte sau adevăruri verificate. Excepție fac analiștii, comentatorii sau editorialiștii invitați să-și prezinte tocmai punctul de vedere personal. Dar și în cazul lor aprecierile subiective se referă la explicarea evenimentului, explicare care nu distorsionează faptele, ci le ordonează conform viziunii autorului.

Suprimarea într-o măsură cât mai mare a partizanatului presupune:

– sistematizarea faptelor în conformitatea cu evenimentele reale;

– transparență și tratarea publicului ca partener cu drepturi egale[19].

[18] Amy Mitchell and Tom Rosenstiel, *Don't Touch That Quote*, in *Columbia Journalism Review*, New York, January 2000, vol. XVVI, no. 1, p. 34-36.

[19] Jack Fuller, *News Values: Ideas for and Information Age*, University of Chiago Press, Chicago and London, 1996, p. 103.

Aparent, un labirint fără sfârșit se deschide în fața celor care sunt dedicați adevărului. Dar experiența și cultura profesională colectivă pot și aici să furnizeze tehnici de verificare. Reid MacCluggage recomanda:

– editarea cu scepticism. Ceea ce presupune o analiză a produsului editorial finit cu ochii „dușmanului", verificarea amănunțită a fiecărui element, citat, cifră bilanțieră sau nume propriu;

– evitarea oricărei speculații. Receptorul, care primește informații corecte despre fapte reale și nu impresii, va ajunge singur la concluziile ce decurg firesc din relatarea fidelă evenimentului;

– evitarea surselor anonime. Ele dau tensiune într-o relatare, plasează o miză excedentară pe fapte și evaluări, dar abundența lor provoacă senzația de manipulare, de mistificare[20].

Sursele anonime rămân un pericol, dar și o tentație. De obicei, informațiile lor au un caracter exclusivist, senzațional și contribuie la amplificarea stării de așteptare și a curiozității publicului. Ele au avantajul sau meritul unor viziuni neconforme, detașate sau independente de sursele principale identificabile. Dar ele îl privează pe autorul mesajului publicistic și pe receptorul acestuia de un element esențial al procesului comunicațional: cine, ce spune/ face? Al Kamen nu exclude recurgerea la asemenea surse, dar recomandă prudență și propune un set de puncte de încercare a acestora:

– în ce măsură sursa are acces direct la fapte, persoane și situații despre care susține că are informații proprii?

– ce motive are să ascundă, să mistifice sau să deturneze fapte importante, care ar putea modifica relevanța informațiilor?

– cât de utile sunt datele sursei anonime pentru elementele de bază ale relatării?

[20] Reid MacCluggage, *The Day*, in Bill Kovach and Tom Rosenstiel, *The Elements of Journalism*, p. 104.

– datele transmise reprezintnă fapte sau impresii ?
– care sunt temeiurile credibilității?
– cum poate fi prezentată sursa anonimă pentru ca ea să fie totuși credibilă pentru public?[21]

Producțiile editoriale se bazează pe știre atât pentru fluxul informativ curent, cât și pentru dezvoltările publicistice ulterioare. Fiecare știre debutează pe pilonii informaționali construiți din fapte (și imagini, în cazul producției de televiziune) și cuprinde ingredientele de bază, pe care Joel Best le privește ca pe niște „cărămizi" constitutive[22].

Știrile, în sensul cel mai larg acceptat, sunt asimilate ca un mecanism care aduce în atenția publicului lumea exterioară, dându-le membrilor săi informațiile pe care aceștia nu le pot culege nemijlocit. Din acest punct de vedere, știrea este o informație din surse secundare (în cazul relatării directe de către jurnalist) sau terțe (în cazul în care jurnalistul, la rândul lui, citează martori oculari sau alte surse directe). Oamenii urmăresc știrile ca să afle ce se întâmplă în lumea din jurul lor, mai apropiată sau mai îndepărtată, și ca să-și formeze o opinie asupra evenimentelor curente. Deni Elliot remarca, nu fără oarecare maliţiozitate, că „și cel mai cinic membru al publicului își culege informațiile care-l interesează tot din media"[23].

În aceste condiții, jurnalismul informativ poate fi caracterizat prin două funcții:

[21] Al Kamen, *In the Loop: Ambiguously Anonimous*, in *The Washington Post*, October 19, 2005, p. 19.

[22] Joel Best, *Threatened Children*, University of Chicago Press, Chicago, 2008, p. 22.

[23] Deni Elliot, *Tales from the Darkside: Ethical Implications in Disaster Coverage*, in Lynne Walters (ed.), *Bad Tidings: Communication and Catastrophe*, Hillside NJ Erlbraum, 1989, p. 162.

– să aducă în atenția colectivă evenimente, teme, preocupări și indivizi care prezintă interes și care ar putea fi ignorați în alte condiții. Din acest punct de vedere, mass-media generează „o ordine de zi" (*agenda setting function*). Calitatea și natura relatării unui anumit subiect determină modul în care acesta este perceput de public, dacă el are consecințe asupra grupului sau a comunității. Evident, persistă pericolul ca, prin alocarea spațiului de difuzare a unor evenimente în detrimentul altora, mass-media să redimensioneze valoarea reală a acestora[24];

– să influențeze publicul în evaluarea informațiilor conținute de știri. Aceasta este, adesea, definită ca funcție de încadrare (*framing function*) și conține mijloacele de comunicare verbală și vizuală folosite pentru conferirea înțelesului unor acțiuni, evenimente și teme care ghidează interpretările vieții sociale. Această funcție determină modul în care publicul judecă și comentează evenimentele aduse în atenția generală[25].

Aceste funcții au rămas, s-au amplificat și se manifestă deferit în cele trei medii fundamentale – tipar, unde hertziene și transmisia audio-video –, în virtutea modificărilor structurale din industria știrilor.

Cea mai semnificativă și profundă mutație în interiorul acestei industrii a fost tranzitarea către modelul „profit" al producției de știri, lansat cu succes de creatorul CNN-ului, Ted Turner, la începutul anilor '80. El a perceput știrea ca o marfă cu un potențial comercial uriaș, iar publicul a fost privit ca un consumator docil, dispus să plătească.

[24] William K. Bunis, Angela Yancik and David A. Snow, *The Cultural Pattern of Sympathy Towards the Homeless and Other Victims of Misfortune, Social Problems*, 43, no. 4, 1987, p. 402.

[25] Marcus Brewer and Maxwell McCombs, *Setting the Community Agenda*, in *Journalism and Mass Communication Qaurterly*, 73, no. 4, 2004, p. 1135-1155.

Până la explozia canalelor de știri 24/7, producția de știri a fost tratată din interior în mod prioritar, ca un serviciu public, ilustrat prin excelență de BBC. Potrivit acestui tip de jurnalism, fluxul informațional se plasa în afara calculelor contabile, pentru că, odată cu stabilirea credibilității departamentului de știri, creștea încrederea publicului în furnizorul de știri și, implicit, în publicația, sudioul de radio sau de televiziune căruia îi aparținea redacția/direcția/departamentul ȘTIRI. „Pe piața media acutală, mai ales în marile corporații media, modelul «știrile: serviciu-public» a dispărut practic și a fost înlocuit cu calculul economic al profitabilității. Profitul a devenit reperul fundamental în stabilirea valorii știrilor și al promovării lor în atenția publicului"[26].

O altă schimbare importantă, care a modificat fundamental structura industriei știrilor, a fost provocată de progresele tehnologice și de crearea unui număr impresionant de emițători ai știrilor. Între realizările cele mai spectaculoase ale erei digitale se află creșterea explozivă a Internetului și consacrarea canalelor de știri non-stop, cu acoperire globală[27].

Condiționările pieței media au făcut din știrea-regină o Cenușăreasă și în literatura tematică americană este menționat frecvent termenul de *news holes* (într-o traducere liberă, „găuri negre ale știrilor"), care definește orice produs editorial care nu este anturat, nu atrage și nu conține publicitate, deci nu aduce bani[28].

[26] Brian A. Monahan, *The Shock of the News: Media Coverage and the Making of 9/11,* New York University Press, New York and London, 2010, p. 23-24.

[27] Gary Alan Fine and Ryan D. White, *Creating Collective Attention in the Public Domain: Human Interest Narratives and the Rescue of Floyd Collins*, in *Social Forces,* 1981, no. 1, p. 85.

[28] Vezi Leo Bogart, *Press and Public: Who Reads What, When and Why in American Newspapers,* ed. IV, Hillside NJ Erlbraum, 1997.

Tranzițiile tehnologice și economice inter-relaționate se leagă de o modificare de suprafață: modul în care publicul își caută, selectează și stochează știrile. Pentru că dincolo de mișcări perceptive tectonice, știrea rămâne un reper important în construcția socială. În prezent, consumatorul de știri are o ofertă vastă, din care poate să aleagă. O treime dintre americanii maturi, de exemplu, au ca referință cel puțin patru surse media, cărora le sunt fideli[29].

Opțiunile practic nelimitate, care stau în fața receptorului de mesaje media, au modificat paradigma conceptuală a procesului de culegere, prelucrare și difuzare a informațiilor. Infosfera s-a aglomerat și efectele acestei supra-încărcări s-au resimțit la ambele capete ale canalului comunicațional.

Chiar dacă ascendența criteriilor economice și financiare a provocat o schimbare paradigmatică, sau poate tocmai din cauza acesteia, documentarea și verificarea surselor au devenit comandamente esențiale ale jurnalismului, cel puțin credibil, dacă nu obiectiv. Prin demersul permanent al căutării punctelor ferme de rezistență ale afirmației sprijinite pe argumentație, jurnalistul ajunge la valoarea faptelor.

Componentele imediate, fizice sunt atât de profund legate de percepțiile noastre elementare, încât nu le mai verificăm și nici nu le-am putea verifica. Cu faptele mai puțin tangibile, mai complexe, verificarea nu înseamnă decât să-i convingem pe alții și pe noi înșine că existența acestora este reală[30]. Așa ne spun, la un nivel primar, simțurile și, la un nivel superior, rațiunea alimentată de experiență, cultură și curiozitate.

[29] ****Project for Excellence in Journalism*, Pew Research Center, Washington DC, 2005, p. 17.

[30] Sheridan Baker, *The Compete Stylist,* Second edition, Thomas Y. Crowell Company, New York, 1984, p. 210.

Documentarea și verificarea au cel puțin două caracteristici comune:

– continuitatea, înțeleasă ca o manifestare obiectivă, logică și de durată;

– complexitatea, manifestare subiectivă, creativă și introspectivă.

Procedurile de documentare, de identificare și valorificare a surselor, cadența citării acestora sunt condiționate de contribuția lor la înțelegerea unui eveniment în ansamblu și prin componente, în primul rând de către jurnalist. Gradul de valorificare a tezaurului pe care documentarea îl acumulează în timp este redat de performanțele în ascensiune ale comunicatorului, de creditul pe care acesta îl dobândește în rândul publicului.

Jurnalism și documentare la Europa Liberă

Prof. univ. dr. **Michael Shafir**
Universitatea „Babeș-Bolyai" Cluj-Napoca
Facultatea de Studii Europene

Voi vorbi despre jurnalism și documentare, reflectând însă experiența personală a unuia care a făcut din documentare câteodată jurnalism, niciodată jurnalism fără documentare, și a ajuns la ambele contra voinței sale.

În anul de grație 1965, mă aflam în Israel, emigrat fiind din România cu patru ani înainte. Primii ani după plecare se constituie mai peste tot într-o perioadă foarte lungă, în care orice emigrant, în orice țară, se adaptează foarte greu locului, obiceiurilor foarte diferite ș.a.m.d. Foarte pe scurt, la un moment dat sunt contactat și întrebat dacă aș fi interesat de un post la Radio Europa Liberă. Răspunsul a fost imediat *da*. Am fost intervievat de un domn venit atunci în Israel, de care habar nu aveam cine era. Se numea Preda Bunescu și era directorul emisiunilor în limba română. A fost director pentru o foarte scurtă perioadă de timp. A murit, probabil din cauze naturale (spre deosebire de alții care i-au urmat, la conducerea postului), dar a murit fiind singur acasă (nu era căsătorit), în urma unui atac de cord. Se întâmplă. În orice caz, Preda Bunescu mi-a comunicat că voia să fiu angajat. Am ajuns la München. Eu, care mă și vedeam dând lecții tuturor românilor de la microfon, m-am găsit făcând un lucru pe care nu-l înțelegeam. Lucrând nu pentru Departamentul Românesc, ci pentru un departament care se numea Audience and Public Opinion Research, adică Cercetarea Audienței și a Opiniei Publice. Și ce post aveam? Pe hârtie mă numeam

mail analist, adică analist de corespondență. O să vă întrebați acum ce avea ascultătorul român de-a face cu corespondența pentru Radio Europa Liberă. Ei bine, cam de două ori pe lună, ne ajungea câte o scrisoare. Din 20 de scrisori, cam 18-19 erau în neregulă. (Astăzi pot să v-o spun cu o oarecare experiență a vieții și, dacă vreți, cu diferența care există între un om deștept și unul inteligent, adică cel deștept știe să iasă din situația dificilă în care cel inteligent știe să nu intre!). Așadar, înțelegeam, încă de pe atunci, că ceva nu e în regulă cu aceste scrisori. Că exista cenzură, bineînțeles, asta știam. Dar ce ușor ar fi fost pentru regim să lase aceste scrisori să treacă ! Pentru că – vă garantez – marea majoritate a autorilor acestor scrisori erau niște tineri de 15, 16, 17 ani, care voiau neapărat să asculte Elvis sau știu eu ce alt cântăreț la modă, prin emisiunile lui Cornel Chiriac. Atenție, nu mă refer aici la scrisorile cu conținut politic publicate ulterior în România postcomunistă. Acelea au început să sosească mult mai târziu. Ei, și din asta, eu trebuia să trag niște concluzii. Le-am spus că nu-i ceva serios și că nu se pot trage niciun fel de concluzii. Și m-au întrebat de ce. Și atunci, pentru prima oară, am făcut teoria jurnalismului fără să știu că o fac, exact ca monsieur Jourdain. Le-am spus: „Domnule, un om normal nu scrie nici la ziar, nici la un post de radio. Are alte treburi de făcut. Ăștia sunt niște tineri, nu pot fi luați în considerare. E cenzură, e o sete de muzică bună, sete pe care culturnicii de la București, dacă ar fi mai deștepți, nu ar produce-o, ci ar da ei înșiși această muzică! Așadar, nu ne putem baza pe nimic, nu putem să tragem nicio concluzie din aceste scrisori."

Însă, încetul cu încetul, am învățat acolo ceva. Și asta n-are nimic de-a face cu scrisorile. Asta are de-a face cu primul fel de documentare pe care l-am învățat la Europa Liberă, adică cercetarea opiniei publice în condiții în care nu ai acces la audiență. Bineînțeles că tot românul care ajungea în Occident era fricos. Și acum du-te la gara din

Viena și spune: „Eu sunt de la Europa Liberă și vreau să-ți iau un interviu." Deci cum se lucra? Se lucra prin adevărate institute de cercetare ale opiniei publice, care prindeau câte unul mai naiv, sau nu atât de naiv, că eu nu știu câți securiști ne-au dat interviuri. Spuneam: „Suntem de la un institut de cercetare a opiniei publice și vrem să aflăm părerea dumneavoastră despre..." Și erau în chestionar și tot felul de întrebări care n-aveau de-a face cu ceea ce ne interesa. Ce ne interesa pe noi, în fond?

1. Primul lucru, să aflăm ce programe de la Europa Liberă se ascultă și ce programe nu se ascultă și de ce.

2. Sigur că ne mai interesau și opinii politice, dar opinii politice generale, nicidecum cine-știe-ce informații secrete.

Întrebarea clasică era: „Credeți că ideea comunistă este: o idee bună, care e bine aplicată; o idee bună care nu e bine aplicată; o idee proastă, care..." ș.a.m.d. Și încetul cu încetul am învățat (eu, care nu avusesem de-a face cu această tehnică) nu numai tehnica acestor interviuri, dar, mult mai important, prelucrarea rezultatelor. Pentru că nu trebuie să vă explic că, dacă dumneavoastră ajungeați în Occident și presupunând că ați fi fost de acord să fiți intervievați, dumneavoastră erați reprezentativi doar pentru un strat al populației, care constituie foarte puțin în ponderea ei generală. Câți țărani ajungeau în Occident? Și totuși, țărănimea reprezenta aproape 50% atunci. Câți muncitori ajungeau? S-a dezvoltat o tehnică, una care se numea „comparative and continuous sampling", adică chestionarea comparativă și de-a lungul timpului. Acest lucru se făcea astfel:

1. Se lua eșantionul și se „cântărea". Respectiv, dacă în anuarul de statistică, ponderea țărănimii era de 50% și eu aveam, din 700 de interviuri, numai 80 de țărani, le creșteam ponderea, scădeam ponderea celorlalți și încercam să ajungem la un oarecare echilibru.

2. Nu luam în considerare decât acele rezultate care, de-a lungul câtorva ani, arătau o constanță. Erau perfecte? Foarte departe de-a fi perfecte! Dar erau cel mai bun lucru pe care îl puteai face în asemenea condiții.

De ce se asculta Europa Liberă? Aici permiteți-mi teoria mea: În niciun alt stat comunist nu s-a atins proporția uluitoare de peste 60% ascultători constanți. Constanți înseamnă trei sau mai mai mult de trei ori pe săptămână. Și eu vă spun că Europa Liberă a avut cel mai bun redactor-șef. Cel mai bun din lume. El nu s-a numit Noël Bernard, nu s-a numit Vlad Georgescu, s-a numit... Nicolae Ceaușescu! De aia se asculta! Pentru că televizor nu era, pentru că la coadă trimiteai noaptea cumnata sau bunicul, pentru că, pentru că... Nu era meritul nostru. Sigur, încercam să facem cum era mai bine.

Am terminat cu o documentare. Asta era prima sursă de documentare la care mă voi referi. Am plecat de la Europa Liberă în 1967. Nu vă spun de ce și n-are nicio importanță. În tot timpul acesta, am fost bombardat de la Europa Liberă cu noi și noi oferte, fiecare mai sus ierarhic, până în anul 1985, când mi s-a oferit postul de adjunct al aceluiași departament unde lucrasem inițial și care făcea cercetarea pe toată Europa. Dar eu aveam atunci probleme personale, eram în divorț și la universitate se părea că nu primesc titularizarea (universitarii dintre noi știu cum se lucrează când cineva nu e în grații). Am primit din nou o asemenea ofertă, am spus de data aceasta „da", și m-am întors.

Era foarte bine plătit postul, dar mă plictiseam îngrozitor. De ce? Vă rog să mă credeți, nici atunci, nici astăzi, nu m-ar interesa dacă țăranii polonezi ascultă sau nu programul agricol de la 5 la 6 dimineața!

La un moment dat, Anelli Ute Gabanyi, care conducea departamentul de documentare politică din cadrul institutului, a avut niște conflicte acolo și și-a dat demisia. Eu, fiind totuși autor al câtorva cărți și articole, mi-am

spus: „E un prilej de a scăpa de țăranii polonezi." Și am luat acest post, prin concurs bineînțeles, deși el însemna și o plată substanțial mai mică. Vă urez însă și dumneavoastră și tuturor să vă puteți permite să coborâți de la salariul pe care îl aveam, la unul substanțial mai mic, dar pe care ni-l urez nouă tuturor și acum! N-am făcut un mare sacrificiu. Schimbam mașina nu odată la doi ani, ci numai odată la trei ani. Și aici am învățat o cu totul altfel de documentare. Nu că aceasta mi-ar fi fost străină! Lucrasem în arhiva de documentare a postului de radio, scriindu-mi doctoratul. În primul rând am cunoscut ce nu se face. Arhiva era plină de documente din anii '50, care atunci constituiseră marea senzație. Dar știți, atunci chiar nu ajungea mai nimeni în Occident. Și când ajungea, fiecare povestea ce auzise de la cutare, care auzise de la cutărică și care auzise... În fine, 99% erau baliverne! Când expertul CIA a văzut aceste „documente" prin anii '60, a zis: „Astea închideți-le bine. Pentru că, dacă se atinge cineva de ele, mai poate crede că sunt și adevărate." Era vorba de „documente" care transcriseseră povești despre cine s-a culcat cu cine din Comitetul Central și alte chestii de asemenea credibilitate.

Noi făceam documentarea numai pe surse deschise, pe ziare și periodice publicate în România. Ce se susținea aici, nu numai înainte de 1989, dar și după această dată, erau și sunt toate baliverne: cu spionajul, cu informații transmise codificat, cu spioni care primeau instrucțiuni codificate la rândul lor prin emisiunile noastre.

A, da, mai primeam din când în când informații prin ambasadă. Aia-i altceva! Prin ambasada americană. Informații pe care orice ambasadă, orice putere, le culege. Dar asta nu era spionaj. Noi lucram, deci, numai pe surse deschise și sursele deschise însemnau de fapt să știi să citești *Scânteia*, să citești printre rânduri, să compari *Scânteia* cu ce a scris *Munca* și să vezi „oare asta de ce lipsește", de ce nu apare citatul cutare ș.a.m.d. Însemna

să citești, bineînțeles, toate revistele lunare care apăreau în România și nu numai.

Cine erau clienții noștri? Bineînțeles și postul de radio. Dar postul de radio avea redactorii lui, care făceau și ei același lucru, chiar dacă erau sau nu de acord cu noi, documentariștii, în concluziile trase. Se mai foloseau de noi pentru că noi ne uitam și la ce se petrece în Polonia, Ungaria etc. Și, din păcate, până astăzi în România nu e important ce se petrece în Polonia, important e ce se petrece la Londra, Paris, Berlin și Washington. Bun, rezultatul îl știm. Sursa, clientela noastră principală era formată din (aș spune așa, în ordinea importanței):

1. CIA. Pentru că CIA mi-a comunicat într-o ședință particulară că ei nu erau în stare să ajungă la acuratețea analizelor la care ajungem noi. Deși aveau și ei analiști.
2. Casa Albă.
3. Specialiști în domeniu.
4. Profesori universitari.

Noi aveam și un serviciu de *monitoring*. Era un serviciu simplu, care consta în faptul că se asculta în căști Radio București, nimic altceva. Și transcria ce putea, că recepția cam lăsa de dorit.

Trebuie să menționez și regula de bază a documentării, atât la postul de radio Europa Liberă, cât și la secția de documentare: Niciodată nu dai drumul la o știre, sau nu te bazezi pe ea în analiză, dacă nu are confirmare din cel puțin două surse independente. Niciodată!

Existau și mari excepții, desigur. Să spunem că ne parvenea o scrisoare, cu câteva luni înainte de căderea regimului, semnată „Frontul Salvării Naționale". Ce fac cu ea? Că nu pot să o confirm din două surse independente. Și atunci se adună capetele luminate și discută: „Măi, să o dăm, să nu o dăm...". În acest caz, respectiv în cazul acelei scrisori, lui Vlad Socor și mie ni s-a părut că era scrisă într-un limbaj prea arhaic ca să fi fost autentică. Și am spus: „Să n-o dăm!" Împotriva voinței

noastre a fost Nestor Rateș. El a zis: „E prea importantă, o dăm!"

Adevărul e că scrisoarea era veridică, numai că nu era semnată de cei care se vor numi Frontul Salvării Naționale, ci de un profesor de la Universitatea din București, care a decis că el se numește „Frontul Salvării Naționale" și care a reușit să trimită această scrisoare. Care-i rezultatul? În 22 decembrie, seara – avem filmul –, se discută cum să se numească noua putere creată după fuga lui Ceaușescu. Generalul Vasile Militaru spune: „Nu se poate numi Frontul Salvării Naționale, fiindcă Frontul Salvării Naționale există deja de câtva timp!" Neinformat, jurnalistul român poate spune: „A, asta-i dovadă! Ăștia au complotat cu luni înainte." Nu, nu complotaseră decât cel mult cu gura. Dar și ce spunea Militaru era veridic. Ion Iliescu a decis atunci ca denumirea să fie Frontul Salvării Naționale. Că a decis prost, asta-i altceva. Dar n-avea nimic de-a face cu un complot. Marele complot era al acestui profesor. N-a existat nimic altceva. Deci, iată, și noi puteam să greșim.

Adevărul e că multe lucruri nu le-am dat pe post, pentru că ne era frică și de o capcană a Securității. Mai ales că exista această posibilitate, ca după aceea să demonstreze: „Uite ce prostii vorbesc ăștia! Uite ce mint!" Adevărul sau încercarea de a rămâne cât mai autentici întotdeauna prevala asupra grabei de a transmite anumite informații.

Sigur că a intervenit și experiența trecutului. Și aici anul de grație 1956 a dictat tot. În 1956 a avut loc revoluția maghiară. Cum e normal, redactorii de la secția maghiară s-au entuziasmat. Și când au intrat rușii, au spus la microfon: „Rezistați! Rezistați, că America vine în apărarea voastră!". Or, de atunci a ieșit o dispoziție clară: N-ai voie, de la microfonul Europei Libere, în niciun fel, să inciți la acțiuni! Pentru că America știa foarte bine că nu va interveni și pentru că nu-și aveau rostul. Noi trebuia doar să reflectăm, nu să provocăm evenimentele.

Documentarea la Europa Liberă se mai făcea și pe bază de înclinații și informații personale. Eu, de exemplu, conduceam o secție. Și când am venit ca director, a luat foarte mult timp să diminuez în această secție viziunea pe care o aveau unii, anume că orice era național era și bun. Această viziune îi determinase să facă întâi din Eugen Barbu un mare disident și după aia din Ion Lăncrănjan alt mare disident! Nu tot ceea ce era antirusesc era și bun! Era cu voie de la poliție și trebuiau foarte bine analizate aceste presupuse, dar nicicum veridice „devieri". Sigur, poziția mea a creat fără îndoială și tensiuni în secție sau cu anumiți redactori ai radioului. Dar până și la Europa Liberă merge lozinca americană: „The boss is not always right, but he is always a boss!" Și dacă n-am avut încotro, am spus: „Asta nu intră la analize."

Încetul cu încetul, însă, lucrurile s-au mai atenuat din acest punct de vedere, deși am avut și experiențe foarte comice. Noi scriam în limba engleză. Nu toți analiștii posedau această limbă cu subtilități, unii chiar fără subtilități. N-am să pomenesc nume aici, dar un fost subaltern al meu, vrând să-mi scrie o lucrare despre ajutorul oferit României după inundații, mi-o dă sub titlul: *Aids for Romania.*

Sunt de multe ori întrebat dacă m-am așteptat, ca analist, ca șef de secție, la evenimentele din 1989. După război, mulți viteji se-arată! E plină lumea de oameni care știau exact ce se va întâmpla, cum se va întâmpla. Eu vă spun că habar n-am avut, că am fost surprins. Și astăzi, douăzeci de ani după aceea, eu unul tot mai cred – și cred că am dreptate – că ceva era plănuit, pe undeva, dar nu pentru luna și anul când când s-a întâmplat. În decembrie 1989 a fost o revoltă populară. Deci nu diminuați acest lucru. Mămăliga a explodat. În ce circumstanță, e o altă problemă, dar a explodat. Dar pentru că s-a produs un vid de putere, impotenții de până atunci, dar singurii organizați, au putut pune mâna pe putere.

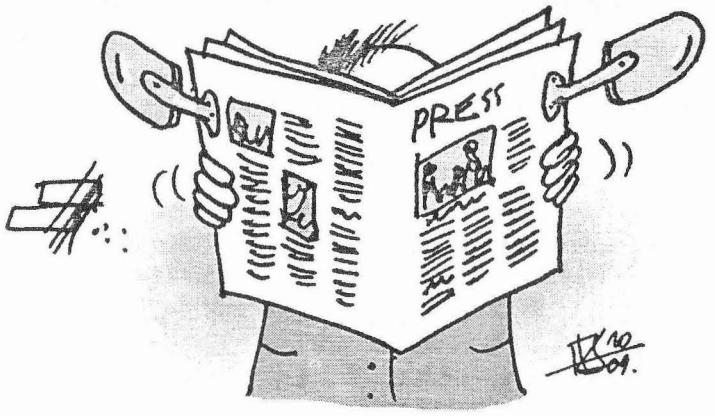

Desigur, la Europa Liberă se făcea și propagandă. Dar ce te faci cu acel propagandist care e convins de propaganda lui? Aia-i propagandă sau nu? Eu am avut norocul ca în viață, în afară de perioada în care a trebuit să lucrez, student fiind, ca și chelner, sau în afară celor zece zile când am lucrat muncitor necalificat în port și m-a chemat boss-ul spunându-mi: „Poate profesor universitar o să ajungi, dar muncitor niciodată" (și avea dreptate), ei bine, în afară de asta eu întotdeauna am făcut ce am vrut. Și mi-a plăcut ce am făcut. Am fost dedicat muncii mele și asta include și cei peste 22 de ani lucrați la Europa Liberă.

O colecție a materialelor Europei Libere, despre România, completă, există în arhiva 1989 a Universității „Babeș-Bolyai", adică în camera profesorului Shafir.

Arhivele – vastă sursă de documentare*

Asist. univ. drd. **Constantin Trofin**
Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca,
Facultatea de Științe Politice,
Administrative și ale Comunicării,

0. Preliminarii. Legătura mea cu arhivele a început cu o poveste. O poveste demnă de un scenariu cinematografic. În cele din urmă, povestea s-a concretizat, din punctul de vedere al jurnalistului, într-un reportaj de televiziune premiat, purtând titlul *Poveste de Crăciun*. A fost difuzat chiar în ziua de Crăciun a anului 2009.

1. Povestea lui Crăciun. Într-o zi, în urmă cu doi ani, o persoană intră în biroul directorului Arhivelor Naționale din Cluj, dr. Ioan Drăgan, și spune: „Am suflet românesc!" . Erau singurele cuvinte în limba română pe care le cunoștea. Acest om, pe numele său Serghei (el își spune însă Sergiu) Crăciun, vine din Rusia, din regiunea Krasnodar, și își caută de o viață rădăcinile românești. În cele din urmă a ajuns la Arhivele Naționale din Cluj și astfel a început povestea căutării, cu emoții și dezamăgiri, urmărită îndeaproape de o echipă de televiziune dornică să realizeze un reportaj de televiziune frumos și impresionant.

1.1. Istoria

Sergiu Crăciun dorește să ajungă în locul nașterii bunicului său, Ion Crăciun, și să-și găsească eventualele

---

* Acest articol este redactat pe baza interviului cu dr. Ioan Drăgan, directorul Arhivelor Naționale ale României, Direcția Județeană Cluj, căruia îi mulțumesc pe această cale, și a propriei experiențe.

rude. Nu prea are însă date concrete. Știe doar numele județului, care se numea Turda-Arieș, fostul județ Turda, până în 1949, plus câteva date din memoria familiei. Știe că satul nașterii bunicului său ar fi în apropiere de Cluj, dat fiind că țăranii puteau să meargă pe jos până la Cluj, că una dintre surorile bunicului său ar fi fost căsătorită Șipoș, că surorile și o nepoată corespondau cu rudele din România înaintea celui De-al Doilea Război Mondial.

Povestea lui Ion Crăciun se multiplică la nivelul sutelor, poate miilor de persoane. Este vorba despre istoria foștilor prizonieri de război români din armata austro-ungară, care au ajuns pe întinderea Rusiei după Primul Război Mondial. Aceștia erau dați de către autorități unor mari proprietari pentru diverse munci. Nu erau ținuți în lagăre asemeni prizonierilor din Al Doilea Război Mondial. Unii dintre oameni s-au atașat de comunitățile respective și au rămas acolo. S-au căsătorit, au crescut copii și n-au mai revenit niciodată pe meleagurile natale.

În zona de Nord a României se dăduseră lupte grele, în Galiția, Ucraina Transcarpatică, în Maramureș. În Galiția mai cu seamă au luptat foarte mulți soldați ardeleni. Mulți români ardeleni care au luptat sub drapel austro-ungar au murit sau au fost răniți acolo, dar foarte mulți au fost luați prizonieri. Este știut faptul că atașamentul naționalităților care alcătuiau Imperiul Austro-Ungar față de cauza imperială nu era unul foarte pronunțat. De exemplu cehii, care aveau unități speciale, compacte, alcătuite integral din cehi, atunci când aveau ocazia treceau la inamic cu compania sau cu regimentul.

1.2. Căutarea. Sergiu Crăciun, nepotul lui Ion Crăciun, s-a apropiat de România la început prin poveștile familiei, apoi informându-se din toate sursele pe care le-a putut identifica.

A văzut România pentru prima dată de dincolo de graniță. A venit în excursie în Ucraina sovietică, pentru

a vedea cu ochii lui România, chiar dacă doar o parte a Maramureșului, peste graniță.

După 1990 a ajuns în sfârșit în România, la Cluj, unde și-a făcut o fotografie la statuia lui Matei Corvin, pe care o știa din poveștile bunicului și din cărți, pentru a dovedi familiei că a fost aici cu adevărat. „Când am văzut Biserica Sf. Mihail și statuia regelui Matyas, a fost cea mai frumoasă zi din viața mea. Aveam lacrimi în ochi, priveam aceste locuri cu adevărat, nu numai în vederi. Poate că patetismul meu vi se pare amuzant, dar mie nu. Visul meu devenise realitate. Eram în sfârșit acasă. Familia mea a trăit departe de țară 93 de ani" – scrie Sergiu Crăciun într-o scrisoare.

1.2.1. Documentarea cazului în arhive. În cele din urmă cercetările l-au adus la Arhivele Statului din Cluj, în încercarea de a-și găsi rădăcinile. Lucrul acesta nu este deloc simplu, deoarece un județ are câteva zeci de comune și sute de sate. Fostul județ Turda-Arieș avea aproape 200 de sate. Dacă e să dăm crezare informației că era în apropierea Clujului, atunci cercul se restrânge. Granița dintre fostele județe Cluj și Turda trecea printre comunele Feleac și Vâlcele. În această zonă sunt o serie de localități care erau cuprinse în fostul județ Turda. Care dintre ele, însă? Prima etapă a fost aceea de a identifica localitățile în care trăiesc încă familii care se numesc Crăciun și Șipoș. Celelalte comune nu puteau fi lăsate deoparte, deoarece e foarte posibil ca familiile respective să se fi mutat în Cluj, Turda, în alte locuri sau pur și simplu să fi dispărut din sate, din lipsă de urmași.

Primele la care s-a făcut apel au fost instituțiile de evidență a persoanelor de la nivelul județului Cluj, care au deja o bază de date computerizată privind populația actuală a localităților. Astfel am intrat în posesia listei cu localitățile în care numele Șipoș și Crăciun există, precum și frecvența lor.

Plecând de la aceste indicii, am căutat la Arhive registrele parohiale de stare civilă, în special cele de naștere, fiindcă Sergiu Crăciun cunoștea anul nașterii bunicului său, 1891. Am găsit multe persoane cu numele Crăciun, chiar un Ion Crăciun născut în acel an, ceea ce l-a însuflețit în mod deosebit pe Sergiu Crăciun. Cu o emoție deosebită privea registrul în care vedea numele bunicului, ale cărui origini le căuta de zeci de ani. Din păcate, acel Ion Crăciun decedase la vârsta de 4 ani, mortalitatea infantilă fiind frecventă în acele vremuri.

Chiar dacă această investigație n-a dat roadele așteptate, am înțeles potențialul uriaș pe care îl au Arhivele Naționale. Iar emoția lucrului cu documente reale ale unei lumi trecute este copleșitoare.

Cu siguranță rezultatele ar fi fost altele dacă Sergiu Crăciun ar fi avut măcar un document. Fiindcă în arhive, un document îl atrage pe următorul. Singurul lucru rămas de la bunicul său este o fotografie, care-l înfățișează împreună cu soția, mama și unchiul său. Toate actele pe care Ion Crăciun le-a avut, toată corespondența cu familia lui din România au fost confiscate de către poliția politică sovietică, în 1938. Atunci, în vremea terorii staliniste, care a ucis milioane de ruși, Ion Crăciun a fost învinuit de spionaj și terorism. A fost arestat pentru că ceruse să plece cu familia în România burgheză. Pentru acest motiv a fost întemnițat și apoi împușcat de comuniști în închisoarea orașului Krasnodar. În 1989 Ion Crăciun a fost reabilitat și declarat nevinovat.

1.2.2 Documentarea în teren, cu martori. Documentarea în teren nu a adus rezultate concrete, ne-a relevat în schimb amploarea fenomenului dezrădăcinării cauzate de război și ne-a pus în fața unor cutremurătoare mărturii peste timp, transmise peste generații, uneori chiar prin vers și cântec. Povești cutremurătoare transmise prin viu grai, depănate de fii și fiice azi la vârsta senectuții despre suferința unor părinți pe care războiul i-a purtat prin nemărginirea stepelor rusești, unde unii

au și rămas pentru vecie. Alții s-au întors acasă după mulți ani, cu trupurile și sufletele mutilate. Dar și suferința celor rămași acasă, lipsiți de sprijin și mângâiere. Documente vii care te marchează și te îndeamnă la adâncă reflexie. Iată o cutremurătoare rugăciune, care vine din negura unor vremuri de mult apuse. Ne-a spus-o în fața camerei Mihăilă Morea, țăran de lângă Cluj, fost prizonier în Rusia în Al Doilea Război Mondial, ca o crudă repetare a destinului tatălui său, prizonier, tot în Rusia, în Primul Război Mondial:

„Slăvit să fie Domnul Nostru Iisus Hristos!

(urmează același vers în limba rusă)

Îți mulțumesc, Doamne, că m-ai salvat din ploaia de gloanțe!

Îți mulțumesc, Doamne, că m-ai salvat din ploaia de obuze!

Îți mulțumesc, Doamne, că m-ai salvat din raza Katiușei!

Îți mulțumesc, Doamne, că m-ai scos din fundul Donului!

Slăvit să-ți fie numele din neam în neam și din veac în veac!..."

Cea mai impresionantă declarație de martor în povestea lui Crăciun vine din Krasnodar, filmată de însuși Sergiu. Mama sa își aduce aminte cuvinte românești pe care le rostește cu un accent ardelenesc arhaic și zâmbește amintindu-și de bucatele ardelenești pe care le gătea tatăl său.

2. Arhivele ca sursă de documentare.

Arhivele conțin toate categoriile de documente. De la cele pe suport de pergament, de piele prelucrată, pe hârtie , până la documentele recente pe suport magnetic sau virtual. Conțin fotografii sau colecții de fotografii, colecții de hărți, planuri, proiecte, rezultatul activității administrative dintr-o societate și urmele tuturor

activităților omenești, inclusiv cele privitoare la starea civilă a persoanelor.

2.1. Documente. Documentele de arhivă sunt de două categorii: Fonduri arhivistice și Colecții arhivistice.

2.1.1. Fondurile. Fondurile arhivistice sunt ale unor organizații (instituții, întreprinderi, asociații, biserici etc.), fonduri ale unor familii, (documente private adunate de-alungul mai multor generații) și fonduri personale. Caracteristica fondului arhivistic este aceea că ilustrează organic, în măsura în care este complet, viața acelei organizații, familii sau persoane, cum ar fi în cazul discutat biografia individuală. Aceste fonduri cuprind acte de înființare, de organizare, principalele activități (compartimente, servicii, organizări, reorganizări, până la eventuala lichidare sau închidere a activității).

Fondurile din această categorie pot fi închise sau deschise. De pildă, o firmă care s-a desființat este un fond închis. Primăria municipiului Cluj-Napoca este un fond deschis. O parte se găsește în arhive, o parte se găsește în Primărie și se completează în permanență.

2.1.2. Colecțiile. A doua categorie este cea a colecțiilor. Colecțiile pot fi organizate de către o persoană (colecțiile personale) sau o organizație (de exemplu colecțiile Bibliotecii Centrale Universitare „Lucian Blaga" din Cluj-Napoca sau colecția de documente a unui liceu).

Pot să existe și colecții istorice generale și există destui pasionați de istorie, care adună volume impresionante de documente, care rămân după ei.

Spre deosebire de fonduri care ilustrează viața cuiva, colecțiile ilustrează preocuparea unei persoane, un anumit tip de interes pentru documentul istoric dintr-o perioadă mai veche sau mai nouă. De exemplu, cineva se poate ocupa de pergamente din secolul XV și să devină colecționar de pergamente.

2.1.3. Câteva documente cu valoare excepțională. Voi prezenta în continuare câteva dintre documentele care m-au impresionat în mod deosebit și care, din punct de vedere vizual, au un impact excepțional.

Cel mai vechi document din posesia Arhivelor Naționale Cluj datează din 1203. Este o copie de epocă. Cel mai vechi document original datează din anul 1265, următorul din 1291, după care frecvența documentelor începe să crească.

Documentele în limba română încep să apară din secolul al XVI-lea. Este vorba despre scrisori private, care vorbesc despre relații între Moldova și sașii din Bistrița. În Transilvania nu a existat administrație românească până la Mihai Viteazul. Se știe că el avea cancelarie în limbile română, maghiară, latină și slavonă. Din păcate, de la Mihai Viteazul nu avem documente în limba română. Avem doar un document în limba maghiară, care vorbește despre trei scrisori în limba română, trimise cuiva din Ardeal.

Avem acest document semnat de Mihai Viteazul și datat Hotin, 20 mai 1600. Este practic documentul unirii Țărilor Române. Este redactat în limba maghiară de către „diacul de ungurie". Este adresat sașilor bistrițeni, informându-i despre victoria asupra lui Ieremia Movilă, domn al Moldovei, pe care l-a alungat împreună cu toată oastea lui în Polonia. Mai menționează că, atunci când va veni să-i viziteze, vor sărbători victoria așa cum se cuvine.

Documentele în limba română se înmulțesc în secolul al XVIII-lea, când administrația austriacă va coborî până la nivelul de bază al societății, țăranul, omul de rând sau preotul din sat. Aceste scrieri în limba română sunt redactate în alfabetul chirilic. Dau exemplul unui set de circulare emise după răscoala lui Horea, când, pentru prima dată în epoca modernă, românii au arătat ceea ce sunt, după cum se cunoaște, într-o formă violentă. Este vorba despre un set de circulare trimise pentru liniștirea locuitorilor din Munții Apuseni, care s-au citit în limba română în fața oamenilor, la biserică.

Setul cuprinde documente identice, în care diferă doar numele satului și semnăturile celor care au luat la cunoștință despre obligația popularizării lui: primarul, judele, popa.

Un alt document impresionant datează de la 1592. Lucrarea reprezintă primul inventar scris al documentelor Clujului și este realizată de un arhivar care a ajuns în cele din urmă la cancelaria principelui Transilvaniei. Observăm pe pagina de gardă un citat din Platon, în limbile greacă, latină și maghiară: „Patria trebuie iubită mai mult decât își iubesc copiii mama".

2.2. Jurnalistul în arhive. Jurnalistul care vine la Arhive trebuie să se fi documentat în prealabil în bibliotecă. Arhivele conțin informație originală, genuină, inedită. Jurnalistul care vine în arhive nu vine după lucruri bine știute, vechi, ci vine după noutăți. Paradoxal, arhiva este o sursă de nou. Astfel, ca să descoperi noutatea, trebuie să fii informat asupra a ceea ce se știe deja, ceea ce s-a publicat, pentru a nu redescoperi ceea ce au descoperit deja alții înaintea ta. S-ar putea să fii acuzat de ignoranță, ceea ce poate fi chiar mai usturător decât acuzația de plagiat.

Cu alte cuvinte, cercetătorul arhivelor trebuie să facă o documentare preliminară asupra subiectului pe care-l caută în arhive. Bazându-se pe această informație, poate apoi să înceapă, cu țintă precisă, studiul în arhive. Pe baza trimiterilor din textele științifice sau chiar din articolele de presă poți aprofunda cercetarea în arhive, pentru a găsi zonele care nu au fost încă explorate. Sursele documentării prealabile pot fi atât scrise, cât și discuții cu persoane informate, specialiști în domeniul de interes al jurnalistului, martori oculari, istorici, bătrâni ai satelor sau ai comunității.

Odată intrat în Arhive, devii cercetător științific, care face o investigație pe o temă, într-un material cvasinecunoscut, în căutarea adevărului și a noutății. Uneori, acest adevăr poate fi senzațional, spre deliciul jurnalistului.

Jurnalistul este ajutat de către custodele sălii de studiu, care oferă spre studiu fondul care te interesează. (Ex.: Fondul Munților Apuseni, al Primăriei din Cluj etc.)

Pe lângă custodele sălii de studiu este bine să consultați și alți arhiviști care au trecut peste documentele respective, fiindcă nicio persoană nu poate să stăpânească tot fondul imens de documente al Arhivelor. În felul acesta poți primi un sprijin valoros și indicații pertinente din partea celor care cunosc mai bine zona asupra căreia ai decis să-ți îndrepți atenția.

Jurnaliștii frecventează Arhivele Naționale în număr restrâns și se interesează mai curând despre activitatea arhivelor decât despre documentele pe care acestea le găzduiesc. Destul de puțină lume vine pentru o documentare continuă și persistentă în arhive. Cine face însă acest efort are enorm de câștigat. Acest lucru se vede și din modul în care tratează orice chestiune, fiindcă există în toate un trecut, un fundament istoric, niște cauze, niște explicații, care merg în trecut și pe care le poți descoperi foarte bine în Arhive.

Articolele profunde, documentate și de impact în lumea serioasă sunt cele cu un background în documente de arhivă.

Închei citându-l pe dr. Ioan Drăgan, directorul Arhivelor Naționale, Direcția Județeană Cluj: „Din arhive nimeni nu pleacă cu mâna goală". Mai ales un jurnalist.

Documentarea jurnalistului în zone de conflict și război

Conf. univ. dr. **Dona Tudor**
Universitatea Hyperion București
Facultatea de Jurnalism

1. Preliminarii

În acest studiu îmi propun să abordez tematica documentării jurnalistului în zone de conflict și război din perspectiva practicării unui jurnalism generalist și nu din aceea a unui reporter specializat pe un anume domeniu, să zicem, apărare.

Există, fără îndoială, multe avantaje datorate unei specializări jurnalistice. Dar, în același timp, există riscul de a deveni, de a gândi ca un membru al sistemului sau al domeniului în care există specializare.

Există riscul ca jurnalistul specializat să abordeze genurile publicistice nu atât din punctul de vedere al telespectatorilor, ci din punctul de vedere al intereselor celor din domeniului în care s-a specializat, să utilizeze jargonul din domeniul respectiv. De cele mai multe ori, când acest fapt a devenit evident, s-a optat pentru transferul jurnaliștilor, din presă, în sistemul respectiv.

Pentru că se știe că valoarea de informare a unui subiect descoperit de jurnalist în zone de conflict și război, în timpul documentării, este dată de criteriile generale ale construcției interesului de difuzare: proximitate spațială, temporală, socială, psihoafectivă, ideologică, mediatică, impact, consecințe și nu de interesul restrâns al unei strategii militare, care, astăzi, în timpurile noastre, este inevitabil însoțită de o strategie mediatică.

În acest studiu pornesc de la afirmația argumentată a lui David Randall, din *Jurnalistul universal*, că nu

există jurnalism occidental sau birmanez, jurnalism de scandal sau jurnalism liberal. Există jurnalism de bună calitate și jurnalism de proastă calitate. „Jurnaliștii buni din lumea întreagă sunt cu toții de acord asupra rolului pe care îl au. Acesta este, mai presus de orice, de a pune întrebări, și, ulterior, pe această cale, de:

– a descoperi și publica informații care să înlocuiască zvonurile și speculațiile.

– a rezista sau a evada de sub controlul guvernamental

– a informa electoratul.

– a monitoriza acțiunea și inacțiunea guvernelor, a reprezentanților aleși și a serviciilor publice.

– a monitoriza activitatea întreprinderilor, modul în care acestea își tratează muncitorii, clienții și calitatea produselor.

– a liniști tulburările și a tulbura liniștea, oferind o voce celor care, în mod normal, nu se pot face auziți în public.

– a oferi constant societății o oglindă, reflectând virtuțile și viciile sale și demistificând tabuurile.

– a se asigura că s-a făcut sau se va face dreptate și că vor fi întreprinse investigații acolo unde nu exista nicio asemenea intenție.

– a promova circulația liberă a ideilor, în principal oferind o platformă pentru cei ce au opinii diferite de cele ce prevalează în societate."[1]

Pornind de la aceste considerente, și de la caracteristicile lumii în care jurnalistul își practică profesia, lume în care și proprietatea, și tehnologia, și informația devin din ce în ce mai universale, abordez problematica documentării jurnalistului atât din perspectiva aspectelor teoretice privind relația mass media – crize, conflicte,

[1] David Randall, *Jurnalistul universal.* Ghid practic pentru presa scrisă. Prefață de Mihai Coman. Traducere de Alexandru Brăduț Ulmeanu, Editura Polirom, Iași, 1998, p. 16.

războaie, cât și a propriei experiențe jurnalistice, desfășurate pe parcursul a 10 ani în următoarele zone de conflict și război, începând din 1994 până în 2004: Taberele de refugiați din Iugoslavia, Bosnia-Pale, Somalia-UNOSOM II , Bosnia IFOR, Bosnia SFOR I, Bosnia SFOR II, Sarajevo, Zenica, Mostar, Vietnam la 20 de ani de la căderea Saigonului – Ho Shi Min City – Delta Mekong, Angola-UNAVEM III, Albania – Misiunea ALBA, Irak, Afganistan. Au fost ani cu acumulări profesionale deosebite, diverse, diferite de la zonă la zonă, în care am înțeles că e mai ușor să duci un război decât să organizezi o pace.

Consider, totodată, că mai trebuie facută și diferențierea documentării jurnalistului prezent în zone de conflict și război în funcție de canalul mediatic pentru care lucrează. Exclud din analiza acestui studiu gazetari care scriu după surse diverse, din redacție, fără să fi călcat terenul confruntării cu realitatea.

După părerea mea, jurnalistul care își dă cu părerea despre o realitate, dar n-a călcat cu piciorul în ea, nu este jurnalist, ci un simplu funcționar de presă, împodobit cu niște zorzoane.

Revin la jurnaliștii de teren în zone de conflict și război. Un jurnalist care transmite pentru o agenție de știri lucrează sub presiunea urgenței, își prelucrează informațiile obținute conform unor tehnici de scriitură specifică: viteză, concizie, exactitate, rapiditate și echilibrul surselor. Am remarcat concurența și rivalitatea dintre corespondenții Reuters și AFP în prima fază a războiului bosniac. Jurnalistul de radio e condiționat de ora intrării în direct sau de ora la care are spațiu de înregistrare, legătura cu releul, spațiu la cabină. Astăzi tehnica digitală a rezolvat multe din aceste probleme.

Jurnalistul de televiziune e condiționat de ora la care are spațiu de emisie la satelit. El are spațiu rezervat pentru intrare în direct sau spațiu în care transmite pentru înregistrare. Uneori, dificultatea zonei îl obligă

pe ziarist de a găsi soluții de salvare, apelând la cele mai la îndemână mijloace de transmisie. În 2003, din Afganistan, am transmis de la un telefon special Turaya.

Trebuie să remarc că, în aceste zone, există o solidaritatate de breaslă a ziariștilor, în orice situație s-ar afla. Însemnul de presă, ca și cel de Cruce Roșie, ar trebui să oblige participanții la conflict să-i protejeze, dar realitatea e dură, uneori nemiloasă.

Intervenția trupelor militare ONU în zonele de conflict și război a dus la organizarea serviciilor de acreditare pe lângă misiune, la existența unor legături permanente cu ofițerii de presă ai forței militare, dar și la dificultăți deosebite în libertatea de mișcare a gazetarilor, unele plătite cu viața.

Eram la Sarajevo, misiunea IFOR era la începuturi, când am aflat că echipa RAI, alcătuită din 3 persoane, reporter, cameraman și translator, a fost ucisă la Mostar, după terminarea unei filmări, deși purtau toate însemnele de presă tv, care diferențiază jurnaliștii de forța combatantă și se presupune că ar trebui să fie ocrotiți prin lege.

Primele reglementări internaționale au apărut în 1899, fiind ulterior adaptate în funcție de evoluția dreptului militar în domeniu și a convențiilor privind protecția peroanelor civile. De fapt, în această perioadă se plasează și apariția primilor corespondenți de război.

Primul corespondent de război a fost britanicul William Russell, trimis de ziarul *Times*, pentru a scrie despre luptele contingentului britanic din Războiul Crimeii, din 1853-1856. Pe când filmam la Istanbul, ghidul însoțitor de la Topkapî mi-a povestit o istorie interesantă, despre pictorul român Theodor Aman, care vine de la Marsilia, pe Marea Mediterană, cu un tablou pe care dorește să îl arate sultanului. După ce așteaptă două luni, sultanul îl primește și rămâne surprins de forța de expresie a tabloului, îl achiziționează și, remarcând talentul pictorului, îi cere să meargă în Crimeea, să picteze scene de război cu armata otomană.

Și pe pictori i-am putea considera corespondenți de război în ipostaze artistice, cu valoare de document. Aduc în discuție prezența lui Nicolae Grigorescu în timpul Războiului de Independență și opera sa artistică.

Îmi amintesc că, în deplasarea din Afganistan, din 2003, alături de corespondenții acreditați la București ai Agenției France Press, Deuche Wele, BBC, a fost un pictor de la Sudioul de Arte Plastice al Armatei Române, Virgil Tănase.

Mare mi-a fost mirarea când, peste un an de zile, pe culoarul ce ducea spre birourile misiunii române de la NATO, cu sediul de la Mons (pentru cunoscători – faimosul SHAPE), am văzut scene familiare din timpul filmărilor din Afganistan.

Măiestria surprinderii picturale a clipei mi-a permis în masa de montaj să realizez o supraimpresiune cu cele două imagini, una pictată, cealaltă de pe banda Beta, încât s-a văzut că privirea a doi artiști lasă în istorie un fragment de viață.

Înainte de 1989, am cunoscut un ziarist cu puternice amintiri din războiul din Vietnam, Ilie Purcaru. Am fost în Vietnam la 20 de ani de la căderea Saigonului. Majoritatea tinerilor vietnamezi vorbeau engleza, beau Coca Cola și ascultau muzică americană. Pentru ei, războiul era în poveștile părinților. Pilotul care doborâse primul B-52, faimoasa fortăreață zburătoare, intrase în lumea afacerilor și administra un hotel.

În perioada cruntului război civil, 1991-1996, ce a dus la sângeroasa destrămare a Iugoslaviei, TVR a avut un corespondent în zona luptelor dintre sârbi și croați, pe Călin Mitici, care a transmis în direct.

Eu personal, împreună cu cameramanul Viorel Constantin, am filmat la sfârșitul lunii ianuarie, începutul lunii februarie 1994, pentru mai multe reportaje documentare la Belgrad, la sediul Înaltului Comisariat

pentru Refugiați, în spitalul militar, în taberele de refugiați de lângă Belgrad, de-a lungul fluviului Drina, în teritoriile sârbești din Bosnia-Herțegovina, denumite atunci Republica Sîrbska, la Radio-televiziunea din Pale, în spitalul militar improvizat, în cimitirul din Ilias, am realizat un interviu cu Radovan Karajic și am filmat pe linia frontului dintre sârbi și musulmani, în Sarajevo.

Călin Hentea (pe care l-am cunoscut în calitate de ofițer de presă al batalionului românesc ce era amplasat la Girokastra, în cadrul misiunii ALBA din Albania, în 1998), în articolul despre corespondenții de război din revista *Flacăra*[2], amintește despre corespondentul britanic William Russell, ale cărui relatări foarte critice (despre condițiile de igienă, hrană și sănătate ale soldaților și despre modul greșit cum erau conduși în luptă) au dus la căderea guvernului britanic de atunci.

Efecte benefice au avut și corespondențele jurnaliștilor români despre încălțămintea personalului medical, la ai căror tenișI de Drăgășani li se dezlipea talpa de căldură! În primul reportaj realizat în Somalia am comentat acest aspect. Din Angola am vorbit despre cele 30 de zile de mâncare oferită numai din conserve, Cicalex, devenind parola de recunoaștere. Efectul a fost că aceste aspecte s-au remediat.

A fost și perioada aceasta un fel de perioadă romantică a reporterilor care mergeau în astfel de misiuni, deoarece nu erau prea mari restricții pentru jurnaliști, dificil, ba chiar imposibil fiind contactul cu populația locală.

În istoria corespondenților de război se consemnează, și în timpul Primului, și celui De-al Doilea Război Mondial, diferite forme de cenzură și modalități de înregimentare a jurnaliștilor.

[2] www. revistaflacara.ro/corespondentiderazboi, accesat în 17 septembrie 2010.

Propaganda era cea care domina mesajul jurnalistic. Aceasta a fost prezentă și în timpul desfășurării războiului rece.

Presei americane i s-a reproșat, la un moment dat, eșecul războiului din Vietnam, din prea multă libertate de expresie.

2. Trimisul special la fața locului: șocul sau povestea realității

Dacă admitem că Herodot, acest grec (întemeietorul istoriei; dar și jurnalistul este un istoric al clipei), de acum 2500 de ani, cum afirma Michael Palmer[3], a fost un narator-analist, care anchetează la fața locului, inclusiv în regiunea pe care astăzi o numim „sud-est europeană", a învățat atât de mult, grație traducătorilor, navigatorilor și comercianților. Personal, ca jurnalist, oriunde am lucrat, în zone de conflict și război, în spațiul diplomatic internațional, pentru documentare, reportaje, interviuri sau pentru o simplă știre dintr-o relatare, am considerat firesc și normal să port diverse conversații, de la recepționer, femeie de serviciu, cameristă, ospătar, vânzători ambulanți, oameni tineri sau maturi, ambasadori sau miniștri, oameni de afaceri sau șoferi despre subiecte comune statutului lor social și, în felul acesta aveam cea mai bună radiografie socială a locului unde mă aflam. Sigur, în locurile în care lucrul acesta îmi era permis. Acolo unde regulile acreditării presupuneau respectarea unor reguli impuse, capacitatea de înțelegere este dată de maturitatea profesională a gazetarului de a privi și interpreta clipa, al cărui istoric este. Fără o predocumentare aprofundată asupra zonei în care se face deplasarea, fără lecturi solide despre istoricul devenirii acelui

[3] Michael Palmer, *Bătălia pentru știri. Corespondenți de război, ziariști și istorici confruntați cu conflictele iugoslave*. Traducere de Carmen Ionescu, Editura Tritonic, București, 2003, p. 11.

loc, confruntările, ideoloice, etnice sau de altă natură desfășurate în timp, fără minime persoane de contact și refugiu, deplasarea jurnalistului are caracteristici de aventură, iar produsul reportericesc nu are șanse prea mari de reușită.

Jurnalistul britanic Godfrey Hodgson, directorul unui program Reuters la Oxford, își exprima regretul că, după căderea URSS și finalul Războiului Rece, nu mai există pentru presă „marea poveste". Și atunci, orice loc din lume, în care se produce un cataclism, o revoltă, o confruntare, unde se aude zornăit de arme sau se văd desfășurări de trupe, devine automat povestea zilei. În așteptarea acestor evenimente, grilele de programe sunt inundate cu poveștile unor personaje, făcături de marketing, prin care lacrima devine motorul ratingului. Râsul, buna dispoziție provocate de emisiunile de divertisment, au eșuat în persiflări șmecherești, în ipostaze ce frizează ridicolul, uneori sub pragul de jos al vulgarității. Audiența nu mai are morală, etică, norme de conduită socială, mamă, tată, patrie adorată, aburii banilor îi aduce zilnic într-o amețeală etno-botanică.

Tronsoanele orare informative din grilele de programe generaliste sau specializate nu mai conțin știri, ci sunt alcătuite din spectacolul știrii. Informația pleacă la difuzare numai dacă produce emoție.

În teoriile comunicării, conflictul este considerat o formă de comunicare, la fel cum este asocierea sau cooperarea, sintetizează Simona Ștefănescu, în lucrarea *Media și conflictele*[4]. Conflictul armat presupune implicarea unui sistem militar, iar atunci când aceste conflicte depășesc acțiunile sporadice și o anumită întindere în timp, se folosește termenul de *război*.

Mediatizarea este definiția procesului prin care informațiile sunt difuzate, sunt transmise și dobândește,

[4] Simona Ștefănescu, *Media și conflictele*. Prefață de Dorel Abraham, Editura Tritonic, București, 2004, p. 15.

prin acest proces, un caracter public, devenind știri de interes și relevanță imediată.

Există abordări teoretice care delimitează jurnalismul de război de jurnalismul de pace.

Adriana Țăruș, în lucrarea *Peace PR. Relațiile publice în procesele de menținere și obținere a păcii*"[5], scria: „Jurnalismul de război expune de regulă neadevărurile părții adverse și încearcă să mușamalizeze variantele părții susținute.

Jurnalismul pentru pace, încurajat de relațiile publice pentru pace, este orientat către adevăr și încearcă să demaște toate minciunile și să expună neadevărurile părților implicate."

3. Util sau inutil

Adelin Petrișor, în lucrarea *Corespondent de război*[6], notează că accesul, la baza navală americană Guantanamo, i-a fost permis după aproape un an de zile de la solicitare.

Deci, dacă ar fi să enumerăm etapele de realizare a documentării și filmării în zone de conflict și război, după predocumentarea înaintea intrării în zonă, prin toate mijloacele, clasice și electronice, prima dintre ele ar fi *solicitarea, exprimarea* intenției de a realiza un material de presă din zona respectivă, în condiții de relatare directă sau filmări înregistrate, în funcție de posibilitățile tehnice, de disponibilitatea persoanelor de contact, a autorităților de decizie și de costurile circuitelor de satelit.

În tot acest timp de aproape un an de zile, Adelin Petrișor mărturisește că a purtat zeci, sute de corespondențe prin e-mailuri cu diferiți ofițeri americani, de unde

[5] Adriana Țăruș, *Peace PR. Relațiile publice în procesele de menținere și obținere a păcii*. Prefață de Dorina Guțu, Editura Tritonic, București, 2007, p. 44-45.

[6] Adelin Petrișor, *Corespondent de război*. Prefață de Cristian Tudor Popescu, Editura Humanitas, București, 2007, p. 116.

concluzia că etapa ulterioară, care ar trebui de fapt să-l caracterizeze pe jurnalist, permanent, este *perseverența*. Intrarea în obiectivul reportericesc a presupus respectarea cu rigurozitate a regulilor impuse:

– interzicerea conversațiilor cu deținuții;

– interzicerea filmării fețelor deținuților;

– acceptarea ca, la sfârșitul filmărilor, toate materialele de presă, înregistrări, fotografii, casete video să fie verificate de angajații Comisiei de Cenzură.

Ca *regulă democratică*, la acreditare, se semnează de către jurnalist un document prin care acesta declară că este de acord cu astfel de operațiuni.

Orice cadru filmat, descoperit ca neconform cu cerințele Comisiei de Cenzură, este șters sau se semnează o altă declarație, prin care jurnalistul se obligă să nu le utilizeze în niciun context.

Cu toate aceste măsuri de cenzurare a materialelor înregistrate și filmate, se pune, firesc, întrebarea: mai *este util sau este inutil* ca jurnalistul să se deplaseze în astfel de zone cu regim restrictiv? Iată mărturisirea lui Adelin Petrișor: „Cu toate acestea, reportajul *Guantanamo, periferia lumii libere* și-a atins obiectivul: strigătele deținuților au putut fi auzite, avocații deținuților și-au expus punctele de vedere, gardienii au făcut mărturisiri îngrozitoare despre tratamentele la care sunt supuși deținuții, sârma ghimpată și celulele au vorbit mai puternic prin imagini"[7].

Sigur că niciun ziarist nu acceptă de bunăvoie și nici nu agreează cenzura. Dar trebuie să admitem că nu toate formele de cenzura sunt rău intenționate.

Importante sunt informațiile pentru telespectatori și încrederea acestora, altfel spus, obținerea priorității informației și fidelizarea privitorilor.

[7] *Ibidem*, p. 116.

Se mai practică și se utilizează metoda avertizării publicului, anume că i se prezinta un material al cărui conținut a suferit interdicții guvernamentale.

John Wilson[8] preciza: „Onestitatea în prezentarea acțiunilor militare depinde frecvent de măsura în care țara de origine a respectivei organizații de știri este implicată".

Se recunoaște astfel că faptele dintr-un teatru de operații sau dintr-o altă acțiune coordonată de structuri militare sunt parțial selectate înainte de a fi oferite jurnaliștilor spre difuzare, iar accesul în zonele de conflict, de luptă, este strict controlat, sub pretextul că accesul este prea riscant, periculos sau că prezența jurnaliștilor ar împiedica desfășurarea operațiunilor militare. John Wilson recunoaște un fapt vehiculat cu mult aplomb în spațiul audiovizual: ambele părți manipulează în cursul știrilor. „Restricțiile maschează atât nereușitele, cât și excesele"[9].

În timpul Războiului din Golf, din 1991, după ocuparea Kuweitului de către Irak, în spațiul audiovizual englez, reportajele au fost adesea prezentate ca fiind cenzurate, restricționate sau supuse reviziuirii[10].

Deși rețelele de televiziune și unele mari ziare americane au făcut multă vâlvă împotriva restricțiilor impuse, de „supraveghetori", cum erau numite persoanele care se ocupau cu cenzura, și la baza militară de la Guantanamo, și în celelelte operațiuni militare din Kuweit, Irak, Afganistan, în final, ele au sfârșit prin a le accepta. Pentru că între a păstra tăcerea și a comunica, s-a ales comunicarea.

[8] John Wilson, *Să înțelegem jurnalismul*. Traducere de Areta Voroniuc. Cuvânt înainte de Marian Petcu, Institutul Eurpean, Iași, 2003, p. 157.

[9] *Ibidem*, p. 157.

[10] *Ibidem*, p. 234.

Iar un ziarist profesionist este totdeauna un comunicator mai bun în comparație cu un cenzor.

4. Războiul la televizor

În urmă cu 15 ani, imaginile transmise din Somalia – secetă, sărăcie și conflicte etnice – stârneau reacții stranii. Oamenii care priveau aceste imagini la televizor, confortabil, sătui, nu înțelegeau prea bine de ce copiii aceia, numai piele și os, aveau abdomenele umflate și de ce se lăsau bâzâiți de muște, care li se vârau între buze și ochi.

Eu însămi am fost șocată când m-am întâlnit cu această realitate. Când am filmat, în 1994, la intrarea în Spitalul Militar Românesc Nr. 50, din Mogadiscio, brancardierii cu răniții aduși de la un schimb de focuri între clanuri, nu m-am gândit nicio clipă că voi difuza

O fetiță sudaneză încearcă să se târască spre o tabără ONU, aflată în apropiere. În spatele ei se află un vultur, care așteaptă moartea fetiței, pentru a o devora. Fotografie realizată de Kevin Carter, pentru care autorul a luat Premiul Pulitzer, în 1994.

violența. Era o realitate. Ulterior, în cabina de montaj, urmărind reacția monteuzei cu care lucram, am eliminat scenele cele mai dure și imagini sângeroase, dintr-o motivație a protejării privitorilor. Misiunea „Redarea speranței" a determinat, dincolo de implicarea ONU, și angrenarea în diferite acțiuni umanitare a unor mari organizații nonguvernamentale, personalități ale vieții internaționale din diferite domenii.

Oricâte acuzații s-ar aduce imaginilor violente și a violenței din viața reală, televiziunea a acționat și acționează ca un liant social și ea declanșează mecanismul ajutoarelor umanitoare.

Necazul este altul. Accelerarea afectului nociv al expunerii frecvente la imaginile teribile ale violenței nu numai că degradează telespectatorul, dar îl și abrutizează pe acesta.

Și totuși! Într-un studiu personal, aplicat pe o sută de persoane din medii diferite, referitor la știrile prezentate în *prime time* la TVR1, despre războiul din Irak, desfășurat pe baza unui chestionar în perioada 1 martie 2007 – 1 iunie 2007, după un interval de timp ce nu depășește 90 de zile, cu cât se prezintă mai multă violență, cu atât telespectatorii se obișnuiesc cu această violență. Ca să șocheze, imaginile trebuie să fie cât mai șocante.

Orice studiu sociologic, raportat la efectele imaginilor de diferite tipuri de violențe, inclusiv din zone de conflict și război, va reliefa următoarea constatare:

În actuala epocă televizuală, marile suferințe au ca efect mari indiferențe.

După anii '90 se propune de fapt o nouă înțelegere a relației dintre *democrație* și *informație*. Se merge până acolo, încât se admite că elitele corporațiilor, într-o consimțire tacită cu statul și cu instituțiile media, folosesc mijloacele de comunicare în masă pentru a-și promova propriile interese și pentru a manipula opinia publică.

Urmăresc puterea în loc să confere această putere publicului, informându-l.

Exemplificarea este făcută prin analiza mediatizării războiului din Golf, mass-media americană promovând agenda administrației Bush și consimțind practic la politica de război și acceptând, mai de voie, mai de nevoie, regulile impuse jurnaliștilor în teatrele de operații. În fond, de când e lumea, informația a fost utilizată ca formă de putere politică. Tot așa de bine se susține și ideea că informația nu există. Informația se creează. În zonele de conflict și război, prezența mass-mediei dobândește o natură ambiguă, pentru că jurnaliștii nu sunt doar observatori ai fenomenelor în desfășurare, ci, câteodată, devin chiar participanți ai acestuia.

Dacă mai țineți minte, în urmă cu 10-15 ani, se spunea despre CNN că este un nou membru al Consiliului de Securitate!

Această problematică a produs o multitudine de discuții, opinii, paradigme și teorii referitoare la medierea sau intermedierea unui eveniment de către un jurnalist, în funcție de sursele documentării (într-o zonă de conflict armat sau război, unică, în funcție de accesul permis și regulile comunicării) sau în funcție de politica editorială a canalului mediatic pe care transmite. A construi realitatea din punct de vedere jurnalistic nu înseamnă a falsifica acea realitate. Construirea unei realități reprezintă capacitatea profesională a unui jurnalist de a utiliza imaginile, sunetele, secvențele sonore, uneori chiar zgomotele, care sunt și ele purtătoare de informații (depinde doar contextul în care sunt folosite), pentru a transmite telespectatorului fragmentul de viață, la care reporterul de teren a fost martor.

Documentarea jurnalistului, chiar dacă este făcută la modul cel mai minuțios, depinde în final de filtrul subiectiv al selecției pe care o face atunci când trebuie să producă materialul publicistic pentru difuzare: știre, relatare, corespondență, reportaj, comentariu, documentar, eseu, editorial. Iar în momentul în care se pune problema difuzării, imperativul maximizării profitului, care în televiziune înseamnă în primul rând audiență, atunci obiectivitatea și imparțialitatea trebuie să explodeze prin spectacol, ca să ia ochii.

Există însă și momente, în care cruzimea imaginilor transmise din teatrele de operații este atât de șocantă, încât se fac admiteri publice că s-a utilizat autocenzura. Recunoașterea publică s-a produs, de exemplu, în 13 februarie 1991, la postul de televiziune BBC, după bombardarea de către forțele aliate a unui adăpost de civili din Al-Amariya, un cartier central din Bagdad. Decizia de a nu transmite toate imaginile furnizate nu aparține corespondentului de la fața locului, ci echipei de editori de la Londra. Publicului i s-a explicat că imaginile erau înfricoșătoare.

În 1999 aveam să văd interiorul adăpostului unde atârnau pe pereți portretele celor câteva sute de copii și femei pulverizați de o rachetă ce a intrat pe o fereastră.

Asistăm în prezent, nu numai în jurnalismul de război, în care ziariștii sunt „dependenți de sursele de informații militare, dar se observă lucrul acesta și în jurnalismul civil, unde practicarea a ceea ce teoreticienii numesc „jurnalism de atașament"[11].

Există riscul ca prezentarea propagandei să fie luată drept informație și informația să fie considerată obiectivă.

În urmă cu aproape 40 de ani, într-o polemică acidă cu televiziunea italiană, scriitorul Umberto Eco identifica cele 10 reguli ale manipulării, utilizate frecvent de canalele de televiziune. Și totuși, oamenii sunt obișnuiți să creadă în imparțialitatea ziariștilor. De aceea, declarația directorului companiei „Ruder&Finn Global Political Affairs", companie bine ancorată în evenimentele ce se întâmplau în timpul războiului din Bosnia, și care

[11] Simona Ștefănescu, *op. cit.*, p. 32.

se ocupa, după propriile afirmații, cu manipularea unor imagini publice, a consternat pe mulți, dar i-a adus cu picioarele pe pământ și pe naivii frunzei de măslin din ciocul porumbelului alb: „Sarcina noastră este să accelerăm informațiile. Suntem profesioniști. Nu suntem plătiți să fim morali."[12]

Apariția și multiplicarea agențiilor de PR au făcut din război un produs de marketing.

[12] *Ibidem*, p. 39.

ILIE RAD
(coordonator)

documentarea în jurnalism

Cartea aceasta – prima din România, dedicată problemei complexe a documentării în jurnalism – reuneşte 24 de texte semnate de nume importante ale culturii şi jurnalismului din România şi nu numai. Ea se deschide cu trei conferinţe de excepţie, susţinute de **Lucia Hossu-Longin** (TVR Bucureşti), **Renate Nimtz-Köster** (*Der Spiegel*, Germania) şi **Peter Gross** (University of Tennessee, SUA).

Dacă importanţa unei căţi colective este dată de valoarea celor prezenţi în sumar, atunci este suficient să amintesc numele unor oameni de cultură precum **Patrel Berceanu, Dan Culcer, Nicolae Manolescu, Marta Petreu, Alex Ştefănescu, Matei Vişniec** sau al cunoscuţilor jurnalişti **Nicolae Melinescu, Andrei Păunescu, Cristian Tudor Popescu, Nestor Rateş, Adriana Săftoiu, Dona Tudor, Robert Turcescu**, cărora li se adaugă cadre didactice de la diverse facultăţi din România: **Ştefan Borbély, Ion Dur, Lucian Ionică, Viorel Nistor, Ilie Rad, Paul Schveiger, Michael Shafir, Constantin Trofin**, pentru a vedea că ne aflăm în faţa unei cărţi de excepţie.

O lucrare dedicată documentării este cu atât mai necesară azi, când trăim într-o lume în care, cum spunea Dorin Tudoran, *„marketingul face legea – spui orice, ca să vinzi marfa"*, iar Ratingul (respectiv Tirajul) este noul Zeu căruia i se închină majoritatea instituţiilor de presă. De aceea caracterul polemic al cărţii este unul implicit, oferind şi o alternativă: ar fi bine ca mass-media din România să preia modelul german, practicat la revista *Der Spiegel*: „Să se renunţe mai degrabă la informaţie, decât să se riste o raportare falsă!"

Prin conţinutul textelor publicate (asociate cu numeroase desene şi fotografii), volumul de faţă se adresează nu numai studenţilor la jurnalism, ci tuturor jurnaliştilor interesaţi de atingerea celei mai înalte performanţe în meseria pe care o practică.

Ilie Rad

Ilustraţie Coperta 1 © Könczey Elemér

COMUNICARE MEDIA

www.tritonic.ro
www.tritonic.ro/blog
ISBN 978-606-8139-77-7

Recomandat de:

PRwave FLACĂRA

TRITONIC